

ANADOLU
AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANADOLU AKADEMİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-5471

Yıl 4 Sayı 1

Ocak - 2022

ANADOLU AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-5471

Cilt 4 / Sayı 1 / Ocak 2022

İMTİYAZ SAHİBİ

Doç. Dr. Mustafa KARACA

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Baş Editör

Doç. Dr. Mustafa Karaca / Anadolu Üniversitesi – Editör

Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi – Teknik Editör

Doç. Dr. Ali Bayram / Samsun Üniversitesi – Sorumlu Editör

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Geylan / Anadolu Üniversitesi – Editör

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Yayın Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Mustafa Karaca / Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Bayram / Samsun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Geylan / Anadolu Üniversitesi

YAZI VE REDAKSİYON KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Ferdi BOZKURT /Anadolu Üniversitesi

Öğr. Gör. Faruk SADIÇ / Erciyes Üniversitesi

Araş. Gör. Caner ÇAKI / İnönü Üniversitesi

Araş. Gör. Kübra Sultan YÜZÜNCÜYIL / Sakarya Üniversitesi



BİLİM KURULU

- Prof. Dr. A. Asuman Akdoğan Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. A. Emre Demirci Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Anık Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Aydoğan Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Farzand Ali Jan COMSATS Institute of Information Technology
Prof. Dr. K. Özkan Ertürk Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan Güllü Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Kubilay Özyer Gaziosman Paşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mahir Nakip Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Başar Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Marangoz Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sezai Türk Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şükrü Akdoğan E. Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Metin Işık Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman National Defence University
Prof. Dr. Murat Ercan Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Güz Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Raci Taşçıoğlu Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Salman Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Şafak Ertan Çomaklı Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir Rashid University of Salford
Prof. Dr. Ümit Arklan Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Arslan Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Öksüz İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan Demirel Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşad Emrah Yıldırım Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Mahir Hamidov AMEA Z. Bünyadov Serqşünaslıq İnstitut-Azərbaycan
Doç. Dr. Mustafa Karaca Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. N. Öykü İyigün İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Nilsun Sarıyer Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Demirtaş Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Rızvan Sulejmani Universiteti Nënë Tereza
Doç. Dr. Sema Polatçı Gaziosman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr. Usman Ghani American University of Sharjah
Doç. Dr. Vasilis Leontitsis Brighton University UK-İngiltere
Doç. Dr. Zülfiye Acar Şentürk Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah Aydemir Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Geylan Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Darı Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ataullah Shah Allama Iqbal Open University
Dr. Öğr. Üyesi Ersin Diker Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İsmail Yaprak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE
Dr. Zeynep Öztürk Yaprak Erciyes Üniversitesi SBE

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES	Sayfa
Pandemi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi Ali CANDAN İlker USTA	1
Türk Kültüründe Kokorecin Tarihsel Serüveni Kıvanç İNANÖZ Mustafa ERKİN ÖZDEMİR Zülfer ERDEM	19
Covid-19 Salgını Sürecinde Yetişkinlerin Tepkileri Bandırma Örneği Özay Nuri AKSOY Ceylin ÇANGA Berkay AKSOY	30
Balıkesir’de Sürdürülebilir Kalkınmanın İncelenmesi Ayberk BAŞARAN Fatmanur DURSUN Ahmet FARUK TİPİ	48
Türkçede Fiilimsiler İle Bağlanan Birleşik Yapılı Cümleler Üzerine Eda EYİ	66
Döviz Kuru Belirsizliklerinin Türkiye’nin Teknoloji İçeriğine Göre Sınıflandırılan Ürünlerin İhracat Akımlarına Etkileri: Panel Ardl Analizi Çağlayan ASLAN Ferdî AKPİLİÇ	90
Hisse Geri Satın Alımları Piyasa Fiyatını Etkiler Mi? Bist Sınai Endeksi Üzerine Bir Uygulama Semra AYAN CİVELEK Fatih KONAK	109
Kitlese Fonlama: Türkiye’de Son 10 Yılın Bibliyometrik Analizi Hatice BAHÇE Metehan TOLON	123
Sağlık Kurumlarında Yapılan Maliyet Çalışmaları ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi (2003-2021) Ahmet TERZİ	135
Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Eğitim ve Kadın İstihdamına Yansımaları Saniye KÜÇÜK AKSU	159
Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özellikleri: Konya’da Bir Uygulama Ebru ÖZER TOPALOĞLU	178
Yasanın Ardından: Toplumsal Cinsiyetin Yapıbozumu Cemre UĞURAL YAMUÇ	187

PANDEMİ SÜRECİNDE ÖĞRETMENLERİN UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMALARINA YÖNELİK BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ

Ali CANDAN ¹
İlker USTA ²

Özet

Özet: 2020 yılı başından itibaren dünyada ortaya çıkan koronavirüs enfeksiyonu hemen hemen bütün ülkelerde hızla artarak küresel bir pandemi boyutunu almıştır. Ülkeler pandemi sürecini en az etkiyle atlatabilmek için her alanda birtakım önlemler almak zorunda kalmışlardır. Eğitim kurumlarının çoğunda yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu doğrultuda temel insan haklarından biri olan eğitim ihtiyacının karşılanması için çoğu ülkede uzaktan eğitim uygulamalarına yönelinmiştir. Türkiye’de de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde acil uzaktan eğitim uygulamalarına geçilmiştir. Pandemi sürecinde, uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmenlerin görüşleri, uzaktan eğitimin niteliği, avantajları, dezavantajları ve sınırlılıkları konusunda yerinde tespitler geliştirebilmek için önemlidir. Daha sağlıklı ve verimli bir eğitimin verilebilmesi için, öğretmenlerden gelecek geribildirimlerle karşılaşılan olumsuz durumların tespit edilmesi gerekmektedir. Pandemi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik bakış açılarını incelemeyi, karşılaşılan problemleri belirleyerek öneriler getirmeyi hedefleyen bu araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında çalışan 82 öğretmen gönüllü olarak katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi-Uzaktan Eğitim-Öğretmen, koronavirüs

EXAMINATION OF TEACHERS' PERSPECTIVES ON DISTANCE EDUCATION APPLICATIONS DURING THE PANDEMIC PROCESS

Abstract

Coronavirus infection emerging in the world since the beginning of 2020, it has rapidly increased in almost all countries and has become a global pandemic. Countries have had to take certain measures in every field in order to overcome the pandemic process with the least impact. Face-to-face education has been suspended in most educational institutions. In this direction, in order to meet the education need, which is one of the basic human rights, distance education practices have been directed to many countries. by the Ministry of Education in Turkey preschool, elementary school, was introduced to the immediate application of distance education in junior high and high school. Teachers' views on distance education practices during the pandemic process are important in order to develop on-site determinations about the quality, advantages, disadvantages and limitations of distance education. In order to provide a healthier and more efficient education, it is necessary to determine the negative situations encountered with the feedback from the teachers. 82 teachers working in state schools affiliated to the Ministry of National Education voluntarily participated in this study, in which quantitative research method was used. This research aims to examine teachers' views on distance education during the pandemic process, to identify the problems encountered and to make suggestions.

Keywords: Pandemic-Distance Education-Teacher

¹ Ilıcak İlkokulu, alicandanali@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5851-2146.

² Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, ilkerusta26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3549-1511.

1. Giriş

2020 yılının başında koronavirüs enfeksiyonu, birkaç haftada küresel bir pandemi boyutunu almıştır. Virüsün ortaya çıktığı Çin’de, alınan sert önlemler yeni Covid-19 vakalarını önemli ölçüde azaltmış olmasına rağmen, diğer ülkelerin çoğunda vaka artışı sürmektedir. İki yıla yakın süreden beri, dünyada tespit edilen vakaların sayısı, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere daha kontrol altına alınamamıştır. Türkiye’de ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020 tarihinde bildirildi ve bunun akabinde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından bazı önlemler alındı.

Dünyada var olan üç milyar civarındaki öğrenci sayısının yaklaşık yarısının eğitimi kesintilere uğramıştır. Bu dönemde eğitim kurumlarının çoğu kapatılmış ve yüz yüze eğitime ara verilmiştir (UNESCO, 2020a; UNICEF, 2020). Eğitimin kesintiye uğramasından etkilenen öğrenci sayısı, Türkiye’de ise yaklaşık 25 milyon öğrenciye yakındır. (UNESCO, 2020b). Bu nedenle tüm ülkelerde en önemli meselelerden biri, eğitimin aksamaması için çeşitli yollar aranmaya başlanmıştır. Pandemi sebebiyle kesintiye uğrayan eğitimi telafi etmek ve insanın en temel haklarından biri olan eğitimi alabilmesi için eğitim kurumlarınca hızlı refleks gösterilerek acil uzaktan eğitim uygulamaları tüm dünyada uygulanmaya başlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Türkiye’de Covid-19 ile mücadele etmek amacıyla çoğu ülkeden daha hızlı hareket etmiştir. Küresel olarak insanlığın uzun zamandır karşılaşmadığı bu sıkıntılı süreçte okullar hemen kapatılmıştır. Bunun akabinde hem internet üzerinden çevrimiçi yollarla hem de sıkıntılı internet erişimi yaşayan birey ve bölgeler için televizyon aracılığıyla uzaktan eğitim kullanıma açılmıştır. Aynı zamanda uzaktan eğitimde ihtiyaç duyulan ders içerikleri ve materyalleri tüm kademeler için hızla üretilmiş ve uzaktan eğitim ortamlarına taşınmıştır. MEB bu uzaktan eğitim ihtiyacını karşılamak için temelde Eğitim Bilişim Platformunu (EBA) daha da geliştirerek uzaktan eğitimin daha verimli olmasını amaçlamıştır.

Pandemi sürecinde alınan önlemler sonucu yapılan online derslere ilişkin öğretmenlerin görüşleri çok önem arz etmektedir. Uygulanan uzaktan eğitimin niteliğini, avantajlı ve dezavantajlı kısımlarını ve sınırlıklarını daha faydalı ve geniş bakış açısıyla tespit edebilmek için bu görüşler çok gereklidir. Öğretmenlerden alınacak olan geribildirimler, hangi olumsuz durumlarla karşılaşıldığını tespit edilmesi ve böylece daha sağlıklı bir uzaktan eğitim yapılmasını sağlamak için çok zaruri görünmektedir. Bu gereklilikler üzere bu çalışma Koronavirüs sürecinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini belirlemek ve karşılaştıkları problemleri tespit edip öneriler getirmeyi hedeflemektedir.

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığında görevli öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının hangi düzeyde olduğunu belirlemektir. Araştırmada; ‘‘Pandemi sürecinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan okullarda çalışan öğretmenlerin gerçekleştirdikleri uzaktan eğitim sürecine bakışları nasıldır?’’ sorusuna cevap aranmaktadır.

Araştırmada aşağıdaki alt sorulara cevaplar aranmaktadır.

Öğretmenlerin uzaktan eğitimden memnuniyet düzeyleri nasıldır?

Öğretmenlerin pandemi sürecinde yapılan uzaktan eğitimde öğrencilerine bakış açısı nasıldır?

Öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde kullanılan ders araç gereçlerini yeterli bulmakta mıdır?

Öğretmenler pandemi sürecinden -eğitim-aile vb- nasıl etkilenmişlerdir?

Öğretmenlerin pandemi sürecinde uzaktan eğitim için teknoloji ve eğitim konusunda alt yapısı var mıdır? Öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde geribildirim düzeyini nasıl görmektedir?

Bu araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Akşehir ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan öğretmenler ve çevrimiçi anket ile sınırlıdır. Yaşanılan bu pandemi süreci daha bitmemiştir ve biteceği de net değildir. Daha kapsamlı olarak ülkeler hatta dünya bazında uzaktan eğitime karşı öğretmenlerin tutumlarının belirlenmesi çok gerekli görünmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Uzaktan eğitimin temel tanımına bakacak olursak; geleneksel eğitim faaliyetlerinin, yöntemi, yeri, zamanı, amaçları, öğretim yaşı ve benzeri sınırlılıklarına bağlı kalınmadan; kısa süreli yüz yüze öğretimin, kitle iletişim programları ve özel hazırlanmış yazılı gereçlerin bir sistem bütünlüğünde kullanılması ile yürütülen eğitim etkinlikleridir denilebilir (Hızal, 1983). Diğer bir tanımıyla uzaktan eğitim, fiziksel olarak ayrı mekanlarda olan öğretmen ve öğrencilerin, teknoloji yoluyla etkileşimde buldukları bir sistemdir (Yalın, 2005). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere uzaktan eğitimin pandemi döneminde genel anlamda uygulamaya konulması gereken bir eğitim modeli olduğu ve hatta zorunluluk haline geldiği aşikardır.

Uzaktan eğitim belli bir merkezden, geleneksel yapıdaki öğrenme-öğretme yöntemlerinin sınırlılıkları sebebiyle sınıf ve okul içi etkinliklerin gerçekleşme olasılığı bulunmadığı durumlarda, öğrenenler ile eğitim çalışmalarını planlayıp uygulayanlar arasında öğretim temaları ve çeşitli ortamlar yoluyla sağlandığı bir öğretim imkanı sunmaktadır (Alkan, 1987). Uzaktan eğitim tarihine bakıldığında; uzaktan eğitim XVIII. yüzyılın başlarında mektupla öğretime dayanır ancak XX. yüzyılın ilk yarısında okullara görsel-işitsel araçların girmesiyle teknoloji temelli uzaktan eğitimin başladığı görülmektedir. Bu bağlamda uzaktan eğitimin “mektupla öğretimden önce olan dönem” ile başladığı, ardından “yoğun mektupla öğretimin dönemi”, “tek yönlü yapılan radyo ve televizyon uygulamaları dönemi”, “çift yönlü radyo ve televizyon uygulamaları dönemi” ve “uydular ve gelecek teknolojiler dönemi” olmak üzere beş farklı evrede gelişim gösterdiği bilinmektedir (İşman, 2011). Ülkemizde ilk olarak posta hizmetleriyle başlamış olan uzaktan eğitimde öğrenme ortamları artık gelişen teknoloji ile daha kolay ve öğrenciye ulaşır bir konuma gelmiş, internet vasıtasıyla öğrencinin bilgiyi elde etmesini sağlamıştır (Uşun, 2006).

Uzaktan eğitimin, toplu ve bireysel olarak eğitimde standartlaşmayı sağlamak, uzaktan eğitim için kullanılan son teknolojileri genele yaymasını sağlayarak, bilgi erişimini ve paylaşımını en üst dereceye getirmektir. Bununla birlikte başarı ve bireysel becerinin gelişmesini sağlanması için eğitim ve uygulamalar arasındaki süreyi kısaltmak, ayrıca yoğun ve sürekli eğitim ile bilgi birikimini sağlamak uzaktan eğitimin amaçlarını oluşturmaktadır (Ağır, 2007). Uzaktan eğitimin amaçları yüz yüze eğitimin amaçlarıyla çok benzerlik gösterse de uygulama konusundaki farklılıklara adapte olmak çok önem arz etmektedir.

Uzaktan eğitim kavramının amacına ve özelliklerine ilişkin oluşturulan görüşler incelendiğinde, uzaktan eğitim temelde bireylere daha zengin bir eğitim ortamı ve kendi kendilerine öğrenme fırsatı sunmakta, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bireye öğrenme sorumluluğu kazandırmakta, eğitimi bireyselleştirmekte ve aynı zamanda yüz yüze eğitime göre daha esnek ve bireysel koşullara uygulanabilir olduğu görülmektedir. Bu sayede uzaktan eğitim, öğrencinin öğrenme stiline göre eğitim-öğretim yapılmasına olanak sağlayan bir

faaliyettir (Ekici, 2003). Newby, Stepich, Lehman ve Russell'e göre uzaktan eğitim, uzaklığın eğitime engel olabileceği zaman ve durumlarda, örneğin coğrafi açıdan uzak yerleşim yerlerinde ya da kırsal bir bölgede yaşayan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere; yeterli sayıda öğretmen ve kaynak eksikliği, hastalığı ya da fiziksel bir engeli nedeniyle eve bağımlı olan bireylerin eğitim ihtiyaçları, kendilerini geliştirmek isteyen yetişkinler ve örgün eğitime devam edememiş gençlerin eğitim ihtiyaçları gibi sebeplerden ötürü ortaya çıkan bir eğitim modelidir (Ateş ve Altun, 2006). Uzaktan eğitimin ortaya çıkma nedenleri farklı olsa da, pandemi döneminin olağanüstü farklı şartlarında uygulanması ve fayda sağlanması eğitim sistemindeki bütün çalışanlar için elzemdir.

Eğitimde teknoloji uygulamalarının artması ile birlikte açık ve uzaktan öğrenmede farklı iletişim araçlarının kullanımı, sanal dünyaların kullanımı yaygınlaştığı için öğretmenin de bunları kullanabilir ve öğrenmede uygulayabilir özelliklere sahip olması gerekmektedir (Ülkü, 2018). Pandemi döneminde bu özellikleri bütün eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin de, pratik anlamda olmasa da en azından teorik anlamda çok hızlı bir biçimde kazanması gerekmektedir.

Uzaktan eğitimi yalnızca çevrimiçi iletişim süreçleri ve materyal ile sınırlandırmak büyük bir hata gibi görünmektedir. Çevrimdışı materyaller ve etkinliklerin de kullanılabilmesini unutmamak; eş-zamanlı (senkron) sunulan içerik kadar eş-zamansız (asenkron) sunumlarında olduğunu akılda tutarak dengeli bir eğitim ve öğretim dizaynı yapmak çok önem arz etmektedir. Bu noktada eğitim sisteminde pandemi sürecinde yapılan en sık hatalardan biri de çevrimiçi sanal ders ortamlarında fiziksel olarak çevrimdışı yüz yüze dersleri taklit etmek olmuştur (Bozkurt, 2020). Koronavirüs pandemisiyle beraber, Türkiye'de ve dünyada mevcut eğitim sistemleri, eğitimin ve öğretimin her koşulda devamlılığını sağlamak açısından hazırlıksız ve öğrenciler; okullarından, eğitim öğretim görevlilerinden ve diğer öğrencilerden fiziksel olarak ayrılmış görünmektedir (Bozkurt ve Sharma, 2020; Kılınç, 2021). Bu bağlamda bütün meslek grupları gibi öğretmenlerin de hazırlıksız yakalandığı pandemi döneminde, kriz ve alışma evresini yaşaması kaçınılmazdır. Önemli olan bu evreyi hızlı ve etkili bir şekilde atlatmaktır.

Uzaktan eğitimde öğretmenin rolleri de çok önem arz etmektedir. Karadağ ve Şen, 2014'e göre uzaktan eğitimde öğretmen; öğrenciye birebir öğretmez, öğrencinin kendi kendisini öğrenmesini sağlayacak ortamı, gerekli materyalleri hazırlar, kısaca daha çok öğrencinin danışmanı rolündedir. Bununla birlikte uzaktan eğitimde öğretmenlerin; yüz yüze eğitimde üstlendiği rollere ek olarak uzaktan eğitim uzmanı, iletişim uzmanı, içerik tasarımcısı, teknoloji uzmanı gibi yeni roller de üstlenmeleri gerekmektedir. Öğretmenlere verilen hizmetiçi eğitimlerin bu dönemde uzaktan eğitime yoğunlaştırılması hem zaruri hem de acil bir gerekliliktir.

Öğretmen, açık ve uzaktan öğrenmede dersi işleyenden çok dersin işlenmesine yardımcı ve destek veren bir rehber olarak; öğrencinin öğrenme süresince ilgisini ve merakını canlı tutabilen, dersin akışını sağlayabilen ve ayrıca teknolojik cihazları ve iletişim araçlarını da kullanmaya yatkın olmalıdır. Bu da öğretmenin geleneksel öğrenmeden farkını ortaya koymaktadır (İşman, 2011). Öğretmenlerden beklenen geleneksel görevlerinden öğrenciyi tanıma, öğretimi planlama, materyal geliştirme, öğretim yapma ve yönetme, başarıyı ölçme ve değerlendirme, rehberlik, öğrencilerin temel becerilerini geliştirmede katkıda

bulunma, gelişime açık olma gibi görev ve roller açık ve uzaktan öğrenmede görev alan öğretmenlerin de taşınması gereken rollerdir (Uğur, 2014).

Uzaktan eğitim programlarında öğretmenlerin rolleri ders öncesinde, ders esnasında ve ders sonrasında olmak üzere üç aşamada incelenmektedir. Ders öncesi, dersin planlaması, haftalık konu dağılımına karar veren kişi olduğu için hangi içeriği ne tür etkinliklerle yapacağını belirleyerek bunları öğrencilere haber vermesi gerekmektedir. Ders sırasında, öğrencinin ilgi ve motivasyonunu canlı tutabilmeli, gerektiğinde farklı yöntemler uygulayarak ders sürecini daha verimli hale getirebilmelidir. Ders sonrasında ise bir öğrencinin soru sorması veya ödevinin göndermiş olabilmesi ihtimali taşıdığı için biçimlendirici değerlendirmeler yapılmalıdır. Ayrıca bu sürece ilişkin not verme ve öğrencinin akademik başarısını belirleme gibi görevleri de bulunmaktadır (Gülbahar, 2009). Bunu özetleyecek olursak; uzaktan eğitim programlarında görev alan öğretmenler hem çeşitli rollere sahiptir hem de görev ve sorumlulukları sadece belli bir zaman dilimi içinde sınırlı değildir. Öğretim sürecinin öncesinde, öğretim esnasında ve öğretim sürecinin sonunda da devam ettiğini göz önünde bulundurursak yüz yüze eğitimdeki öğretmenin görev, sorumluluk ve rolleri uzaktan eğitim programlarında da aynen devam etmektedir.

Uzaktan eğitimin amaçlarından biri de öğrencinin ihtiyaçlarına cevap vermektir. Eğitim-öğretim ortamı hangi şekilde olursa olsun, öğrenen bireyin vazifesi öğrenmek için istekli olmak ve neticesinde öğrenmektir. Öğrencinin, bu öğrenme olayını gerçekleştirirken teknolojik yeniliklere açık olmalı aynı zamanda da teknolojiyi kullanabilme özelliğine sahip olması gerekmektedir (Uşun, 2006). Uzaktan eğitimin birçok faydası olabildiği gibi uzaktan eğitimin uygulanmasından ve öğrenenin özellikleri açısından birtakım sınırlılıkları söz konusudur. Bu sınırlılıkları bireyin sosyalleşmesini engelleme, bazı uygulama gerektiren derslerin uzaktan eğitim sistemiyle verilmesinde problem oluşturması, uzaktan eğitim programında yüz yüze eğitimin azlığı ve bunun öğrenci motivasyonunu olumsuz etkilemesi, teknoloji kullanımına yabancı olan öğrencilerin öğrenmede zorluklarla karşılaşması şeklinde sıralanabilir (Ağır, 2007). Öğretmenlerin yanı sıra öğrencilerin de acil uzaktan eğitime alışmaları ve kendilerini adapte etmeleri de hızlı ve etkili olmalıdır. Şüphesiz aksaklıklar yaşanması doğaldır ama önemli olan bu aksaklıkları kısa zamanda bertaraf etmek gerekmektedir.

Yöntem

Pandemi döneminde hayata geçirilen acil uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik öğretmenlerin bakış açısını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Eğitim alanında yaygın olarak kullanılan betimsel araştırma yönteminde amaç, bir konudaki mevcut durumu araştırmak ve belirlemektir (Karasar, 2005). Betimsel araştırma yönteminde, bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak esastır (Büyüköztürk vd., 2016). Bu yöntemde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2005).

Araştırma Deseni

Bu araştırma, tarama modelinde desenlenmektedir. Frankel, Wallen ve Hyun (2009) göre, betimsel yöntem içerisinde yer alan tarama (survey) araştırmaları büyük bir topluluğun parçası olan bir grubun, bazı

görüşlerini açıklamak için bir grup insandan bilgi toplandığında kullanılmaktadır. Bu çalışma pandemi döneminde eğitim alanında aktif bir şekilde rol oynayan öğretmenlerden bilgi toplanarak gerçekleştirildiğinden dolayı tarama modeli ile desenlenmiştir.

Veri Toplama

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma için kullanılacak anketin sorularının hazırlanma aşamasında, uzaktan eğitim ve pandemi konularıyla ilgili araştırmalar incelenmiştir. Benzer araştırmalarda yer alan sorular taranıp, konuya uygun sorular alınmış, daha sonra farklı sorular eklenmiştir. Bazı öğretmenlerle ön görüşmeler yapılarak, bu araştırmanın amacına uygun bir anket haline getirilmiştir. Daha sonra anket soruları çevrimiçi olarak uygulanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini Akşehir ilçesine bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada kolay örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem oluşturulmak amaçlanmaktadır.

Bu araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan 82 öğretmene ulaşılmış ve anket gönüllülük esaslarına uygun şekilde uygulanmıştır. Ankete katılan 82 öğretmenden 39'u kadın, 43'ü erkektir.

Çalışmaya katılan deneklerin demografik yapıları 1 numaralı tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Deneklerin Demografik Özellikleri

Deneklerin demografik özellikleri	Sayı(N)	Yüzde (%)
Kadın	39	47,6
Erkek	43	52,4
Toplam	82	100
Yaş Aralığı		
20-30	17	20,7
30-40	38	46,3
40-50	18	22
50 ve üzeri	9	11
Toplam	82	100

Öğrenim Durumu		
Lise	1	1,2
Lisans	68	82,9
Yüksek Lisans	13	15,9
Toplam	82	100
Öğretmenlik Hizmet Yılı		
0-5	11	13,4
5-10	11	13,4
10-15	22	26,8
15-20	23	28
20 ve üzeri	15	18,3
Toplam	82	100

Örneklem incelendiğinde; grubun % 47,6'sının (N39) kadın, % 52,4'ünün (N43) erkek olduğu görülmektedir. Grubun yaş aralıkları incelendiğinde %20,7'sinin (N17) 20-30 yaş aralığında, %46,3'ünün (N38) 30-40 yaş aralığında, %22'sinin (N18) 40-50 yaş aralığında, %11'inin (N9) 50 yaş ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Grubun öğrenim durumuna bakıldığında ise; %1,2 (N1) lise, %82,9 (N68) lisans, %15,9 (N13) yüksek lisans olarak tespit edilmiştir. Çalışma grubu öğretmenlerden oluştuğu için meslek hizmet yılları da ölçülmüştür. Bu ölçme sonucunda ise %13,4 (N11) 0-5 yıl arası, %13,4 (N11) 5-10 yıl arası, %26,8 (N22) 10-15 yıl arası, %28 (N23) 15-20 yıl arası, %18,3 (N15) 20 yıl ve üzeri meslek hizmet yılları olduğu görülmüştür.

Bulgular ve Yorum

Tablo 2: Öğretmenlerin pandemiden etkilenme düzeyi

Pandemi sizi ne kadar etkiledi? 1'den, 5'e kadar puanlayınız. (1 en düşük, 5 en yüksek)

	Sayı(N)	Yüzde (%)
1	6	7,3
2	8	9,8
3	11	13,4
4	31	37,8
5	26	31,7
Toplam	82	100

Tablo 2'ye bakıldığında, öğretmenlerin %7,3'ü (N6) 1, %9,8'i (N8) 2, %13,4'ü (N11) 3, %37,8' (N31) 4, %31,7'si (N26) 5 cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Tablo 2'de araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük kısmının pandemi sürecinden oldukça fazla etkilendikleri görülmektedir. Dünyadaki bütün meslek gruplarında olduğu gibi, öğretmenlerin çoğunun da bu alışılmadık süreçten fazlaca etkilenmeleri normal görünmektedir. Bu etkinin olumsuz durumlara yol açmaması için gerekli önlemlerin alınması çok önemli görünmektedir.

Tablo 3: Uzaktan eğitimden memnun olma düzeyi

Uzaktan eğitimden memnununum

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	5	6
<i>Katılıyorum</i>	18	22
<i>Kararsızım</i>	16	19,5
<i>Katılmıyorum</i>	27	32,9
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	16	19,5
<i>Toplam</i>	82	100

Tablo 3'e bakıldığında, öğretmenlerin %19,5'i (N16) "Kesinlikle katılmıyorum", %32,9'u (N27) "Katılmıyorum", %19,5'i (N16) "Kararsızım", %22'si (N18) "Katılıyorum", %6'sı (N5) "Kesinlikle katılıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin sadece %28,1'i uzaktan eğitimden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan öğretmenlerin yarısından fazlası (%52,4) uzaktan eğitimden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Ders materyallerinden yararlanma düzeyi

Bu süreçte ders materyallerinden tam anlamıyla yararlanabildim.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	13	15,9
<i>Katılmıyorum</i>	32	39
<i>Kararsızım</i>	11	13,4
<i>Katılıyorum</i>	16	19,5
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	10	12,2
<i>Toplam</i>	82	100

Tablo 4'e bakıldığında, öğretmenlerin %15,9'u (N13) "Kesinlikle katılmıyorum", %39'u (N32) "Katılmıyorum", %13,4'ü (N11) "Kararsızım", %19,5'i (N16) "Katılıyorum", %12,2'si (N10) "Kesinlikle katılıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin sadece %27,7'sinin (N26) uzaktan eğitim sürecinde materyal kullanma düzeylerinin yüksek olduğu fakat yarından fazlasının (%54,9) materyal kullanma düzeylerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: *İnternet bağlantısından dolayı aksaklıklar yaşama düzeyi*

Bu süreçte internet bağlantısı sorunu yaşanmasından dolayı eğitimde aksaklıklar yaşadığım oldu.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	9	18,3
<i>Katılmıyorum</i>	14	17,1
<i>Kararsızım</i>	8	9,7
<i>Katılıyorum</i>	36	43,9
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	15	18,3
<i>Toplam</i>	82	100

Tablo 5'e bakıldığında, öğretmenlerin %18,3'ü (N9) "Kesinlikle katılmıyorum", %17,1'i (N14) "Katılmıyorum", %9,7'si (N8) "Kararsızım", %43,9'u (N36) "Katılıyorum", %18,3'ü (N15) "Kesinlikle katılıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Cevaplar incelendiğinde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin %35,4'ünün internet bağlantısından kaynaklanan aksaklıklar yaşamadığını fakat yarından fazlasının (%62,2) aksaklıklar yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6: *Online derslerden verim alma düzeyi*

Online derslerden sınıfta aldığım verimi alabiliyorum.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	20	24,4
<i>Katılmıyorum</i>	33	40,2
<i>Kararsızım</i>	11	13,4
<i>Katılıyorum</i>	12	14,6
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	6	7,3
<i>Toplam</i>	82	100

Tablo 6'ya bakıldığında, öğretmenlerin %24,4'ü (N20) ‘‘Kesinlikle katılmıyorum’’, %40,2'si (N33) ‘‘Katılmıyorum’’, %13,4'ü (N11) ‘‘Kararsızım’’, %14,6'sı (N12) ‘‘Katılıyorum’’, %7,3'si (N6) ‘‘Kesinlikle katılıyorum’’ cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 7: *Online derslere konsantre olma düzeyi*

Online derslere konsantre olabiliyorum.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	14	17,1
<i>Katılmıyorum</i>	31	37,8
<i>Kararsızım</i>	9	11
<i>Katılıyorum</i>	21	25,6
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	7	8,5
<i>Toplam</i>	82	100

Tablo 7'ye bakıldığında, öğretmenlerin %17,1'i (N14) ‘‘Kesinlikle katılmıyorum’’, %37,8'i (N31) ‘‘Katılmıyorum’’, %11'i (N9) ‘‘Kararsızım’’, %25,6'sı (N21) ‘‘Katılıyorum’’, %8,5'i (N7) ‘‘Kesinlikle katılıyorum’’ cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 8: *Öğrencilere etkili ders motivasyonu sağlayabilme düzeyi*

Bu süreçte öğrencilere etkili ders motivasyonu sağlayabiliyorum?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	14	17,1
<i>Katılmıyorum</i>	27	32,9
<i>Kararsızım</i>	14	17,1
<i>Katılıyorum</i>	19	23,2
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	8	9,8

Tablo 8'e bakıldığında, öğretmenlerin %17,1'i (N14) ‘‘Kesinlikle katılmıyorum’’, %32,9'u (N27) ‘‘Katılmıyorum’’, %17,1'i (N14) ‘‘Kararsızım’’, %23,2'si (N19) ‘‘Katılıyorum’’, %9,8'i (N8) ‘‘Kesinlikle katılıyorum’’ cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin performansından memnun olma düzeyi

Bu süreçte öğrencilerimin performanslarından memnunum.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	16	19,5
<i>Katılmıyorum</i>	30	36,6
<i>Kararsızım</i>	18	22
<i>Katılıyorum</i>	14	17,1
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	4	4,9

Tablo 9'a bakıldığında, öğretmenlerin %19,5'i (N16) "Kesinlikle katılmıyorum", %36,6'sı (N30) "Katılmıyorum", %22'si (N18) "Kararsızım", %17,1'i (N14) "Katılıyorum", %4,9'u (N4) "Kesinlikle katılıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 10: Pandemi sürecinde herkesin evde olmasının başarı üzerine etki düzeyi

Bu süreçte, herkesin evde olması başarıyı olumsuz yönde etkiledi.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	13	15,9
<i>Katılmıyorum</i>	22	26,8
<i>Kararsızım</i>	14	17,1
<i>Katılıyorum</i>	22	26,8
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	14	17,1

Tablo 10'a bakıldığında, öğretmenlerin %15,9'u (N13) "Kesinlikle katılmıyorum", %26,8'i (N22) "Katılmıyorum", %17,1'i (N14) "Kararsızım", %26,8'i (N22) "Katılıyorum", %17,1'i (N14) "Kesinlikle katılıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %42,7'si pandeminin başarısını etkilemediğini, %43,9'u ise etkilediğini ifade etmektedir. Etkilenen öğretmenlerin zaman içinde pandemi dönemine alışmaları, aynı zamanda uzaktan eğitim konusunda eksiklerini gidermeleri başarının artması için bir yol olarak görünmektedir.

Tablo 11: *Pandemi sürecinin aile içi ilişkileri etkileme düzeyi*

Bu süreç aile içi ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	9	11
<i>Katılmıyorum</i>	21	25,6
<i>Kararsızım</i>	14	17,1
<i>Katılıyorum</i>	29	35,3
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	9	11

Tablo 11'e bakıldığında, öğretmenlerin %11'i (N9) 'Kesinlikle katılmıyorum', %25,6'sı (N21) 'Katılmıyorum', %17,1'ü (N14) 'Kararsızım', %35,3'ü (N29) 'Katılıyorum', %11'i (N9) 'Kesinlikle katılıyorum' cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %46,3'ü pandemi sürecinden olumsuz etkilenmedikleri, %36,6'sı ise olumsuz etkilendikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 12: *Alt yapı yeterlilik düzeyi*

Online derslere bağlanmayı sağlayacak alt yapının yeterli olduğunu düşünüyorum.

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	12	14,6
<i>Katılmıyorum</i>	37	45,1
<i>Kararsızım</i>	14	17,1
<i>Katılıyorum</i>	15	18,3
<i>Kesinlikle katılıyorum</i>	4	4,9

Tablo 12'ye bakıldığında, öğretmenlerin %14,6'sı (N12) 'Kesinlikle katılmıyorum', %45,1'i (N37) 'Katılmıyorum', %17,1'i (N14) 'Kararsızım', %18,3'ü (N15) 'Katılıyorum', %4,9'u (N4) 'Kesinlikle katılıyorum' cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 13: *Online dersleri oluşturup gerçekleştirmede destek alma düzeyi*

Online dersleri oluşturup gerçekleştirmede birinden destek aldınız mı?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Evet</i>	31	37,8

<i>Hayır</i>	51	62,2
--------------	----	------

Tablo 13'e bakıldığında, öğretmenlerin %37,8'i (N31) online dersleri gerçekleştirme aşamalarında destek aldıklarını, fakat %62,2'si (N51) ise herhangi bir destek almadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 14: *Bilgisayar kullanımında hizmet içi vb. eğitim alma düzeyi*

Bilgisayar kullanımında hizmet içi vb. eğitim aldınız mı?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Evet</i>	37	45,1
<i>Hayır</i>	45	54,9

Tablo 14'e bakıldığında, öğretmenlerin %45,1'i (N37) bilgisayar kullanımında hizmet içi eğitim vb. aldıklarını, %54,9'u (N45) ise herhangi bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 15: *Uzaktan eğitim konusunda hizmet içi eğitim alma düzeyi*

Uzaktan eğitim konusunda hizmet içi eğitim aldınız mı?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Evet</i>	20	24,4
<i>Hayır</i>	62	75,6

Tablo 15'e bakıldığında, öğretmenlerin %24,4'ü (N20) uzaktan hizmet içi eğitim aldıklarını, %75,6'sı (N62) ise herhangi bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 16: *EBA platformundan yararlanma düzeyi*

Milli Eğitim Bakanlığının EBA platformundan yararlanma düzeyiniz?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Hiç yararlanmıyorum</i>	4	4,9
<i>Pek yararlanmıyorum</i>	12	14,6

<i>Ara sıra yararlanıyorum</i>	24	29,3
<i>Genellikle yararlanıyorum</i>	27	32,9
<i>Hep yararlanıyorum</i>	15	18,3

Tablo 16'ya bakıldığında, öğretmenlerin %4,9'u (N4) "Hiç yararlanmıyorum", %14,6'sı (N12) "Pek yararlanmıyorum", %29,3'ü (N24) "Ara sıra yararlanıyorum", %32,9'u (N27) "Genellikle yararlanıyorum", %18,3'ü (N15) "Hep yararlanıyorum" cevabı verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 17: Normal dönemde eğitim türü tercihi

Normal dönemde hangi eğitim türünün uygulanmasını istersiniz?

	Sayı(N)	Yüzde (%)
<i>Yüz yüze eğitim</i>	49	59,8
<i>Uzaktan eğitim</i>	8	9,8
<i>Karma (yüz yüze ve uzaktan) eğitim</i>	20	24,4
<i>Kararsızım</i>	5	6,1

Tablo 17'ye bakıldığında, öğretmenlerin normal dönemde; %59,8'i (N49) yüz yüze eğitim, %9,8'i (N8) uzaktan eğitim, %24,4'ü (N20) karma (hibrit) eğitim modelinin uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. %6,1'i (N5) kararsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada öğretmenlerin pandemi sürecinden fazlaca etkilendikleri görülmüştür. Gerek normal hayatın kısıtlanmasının gerekse de salgın psikolojisinin bunda çok etkili olması muhtemeldir. Ayrıca sürecin bitimi ile ilgili belirsizliğin de bunda payı vardır. Bulgulara bakıldığında uzaktan eğitimden memnun olma düzeyi (%28,1) de fazlasıyla düşüktür. Pandemi sürecinde okulların kapatılıp yüz yüze eğitime ara verilmesi acil uzaktan eğitimin hemen devreye sokulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Milli Eğitim Bakanlığında çalışan öğretmenlerin çok kısa zaman içinde uzaktan eğitimin gerektirdiği mesleki davranışları hemen yerine getirmeleri ve bu duruma en iyi şekilde uyum sağlamaları ihtiyacı doğmuştur. Uzaktan eğitimin bir anda bütün örgün eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin yapması gereken bir modele dönüşmesi; öğretmenler üzerinde gerek akademik gerekse pratik olarak bazı problemler oluşturmakta ve öğretmenlerin bu nedenle uzaktan eğitimden memnun olma düzeylerinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Öğretmenlerin acil uzaktan eğitim uygulamalarının yüz yüze eğitimden farkını tam anlamıyla görememeleri, uzaktan eğitime uygun teknikler konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları bunda çok etkilidir denilebilir.

Öğretmenlerin yarıdan fazlasının (%54,9) materyal kullanma düzeylerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Yüz yüze eğitimde ve uzaktan eğitimde kullanılan materyallerin farklı olması öğretmenlerin kullanma düzeylerinde düşük bir kullanım yüzdesi olarak kendini göstermektedir. Şüphesiz öğretmenlerin bu konuda da zorlanmaları ve eksiklik hissetmeleri gayet doğal görünmektedir. Acil uzaktan eğitim uygulamaları için çok iyi düzeyde internet altyapısı gerektirmektedir. Öğretmenlerin %62,2'sinin bu konuda aksaklıklar yaşamaması şüphesiz derslerin verimliliğini büyük oranda azaltmaktadır. Bu nedenle internet altyapısı sağlayan şirketlerin bu konuda geliştirme çalışmaları uzaktan eğitimin verimliliği için zorunlu görünmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %64,6'sı online derslerden istedikleri verimi alamadıklarını belirtmişlerdir. Hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin bu konudaki tecrübesizlikleri, bu düşüncenin oluşmasında büyük bir etken olarak görünmektedir. Öğretmenlerin online dersleri, yüz yüze derslerin bir taklidi olarak görmelerinin ve bu algıya göre çevrimiçi dersleri işlemelerinin engellenmesi gerekmektedir. Gerek öğretmenlerin gerek öğrencilerin çevrimiçi derslerle ilgili birtakım eğitimler alması ve dersler esnasında tecrübelerinin artması bu konudaki yanlış eğilimleri ve uygulamaları önemli ölçüde azaltabilir. Bununla birlikte öğretmenlerin %54,9'unun online derslere konsantre olmadığı görülmektedir. Nasıl ki bir bakkalın dükkanını kapatıp, internet tabanlı satış yapmaya geçtiğinde birtakım sorunlar yaşamaması gibi öğretmenlerin de yüz yüze öğrencileri ile işlediği dersleri bırakıp internet üzerinden çevrimiçi olarak ders vermeye başlaması da birçok sorun doğurmaktadır. Nitekim hem beklentiler hem de alışılmış ders işleyişleri bu tutumun ortaya çıkmasında da çok etkili olmuştur.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısı online derslerde öğrencilere etkili bir motivasyon sağlayamadıklarını belirtmektedir. Her eğitim unsurunda olduğu gibi motivasyon sağlamada da uzaktan eğitimde farklı teknikler gerekmektedir. bu tekniklerin öğretmenlere tanıtılması bu açıdan bakıldığında çok önemli görünmektedir. Öğretmenlerin %56,1'i online derslerde öğrencilerinin performansından memnun olmadığı görülmektedir. Toplumdaki her kesim gibi öğrencilerin de pandemi sürecinden etkilenmemeleri olanaksızdır. Aynı zamanda öğrencilerin de uzaktan eğitime adapte olmaları çok zor görünmektedir. Öğrencilerin de öğretmenler gibi online derslerle ilgili eğitimler almaları bir zorunluluk olarak görünmektedir.

Öğretmenlerin %59,7'si online derslere bağlanmayı sağlayacak yeterli bir alt yapının olmadığı kanaatinde. Nitekim çevrimiçi derslerin uygulanabilmesi için birçok unsurun sorunsuz olması gerekir. Bilgisayar, internet, EBA platformu gibi unsurlardaki yetersizliklerin bu kararda etkili olduğu ifade edilebilir.

Online derslerin planlanması, öğrencilere bildirilmesi, derslerin oluşturulması ve işlenmesi gibi süreçlerde birtakım programların ve çevrimiçi uygulamaların bilinmesini gerektirmektedir. Öğretmenlerin %37,8'i bu konuda çevresindeki kişi ya da kişilerden destek aldıklarını, %62,2'si destek almadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca cevaplara bakıldığında 50 ve üzeri yaşlardaki öğretmenlerin hepsinin bu soruya 'Evet' cevabı verdikleri, 20-30 yaş arası öğretmenlerin ise 'Hayır' cevabı verdikleri görülmektedir. Teknolojik okuryazarlık konusu burada anlam kazanmaktadır ve öğretmenlerin bilgisayar ve internet kullanımı

konusundaki önceki tutum ve yeterliliklerinin bu sonucun ortaya çıkmasında çok fazla etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 14'ten de anlaşılacağı üzere MEB'in bilgisayar kullanımı konusundaki hizmet içi eğitim uygulamalarına katılımın (%45,1) az olduğu ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz bilgisayar sektörü çok hızlı gelişmekte, kullanımı da aynı anda uzmanlık gerektirmeye başlamıştır. MEB'in bu konuda öğretmenlerin yeterliliklerini artırmak için en temel vasıtası olan hizmetiçi eğitimlerle daha yoğun gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Öğretmenlerin hem teorik hem de uygulamalı olarak uzaktan eğitim konusundaki sorunlarının ve memnuniyetsizliklerinin temelinde, bu konuyla ilgili yeterli bir bilgiye sahip olmamaları yatmaktadır. Tablo 15'te de görüldüğü üzere, öğretmenlerin %75,6'sı uzaktan eğitim konusunda da hizmetiçi eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. MEB'in bu dönemde özellikle uzaktan eğitim konusunda hizmetiçi eğitimlerini fazlaştırmaya gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

EBA platformu pandemi sayesinde daha hızlı gelişmekte ve içerik çeşitliliği artmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %95,1'i az ya da çok EBA'dan yararlandıklarını ifade etmişlerdir. EBA platformunun bu hızlı gelişme ve çeşitlenmesi öğretmenlerin kullanma oranlarını da artırma imkanı verebilir.

Tabloya bakıldığında öğretmenlerin yarısından fazlası (%59,8) alıştıkları ve en çok verimi alabildikleri eğitim türü olan yüz yüze eğitimi tercih etmişlerdir. Bu sonucun çıkmasında uzaktan eğitim konusundaki alt yapı yetersizliği, bilgi eksikliği, memnuniyetsizlikler çok fazla etkili olmuştur. Uzaktan eğitimi tercih eden öğretmenlerin (%9,8) ise çok az olduğu görülmektedir. Aynı zamanda %24,4'lük kesim ise karma eğitim türünün daha uygun olacağını düşünmektedir. Bu da öğretmenlerin yaklaşık dörtte birinin uzaktan eğitime uyum sağlayabildiğini ama bunun sınırlılıklarını göz ardı etmediklerini göstermektedir.

Araştırma sonuçları MEB'e bağlı devlet okullarında çalışan öğretmenlerin tutumlarının uzaktan eğitim uygulamalarının genelde dezavantajları ile daha fazla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Buradaki en büyük etken MEB, öğretmen ve öğrencilerin bu alışılmadık pandemi sürecine hazırlıksız yakalanmalarıdır.

Bununla alakalı olarak;

Öğretmenlerin bilgisayar kullanımı ve uzaktan eğitim uygulamalarını etkili şekilde uygulayabilmeleri için gereken hizmet içi eğitim almaları,

MEB'in bilgisayar kullanımı ve uzaktan eğitim konularındaki hizmet içi eğitim programlarını çeşitlendirmesi,

İnternet hizmeti şirketlerinin ve Milli Eğitim Bakanlığının uzaktan eğitim için gerekli teknolojik altyapı eksikliklerini acilen gidermesi, -

Uzaktan eğitime uygun olan ders materyallerinin hazırlanıp çeşitlendirilmesi, salgın döneminde bireyin temel haklarından biri olan eğitimin niteliğinin artırılması açısından fayda sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Alkan C, 1987. Açıköğretim: uzaktan eğitim sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ağır F, 2007. Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Ateş A, Altun E, 2008. Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 128.
- Bozkurt A, 2020. Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: yeni normal ve yeni eğitim paradigması. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAD, 6, 112-142.
- Bozkurt A, Sharma RC, 2020. Emergency remote teaching in a time of global crisis due to coronavirus pandemic. Asian Journal of Distance Education, 15(1), i-vi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ekici G, 2003. Uzaktan eğitim ortamlarının seçiminde öğrencilerin öğrenme stillerinin önemi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24, 49.
- Fraenkel, J. and Wallen, N. E. (2009). *How to design and evaluate research in education* (Seventh ed.). New York: McGraw-Hill.
- Gülbahar Y, 2009. E-Öğrenme, 1. Baskı, Ankara, Pegem Akademi.
- Hızal A, 1983. Uzaktan öğretim süreçleri ve yazılı gereçler “eğitim teknolojisi açısından yaklaşım”. Ankara, Sevinç Matbaası.
- İşman A, 2011. Uzaktan Eğitim, 4.Baskı, Ankara, Pegem Akademi.
- Karadağ A, Şen YA, 2014. Uzaktan eğitimde rol alan kişiler ve öğretmen-öğrenci rolleri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Karadağ E, Yücel C, 2020. Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması, Yükseköğretim Dergisi, 10, 181-192.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılınç, H. (2021). Opinions of Field Experts on Practices That Will Increase the Motivation Levels of Learners During the COVID-19 Pandemic Process. In Handbook of Research on Emerging Pedagogies for the Future of Education: Trauma-Informed, Care, and Pandemic Pedagogy (pp. 191-208). IGI Global. Doi: 10.4018/978-1-7998-7275-7.ch010

Özer M, Covid 19 Salgını Sonrası Dünyada Eğitim, <https://www.meb.gov.tr/covid-19salgini-sonrasi-dunyada-egitim/haber/20936/tr>,(Erişim Tarihi:21.05.2020)

Uğur S, 2014. Açık ve uzaktan öğrenmede öğretmen rolleri. Açık Öğretimle 30 Yıl, 235-243, Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

UNESCO, 2020a. School closures caused by Coronavirus (Covid-19). <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>

UNESCO, 2020b. Startling digital divides in distance learning emerge. UNESCO. <https://en.unesco.org/news/startling-digital-divides-distance-learning-emerge>

UNICEF, 2020. Unicef and microsoft launch global learning platform to help address COVID-19 education crisis.

<https://www.unicef.org/press-releases/unicefand-microsoft-launch-global-learning-platform-help-address-covid-19-education>

Uşun S, 2006. Uzaktan eğitim, 1.Baskı, Ankara, Nobel Yayınları.

Ülkü S, 2018. İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Yalın, Hİ, 2005. Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KOKORECİN TARİHSEL SERÜVENİ

Kıvanç İNANÖZ¹
Mustafa Erkin ÖZDEMİR²
Zülfer ERDEM³

Özet

Yemek, bir toplumun kendisini ve yaşam tarzını ifade şeklidir. Yemeğin yapımı için kullanılacak sebzenin tarlada ekiminden ve hasadından, hayvanın beslenmesinden, kesilmesinden mutfığa gelişine hatta tabakta servis edilmesine kadar -temininden tüketimine- geçen pek çok aşama o toplumun tarihinden ve kültüründen izler taşır. O izleri doğru takip edebilir isek o toplumun binlerce yıl önce yaşamış insanlarından mesajlar duyabiliriz. Bu çalışmada “kokoreç ilk defa ne zaman yapılmış, nasıl yapılmış, bu lezzet nasıl keşfedilmiş” sorularının cevaplarını aradık. Balıkesir’in Göbel mahallesinden Divan-ı Lügat-it Türk’e kadar kokorecin izini sürdük. Ömer Seyfettin’in yazdığı “Lokanta Esrarı” adlı hikâyeyi okuduk. 1894 yılında Ayşe Fahriye tarafından yazılmış olup Osmanlı dönemine ait ikinci basılı yemek kitabı olan “Ev kadını” ile Tanzimat’tan beş yıl sonra (1844) Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceû’t-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) isimli kitabını ve Dîvânü Lugâti’t-Türk’te yer alan “yörgemeç” ismiyle belirtilen yemek tarifini inceledik. Kokoreci incelediğimizde hayvancılıkla uğraşan ve yarı göçebe bir kültüre sahip olan Türk toplumunun yaşamış olduğu topraklardaki iklim, bitki örtüsü, ekonomik faaliyet türü gibi birçok faktörün izlerini görmek mümkündür. Hayvancılıkla geçinen bir toplum, yetiştirdiği hayvanın her ürününden faydalanmaya çalışır. Eti, sütü, yünü, bağırsağı vb. dolayısıyla yemek kültürü de hayvan ürünlerine göre şekillenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kokoreç, Kokoretsi, Türk Mutfağı, Yörgemeç, Kültürel Miras

HISTORICAL ADVENTURE OF KOKOREÇ IN TURKISH CULTURE

Abstract

Food is the way a society expresses itself and its way of life. Many stages, from the cultivation and harvest of vegetables to be used for the preparation of the dish, from feeding the animal, cutting it, coming to the kitchen and even serving it on a plate -from supply to consumption - bear traces of the history and culture of that society. If we can follow these traces correctly, we can hear messages from people of that society who lived thousands of years ago. In this study, we searched for answers to the questions “when kokoreç was made for the first time, how it was made, how this flavour was discovered”. We tracked “kokorec” from the Göbel neighborhood of Balıkesir to Divan-ı Lügat-it Türk. We read the story “Lokanta Esrarı” written by Ömer Seyfettin. “Ev kadını” printed in 1894, the Ottoman period second cookbook and was written by Ayşe Fahriye, and the first printed cookbook of the Ottoman period Melceû’t-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) written by Mehmed Kamil five years after the Tanzimat period (1844) and Dîvânü Lugâti’t-Türk “yörgemeç” we analyzed the recipe specified by name. When we examine “Kokoreç”, it is possible to see traces of many factors such as climate, vegetation, type of economic activity in the lands where the Turkish society, which is engaged in animal husbandry and has a semi-nomadic culture, lived. A society that makes a living by animal husbandry tries to benefit from every product of the animal it breeds. Meat, milk, wool, intestines, etc. therefore, food culture will also be shaped according to animal products.

Keywords: Kokoreç, Kokoretsi, Turkish Cuisine, Yörgemeç, Cultural Heritage

¹ Öğrenci, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, kivancinanoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0559-1028

² Öğrenci, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, muserkin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0835-579X

³ Öğretmen, Balıkesir-Karesi-Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, zulfererdem@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9741-6509

1. GİRİŞ

Yiyecek ve içecekler tüm canlılar için yaşamsal bir zorunluluk olmasının yanında sadece biyolojik bir eylem değil, aynı zamanda yiyeceklerin üretimi, taşınması, depolanması ve tüketimi aşamasında farklı toplumsal birlikteliklerin oluşmasını sağlayarak sosyal, kültürel, psikolojik olarak da insanların yaşamında büyük öneme sahiptir (Dilsiz, 2010, s. 1)

Yemek, bir toplumun kendisini ve yaşam tarzını ifade şeklidir. Yemek kültürü, ait olduğu toplumun insanların yaşamış olduğu topraklardaki kaynaklar, iklim, bitki örtüsü, ekonomik faaliyet türü, inançlar ve sağlık koşulları gibi birçok faktör tarafından şekillenmektedir. Yemek yalnızca insanları bir yere ve kültürleri bir toprak parçasına bağlamaz aynı zamanda bize kim olduğumuz ve nereye ait olduğumuz hakkında da bilgi verir. Bir bakıma yemeği yiyen kişi, onun ait olduğu kültürün de bir parçası olur ve onunla bütünleşir (Çapar & Yenipınar, 2016, s. 101)

Yemek kültürü bir milletin kendisiyle özdeşleşen ve kimliğinin bir parçası olan değerdir. Ait olduğu ülkenin kuşaktan kuşağa aktararak gelen değeridir. Yemeğin yapımı için kullanılacak sebzenin tarlada ekiminden ve hasadından, hayvanın beslenmesinden, kesilmesinden mutfağa gelişine hatta tabakta servis edilmesine kadar -temininden tüketimine- geçen pek çok aşama o toplumun tarihinden ve kültüründen izler taşır. O izleri doğru takip edebilir isek o toplumun binlerce yıl önce yaşamış insanlarından mesajlar duyabiliriz.

Bu çalışmada yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda “*Kokoreç ilk defa ne zaman yapılmış, nasıl yapılmış, bu lezzet nasıl keşfedilmiştir?*” sorularının cevapları aranmış ve bu cevaplar üzerinden kokorecin Türk kültüründeki yeri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kokorecin tarihi ile ilgili bir literatür taraması yaptığımızda kokorecin sağlık açısından değerlendirilmesi, temizliği, içeriğinin laboratuvar araştırması ile incelenmesi gibi çalışmaların dışında kokorecin tarihi ile ilgili müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Kokoreç firmalarına ait web sayfalarının kokorecin tarihi ile ilgili bölümlerini incelediğimizde ise kaynağı belli olmayan ama tarihin neredeyse her zaman dilimini kapsayan hikayelerin yer almakta olduğunu gördük. Örneğin; Orhun abidelerindeki kokoreççilerden bu lezzeti tatmak için İpek Yolu'nun kenarındaki seyyar kokoreççileri ziyaret eden filozoflara, hatta bu lezzeti deneyimlemek için Büyük İskender'in bile geldiğine, İstanbul'un Fethi'nde şehrin kapısından ilk kokoreççilerin girdiği bilgisinden, Yavuz Sultan Selim'in kokoreççi ustası yanında olmadan sefere çıkmadığına ve IV. Murad'ın gizli gizli seyyar kokoreççiden kokoreç yediği ifadelerine kadar kaynak belirtilmeden paylaşılmış pek çok ifadeyi okuyabilirsiniz.

Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki Orhun yazıtlarını incelediğimizde kokoreçten bahseden bir kayda rastlamadık (Tekin, 1998, s. 1-95)

Ancak bu web sayfalarında hemen hemen ortak yer aldığımız ifade edebileceğimiz kayıt ise şu şekildedir; İlk ne zaman kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, Ömer Seyfettin'in “*Lokanta Esrarı*” isimli hikayesinde, Atinalı bir Rum'un lokantasında ilk kez “*kokoreç*” ile tanışmasından bahsedilir. Ayrıca kokorecin 1960'lı yıllarda Yunanistan'da Yunan halkı tarafından sevilerek tüketildiği ve ilk kez

1970’lerde Türkiye’de İzmir’de yapılmaya başlandığı ve buradan bütün Türkiye’ye yayıldığı ifade edilir. Bu iki ifade birbiriyle çelişmektedir. O zaman doğrusu nedir?

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmamızda nitel araştırmalarda kullanılan görüşme ve doküman incelemesi yöntemlerini kullandık (Yıldırım & Şimşek, 2008). Balıkesir’in Susurluk ilçesinin Göbel mahallesinde yaşayan ve Osmanlı döneminin efsanevi Türk güreşçilerinden, Kırkpınar başpehlivanlarından Katrancı Mehmet Pehlivan’ın torunu olan, Osman Gönül’ün, 1970’li yıllarda İzmir’deki kokoreççilere, kokoreç yapımında kullanılan sakatatı taşıma işinde çalıştığını öğrendik ve kendisiyle bir görüşme gerçekleştirdik. Balıkesir’in Göbel mahallesinden Divan-ı Lügat-it Türk’e kadar kokorecin izini sürdük.

Yunan kültüründeki “kokoretsi” adının nereden geldiğini araştırdık. Ömer Seyfettin’in yazdığı “Lokanta Esrarı” adlı hikâyeyi okuduk. 1894 yılında Ayşe Fahriye tarafından yazılmış olup Osmanlı dönemine ait ikinci basılı yemek kitabı olan “Ev kadını” ile Tanzimat’tan beş yıl sonra (1844) Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceü’t-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) isimli kitabı ve Dîvânu Lugâti’t-Türk’te yer alan “yörgemeç” ismiyle belirtilen yemek tarifini inceledik. Verileri topladıktan sonra içerik analizini gerçekleştirdik ve ardından da yazma aşamasına geçtik.

4. KOKORECİN TARİHSEL SERÜVENİ

Yunancada kokorece, “*kokoretsi*” adı verilmektedir. Yunan dilbilimci ve filolog Georgios Babiniotis'e göre, Yunanca kokoretsi adı Arnavutça “*kukurec*”ten gelmektedir. Türk-Ermeni dilbilimci Sevan Nişanyan'a göre ise Arnavutça “*kukurec*”, bu dillerde mısır koçanı anlamına gelen Sırp-Hırvatça ve Bulgarca “*kukuruza*”dan türetilmiş bir alıntıdır. Nişanyan ayrıca Yunanca kelimenin Arnavutça “*kokërrëz*”den türetilmediğini, ancak her iki ismin de soydaş olduğunu ve Slav dillerinden ödünç verildiğini iddia etmektedir. Türkçe kokoreç kelimesinin de Modern Yunancanın Arnavut lehçelerindeki yiyecekleri tanımlamak için kullanılan “*kokorótsi*” (κοκορότσι) kelimesinden geldiğini ve ilk olarak 1920 yılında Türk yazar Ömer Seyfettin tarafından yazılan "Lokanta Esrarı" adlı öykünün de bu durumu tasdik ettiğini belirtmektedir (Kokoretsi mad., 2020)

Ömer Seyfettin 1911 yılından itibaren arkadaşları ile Selanik’te çıkardıkları “*Genç Kalemler*” dergisi ile Milli Edebiyat akımının savunucularından biri olarak Türk Edebiyatında yer edinmiştir. “*Lokanta Esrarı*”, Ömer Seyfettin’in vefat ettiği tarih olan 6 Mart 1920’ye kadar bu fikir akımı doğrultusunda yazdığı hikâyelerden birisidir. Ömer Seyfettin “*Lokanta Esrarı*” hikâyesinde, İstanbul Beyoğlu’ndaki Atinalı bir Rum’a ait olan “*Abeille d’or*” lokantasında kokoreçle ilk karşılaşma bölümü vardır. Ömer Seyfettin’in “*Lokanta Esrarı*” hikâyesindeki ilgili kısım şöyledir (Seyfettin, 1970, s. 170-171);

“Bir gece rüyada kendimi “Abeille”in mutfağında gördüm. Yeni kızarmış rostoları kesiyor, uçlarından kavruk parçalar kopararak ağzıma atıyordum. Uyandığım zaman hâlâ damağımda kalan bir tat duydum. “Niçin bir aşçı yamağı olmayayım dedim, mademki yemek için yaşıyorum?” Fazla muhakeme etmedim. Çünkü en son bir muhakeme en kavi kararı gevşetir. Fakat nasıl nefis yemekli lokantaların birine aşçı yamağı gibi girmeli? Bu bir meseleydi. “Abeille d’or” un garsonları beni tanırlardı. Sonra serde Türklük var... Beyoğlu lokantalarının aşçıları Türk yamak kullanmazlardı. O sabah dünya cennetine, yani mutfağa,

nasıl gireceğimi düşüne düşünene lokantaya girdim. Mihail'le selâmlaştk, bermutat günün en iyi yemeklerini haber verdi. Sonra dedi ki:

- Kozmos'tan bir aşçı çırağı kaçırdık, şimdi bize geldi. Atinalı... Kokoreç yapmasını biliyormuş. Yarın yaptıracağız?

- Kokoreç ne? -diye sordum.

- Ah, bilmezsin. Kuzu barsağı... Kız saçı gibi... Ah beğimu, bak ne kadar güzel.. Görezeksin... görezeksin.

- Görürüz..."

6 Mart 1920'de vefat eden Ömer Seyfettin'in yazdığı "Lokanta Esrarı" adlı hikâyede Atinalı bir Rum'a ait olan İstanbul Beyoğlu'ndaki "Abeille d'or" lokantasında kokoreçle ilk karşılaşma bölümünün olması, 1920 tarihinin öncesinde İstanbul'da kokoreçin bilindiğini gösterir ki bu durumda eğer İzmir'de kokoreç ilk kez 1970'lerde yapılmışsa, İstanbul'da İzmir'den daha önce yapılmaktadır ve İstanbul'da kokoreci yapan da Atinalı bir Rum'dur.

Bu tarama çalışmasından sonra şehrimizdeki kokoreççiler ile görüşmeler yaparak önümüzü aydınlatacak bir bilgi bulmaya çalıştık. Bu süreçte çalışmalarımızı Balıkesir'in Susurluk ilçesinin Göbel mahallesi üzerinde yoğunlaştırdık. Kokoreç severlerce Balıkesir, kokorecin başkenti olarak tanımlanırken, kokorecin üretim merkezi ise Balıkesir'in Susurluk ilçesinin Göbel mahallesidir (İHA, 2019). Göbel, kokoreç severlerince kokoreci ile meşhur olarak bilinen bir yerleşim yeridir.

Susurluk-Göbel'de yaşayan ve Osmanlı döneminin efsanevi Türk güreşçilerinden ve Kırkpınar başpehlivanlarından Katrancı Mehmet Pehlivan'ın torunu olan, Osman Gönül'ün, 1970'li yıllarda İzmir'deki kokoreççilere, kokoreç yapımında kullanılan sakatatı taşıma işinde çalıştığını öğrendik ve kendisiyle bir görüşme gerçekleştirdik.

Osman Gönül ile gerçekleşen görüşme kaydımız şu şekildedir (Gönül, 2020);

"-Bize kokoreç işi ile ilgili bilgi veriri misiniz? İlk ne zaman yapıldı? İlk yapan kimdi? İlk nerede yapıldı? Nasıl yapıldı?"

1950-55 yıllarında Göbel'de Belediye tarafından açılan mezbahada nakliyecilik yaptım. İstanbul, Ankara, Antalya, İzmit, Bolu, Adana, İzmir'de bizimle alışveriş yapan esnafımız vardı. Bu vesileyle buraya bağırsak işi yapan Erzurumlu kardeşlerimiz geldi. O zamana kadar bağırsak atılıyordu. Bu Erzurumluların ismini şu an hatırlayamadım.

Bu Erzurumlular 1970'de İzmir Salhane'de mezbahaya tezgâh kurdular. Buradaki bağırsakları oraya götürdük. Ondan evvel kimse almyordu, paçası da işkembesi de çöpe gidiyordu. Bu Erzurumlu kardeşlerimiz İzmir'de kokoreci sarıp, pişirip, imal edip satıyorlardı.

Ardından esnaflara da toptan satmaya başladılar. Sonra Bursa havalisindeki kardeşlerimiz bu işi öğrenip yapmaya başladı. Daha sonra da İstanbullular, Ankaralılar yapmaya başladı. Erzurumlulardan önce kokoreç işini yapan yoktu. Bu işi meydana çıkaran Erzurumlulardır. Adanalılar ise bumar işini çıkardı. Onlardan önce de bumar atılıyordu.

-Erzurumlular bu işi bir yerden öğrenmişler mi? Nasıl yapmaya başlamışlar?

Erzurum'daki mezbahalarında Et-Balık Kurumu varmış. Orada çalışmışlar, oradaki ustalarından bu işi öğrenmişler. Burada da pazar hazır, mal hazır, işi yapan yok.

O arada İstanbullular da bu işe başladı. Onlar da Erzurumlu. Velhasıl kelam bu işi meydana çıkaran Erzurumlulardır.

-İnternette araştırdığımıza göre kokorecin ilk kez 1960'ta İzmir'de yapıldığı söyleniyor.

Evet, 1960'ta İzmir'de yapıldı. Onu da söyleyeceğim.

-İnternette İzmir'de kokoreci ilk kez yapanların kokoreci Yunanistan'dan öğrendiği yazıyor. O zaman Erzurumlular da Yunanistan'dan mı öğrendi? Bir bağ var mı?

Onu bilemeyeceğim. İzmir'de Basmane'de Albayrak Sineması'nın önünde bir tek kişi, 1960 yılında, bir kokoreççi vardı. İlk O, kokoreç işini yaptı. Başka kokoreççi İzmir'de yoktu. Onu tanıyorum. Akşamları iş çıkışı, sinemaya girip çıkanlara kokoreç satıyordu. 1960 yılında.

-İsmi neydi?

İsmi bilemiyorum. Ben orada tezgahtar olarak çalışıyordum, fincancı yanında, toptancıda. 1313 sokak. Orada her akşam kokoreç sattığını görüyordum.

-Peki yapılışı şimdikinden farklı mıydı?

Farklı değildi, aynıydı. Kokorecin yapılışının tarzları aynı, şimdiki temizliği ayrı, ama tabiki ustasına göre değişiyor.

-Bize bahsedebilir misiniz, nasıl yapılıyordu?

Önce çöz şişe sarılıyordu. Kuzunun bütün karaciğerinde bulunan yağlı bir yapı. Ardından kuzu bağırsağı sarılıyor. Sonra pişirmeye veriliyor tandırlara. Yarı pişiyor sonra satışa veriliyor veyahut ta buzhaneye yedeğe konuluyor. Bu şekilde yapılıyor.

Herkes bilmez ama kokorecin esas lezzeti, tadı süt kuzularındandır. Ot kuzularından değil, süt kuzularından. Mesela 3 aylık bir süt kuzusunun bağırsağı, kokoreci aynı tereyağı gibi ağzına attın mı erir, tadından doyamazsın. Tabi bir de baharatları da var onun içine giren. Kokoreç bu şekilde imal olur.

Şimdi sen dedin ya, İzmir'de bu işi yapanlar Erzurumlulardı ama belki o ilk yapan kardeşimiz o işi Yunanlılardan öğrenmiş olabilir.

-Siz ilk İzmir'de yediğiniz zamandan önce kokoreci biliyor muydunuz?

Nerde, et bulamıyorduk. Bilmiyorduk, yapan yoktu zaten.

-İlk gördüğünüzde yeme ile ilgili bir çekinceniz oldu mu?

Hiç olmadı. Yeme işleri ustasına bağlı. Sen beceriksizsen, senin üstüne koca danayı koysan ne olur. Ama ustasıysan her türlü tadı verirsin.

Kokorecin çeşitli pişirme usulleri var. Saçta da çok güzel olur. Kavurmasını iyi bileceksin, malzemesini iyi bileceksin. Süt kuzusunun kokoreci daha lezzetlidir.

Temizlik bakımından bizim çocuklar yetiştikten sonra içi dış yapmaya başladılar. Bağırsağı ters çeviriyorlardı. Ama şimdiki yapmıyorlar, çünkü mal yetiştiremiyorlar.

1970'lerde Göbel'den bağırsağın nakliyesini 5 sene sadece ben yaptım. İstanbul, Ankara, Eskişehir, Antalya ben çektim hep.

-Göbelliler kokoreci öğrenince halkın tepkisi nasıl oldu? Göbel'de ne zaman yapılmaya başlandı?

Göbel'de 1980-85'te yapılmaya başlandı. Zaten Kemalpaşa pazarına giderdik, buranın kokoreççisi oydu, Çakır diye bir abimiz vardı. Buradan Kemalpaşa'ya pazara giden oradan kokoreç yemedi gelmiyordu.

Burada o zamanlar kasaplar ciğer uykuluk satıyordu. Her gün 2500 tane kuzu kesiliyordu. Her akşam İzmir'e varıncaya kadar 225 tane oyuk sayıyordum asfaltta, yollar bozuk o zaman. Yol yok, her akşam buradan 6-7'de çıkarım, gece saat 12-01'de İzmir'e varırım. Sabahleyin 8-9'da İzmir'den çıkarım, gelirim, gene sararım gene devam. Çünkü her gün kesim var o zaman.

-İnternette okuduğumuza göre Yunanlılar Ortodoks Hristiyanlığın dini bayramı olan Paskalya bayramında dini bir yemek olarak bu kokoreci yerlermiş (Kalkan, 2001). Ancak bu kokoreç bizdeki gibi değil. Şişe önce karaciğeri diziyorlar ya da eti, üzerine bağırsak sarıyorlar ve ondan sonra mangalda yanan kozun üzerinde çevirip pişiriyorlar. Sonra dilim dilim kesip tabağa koyup servis ediyorlar. Böyle bir şey var mıydı? Hiç gördünüz mü?

Vardı ama onlar lükse kaçıyor. Burada maliyeti düşürmek için çöze yapıyorlardı. Esasında uykuluk, ciğer, gırtlak uykuluklarını dizeceksin ondan sonra kokoreci saracaksın. O lüksü oluyor. Bu pazarlamacı. Benim anlattığım pazara çıkar, özel senin anlattığın gibi. İçine ciğer koyup ta yapma da vardı. Onu kendimize yapıyorduk biz. Benim oğlanlar 30 senedir mezbahada bu işte çalışıyorlar. Levent, Gönen'de mezbahada kesim yapıyor. Velhasıl-ı kelam senin dediğin lükse giriyor, özeli, pazara çıkacak mal değil yani. İsteyenlere bu şekilde yapıyor, ciğerine, uykuluğuna göre de lezzeti değiştiriyor. Eti de öyle. Usta kasap sorar, bu hayvan yetiştirilirken ne yedi, diye. Küspe mi, pancar küspesi mi, domates küspesi mi, yoksa arpa doğal yem mi? Bunlar hayvanların etinin değerini artırır.

-Hangisi daha iyidir?

Doğal arpadır, mısırdır yiyen hayvanların ki daha iyidir, mesela domates küspesi yiyen dananın fiyatı 10 lira ise ötekini 15 lira.

Bursa'da veteriner aile kardeşlerimiz Bursa Hürriyet'te 200 dönüm bir arazi, çiftlik almışlar. Benden de 300 ton domates küspesi aldılar. Ben domates küspesini taşıyorum. Amerika'dan veteriner bir arkadaşlarını çağırmış, iş yerini göstermek için. Sabahleyin çekti arabayı. Domates küspesi, pancar küspesi, gündöndü küspesi kilolarını yapmış, yarış atları var, düve, dana, koyun, kuzu hepsinin bölümü ayrı. Amerikalı arkadaşları geldiler. Amerikalılar bizim küspeleri görürince at bunları, verme hayvanlara dediler. Bunların iyi olmadığını, hayvanların özgeçmişinin sağlam olmayacağını dile getirdiler o zaman. Sene 1983'tü.

İstanbul kokoreci İzmir'den sonra öğrendi. İzmir'de ilk yapanlar da Erzurumlu. (Gönül, 2020)"

Balıkesir ili Susurluk ilçesi Göbel mahallesinde ikamet eden ve 1970'li yıllarda Balıkesir'den İzmir'e kokoreç/sakatat nakliyatı işini gerçekleştiren Osman Gönül ile 23 Aralık 2020'de yaptığımız görüşme kaydına göre; 1960 yılında, ismini hatırlayamadığı fakat İzmir Basmane'de Albayrak Sineması'nın önünde bir tek kokoreççi vardı. İzmir'de kokoreç işini yapan ilk kişi O'ydu ve akşamları iş çıkışı, sinemaya girip çıkanlara kokoreç satıyordu. Ancak bu görüşmede, Erzurum Et-Balık Kurumu'nda kokoreç işini yapan ustaların varlığını da öğrenmiş oluyoruz.

Osmanlı dönemi yemek kitapları üzerine yaptığımız araştırmalar sonucunda Osmanlı döneminde basılmış en eski ikinci basılı yemek kitabı olan ve yazarı "Fahriye" olarak belirtilen "Ev kadını" isimli kitaba ulaştık. Ulaştığımız kitap üçüncü baskısı idi ve 1907 yılını gösteriyordu.

Orijinali Osmanlıca olan kitabın "Şiş kebapları" bölümünde 44 ve 45. sayfalarında "Kur kureç" isimli bir kebab tarifi yapılıyordu ve tarif kokorece benziyordu. Osmanlıca orijinalinden incelediğimizde ise çevirinin yanlış olduğunu ve orijinalinde "Kokoreç" başlığıyla bu kebab tarifinin yapıldığını gördük.

"Ev kadını" isimli yemek kitabının ilk baskısı ise 1894 yılına aittir ve yazarın adı da "Ayşe Fahriye" olarak belirtilmektedir (Gümüş, 2019, s. 74).

Ayşe Fahriye'nin "Ev kadını" isimli yemek kitabındaki kokoreç tarifi şu şekildedir (Fahriye, 1907, s. 48-49);

"106 Kokoreç

Yürek ve kara ve ak ciğerleri üzerinde olarak bir kuzu takımını temiz yıkayub tozbüber ve kekik ve soğan suyunda biraz durdurub gırtlığından bir çengel veyahud çiviye kavice rabt etmek ve ucunu da külbastı tertibinde aç aça uzatmalı ve ağaçtan kalın oklava gibi bir şiş tedarik edüb etrafını ihata edecek surette şişin başına bunların uçlarını rabtla yere amüden ve kavice saplamalı yahud ciğerini parça parça doğrayub şişe geçirmeli. Kuzunun bağırsak ve bağırsak yatağını ve bumbarını dahi gayet temizleyüb takımın kesilmiş gırtlığıyla beraber uçlarından şişin bâlâsına keza rabt eyledikten sonra yukarıdan aşağıya doğru bağırsak ile kazık bağı urarak sıkıca sarmalı ve üzerine dahi kuzu iç yağını gereğince geçirmeli ve mutedil ateşte çevirerek kebab etmeli ve hin-i hacette üç parça yani lüle lüle kesüb şişten tabağa çekmeli ve sıcak sıcak tenavül etmek icabeder."

İlk baskısı 1894 yılına ait olan ve Ayşe Fahriye tarafından yazılmış olup Osmanlı dönemine ait ikinci basılı yemek kitabı olan "Ev kadını" isimli yemek kitabının, İstanbul 1907 basımı 3. baskısının yeni harflere çevirisininin 44 ve 45'nci sayfalarında "kur kureç" başlığı altında kokoreç tarifi yapılmaktadır. Bu tarif, Yunanistan'da Ortodoksların Paskalya bayramlarında yedikleri kokoretsi'nin yapımına (*şişte en alta karaciğer dizildikten sonra üste bağırsak sarılması usulü*) benzemektedir (Kalkan, 2001).

İstanbul basımı olan bu kitaptaki tarif bize göstermektedir ki, 1894 tarihinde Osmanlı İstanbul'unda kokoreç bilinmektedir. Ayrıca bu kitabın Osmanlı ev kadınlarına yemek tarifi yapılan bir kitap olduğunu düşünürsek, Rumlar haricinde de kokorecin yapıldığını hatta evlerde dahi yapıldığını görürüz. Bu kitap bizzat kokoreç adıyla kokoreç tarifinin yapıldığı tespit edebildiğimiz en eski kaynaktır.

Ortodoks Rumların karaciğer üzerine bağırsak sararak yaptıkları kokoretsi'den farklı olarak ülkemizde kokoreç yapılırken şişe önce çöz sarılır onun üzerine ise bağırsak sarılır. Bu, sokakta, iş çıkışı, sinema çıkışı, akşam gezmesi vb. zamanlarda insanların daha ucuz olarak tükettikleri bir kokoreç tarifidir. Osman Gönül'e göre bu farkın ortaya çıkmasında, karaciğerin kullanılmasının kokorecin fiyatını artırması etkili olmaktadır (Gönül, 2020).

Tanzimat'tan beş yıl sonra (hicri 1260 – miladi 1844) Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne hocalarından Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceüt-Tabbâhin (*Aşçıların Sığınağı*) isimli kitabı incelediğimizde ise “kokoreç” isimli bir yemek tarifi göremiyoruz. Ancak ikinci fasıl olan kebablar faslını taradığımızda ise *Muhzır kebabı*, *Nev'-i diğer* ve *Ciğer kebabı* isimli kebabların (Kut & Kut, 2015, s. 65-69) et veya ciğer doğranıp şişlere geçirilip üzerine içyağı sarıldıktan sonra ateşte pişirilip o şekilde yenildiğini görüyoruz. Bu pişirme şekli Ayşe Fahriye'nin “*Ev kadını*” isimli kitabında tarif edilen kokorecin pişirme şekline benzemektedir (Fahriye, 1907, s. 48-49). Şişe dizilmiş et veya ciğerin üzerine sarılan bağırsak hem et ve ciğerin şişten düşmesini önler hem de et ve ciğerin kendi yağını ve suyunu muhafaza eder, böylelikle daha lezzetli olmasını sağlar.

Bilinen ilk Türkçe sözlük olan ve Kâşgarlı Mahmud'un 25 Ocak 1072 günü yazmaya başladığı, 10 Şubat 1074 günü tamamladığı, Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, söz varlığını derleyerek bir araya getiren eseri Dîvânu Lugâti't-Türk (TDK, 2021)'te ise “yörgemeç” ismiyle belirtilen bir yemek tarif edilmektedir (Mahmud, 1985, s. 55); “*İşkembe ve bağırsak incecik kıyılır, bağırsak içerisine konur, kızartılarak yahut pişirilerek yenir.*”

Divanü Lügat-it-Türk'ün çevirisini yapan Besim Atalay, “Yörgemeç” kelimesi ile ilgili olarak şöyle bir not düşmüştür; “*Borckelmann bu kelimeye 'şirden' manası vermiştir, düşünüle...*”

5. BULGULAR

Osman Gönül ile 23 Aralık 2020'de yaptığımız görüşme kaydına göre; 1960 yılında, İzmir Basmane'de Albayrak Sineması'nın önünde bir tek kokoreççi vardı. İzmir'de kokoreç işini yapan ilk kişi O'ydu. Ancak Erzurum Et-Balık Kurumu'nda da kokoreç işini yapan ustalar vardı.

6 Mart 1920'de vefat eden Ömer Seyfettin'in yazdığı “Lokanta Esrarı” adlı hikâyede Atinalı bir Rum'a ait olan İstanbul Beyoğlu'ndaki “Abeille d'or” lokantasında kokoreçle ilk karşılaşma bölümünün olması, 1920 tarihinin öncesinde İstanbul'da kokoreçin bilindiğini gösterir ki bu durumda eğer İzmir'de kokoreç ilk kez 1970'lerde yapılmışsa, İstanbul'da kokoreç İzmir'den daha önce yapılmaktadır ve İstanbul'da kokoreci yapan da Atinalı bir Rum'dur.

İlk baskısı 1894 yılına ait olan ve Ayşe Fahriye tarafından yazılmış olup Osmanlı dönemine ait ikinci basılı yemek kitabı olan “Ev kadını” isimli yemek kitabında “kokoreç” tarifi yapılmaktadır ve bu tarif, Yunanistan'da Ortodoksların Paskalya bayramlarında yedikleri kokoretsi'nin yapımına benzemektedir (şişte en alta karaciğer dizildikten sonra üste bağırsak sarılması usulü). İstanbul basımı olan bu kitaptaki tarif bize göstermektedir ki, 1894 tarihinde Osmanlı İstanbul'unda kokoreç bilinmektedir. Ayrıca bu kitabın Osmanlı ev kadınlarına yemek tarifi yapan bir kitap olduğunu düşünürsek, Rumlar haricinde de kokorecin

yapıldığını hatta evlerde dahi yapıldığını görürüz. Bu kitap bizzat kokoreç adıyla kokoreç tarifinin yapıldığı tespit edebildiğimiz en eski kaynaktır.

Tanzimat'tan beş yıl sonra (1844) Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceü't-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) isimli kitabı incelediğimizde “kokoreç” isimli bir yemek tarifi göremedik. Ancak ikinci fasıl olan kebablar faslında yer verilmiş olan Muhzır kebabı, Nev'-i diğeri ve Ciğer kebabı isimli kebabların et veya ciğer doğranıp şişlere geçirilip üzerine içyağı sarıldıktan sonra ateşte pişirilip o şekilde servis edilmesi, Ayşe Fahriye'nin Ev kadını isimli kitabında tarif edilen kokorecin pişirme şekline benzemektedir. Şişe dizilmiş et veya ciğerin üzerine sarılan bağırsak hem et ve ciğerin şişten düşmesini önler hem de et ve ciğerin kendi yağını ve suyunu muhafaza eder, böylelikle daha lezzetli olmasını sağlar.

Kâşgarlı Mahmud'un 25 Ocak 1072 günü yazmaya başladığı, 10 Şubat 1074 günü tamamladığı eseri Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen “yörgemeç” yemeği, “*İşkembe ve bağırsak incecik kıyılır, bağırsak içerisine konur, kızartılarak yahut pişirilerek yenir.*” şeklinde tarif edilmektedir.

5. SONUÇ

Ortodoks Rumlar kokoretsi'yi karaciğer üzerine bağırsak sararak yaparlar. Türk usulü kokoreç ise farklıdır; Önce çöz şişe sarılır. Çöz; kuzunun bütün karaciğerinde bulunan yağlı bir yapıdır. Ardından kuzu bağırsağı sarılır. Sonra pişirmeye verilir tandırlara. Yarı pişirilir ve tandırdan çıkartılır. Yenileceği zaman odun ateşindeki korda çevrilerek pişirilir ve servis edilir. Türk usulü kokorecin esas lezzeti, tadı ot kuzularından değil, süt kuzularındandır.

İlk baskısı 1894 yılına ait olan ve Ayşe Fahriye tarafından yazılmış olup, kokoreç adıyla kokoreç tarifinin yapıldığı tespit edebildiğimiz en eski kaynak olan Osmanlı dönemine ait “*Ev kadını*” isimli yemek kitabında “*kokoreç*” tarifinin bulunması tarif bize göstermektedir ki, 1894 tarihinde Osmanlı İstanbul'unda kokoreç bilinmektedir ve Türk kadınları tarafından evlerde dahi yapılmaktadır.

Tanzimat'tan beş yıl sonra (1844) Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceü't-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) isimli kitabı incelediğimizde “kokoreç” isimli bir yemek tarifi bulunmamasına rağmen, Muhzır kebabı, Nev'-i diğeri ve Ciğer kebabı isimli kebabların et veya ciğer doğranıp şişlere geçirilip üzerine içyağı sarıldıktan sonra ateşte pişirilip o şekilde servis edilmektedir. Bize göre bu durum günümüzde yapılan kokoreç usulünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur ve her ne kadar adı kokoreç olmasa da bu usulde pişirilen yemek, Yunan kültürünün ürünü olduğu söylenen kokorecin Türk kültürüne ait bir yemek olduğunu göstermektedir. Bu durumda kokoreç, bizim tespit ettiğimiz 1894 yılından daha önce de Türk mutfağının içerisinde yer almaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un eseri Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen ve “*İşkembe ve bağırsak incecik kıyılır, bağırsak içerisine konur, kızartılarak yahut pişirilerek yenir.*” şeklinde tarif edilen “yörgemeç” yemeğini değerlendirdiğimizde ise tamamen günümüz kokoreç yapımını göstermese de 1070'li yıllarda Türklerde kokoreç benzeri yiyecekler yapıldığını kabul edebiliriz.

O takdirde kokoreç Türk kültürüne Rumlardan geçen bir yiyecek değil aksine en az bin yıldır Türk kültüründe var olan bir yiyecektir. At üzerinde ve göçebe olarak yaşayan ve tarım kültürü yerine

hayvancılık kültürünün daha yoğun olarak görüldüğü Türk toplumunda hayvan ürünlerine bağlı yemek türlerinin varlığı da kabul edilebilir bir durumdur.

Mehmed Kâmil tarafından yazılmış ve Osmanlı dönemine ait basılmış ilk yemek kitabı olan Melceü't-Tabbâhin (Aşçıların Sığınağı) isimli kitapta da görüldüğü üzere Muhzır kebabı, Nev'-i diğer ve Ciğer kebabı isimli kebabların et veya ciğer doğranıp şişlere geçirilip üzerine içyağı sarıldıktan sonra ateşte pişirilip o şekilde servis edilmesi usulünün varlığı da Türklerde kokorecin varlığına işaret olarak kabul edilebilir.

Kokoreç Ortodoks kültürüne ait bir yiyecek ise tüm Ortodoks kültürlerde izleri görülmelidir. Herkesin malumudur ki, Türk ve Yunan kültüründe hatta Balkan kültüründe toplumların uzun yıllar bir arada yaşamalarına bağlı olarak pek çok yemek bulunmaktadır. Tabiidir ki kokoreç Türkler aracılığıyla da Ortodoks Rum kültürüne geçmiş olabilir.

Ayrıca şehrimizin Yörük köylerinde kuzuların bağırsağının temizlenip kurutulduktan sonra yağ, tuz ve bazı baharatlarla servis edilip yenildiği de Balıkesirlilerin malumudur.

Başta da izah ettiğimiz gibi yemek, bir toplumun kendisini ve yaşam tarzını ifade şeklidir. Kokoreci incelediğimizde de hayvancılıkla uğraşan ve yarı göçebe bir kültüre sahip olan Türk toplumunun yaşamış olduğu topraklardaki iklim, bitki örtüsü, ekonomik faaliyet türü gibi birçok faktörün izlerini görmek mümkündür. Hayvancılıkla geçinen bir toplum, yetiştirdiği hayvanın her ürününden faydalanmaya çalışır; eti, sütü, yünü, bağırsağı vb. Dolayısıyla yemek kültürü de hayvan ürünlerine göre şekillenecektir.

KAYNAKÇA

Çapar, G., & Yenipınar, U. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies 4/Special Issue 1*, 100-115. doi:10.21325/jotags.2016.25

Dilsiz, B. (2010). *Türkiye'de Gastronomi ve Turizm (İstanbul Örneği)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Fahriye, A. (1907). *Ev Kadını* (3. b.). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi 0025889: Arif Efendi Matbaası, Sultan Beyazıt'ta Veliüddin Efendi Kütüphanesi altında Numara: 87.

Gönül, O. (2020, 12 23). Kokoreç. (K. İnanöz, & M. E. Özdemir, Röportajı Yapanlar) Balıkesir/Susurluk-Göbel.

Gümüş, A. (2019). Tarihten Beslen Gençliğe Sağlıkla Seslen. *VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2019) 10-12 Ekim 2019* (s. 72-99). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi e-yayımları ISBN 978-975-321-056-0.

İHA. (2019, 11 08). *Dünya Kokoreç Günü'ne Müthiş Kutlama*. İHA: <https://www.iha.com.tr/balikesir-haberleri/ozel-dunya-kokorec-gunune-muthis-kutlama-balikesir-2445788/> adresinden alındı

Kalkan, E. (2001, 04 15). *Patrikhane Kapılarını Açtı*. Aralık 17, 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/patrikhane-kapilarini-acti-39237775> adresinden alındı

Kokoretsi mad. (2020, 10 10). Ekim 10, 2020 tarihinde Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kokoretsi> adresinden alındı

Kut, G., & Kut, T. (2015). *Mehmed Kâmil, Melceü't-Tabbâhin Aşçuların Sığınağı* (1. b.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 57. Ocak 4, 2021 tarihinde http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/_57.%20Melce%C3%BC't-Tabb%C3%A2hin.pdf adresinden alındı

Mahmud, K. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (Cilt III). (B. Atalay, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 523, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Seyfettin, Ö. (1970). *Bütün Eserleri IX, Bilgi Yayınları: 95, Hikaye Dizisi: 18*. Ankara: Bilgi Basımevi.

TDK. (2021, Nisan 19). *Dîvanu Lugâti't-Türk mad*. T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Başkanlığı: <https://www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mahmud-ve-divanu-lugatit-turk/> adresinden alındı

Tekin, T. (1998). *Orhun Yazıtları (Kültigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)* (2 b.). İstanbul: Simurg Yayınevi ISBN975-7172-04-9.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE YETİŞKİMLERİN TEPKİLERİ BANDIRMA ÖRNEĞİ

*Özay Nuri AKSOY¹
Ceylin ÇANGA²
Berkay AKSOY³*

Özet

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlığı, sadece hastalık veya sakatlığın olmayışına değil; fiziki, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik durumu olarak tanımlamaktadır. Pandemi dönemlerindeki belirsizlik ve krizin, bireyler üzerinde ki duygusal ve psikososyal etkisinin nasıl yönetildiği konusu ve etkilerle nasıl baş gösterildiği birey ve toplumlar açısından önemlidir. Yetişkinlik, bir yönüyle enerji hareketlilik içerirken diğer yandan bunalım ve streslerin yaşandığı dönemdir. Yetişkinlik döneminde birey, toplumda yer edinme ve aile kurma sonrasında da daha tecrübeli konumda bulunma hedeflenmektedir. Günümüz pandemi koşulları değerlendirildiğinde bireyler yetişkinlik dönemindeki klasik dönem özelliklerinin yanı sıra baş etmek zorunda kaldığı sorunlara Covid-19 da eklenmiştir. Bu araştırma, Nicel yaklaşımla genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. COVID-19 pandemisinin devam ettiği zamanda toplumun salgından etkilenme durumlarını çeşitli sosyo demografik değişkenlerle ilişkileri çalışılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde salgının devam ediyor olması ve kısmi anlamda sokağa çıkma yasağı uygulanması nedeniyle katılımcılara internet kanalıyla ulaşmanın uygun olduğu belirlenmiştir. Örneklem basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile ulaşılabildiğimiz 130 katılımcıdan oluşmuştur. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanı olan Psikolojik Alt Boyutunda Kadın açısından anlamlı farklılık vardır. 43 yaş üstünün, 38-42 yaş grubuna göre Somatik Alt Boyutunda, 43 yaş üstünün, 18-22 yaş grubuna göre Somatik Alt boyutunda, Ekonomik Alt Boyutunda, bekarların, evlilere göre, Lise eğitim seviyesindekiler, Üniversite eğitim seviyesindekilere göre, Somatik Alt Boyut bakımından Kamu Çalışan, Özel Sektör mesleğine göre daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın, Pandemi, Halk Sağlığı, Bandırma

ADULT REACTIONS DURING THE COVID-19 EPIDEMIC EXAMPLE OF BANDIRMA

Abstract

The World Health Organization (WHO) states that health is not just the absence of disease or disability, it is, also, a state of complete physical, mental and social well-being. The issue of how the emotional and psychosocial effects of uncertainty and crisis on individuals are managed and how the effects are dealt with are important for individuals and societies. Adulthood, on the one hand, includes energy and activity, on the other hand, it is a period of depression and stress. During adulthood, the individual aims to be in a more experienced position after gaining a place in society and establishing a family. When today's pandemic conditions are taken into consideration, Covid-19 has been added to the problems that individuals have to cope with, as well as the classic period features in adulthood. This research is a descriptive study in the general survey model with a quantitative approach. At the time of the COVID-19 pandemic, the relationship between the population's exposure to the epidemic and various socio-demographic variables was studied. Due to the ongoing epidemic and the implementation of a partial curfew at the time of the study, it was appropriate to reach the participants via the internet. The sample consisted of 130 participants, reached by simple random sampling method. There is a significant difference in the Psychological Sub-Dimension of the Coronavirus-19 Phobia Scale Sub-Score for Women. It can be said that over the age of 43 is more corona phobic than the 38-42 age group in Somatic sub-dimension; over the 43-year-old than the 18-22 age group; people with high school education level than the ones with university education level; public employee than private sector employee.

Keywords: Covid-19, Epidemic, Pandemic, Public Health, Bandırma

¹ Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi, ozaynuriaksoy@msn.com, ORCID: 0000-0001-8210-8362

² Bandırma Bilim ve Sanat Merkezi, ceyceycanga@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7349-0851

³ Bahçeşehir Koleji, aksoy_berkay@outlook.com, ORCID: 0000-0003-4040-2779

1. GİRİŞ

Çin'in Hubei eyaletinde büyük bir şehir statüsünde ki Wuhan'da alt solunum yollarında enfeksiyon yaratarak hastalık yapan nedeni bilinmeyen olarak salgın 31 Aralık 2019 tarihinde kayıtlara geçmiştir. Çin'in salgına ilişkin ilk verilerinden sonra Avrupa ülkeleri de vaka kayıtları gelmeye başlamıştır.

11 Şubat 2020 tarihin de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bu virüsün neden olduğu hastalığı, "koronavirüs hastalığı 2019" un kısaltması olarak "Covid-19" şeklinde duyurdu. 11 Mart 2020 tarihinde ise DSÖ, Covid-19' u pandemi olarak ilan etti.

Sağlık Bakanlığı (2020), virüsün yüzeylerinde çubuksu uzantıların bulunduğunu, bu çıkıntı şeklinde ki uzantıların Latince "corona", yani "taç" anlamına geldiğinden bu virüslere Coronavirus (taçlı virüs) adı verildiğini belirtir. COVID-19 kavramı; "corona" kelimesinin ilk iki harfi, 'virüs' kelimesinin de ilk iki harfi ve İngilizce "disease" hastalık kelimesinin ilk harfinden türetilmiştir. Sağlık Bakanlığı (2020) verilerine göre bu hastalık hasta kişinin öksürmesi, hapsirmesiyle ortaya saçılan damlacıklarla ve hastaların dokunduğu yüzeylerden (eller ile göz, ağız, burun mukozasına temasla) bulaştığı belirtilir.

Salgının seyri boyunca ülkemizde şu gelişmeler yaşanmıştır. 10 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığınca Koronavirüs Bilim Kurulu oluşturuldu. 24 Ocak 2020 tarihinde ise havalimanlarına ısı ölçen termal kameralar yerleştirilmiştir. Yurtdışından gelen yolcuların ateş seviyeleri taranmaya başlanmıştır. Koronavirüs belirtileri gösteren yurt dışından gelen yolcular karantinaya alınmıştır. Türkiye ile Çin arasında 3 Şubat 2020'de tüm uçuşlar yasaklamıştır. Bundan sonra Türkiye komşu ülkeler ile sınırlarını ilk olarak 23 Şubat'ta İran sınırını kapattı. Çin ile uçuşların yasaklanmasının ardından 29 Şubat 2020 tarihinde İtalya, Güney Kore ve Irak gibi ülkelerle uçuş trafiği iki yönlü olarak durduruldu. Salgının toplum sağlığını etkilediği halka açık olan yerlerde toplu ulaşım araçları 8 Mart 2020 itibariyle dezenfekte edilmeye başlandı. Türkiye'de ilk koronavirüs vakası 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. Virüsün Avrupa'dan gelen bir Türk vatandaşında görüldüğü belirtilmiştir. Kişi ve temas eden yakınları hastanede tecrit edilmiştir. Toplum sağlığı açısından 16 Mart 2020 itibariyle tüm okul seviyelerinde eğitim-öğretimine ara verilmiştir. Eğitimlerin televizyon, internet ve uygulamalarla yapılarak uzaktan öğretim yöntemine geçilmiştir. Salgın ile ilgili olarak 17 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca koronavirüsten ölen ilk vakayı duyurdu. Tedbirler artırılmaya başlandı. 3 Nisan 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kısmi sokağa çıkma yasağı başladı. Toplu yaşam alanlarında özellikle Pazar yeri ve market gibi mekanlarda maske takma zorunlu oldu. Kademeli olarak şehirlere giriş çıkışlar durduruldu. En çok etkileyeceği düşünülen 65 yaş ve üstü bireyler için sınırlı sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanmıştır. Haziran 2020 de başlayan rahatlama dönemi sonrasında kısmen de olsa bazı sınıf düzeylerinde Eylül ayından itibaren haftada iki gün olarak sınıf seviyelerine bağlı olarak okullara gidildi. Ama hastalığın tekrar bulaşma hızının artmasıyla 28 Kasım'da yeniden sokağa çıkma kısıtlamasıyla devam etti. Kasım ayında İngiltere'de virüsün mutasyona uğradığı açıklanması üzerine İngiltere ile ulaşım ağı kesildi. O gün içinde İngiltere'den gelenlere test yapıldı ve karantinaya alındı. İngiltere kaynaklı mutasyona uğramış Türkiye'de bulunan on beş virüslü vatandaşımız karantinaya alındı. İngiltere sonrasında bazı Avrupa ülkeleri ve Güney Afrika'dan da yeni mutasyonlu hasta sayıları gelmeye başladı.

Covid-19 ikinci yılında birçok kez mutasyona uğradı. Şiddetleri farklı olan en az 30 farklı türe ayrıldığı ortaya çıktı. Buna göre en ölümcül tip Avrupa kıtasında görüldü. En hafif türler ise ABD’ de görüldü.

Sağlık bakanlığı tarafından 8 Nisan 2021 tarihinde Türkiye’de günlük hasta sayısı 2.316, günlük ölüm sayısı 258. Hastalığın çıktığı ilk günden 8 Nisan 2021 e kadar ise 33.201 kişi bu hastalıktan ölmüştür.

Beck (1992) tarafından pandemiler tıbbi bir fenomen olduğu belirtilir. Bunun yanında bireyleri ve toplumu derinden etkileyen bozulmalarına neden olan sosyal olgu olduğu vurgulanır. Çünkü bulaşıcı hastalıkların meydana çıkardığı tehdit durumu artış gösterdikçe panik ve stres yaşayan insanlar, her zamankinden daha farklı davranışlar sergileyeceklerini de belirtir.

Beck (1992)’e göre, Pandemi dönemlerinde meydana gelen belirsizlikler ve kriz durumları, duygusal ve psikososyal durumların nasıl yönetildiği, bu durumlarla nasıl başa çıkıldığı bireyler ve toplumlar açısından önemli olduğu vurgulanır. Beck (1992) e göre, salgın hastalıklar gibi ortaya çıkartacağı etkiyi tahmin edilemeyen bir durumla karşılaşıldığında insanlar korku ve panik içerisinde korunma ve kaçınma davranışları ortaya koymasına doğal olarak görülmelidir. Beck (1992) risklerin potansiyel gücünden dolayı yaşanan anı etkilediklerini bunun da geleceğe ilişkin umut ve güveni zedelediğini belirtir.

Dünya Sağlık Örgütü, sağlık kavramını, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli olarak tanımlamaktadır (WHO, 1946).

Furedi (2014) tarafından korku, kaygı gibi duyguların toplumun bütününe ulaştığında, insanları korkuyu ortaya çıkartan unsurlarca yönetilmeye başlandığı belirtilmiştir. Geleneksel dayanışmanın zayıf kalmasıyla kent yaşamında yalnız kalan birey, kendini daha fazla korumasız ve zayıf hissettiğinden güvensizliğin arttığı Furedi (2014) tarafından belirtilir.

Hoog ve ark (2008) tarafından, korku; tehdit eden uyarıcıların algılanmasıyla ortaya çıkan hoş olmayan duygusal durumlar olarak tanımlanır. Benzer şekilde Shigemura ve ark. (2020) tarafından da pandemiye oluşan korkunun sağlıklı bireylerin anksiyete ve stres durumlarını arttırdığını, psikiyatrik bozuklukları olan kişilerin semptomlarını yoğunlaştırdığı tespit edilmiştir. Taylor (2019) Pandeminin Psikolojisi adlı kitabında, küresel ölçekte oluşan salgınların beş önemli psikososyal durumuna dikkat çeker. İlk olarak, salgının bulaşma ve ölüm riskinden dolayı bireyleri panik nedeniyle alışverişe yönlendmesi, gıda ve temizlik malzemesi stoklamaya başlanmasıdır. İkinci olarak virüsün kaynağı olarak düşünülen toplumlara karşı dışlama ve damgalamayı içeren ırkçı tutumlar ve davranışlardır. Üçüncü olarak sağlık kaygıları nedeniyle gereksiz oluşan hassasiyetlerle sağlık kuruluşlarının meşgul edilmesidir. Dördüncüsü salgının bulaşmaması için uygulanan izolasyonun, sosyal mesafeyi korumanın, evde zaman geçirme gibi durumlara sabredememe ve yasaklara uymama davranışlarıdır. Beşincisi de salgına ilişkin gerçek ve doğru bilgilerin varlığının yanında asılsız iddialar bakımından ve komplo teorilerinde artışın baş göstermesidir.

Cheng ve ark. (2004) tarafından tarihsel süreçte özellikle veba, çiçek, kolera ve grip gibi salgınlarda toplumlar büyük kayıplar yaşamıştır. Bu tip salgın dönemlerinde mevcut sorunları çözme ve başa çıkma mekanizması işe yaramadığı için toplumsal uyumun bozulduğunu, korku ve paniğin belirleyici olduğunu belirtilir. Aynı durum Ahorsu ve ark.(2020) tarafından da COVID-19 salgını ve pandemi doğası gereği yaygın endişeye, korkuya ve kaygıya neden olduğu vurgulanır.

Sarıçam ve ark (2014) tarafından ortaya çıkan mevcut durum nedeniyle geleceğin ve gelecekle ilgili olan beklentilerin net durumda olmaması durumu insanın psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler yaratan durum olarak gösterilir. Buhr ve Dugas (2002) pandemi sürecinde kaygıların, korkuların ve belirsizlik durumunun karşılıklı olarak etkileşim halinde bulunduğunu, belirsiz olaylara ve durumlara karşın bireylerin duygusal, bilişsel ve davranışsal bakımdan negatif tepki gösterme, tahammülsüzlük olarak kendini gösterdiği belirtilir.

Özatay ve Sak (2020) tarafından, Covid-19 pandemisinin 200'e yakın ülke ve bölgede kendini göstermesi ve hergün ölenlerin artması, insanların incinmezlik yanılığını sarstığını belirtir. Özatay ve Sak (2020) Pandemiden sonra artık dünyanın eskisi gibi olmayacağı, insanlık olarak bir çok şeyin değişeceği ve yeni bir döneme girileceği düşüncelerinin arttığını belirtir. Tüm dünyayı etkisi altına alan salgının köklü siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçlarının olması kaçınılmaz olacağını vurgular.

Yetişkinlik dönemi, Levinson (1986) tarafından bir yönüyle enerji ve hareketlilik içerirken diğer yandan ise bunalım ve streslerin yaşandığı dönem olarak nitelendirmektedir. Yetişkinlik döneminde birey, toplumda yer edinme ve aile kurma sonrasında da daha tecrübeli konumda bulunma hedeflenmektedir. Günümüz pandemi koşulları değerlendirildiğinde bireyler yetişkinlik döneminde ki klasik dönem özelliklerinin yanı sıra baş etmek durumunda kaldığı sorunlara Covid-19 da eklenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma da nicel yaklaşım kullanılmıştır. Çalışma, genel tarama modeline dayalı betimsel araştırmadır. Bu araştırmada temel olarak COVID-19 pandemisinin baş gösterdiği günlerde toplumların ve bireylerin salgından etkilenme durumunu çeşitli sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem:

Araştırmanın yapıldığı dönemde salgın devam ediyordu. Ülke genelinde kısmi sokağa çıkma yasağı olması sebebiyle katılımcılara çevrim içi ortamda ulaşmanın daha uygun olduğu düşünülmüştür.

Araştırmanın evreni araştırmacının sosyal medya etki durumuyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın örnekleme ise sosyal medya kullanan ve çevrimiçi ortamda araştırmaya destek olmayı kabul eden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen 130 katılımcıdan oluşmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Literatürde salgın dönemlerinde mevcut sorun çözme ve başa çıkma mekanizmaları işe yaramadığı için toplumsal uyumun bozulduğu, korku ve paniğin hakim olduğu belirtilir.

Yetişkinlik, bir yönüyle enerji hareketlilik içerirken diğer yandan bunalım ve streslerin yaşandığı dönemdir. Yetişkinlik döneminde birey, toplumda yer edinme ve aile kurma sonrasında da daha tecrübeli konumda bulunma hedeflenmektedir. Günümüz pandemi koşulları değerlendirildiğinde bireyler yetişkinlik döneminde ki klasik dönem özelliklerinin yanı sıra baş etmek zorunda kaldığı sorunlara Covid-19 da eklenmiştir.

Salgın sırasında ortaya çıkan tepkiler aşırı korku durumundan kayıtsız kalma durumuna kadar gittiği Tükel (2020) tarafından belirtilmektedir.

Bu nedenle covid-19 salgınına verilen bireysel ve toplumsal tepkileri ölçmek amaçlanmıştır. Bandırma genelinde Korona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçmek amaçlanmıştır.

Varsayım

Araştırmaya katılanlar anket sorularını doğru bir şekilde doldurmuşlardır. Herhangi bir etkiye maruz kalmadan hür iradeleri ile doldurmuşlardır. Anket soruları ölçmek istediğimiz korona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçme bakımından yeterlidir. Verilerin hesaplanmasında kullanılan istatistik testlerin doğru olduğu varsayılmıştır.

Sınırlılık

Araştırmanın evreni araştırmacının sosyal medya etki alanıyla sınırlandırılmıştır. Araştırma sadece Bandırma ilçesi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Coronavirüs, Sargın (2019)'a göre bedensel sorunlar yanında duyguların düşüncelerin olumsuz etkilenip sosyal-psikolojik travmaya neden olabileceğini belirtir. Bu duruma bağlı travmaların olumsuz etkisinin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtir. Çünkü bireyleri derinden etkileyen travmaların ruhsal bakımdan kalıcı hasarlarına dikkat çeker. Polat ve Coşkun (2020) salgın döneminde yetişkinlerin güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarının sağlanması, ruh sağlığı bozulan bireylerin psikolojik destek ihtiyacının giderilmesinin önemi vurgular.

Bu nedenle Bandırma ölçeğinde sorunun varlığını tespit etmek önemlidir. Sorunun varlığı erken tespiti ve telafisini mümkün kılacaktır.

Hipotezler

Psikolojik alt boyut, somatik alt boyut, sosyal alt boyut ve ekonomik alt boyutlar ile demografik değişkenler arasında ilişki var olduğu düşünülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S):

C19P-S, korona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçümlemek üzere Arpacı ve ark (2020) tarafından geliştirilmiş, 5 dereceli Likert tipi bir öz değerlendirme ölçeğidir. Ölçek maddeleri; 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 5 “Kesinlikle Katılıyorum” arasında değerlendirilir. 1,5,9,13,17. ve 20. maddeler Psikolojik Alt Boyutu; 2,6,10,14. ve 18. maddeler Somatik Alt Boyutu; 3,7,11,15. ve 19. maddeler Sosyal Alt Boyutu; 4,8,12, ve 16. maddeler ise Ekonomik Alt Boyutu ölçmektedir. Alt boyut puanları o alt boyuta ait maddelere verilen cevapların puan toplamı ile elde edilirken; toplam C19P-S puanı alt boyut puanlarının toplamı ile elde edilir ve 20 ile 100 puan arasında değişir. Puanların yüksekliği alt boyutlardaki ve genel korona fobideki yüksekliğe işaret eder.

Verilerin Analizi

Veriler COVID-19 pandemisinin etkilerinin devam ettiği Ekim ayının ilk haftası içinde internet kanalıyla çevrimiçi ortam araçlarıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 24 programı kullanılmıştır. Katılımcıların Koronavirüs 19 fobisi ölçeği ile psikolojik, somatik, sosyal ve ekonomik alt boyutlarını ölçmek amaçlanmıştır. Verilere ilişkin betimsel istatistikler incelenmiştir. Yapılacak analiz için verilerin normal dağılımına bakılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri ile baz alınmıştır. Verilerin normal dağıldığı ve parametrik test için gerekli olan diğer varsayımları karşıladığı görülmüştür. Verilerin analizinde parametrik testlerden t-testi ve tek yönlü ANOVA testinden yararlanılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

3.BULGULAR

Betimsel İstatistikler

Normallik Kontrolü

Ölçekten alınan puanların üzerinde yapılacak olan test istatistiklerinin uygunluğu bakımından verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakıldı. Histogram ve Q-Q Plot grafikleri incelemesinde, eğrinin simetrik dağılım gösterdiği görüldü. Toplam puana ilişkin merkezi eğilim ölçüleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Merkezi Eğilim Ölçüleri

Boyutlar	\bar{X}	Medyan	Mod	Çarpıklık	Basıklık
Psikolojik Alt Boyut	3.92	4.33	4.33	-.983	.191
Somatik Alt Boyut	2.31	2.20	1.00	.200	1.022
Sosyal Alt Boyut	3.52	3.80	4.40	-.541	-.903
Ekonomik Alt Boyut	2.48	2.50	2.00	.104	-.725

Verilerin normal dağılımının kontrolü için, Kline (2011) de belirlediği basıklık ve çarpıklık değerleri göz önüne alınmıştır. Büyüköztürk (2011) araştırmasında da çarpıklık katsayısının +1, -1 sınırları içerisinde bulunmasının puanların normal dağılımdan önemli sapma göstermediğini belirtir. Araştırma verilerinde aritmetik ortalamanın, medyanın ve modun birbirine de yaklaşmış olması, dağılımın normalden aşırı uzaklaşmadığının bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1 ile -1 arasında olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir.

Demografik Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Kadın	48	36.9
Erkek	82	63.1
Yaş Grubu		
18-22	21	16.2
23-27	15	11.5
28-32	5	3.8
33-37	8	6.2
38-42	11	8.5
43 üstü	70	53.8
Medeni Durum		
Evli	48	36.9
Bekar	82	63.1
Eğitim Durumu		
İlkokul	7	5.4
Ortaokul	16	12.3
Lise	53	43.8
Üniversite	43	33.1
Lisansüstü	11	8.5
Meslek		
Kamu Kurumu Çalışanı	46	35.4
Özel Sektör Çalışanı	30	23.1
Üniversite Öğrencisi	10	7.7
Serbest Meslek Sahibi	13	10
Ev Hanımı	31	23.8
Gelir		
1000 TL den az	15	11.5
1001- 2000 TL	11	8.5
2001-3000 TL	17	13.1
3001- 4000 TL	35	26.9
4001 -5000 TL	22	16.9
5000 Üstü	30	23.1

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Puanlarının cinsiyete göre anlamlı fark gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	t	p
Psikolojik Alt Boyut	Kadın	48	4.13	.61	2.29	.02*
	Erkek	82	3.79	.93		
Somatik Alt Boyut	Kadın	48	2.34	.87	.326	.74
	Erkek	82	2.29	.97		
Sosyal Alt Boyut	Kadın	48	3.55	.94	.175	.86
	Erkek	82	3.51	1.19		
Ekonomik Alt Boyut	Kadın	48	2.52	.96	.308	.76
	Erkek	82	2.46	.89		

*p< .05 anlamlı

Tablo 3’de görüldüğü gibi, Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanı olan Psikolojik Alt Boyut ($t(128)=.02$, $p<.05$) kısmında, Kadın ($\bar{x}=4.13$) açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

Tablo 4. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Yaş Duruma Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Puan	Grup	f , \bar{x} ve SS Değerleri			ANOVA Sonuçları						
		N	\bar{x}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Psikolojik Alt Boyut	(a)18-22	21	3.58	.69	G.Arası	5.71	5	1.144			
	(b)23-27	15	4.16	1.11	G.İçi	86.46	124	.697			
	(c)28-32	5	3.80	.73	Toplam	92.17	129				
	(d)33-37	8	3.66	.90					1.640	.154	
	(e)38-42	11	3.65	.88							
	(f)43 üstü	70	4.05	.79							
	Toplam		130	3.92	.84						
	(a)18-22	21	1.65	.59	G.Arası	23.45	5	4.691	6.616	.001*	

Somatik Alt Boyut	(b)23-27	15	2.12	.80	G.İçi	89.27	124	.720	f>a
	(c)28-32	5	2.36	.21	Toplam	112.72	129		f>e
	(d)33-37	8	2.55	.67					
	(e)38-42	11	1.56	.42					
	(f)43 üstü	70	2.63	.99					
	Toplam	130	2.31	.93					
Sosyal Alt Boyut	(a)18-22	21	2.83	.92	G.Arası	25.59	5	5.119	
	(b)23-27	15	3.56	1.11	G.İçi	132.88	174	1.072	f>a
	(c)28-32	5	4.00	.54	Toplam	158.48	179		
	(d)33-37	8	2.95	.88				4.777	.001*
	(e)38-42	11	2.90	.80					
	(f)43 üstü	70	3.85	1.11					
Toplam	130	3.52	1.10						
Ekonomik Alt Boyut	(a)18-22	21	2.23	.87	G.Arası	5.31	5	1.063	
	(b)23-27	15	2.66	1.14	G.İçi	102.54	124	.827	
	(c)28-32	5	2.10	.13	Toplam	107.85	129		
	(d)33-37	8	2.56	.39				1.286	.274
	(e)38-42	11	2.09	.74					
	(f)43 üstü	70	2.60	.95					
Toplam	130	2.48	.91						

*p< .05 anlamlı

Tablo 4’de anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için yaş gruplarına a, b, c, d, e harfleriyle isimlendirilmiştir. Bu bağlamda; (a)18-22, (b)23-27, (c)28-32, (d)33-37, (e)38-42, (f) ise 43 üstü olarak isim verilmiştir. ANOVA sonuçlar tablosunda fark kısmında belirtilmiştir.

Somatik Alt Boyut (F)= 6.616 ve p<.05) ve Sosyal Alt Boyutları (F)= 4.777 ve p<.05) ile yaş grupları açısından istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. Puanların yaş değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post Hoc Testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

Somatik Alt Boyut bakımından, (f)43 üstü ile (a)18-22 yaş grubu arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). 43 yaş üstü (x=.70) yaş grubunun, 18-22 (x=.21) yaş grubuna göre Somatik Alt Boyut bakımından daha çok korona fobik olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Somatik Alt Boyut bakımından, (f)43 üstü ile (e)38-42 yaş grubu arasında da bir fark tespit edilmiştir (p< .05). 43 yaş üstü (x=.70) yaş grubunun, 38-42 (x=.11) yaş grubuna göre Somatik Alt Boyut bakımından daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Sosyal Alt Boyut bakımından, (f)43 üstü ile (a)18-22 yaş grubu arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). 43 yaş üstü (x=.70) yaş grubunun, 18-22 (x=.21) yaş grubuna göre Somatik Alt Boyut bakımından daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Medeni Hal Durumuna Göre Karşılaştırılması

Tablo 5. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanlarının Medeni Hal Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Medeni D.	N	\bar{x}	SS	t	p
Psikolojik Alt Boyut	Evli	48	3.65	.94	-2.79	.00*
	Bekar	82	4.07	.74		
Somatik Alt Boyut	Evli	48	1.95	.89	-3.46	.00*
	Bekar	82	2.51	.89		
Sosyal Alt Boyut	Evli	48	3.07	1.10	-3.77	.00*
	Bekar	82	3.79	1.02		
Ekonomik Alt Boyut	Evli	48	2.19	1.02	-2.84	.00*
	Bekar	82	2.65	.80		

**p<.05 anlamlı*

Tablo 5’de görüldüğü gibi, Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanları ile medeni durumlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Psikolojik Alt Boyut ($t(128)=.00$, $p<.05$) kısmında, bekarların ($x=4.07$), evlilere ($x=3.65$) göre anlamlı bir farklılığı tespit edilmiştir. Somatik Alt Boyut ($t(128)=.00$, $p<.05$) kısmında, bekarların ($x=2.51$), evlilere ($x=1.95$) göre anlamlı bir farklılığı tespit edilmiştir. Sosyal Alt Boyut ($t(128)=.00$, $p<.05$) kısmında, bekarların ($x=3.79$), evlilere ($x=3.77$) göre anlamlı bir farklılığı tespit edilmiştir. Ekonomik Alt Boyut ($t(128)=.00$, $p<.05$) kısmında, bekarların ($x=2.65$), evlilere ($x=2.19$) göre anlamlı bir farklılığı tespit edilmiştir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Tablo 6. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f , \bar{X} ve SS Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	\bar{X}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Psikolojik Alt Boyut	(a)İlkokul	7	3.80	.96	G.Arası	6.98	4	1.746			
	(b)Ortaokul	16	4.10	.68	G.İçi	85.19	125	.682			c>a
	(c)Lise	53	4.13	.70	Toplam	92.17	129		2.562	.04*	
	(d)Üniversite	43	3.62	.95							
	(e)Lisansüstü	11	3.86	.91							
	Toplam	130	3.92	.84							
Somatik Alt Boyut	(a)İlkokul	7	1.91	.32	G.Arası	25.64	4	6.412			
	(b)Ortaokul	16	2.98	1.04	G.İçi	87.07	125	.697			b>a
	(c)Lise	53	2.62	.92	Toplam	112.72	129				c>d
	(d)Üniversite	43	1.80	.69					9.205	.00*	
	(e)Lisansüstü	11	2.05	.75							
	Toplam	130	2.31	.93							
Sosyal Alt Boyut	(a)İlkokul	7	3.17	1.43	G.Arası	25.28	4	6.321			
	(b)Ortaokul	16	4.07	.98	G.İçi	133.19	125	1.066			c>d
	(c)Lise	53	3.88	.00	Toplam	158.48	129				
	(d)Üniversite	43	2.98	1.02					5.932	.00*	
	(e)Lisansüstü	11	3.36	.99							
	Toplam	130	3.52	1.10							
Ekonomik Alt Boyut	(a)İlkokul	7	2.07	.44	G.Arası	11.04	4	2.762			
	(b)Ortaokul	16	2.76	.99	G.İçi	96.80	125	.774			c>d
	(c)Lise	53	2.73	.82	Toplam	107.85	129				
	(d)Üniversite	43	2.13	.80					3.567	.00*	
	(e)Lisansüstü	11	2.56	1.35							
	Toplam	130	2.48	.91							

* $p < .05$ anlamlı

Tablo 6'da anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için eğitim gruplarına a, b, c, d, e harfleriyle isimlendirilmiştir. Bu bağlamda; (a)İlkokul, (b)Ortaokul, (c)Lise, (d)Üniversite, (e)Lisansüstü olarak isim verilmiştir. ANOVA sonuçlar tablosunda fark kısmında belirtilmiştir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) alt puanları olan Psikolojik Alt Boyut (F)= 2.562 ve p<.05), Somatik Alt Boyut (F)= 9.205 ve p<.05), Sosyal Alt Boyut (F)= 5.932 ve p<.05), Ekonomik Alt Boyutlarında (F)= 3.567 ve p<.05) eğitim değişkeni bakımından istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. Puanların değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post Hoc Testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

Psikolojik Alt Boyut bakımından, (c)Lise ile (a)İlkokul eğitim seviyesi arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Lise eğitim seviyesi (x=4.13) ilkokul eğitim seviyesine göre (x=3.80) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Somatik Alt Boyut, (b)Ortaokul ile (a)İlkokul eğitim seviyesi arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Ortaokul eğitim seviyesi (x=2.62) ilkokul eğitim seviyesine göre (x=1.91) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir. Somatik Alt Boyut, (c)Lise ile d)Üniversite eğitim seviyesi arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Lise eğitim seviyesi (x=2.62) Üniversite eğitim seviyesine göre (x=1.80) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Sosyal Alt Boyut (c)Lise ile d)Üniversite eğitim seviyesi arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Lise eğitim seviyesindekiler (x=3.88) Üniversite eğitim seviyesindekilere göre (x=2.98) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Ekonomik Alt Boyut (c)Lise ile d)Üniversite eğitim seviyesi arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Lise eğitim seviyesindekiler (x=2.73) Üniversite eğitim seviyesindekilere göre (x=2.13) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Meslek Durumuna Göre Karşılaştırılması

Tablo 7. Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) Alt Puanlarının Meslek Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f , \bar{x} ve ss Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Psikolojik Alt Boyut	(a)Kamu	46	4.44	.24	G.Arası	29.648	4	7.412			
	(b)Özel	30	3.53	1.02	G.İçi	62.530	125	.500			a>e
	(c)Ünv. Öğ	10	3.00	.69	Toplam	92.79	129				d>b
	(d)Serbest M.	13	4.29	.61					14.817	.00*	
	(e)Ev Hanımı	31	3.65	.82							
	Toplam		130	3.92	.84						
	(a)Kamu	46	3.16	.50	G.Arası	54.872	4	13.718	29.640	.00*	

	(b)Özel	30	1.80	.67	G.İçi	57.853	125	.463	a>b
	(c)Ünv. Öğ	10	1.64	.40	Toplam	112.725	129		
Somatik	Alt(d)Serbest M.	13	1.24	.92					
Boyut	(e)Ev Hanımı	31	1.78	.84					
	Toplam	130	2.31	.93					
	(a)Kamu	46	4.36	.54	G.Arası	55.950	4	13.987	
	(b)Özel	30	3.13	1.01	G.İçi	102.531	125	.820	a>b
Sosyal	Alt(c)Ünv. Öğ	10	2.56	.1.04	Toplam	158.480	129		
Boyut	(d)Serbest M.	13	3.58	.11				17.053	.00*
	(e)Ev Hanımı	31	2.96	1.06					
	Toplam	130	3.52	1.10					
	(a)Kamu	46	3.14	.59	G.Arası	35.405	4	8.851	
	(b)Özel	30	2.00	.694	G.İçi	72.452	125	.580	a>b
Ekonomik	Alt(c)Ünv. Öğ	10	1.97	.84	Toplam	107.858	129		
Boyut	(d)Serbest M.	13	2.19	.70				15.273	.00*
	(e)Ev Hanımı	31	2.20	1.00					
	Toplam	130	2.48	.91					

*p< .05 anlamlı

Tablo 7’de anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için eğitim gruplarına a, b, c, d, e harfleriyle isimlendirilmiştir. Bu bağlamda; (a) Kamu Çalışanı, (b) Özel Sektör Çalışanı, (c) Üniversite öğrencisi, (d)Serbest Meslek, (e) Ev hanımı olarak isim verilmiştir. ANOVA sonuçlar tablosunda fark kısmında belirtilmiştir.

Korona Virüs 19 Fobisi Ölçeği (C19P-S) alt puanları olan Psikolojik Alt Boyut (F)= 14.817 ve p<.05), Somatik Alt Boyut (F)= 29.640 ve p<.05), Sosyal Alt Boyut (F)= 17.053 ve p<.05), Ekonomik Alt Boyutlarında (F)= 15.273 ve p<.05) meslek değişkeni bakımından istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. Puanların hangi meslekler arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post Hoc Testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

Psikolojik Alt Boyut bakımından, (a) Kamu Çalışanı ile (e) Ev hanımı meslekleri arasında bir fark tespit edilmiştir (p< .05). Kamu Çalışanı (x=4.44), Ev hanımı mesleğine göre (x=3.65) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir. Aynı zamanda (d)Serbest Meslek çalışanları ile (b) Özel Sektör Çalışanları arasında

da bir fark tespit edilmiştir. Serbest Meslek çalışanları ($x=4.29$) Özel Sektör Çalışanlarına ($x=3.53$) göre daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Somatik Alt Boyut bakımından, (a) Kamu Çalışan ile (b)Özel Sektör çalışan meslekleri arasında bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Kamu Çalışan ($x=3.16$), Özel Sektör mesleğine göre ($x=1.80$) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Sosyal Alt Boyut bakımından, (a) Kamu Çalışan ile (b)Özel Sektör çalışan meslekleri arasında bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Kamu Çalışan ($x=4.36$), Özel Sektör mesleğine göre ($x=3.13$) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

Ekonomik Alt Boyut bakımından, (a) Kamu Çalışan ile (b)Özel Sektör çalışan meslekleri arasında bir fark tespit edilmiştir ($p < .05$). Kamu Çalışan ($x=3.14$), Özel Sektör mesleğine göre ($x=2.00$) daha çok korona fobik olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

COVID-19 salgın süreci ülkemizde görülmeye başlanmasından bu yana sosyal hayatımızın her aşamasını etki altına almıştır. Sosyal yaşamımızın her aşamasını değiştirmiş ve toplumu da etkisinden dolayı psikolojik ve sosyal olarak sarsmıştır. Salgın ile Dünya nüfusunda önemli oranda kayıplar yaşanmıştır.

Salgının ülkelerde görülmeye başlanmasıyla insana ve topluma ait davranışlar değişmiştir. Temasa yönelik tedirginliklerden dolayı davranışlar bireyselleşmiştir. Bireyselleşme davranışları da iletişimi dijitalleşme sürecine sokmuştur. Evden yapılan ofis çalışmaları yaygınlaşmış, internet alışveriş verileri artmış; hatta eğitim bile uzaktan eğitim olarak dijital platformlar da gerçekleştirilmiştir. Salgının hızını yavaşlatmak amacıyla gerçekleştirilen bu önlemler, uzun vadede yeni davranışlar olarak yer edinmesi beklenmektedir.

Sargın ve Kutluca (2020) tarafından yapılan araştırmada yetişkin olanların özellikle ruhsal bakımdan olumsuz etkilendiğini ve salgına karşı birbirlerinden farklı tepkiler verdikleri belirtilir. Sargın ve Kutluca (2020) yetişkinlerin gelişim özelliklerin farklı olduğunu bunun da beraberinde farklılaştırdığı noktasına dikkat çeker. Ayrıca yetişkinlerin bu kriz durumunda verdiği tepkilerin salgın nedeniyle yakınlarından uzak kalmış olma, yakınlarının sağlığından endişelenme durumu, karantinede kalma korkuları ve buna benzer ölüm ya da yakınlarından ayrı kalma korkusu olduğunu da belirtir.

Yetişkinlerin gelişim özelliklerin farklı olması yanı sıra yetişkinlerin üst yaş grupları da teknoloji anlamında yetersiz bilgi seviyesindedirler. Bu bilgisizlikte onları dijitalleşen dünyada sistemin dışına itmektir. Bankacılık ve e devlet işlerini yapamamaktalar. Akıllı telefon ve internet kullanımları kısıtlı olması onları salgın döneminde ekonomik anlamda başarısız kılmaktadır.

Salgın sürecini yaşamış yetişkinlerin salgın sonrasında da yakından izlenmesi önemlidir. Bu yetişkinlerin salgın sürecinde psikolojik açıdan örselenmiş olmaları salgın sonrasında da psikolojik ve sosyolojik anlamda desteklenerek telafi edilmesi gerekir.

COVID-19 hastalık aşamasında ve sonrasında tedavisi takip edilmesi gereken bir boyutu söz konusudur. Fiziksel olarak hastalık atlatılsa da beraberinde gizli kalmış intihar riski ve davranışı bakımından iyileşen bireylerin psikolojik açıdan takip edilmesi gerekmektedir.

Arslan ve ark. (2020) yaptıkları bir araştırma da pandeminin ekonomik açıdan bireyleri ve toplumları zor bir döneme soktuğunu, incelenen birçok vakanın intihar faktörünün altında ortak nedenin geçim sıkıntısı olduğunu tespit etmişlerdir. Erken ekonomik müdahaleler ile ortaya çıkacak birçok intihar vakası engellenebileceğini belirtirler.

Bu çalışmada; sonuç olarak Korona Virüs 19 Fobisi Ölçek Alt Puanı olan Psikolojik Alt Boyutunda Kadın açısından anlamlı farklılık bulunmuştur. Ünal ve ark (2021) tarafından yapılan araştırma da sosyal izolasyon nedeniyle kadının bakım rolünün arttığı, üremeye ve sağlık bakımından türlü hizmetlerden fazla faydalanamaması, gibi nedenlerin bu süreçte kadını dezavantajlı duruma soktuğu belirtilir.

43 yaş üstünün, 38-42 yaş grubuna göre Somatik Alt Boyutunda, 43 yaş üstünün, 18-22 yaş grubuna göre Somatik Alt boyutunda, Ekonomik Alt Boyutunda, bekarların, evlilere göre, Lise eğitim seviyesindekiler, Üniversite eğitim seviyesindekilere göre, Somatik Alt Boyut bakımından Kamu Çalışan, Özel Sektör mesleğine göre daha çok korona fobik olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir.

Covid-19 salgın sürecinden etkilenen yetişkinlerin salgın aşamasında ve sonrasında duygu- davranış boyutunu takip etmek toplum sağlığı açısından önemlidir. Aynı şekilde yetişkinlerin toplumsal ve sosyal ekonomik etkilenme durumlarına yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalarda bulunmak salgın süreci açısından önem taşımaktadır. Salgın süreci devam ediyor. Toplumların yaşam tarzları ile sağlıklı birey olmaları arasında ilişki söz konudur.

KAYNAKÇA

Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The Fear of COVID- 19 Scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*.

Arpacı, İ., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19. *Personality and Individual Differences*(164).

Bağ, B., & Ekinci, M. (2005). Sağlık Personelinin Ruhsal Sorunları Olan Bireylere Yönelik Tutumlarının Araştırılması. *Bağ, B. ve Ekinci, M., (2005), "Sağlık Personelinin Ruhsal Sorunları Olan Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(11), 107-127.*

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage Publications.

Bilge, A., & Çam, O. (2010). Ruhsal Hastalığa Yönelik Damgalama ile Mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 71-78.*

Bos, A. R., Pryor, J. B., Reeder, G. D., & Stutterheim, S. E. (2013). Stigma: Advances in Theory and Research. *Basic and Applied Social Psychology, 35(1), 1-9.*

Buhr, K., & Dugas, M. J. (2002). The intolerance of uncertainty scale: Psychometric properties of the English version. *Behaviour Research and Therapy, 40(8), 31-45.*

- Cheng, S. K., Wong, C. W., Tsang, J., & Wong, K. C. (2004). Cheng, S. K., Wong, C. Psychological distress and negative appraisals in survivors of severe acute respiratory syndrome (SARS). *Psychological Medicine*, 34(7), 1184-1195.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Cohen, L., Manion, L. Research methods in education*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- de Hoog, N., Stroebe, W., & de Wit, J. B. (2008). The processing of fear-arousing communications: How biased processing leads to persuasion. *Social Influence*, 3(2), 84-113.
- Emiral, E., Arslan, Z., & Gülümser, Ş. (2020). Covid-19 Pandemisi ve İntihar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 138-147.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Furedi, F. (2014). *Korku kültürü: Risk almanın riskleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçtan, E. (2012). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Giddens, A. (2000). *Sociology (Sosyoloji)* Giddens, A., (2000), *Sociology (Sosyoloji)*, (Yay. Haz: H. Özel ve C. Güzel). Ankara: Ayraç Kitabevi.
- Goffman, E. (1963). *GoffStigma: Notes On The Management of Spoiled Identity*. ABD: Prentice-Hall, Inc.
- Haghighat, R. (2001). A Unitary Theory of Stigmatisation. *British Journal of Psychiatry*(178), 207-215.
- İkişik, H. (2008). *Tıp Fakültesi Öğrencelerinde Şizofrenlere Yönelik Damgalamanın Değerlendirilmesi. Niteliksel Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı ABD.
- Kadioğlu, M., & Hotun Şahin, N. (2015). Kadioğlu, M. ve Stigmatizasyon (Damgalama) ve Kadın. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 3-9.
- Karaca, S., & Aşkın, R. (1995). Depresyonla Başaçıkma Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Düşünen Adam Dergisi*, 8(3).
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keefe, F. J., Caldwell, D. S., Queen, K. T., Güil, K. M., Martinez, S., & Crisson, S. (1987). Pain coping strategies in osteoarthritis patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(2), 208- 212.
- Kocabaşoğlu, N., & Aliustaoğlu, S. (2003). Kocabaşoğlu N. ve Bir Kavram Olarak Stigmatizasyon. *Yeni Symposium*, 41(4), 190-192.
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13.

- Oran, N. T., & Şenuzun, F. (2008). Toplumda Kırılması Gereken Bir Zincir: HIV/AIDS Stigması ve Baş Etme Stratejileri. *Oran, N.T. ve Şenuzun, F., (2008), "Toplumda Kırılması Gereken Bir Zuluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), 1-16.*
- Özatay, F., & Sak, G. (2020). COVID-19'un ekonomik sonuçlarını yönetebilmek için ne yapılabilir? *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 1(8).*
- Özyiğit, Ş., Savaş, H. A., Ersoy, M. A., Yüce, S. T., & Sertbaş, G. (2004). Hemşirelerin ve Hemşirelik Öğrencilerin Şizofreniye İlişkin Tutumları. *Yeni Symposium, 42(3), 105-112.*
- Polat, Ö. P., & Coşkun, F. (2020). COVID-19 Salgınında sağlık çalışanlarının kişisel koruyucu ekipman kullanımları ile depresyon, anksiyete, stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi, 4(2), 51-58.*
- Sağlık Bakanlığı. (2020). *Covid-19 rehberi.* <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid-19rehberigenelbilgilerapidemiyolojivetanipdf.pdf> adresinden alındı
- Sargın, N. (2019). Şiddete maruz kalan kadınlarda travmanın etkileri. *Düşünce Dünyasında Türkiz-Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi. 10(Özel Sayı), 404-412.*
- Sargın, N. (2020). *Travmatik günler: Corona günleri.* 01 06, 2021 tarihinde <http://www.mhpkecep.org/index.php?sayfa=icerik&icerik=1041> adresinden alındı
- Sargın, N., & Kutluca, V. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Yetişkinlerin Tepkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 64-70.*
- Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A., & Akça, M. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTÖ-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal, 1(3), 148-157.*
- Shigemura, J., Ursano, R. J., & Morganstein, J. C. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan. *Mental health consequences and target populations. Psychiatry and clinical neurosciences, 74(4), 281.*
- Soygür, H., & Özalp, E. (2005). Şizofreni ve Damgalanma Sorunu. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci, 1(2), 74-80.*
- Sözen, A., Özgür, T. B., Elçi, Ç., Bakır, P., Efil, H., & Özver, İ. (2013). Erişkin Yaşta Cinsel İstismara Uğramış Bireylerde İçselleştirilmiş Damgalama ve Psikopatoloji Arasındaki İlişki. *Sözen, A., Özgür, T.B., Elçi, Ç., Bakır, P., Efil, H., Özver, İ. vd., (2013), "Erişkin Yaşta Cinsel İstismara Uğramış Bireylerde İçselleJournal of Mood Disorders, 3(2), 64-69.*
- St.Clements University. (2014). *Sosyal Psikoloji ve Modeller.* Ankara: St.Clements University Türkiye Yayınları.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Tükel, R. (2020). *COVID-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*.

Üçok, A. (2003). Şizofreni Hastası Neden Damgalanır? *Klinik Psikiyatri, Ek 1*, 3-8.

Ünal, E., Atik, D., & Gözüyeşil, E. (2021). COVID-19 Pandemisi ve Kadınlar. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*(1), 1-8.

WHO. (1946). The International Health Conference. New York: 19 Haziran-22 Temmuz.

Yaman, E., & Güngör, H. (2013). Damgalama (Stigma) Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi, 11*(25), 251-270.

Yıldız, M., Özten, E., Işık, S., Özyıldırım, İ. K., & Cerit, C. (2012). Şizofreni Hastaları, Hasta Yakınları ve Majör Depresif Bozukluk Hastalarında Kendini Damgalama. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 13*, 1-7.

BALIKESİR’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN İNCELENMESİ

Ayberk BAŞARAN¹
Fatmanur DURSUN²
Ahmet Faruk TİPİ³

Özet

Sürdürülebilir kalkınma; bugünkü kuşağın ihtiyaçlarını, gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarını karşılama potansiyelini bozmadan karşılmasıdır. Bu yaklaşımın temelinde kalkınmanın çevreyle uyumlu gerçekleştirilmesi vardır. Yanlış arazi kullanımı sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkileyen etkenlerden bir tanesidir. Yanlış arazi kullanımı bugünkü nesillerin yaşamları üzerinde doğal afetlerin etkili olmasına ve tarım arazilerinin azalmasıyla gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama potansiyelinin azalmasına sebep olmaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinde tarım ile sanayi sektörü arasında bir ilişki mevcuttur. Geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler önce tarım sektörüne ağırlık vererek gelişme sağlamış, sonra bu sektörden elde edilen karlılık ile sanayileşmelerine yön vermiştir. Bu bağlamda ülkemizde tarım arazilerinin korunmasının önemi büyüktür. Tarımsal alanlardaki daralmaya neden olan en önemli unsurlardan birisi olan nüfus artışı, Türkiye ve Balıkesir ili için ayrı ayrı ele alınmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca “tarımsal alanlar” ve “nüfus” zaman serilerine ARIMA tahmin yöntemi kullanılarak zaman serilerinin 3 yıl sonraki durumu tahminlenmiştir. Balıkesir ile Türkiye geneli 2004-2019 arasındaki ve 3 yıl sonraki durum analiz edilmiştir. Türkiye ve Balıkesir nüfusunun artış eğiliminde olduğu projeksiyon sonuçlarında Balıkesir nüfus artışının Türkiye genelinden az olacağı öngörülmektedir. Türkiye ve Balıkesir’de Tarım alanlarının azalma eğiliminde olduğu projeksiyon sonuçlarında Balıkesir tarım arazisi azalışının Türkiye’dekinden fazla olacağı öngörülmektedir. Çalışmada yanlış arazi kullanımının devam etmesi halinde Balıkesirlilere neler kaybettirdiğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Nüfus, Tarım arazisi, Tahmin

THE STUDY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Sustainable development is meeting the needs of the present generation without vitiating the potential to meet the needs of future generations. The basis of this approach is the realization of development in harmony with the environment. Wrong land is one of the worst effects for sustainable development. Wrong land use causes natural disaster to be more effective on the lives of today’s generations. and the decrease in farming lands leads to a decrease in the potential of meeting the needs of future generations. In the process of economical development there is a connection between farming sector and industry sector. Developed countries, which had economies based on farming in the past, first focused on the farming sector and ensured the development of the farming sector and then speed up industrialization with the accumulations obtained from this sector. Based on that getting protect farming land in our country is very significant. In this study, population growth and the situation of farming areas, which are one of the most important factors that cause the narrowing in farming areas, have been discussed separately for Turkey and Balıkesir province and interpreted by associating with each other. In addition, by using the ARIMA estimation method for "farming areas" and "population" time series, predictions were made on the situation of these time series 3 years later. In this study, Balıkesir province and whole of Turkey were discussed and the situation between 2004-2019 and Comparison of the situation after 3 years was made. In the projection results in which the population of Turkey and Balıkesir province are in an increasing trend. It is predicted that the population increase in Balıkesir will be less than Turkey. In the projection results where the farming lands tend to decrease in Turkey and Balıkesir province. It is predicted that decrease of farming lands in Balıkesir province will more than Turkey.

Keywords: Sustainability, Population, Farmland, Guess,

1 Öğrenci, Sırrı Yırcalı Anadolu Lisesi, ayberkbasaran10@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9393-8123

2 Öğrenci, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, fatmanurdur10@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4231-4430

3 Öğrenci, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Bilim ve Sanat Merkezi, aftipi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3161-3630

1. GİRİŞ

Coğrafya insan ile doğal çevre arasındaki etkileşimi inceleyen bilim dalıdır. İnsanın var olabilmesi için doğal dengenin sürdürülebilmesi gerekmektedir. İnsanların daha iyi koşullarda hayatlarını sürdürme potansiyeline kalkınma adı verilmektedir. Klasik kalkınma sisteminde fazla üretim ile kaynakların sınırsız tüketimi ve yüksek kar payı kazanımı öne çıkan özelliktir. (Minibaş, 2003).

Nüfus artışının kontrol edilememesi ile beraber, coğrafi çevre tüm alanlarda göz ardı edilmiş ve tüketimin ön planda olduğu bir kalkınma süreci ortaya çıkmıştır. Klasik kalkınma modelleri bu şekliyle uygulanmaya devam edilirse geçmişte yaşanmış 5 toplu yok oluşa insanlı dünyada gerçekleşecek 6. toplu yok oluşun eklenmesi işten bile değildir.

1970'lerden itibaren hissedilmeye başlayan doğal felaketler, çevrenin korumasının kalkınmanın önemli bir parçası olduğunu gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1970'li yıllardan itibaren ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen dengenin anlatımı olarak ortaya çıkmıştır (Evin, 2005).

Sürdürülebilirlik, insanlığın, ekosistemin veya sürmekte olan bir sistemin ana kaynakları tükenmeden belirsiz bir geleceğe değin işlevini sürdürmesidir (Gilman, 1992).

Sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için yanlış arazi kullanımından vazgeçilmesi önem taşımaktadır. Yanlış arazi kullanımı sürdürülebilirliği olumsuz olarak iki farklı şekilde etkilemektedir. Bunlar; Doğal Afetler ve Tarım Arazilerinin yok edilmesidir.

Doğal afetler yaşamı tehdit etmesi ve maddi kayıplar yönünden sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir. Deprem, doğal afetler içerisinde en etkili olarak bilinir. Dünyada diğer afetlere bakıldığında daha sıklıkla ve yaygın rastlanıyor olması da depremi korkunç bir afet haline getirmektedir.

Deprem, dünyanın yüzeyine yakın bölgelerde süreçte biriken gerilmelerin, kayaçların direncini aşarak aniden boşalması olayı olarak tanımlanmaktadır (Karaesmen, 2002).

Türkiye, deprem açısından dünyanın en aktif kuşaklarından olan Alp-Himalaya kuşağında bulunmaktadır. Anadolu güneyden Afrika, güneydoğudan Arabistan, kuzeyden ise Avrasya plakaları ile çevrilidir. Afrika ve Arabistan plakalarının kuzey yönlü hareketi, Anadolu yarımadasının kuzeydeki hareketsiz kabul edilen Avrasya plakasına göre kuzey Anadolu fayı boyunca batıya doğru kaymasına neden olmaktadır (Efe, 2000).

Türkiye nüfusunun % 98'i, ülke alanının % 91'i, sanayi varlığının % 97'si ve barajlar başta olmak üzere temel altyapı tesislerinin % 90'ı askın bölümü deprem riski taşıyan sahalarda bulunmaktadır (Gülen, 2008).

Depreme uğrayan sahalarda zeminin yapısına bağlı olarak farklı boyut ve özellikte hasarlar oluşabilmektedir. (Sünbül ve diğerleri, 2015)

Balıkesir merkezinin yerleşim sahası (2006 yılı verilerine göre); % 0,5 Alt Triyas yaşlı metamorfik kayaçlar, %12,5 Tersiyer yaşlı dasit, andezit, aglomera ve tüf, %12 Tersiyer yaşlı konglomera, kumtaşı, kireçtaşı ve kil, %75 Kuvaterner yaşlı alüvyonlardan oluşmaktadır (Gülen, 2008).

Balıkesir merkezinin yerleşim sahasının %13'ü sağlam zemin, %12'si zayıf zemin, %75'i çok zayıf zemin özelliği taşımaktadır. Balıkesir merkez nüfusunun %19'u sağlam zemin, %10'u zayıf zemin, %71'i de çok zayıf zemin üzerinde yaşamaktadır. Balıkesir de geçmişte görülen depremlerin odak derinlikleri genellikle sığ depremlerdir. Sığ depremler aynı zamanda şiddet ve hasar derecesi fazla olan depremlerdir (Gülen, 2008).

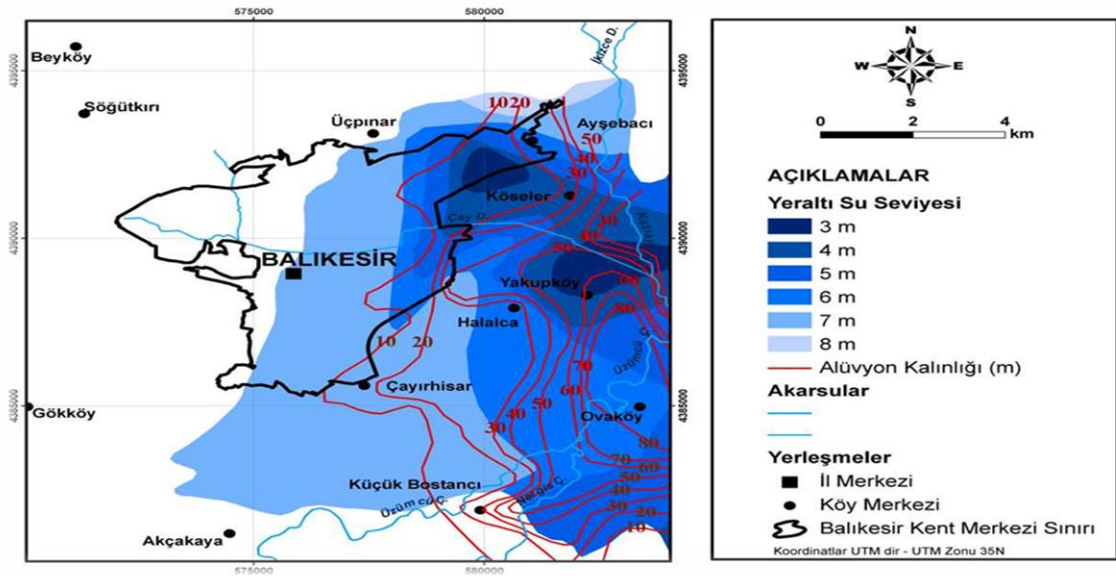
Balıkesir merkezi ve 100 km çaplı komşu alanda gelecek 40 yıl da 5,5 M ve daha büyük bir depremin meydana gelme olasılığı %99, tekrar etme zamanı ise 8,6 yıldır (Gülen, 2008).

Depremlerin yıkıcı etkisini arttıran bir unsurda zemin sıvılaşmasıdır. Zemin sıvılaşması kil taneciklerinin bulunmadığı kum ve siltlerin arasındaki gözeneklerdeki su basıncının artması sonucu, katı görünümlü tabakaların geçici olarak dayanımlarını kaybederek sıvı gibi davranır duruma dönüşmesiyle oluşur (Lagorio, 1990). Balıkesir'in denize kıyısı olan yerleşmeleri zemin sıvılaşmasının gündeme geldiği alanlardır. Burhaniye, Bandırma, Edremit gibi ilçelerde oluşacak bir depremin yıkıcı etkisi zemin sıvılaşması sonucu daha da artacaktır.

Burhaniye yerleşkesinin %48'i "çok yüksek", %42'i "yüksek", %7'i "orta" ve %3'ü düşük sıvılaşma şiddetine sahiptir. Burhaniye mevcut yerleşim alanındaki arazilerin yeniden değerlendirilmesi ve arazi kullanımının yeniden planlanması gerekmektedir (Esin ve Ceryan, 2015).

Zemin sıvılaşmasının gündemde olduğu bir alan da ova yerleşmeleridir. Ovalarda kurulan yerleşimlerde Taban suyu seviyesi yüksek olup zemin sıvılaşması ile karşı karşıyalardır. Bu bağlamda şiddetli bir depremde taraçalar üzerinde ve ovalarda kurulmuş yerleşmelerin hasar görme riskinin daha fazla olacağı plânlamalar sırasında dikkate alınmalıdır (Tağıl, 2004). Yerleşimin deprem sonrasında yeniden inşa edilmesi maliyet olarak yük getirmekte ve sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

Harita 1: Balıkesir Merkezindeki Yeraltı Su Seviyesi Ve Alüvyon Eş Kalınlık Haritası



Kaynak: (Gülen, 2008)

Balıkesir kent merkezinin doğu yönlü ilerlemesi alüvyon kalınlığı ve yeraltı su seviyesi bakımından depremde hasarı arttıracak bir gelişmedir. Aynı zamanda verimli tarım topraklarından vazgeçilmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye çeşitli zamanlarda meydana gelen depremlerin yaralarını sarmak için yeniden yerleşim kurma, altyapı oluşturma gibi faaliyetlerde bulunarak ekonomik olarak fazladan harcamalar yapmıştır. Bugün önümüzde bulunan ve duyarsızlık sonucu artan riskler kalkınmamızı olumsuz etkileyecektir.

Tarım arazilerinin yok edilmesi ise ilksel ihtiyaçların karşılanamaması sonucuna kadar uzanabilecek olumsuzluklara yol açabilecek bir tehdittir.

Tarım arazilerinin tarım faaliyetinden farklı bir amaçla kullanılması anlamına gelen “amaç dışı kullanım” nedenleri temel olarak kentleşme, sanayileşme gibi tarım dışı ekonomideki gelişmeler, barajlar gibi büyük altyapı yatırımları ve yönetsel nedenler olarak sıralanabilir (Yılmaz, 2001).

Gelişmekte olan bir ülke olarak tarım arazilerimize sahip çıkmamız çok büyük önem taşımaktadır. Geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan şu an gelişmiş ülke statüsündeki ülkeler önce tarımsal sektöre ağırlık vererek tarım sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra tarımsal sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya gibi ülkeler sanayileşmelerini tarım sektöründen elde edilen kaynaklarla finans ederek tamamlamışlardır (Tuna, 1993).

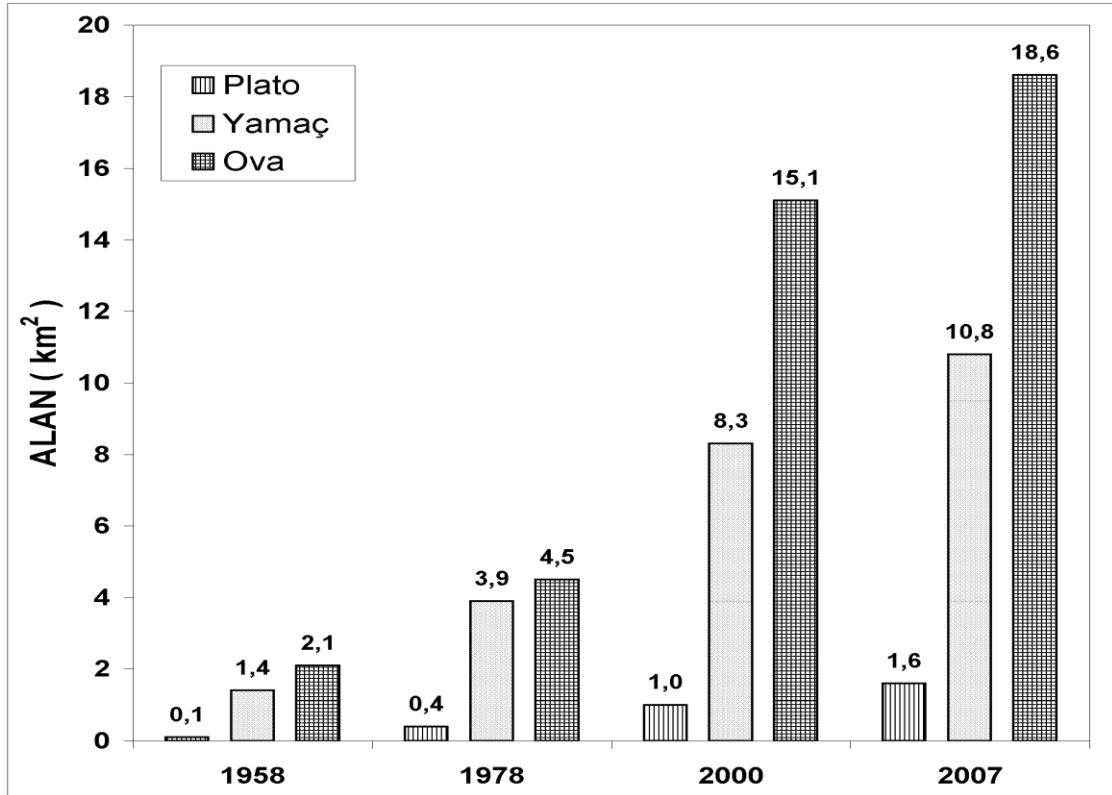
Türkiye’de tarım arazisi olarak kullanılmaya elverişli olan düz ile orta eğimli alanlar ülke yüzölçümünün ancak % 21’ini oluşturmaktadır (Erinç, 1973). Bu durum tarım arazilerine sahip çıkması gereken bir ülke olduğumuzun göstergesidir.

Balıkesir ili tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerin ön plana çıktığı bir şehirdir. Balıkesir’de yanlış arazi kullanımı tarıma dayalı ekonomisinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Nüfus artışı devam ederken tarımsal üretimin düşmesi ilerideki yıllarda büyük sorunlara yol açacaktır. Tarım arazilerinin yerleşime açılması ve zemin olarak elverişsiz olması insanların hayatını tehdit etmektedir. Oluşabilecek maddi kayıpların telafisi yine kalkınmayı olumsuz etkileyecektir.

Şehirlerdeki plansızlığın ve yanlış arazi kullanımının önlenmesi, ancak bu kullanımın zamansal ve mekânsal olarak takibi ile mümkün olabilir. Bu amaca ulaşmanın en uygun yolu ise uydu görüntüleri kullanılarak yapılan şehir değişim izleme teknikleridir. Bu yöntemle kısa sürede ve klasik yöntemlere göre daha başarılı bir şekilde şehir gelişimi sonuçlarını takip etmek mümkündür (Maktav ve Diğerleri, 2001).

Balıkesir ili merkezi için de uydu görüntüleri kullanılarak haritalandırma çalışmaları yapılmıştır. Balıkesir kentsel yerleşmesinin yarım yüzyıllık alansal değişimi ile ilgili yapılan uydu görüntülerinin kullanıldığı çalışmada değerlendirmeler, hızlı bir genişleme sürecinin gerçekleştiği göstermektedir. Öyle ki 1958 yılında 3,6 km² alan kaplayan yerleşme 2007 yılı verilerine göre 31 km² ye ulaşmıştır. Aradan geçen sürede yerleşme, yaklaşık 10 kat büyümüştür (Cürebal ve Diğerleri, 2008).

Tablo 1: Yerleşme Alanları ile Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişki



Kaynak: (Cürebal ve Diğerleri, 2008).

Bu büyüme yerleşme alanının jeomorfolojik birimleri açısından incelendiğinde yerleşim alanının ova olan bölgelere kaydığı görülmektedir. 1958 yılından 2007 yılına kadar ova alanlarına yerleşimin 16,5 kilometrekare arttığı görülmektedir (Cürebal ve Diğerleri, 2008). Bu sürdürülebilir kalkınma açısından kayıp olarak nitelendirilebilecek bir alandır.

Resim 1: Balıkesir Kent Merkezi Yerleşim Alan Fotoğrafı



Kaynak: (Gülen, 2008)

Balıkesir ilçeleri incelendiğinde son yıllarda Küçük Sanayi Bölgelerinin seçiminin de yanlış yapıldığı tarım arazilerinin bu faaliyetler için feda edildiği görülmektedir. Balıkesir il merkezi, Bandırma ilçesi Küçük Sanayi Bölgeleri tarım arazisi niteliği taşıyan alanlara kurulan Küçük Sanayi Sitelerine örnek verilebilir.

Resim 2: Bandırma Küçük Sanayi Sitesi Kuruluş Alanı



Kaynak: (<http://bandirmamanset.com>)

Balıkesir özelinde deprem ve arazi kullanımı konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda;

Bistritschen (1957), Pamukçu Ovası ve Eşeler köyü batısında fay kaynakları olduğunu belirlemiştir. Ergül ve diğerleri (1980), Balıkesir merkezi ile Marmara Denizi arasında kalan bölgenin jeolojik incelemesini yapmıştır. Özoğul (1987), Balıkesir ovası ve çevresindeki jeomorfolojiyi inceleyerek bölgenin zemini problemlili sahalarını belirlemiştir. Aktimur ve diğerleri (1994), Balıkesir’de ki araziye mühendislik açısından ele alarak arazinin kullanım özellikleri üzerinde durulmuştur. Tufan ve Çona (2000), Balıkesir Belediyesi’nin imar planı düzenlemesi esnasında dikkate alınması gerekenler ile ilgili, bina yüksekliklerinin ve yapılaşma yönünden sakıncalı alanların belirlendiği bir rapor hazırlamışlardır. Raporda, Bahçelievler, Plevne ve Hasan Basri Çantay mahallerinde, yerleşim alanlarındaki zemin sınıflaması yapılmış bunun sonucunda imar açısından uygun olan yerler belirlenmiştir. Ansal (2001), hazırladığı raporda Balıkesir Belediyesi sınırları içinde kalan Bahçelievler, Plevne, Hasan Basri Çantay, Akıncılar Mahalleleri ve 18-02 Konut Bölgesinin Yerleşime Uygunluk Çalışmalarını, depremsellik ve İnşaat Mühendisliği açısından değerlendirilmiştir. Bölgeler için mikro bölgeleme haritaları oluşturmuş ve imar planlarına yönelik öneriler geliştirmiştir. Tağil (2003) çalışmasında, Balıkesir Ovası ve yakın çevresinin fiziki coğrafya özelliklerini ortaya koymuş ve Jeoloji bölümünde yörenin tektoniğinden ve depremselliğinden de bahsetmiştir. Yazıcı (2003), 29 Ocak 1898’de Balıkesir’de olan ve yöredeki ismiyle “Koca Zelzele” olarak adlandırılan depremi, öncesi ve sonrası yaşananları, araştırdığı tarihi belgelerle

birlikte ortaya koymuştur. Yağcı (2005), Balıkesir merkezi sınırları içinde kalan Bahçelievler, Plevne, Hasan Basri Çantay, Akıncılar Mahalleleri ve 18-02 Konut Bölgesi için mikro bölgeleme uygulaması yapmıştır. Beliceli ve Diğerleri (2005), Balıkesir merkez, Plevne ve Bahçelievler mahallelerinde jeolojik-jeoteknik ölçümler ve jeofizik yöntemler kullanılarak, yerleşim alanlarındaki zeminlerin sınıflaması yapmıştır. Bunun sonucunda da yapılaşma açısından uygun olan alanlar belirlenmiş, afet teşkil edebilecek bir durum olup olmadığı tespit edilmiş, jeolojik ve jeofizik açıdan sınıflama potansiyeli olabilecek kritik alanlar imar haritası üzerine işaretlenmiştir. Cürebal Ve Diğerleri (2007), 2007 yılı verilerine göre Balıkesir merkezini oluşturan yerleşimlerin alan olarak % 60 nın ova tabanında, geri kalan kısmının % 34,8'inin yamaçlarda, %5,2'nin plato yüzeyinde bulunduğu tespit etmiştir. Uygulamalı jeomorfolojik açıdan Balıkesir kent merkezi yerleşmesinin gelişim ve genişleme sürecinin arazinin potansiyeli ile uyumsuz özellikler gösterdiği belirlenmiştir. Gülen (2008), Balıkesir kent merkezi ve 100 km çaplı yakın alanda gelecek 40 yıl içerisinde 5,5 M ve daha büyük bir depremin olma ihtimali %99, tekrarlama zamanının ise 8,6 yıl olduğunu tespit etmiştir.” Esin ve Ceryan (2015), Türkiye’de birinci derece deprem bölgesinde yer alan Burhaniye yerleşim alanındaki zeminlerin sınıflama potansiyeli değerlendirilmiştir. Yerleşim alanını etkileyebilecek Mw=7.2 büyüklüğündeki olası deprem senaryosu ve en büyük ivmesinin 0.37g değeri kullanılarak Burhaniye yerleşim alanının sınıflamaya potansiyeli haritaları oluşturulmuştur. Satılmış (2020), Geçmişte Balıkesir de yaşanan depremlerin tarihçesini incelemiş ve o dönemlerdeki afet yönetimi hakkında bilimsel verileri ortaya koymuştur.

Bütün bu çalışmalar yayın olarak ortaya konmasına rağmen Balıkesir ili tarım arazilerini kaybetmeye ve depremin yıkıcı etkisinin daha fazla olacağı arazilerde yerleşmeye devam etmektedir. Nüfusun artması ile tarım arazilerinin başka faaliyetlerde kullanılması daha da artacaktır. Bu durum sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkileyecektir.

Gelecekteki durumun nasıl şekilleneceğini önceden görmek tehlikeyi görerek tedbirlerin daha önce ve etkili alınmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmada oluşturulan model her yıl veri eklenmesi ile bir sonraki 3 yıllık süreci gözler önüne serecektir. Çalışmanın sürekli olarak güncellenecek içerikte olması önem ve farklılığını ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini 2004-2019 yılları arası Türkiye’nin ve Balıkesir ilinin nüfus ve tarımsal alan miktarlarına ait zaman serileri oluşturmaktadır. Çalışmaya dâhil olan tüm zaman serileri TÜİK metaveri envanterinden elde edilmiştir (TÜİK 2020). Türkiye ve Balıkesir Tarımsal Alan miktarları Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı, Sebze Bahçeleri Alanı, Meyveler İçecek ve Baharat Bitkileri alanı, Süs Bitkileri Alanı toplamları olarak ele alınmıştır. ARIMA projeksiyonlarından yararlanılması için “SPSS MODELER” programı kullanılmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin 2004-2019 yılları arası Tarım Alanı ve Nüfus Verileri

Zaman	Türkiye Toplam Tarım Alanı (Hektar)	Nüfus (Kişi)
12.31.2004	41210000	68010215
12.31.2005	41223000	68860539
12.31.2006	40493000	69729967
12.31.2007	39504000	70586256
12.31.2008	39122000	71517100
12.31.2009	38912000	72561312
12.31.2010	39011000	73722988
12.31.2011	38231000	74724269
12.31.2012	38399000	75627384
12.31.2013	38423000	76667864
12.31.2014	38558000	77695904
12.31.2015	38551000	78741053
12.31.2016	38328000	79814871
12.31.2017	37964000	80810525
12.31.2018	37797000	82003882
12.31.2019	37716000	83154997

Kaynak: (TÜİK 2020)

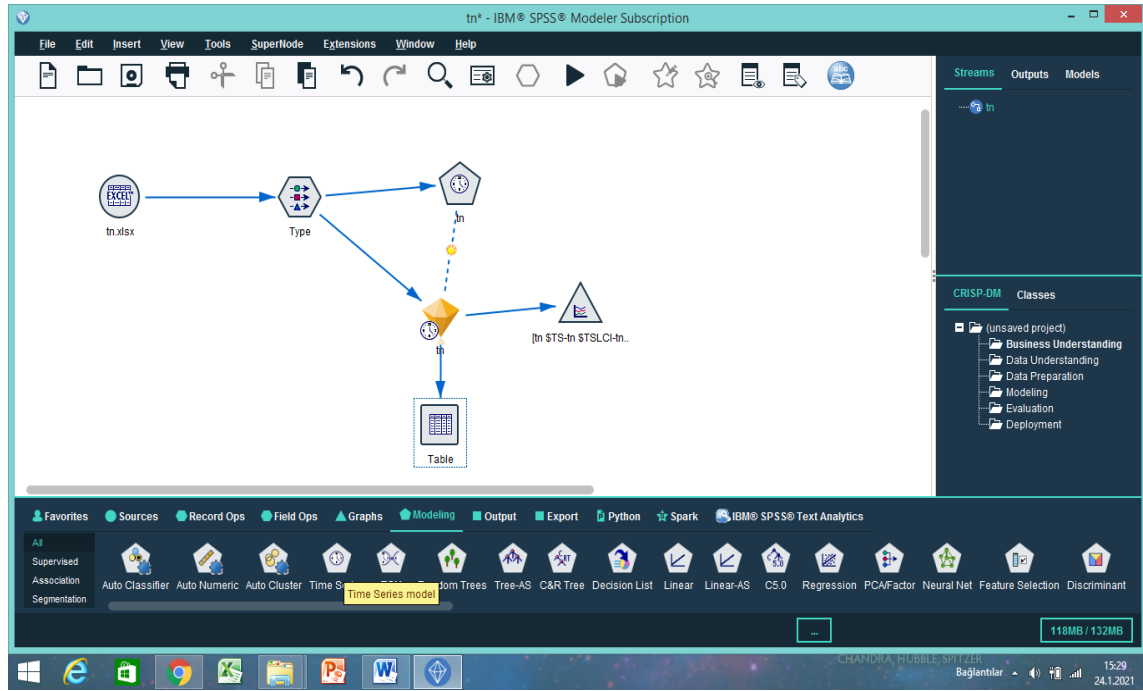
Tablo 3: Balıkesir'in 2004-2019 Yılları Arası Tarım Alanı, Tarımsal Üretim ve Nüfus Verileri

Zaman	Balıkesir Toplam Tarım Alanı (Dekar)	Nüfus (Kişi)
12.31.2004	4523530	1097187
12.31.2005	4516000	1104261
12.31.2006	4278999	1111475
12.31.2007	4243189	1118313
12.31.2008	4252427	1130276
12.31.2009	4217385	1140085
12.31.2010	4090593	1152323
12.31.2011	3978508	1154314
12.31.2012	4421425	1160731
12.31.2013	4239315	1162761
12.31.2014	4207585	1189057
12.31.2015	4111228	1186688
12.31.2016	4031252	1196176
12.31.2017	4071262	1204824
12.31.2018	3936355	1226575
12.31.2019	3880248	1228620

Kaynak: (TÜİK, 2020).

Tablo 2 ve Tablo3 te verilen zaman serileri kullanılarak Zaman Serisi Analiz Yöntemlerinden ARIMA modellemesi kullanılmış Türkiye ve Balıkesir için veri setindeki başlıklar ile ilgili gelecek 3 yıl için tahminde bulunulmuştur.

Resim 3: SPSS Modeler Programında Oluşturulan Modelleme.



Araştırma konusu olan büyüklüğün zaman içindeki sıralanmış ölçümlerinin bir kümesi zaman serisi olarak isimlendirilir. Zaman serisi ile ilgili gözlem yapılmasının nedeni ise; gözlem yapılan dönemdeki temsil edilen gerçek bilginin anlaşılması ve zaman serisi değişkenlerinin gelecek değerlerinin doğru tahmin edilmesidir (Allen, 1964).

Zaman serisi analiz tekniği ile gelecekte gerçekleşmesi olası değerler tespit edilebilir. Özellikle stratejik öneme sahip zaman serileri analizi ile ileriye dönük tahminler yapılabilmektedir. Zaman serisi analiz teknikleri ile veri madenciliğinde veri kümelerinin özellikleri çıkarılabilmektedir. Yani verilerin zamana bağlı hareketleri tespit edilerek yapılacak tahminlerin daha tutarlı ve doğru olması sağlanabilmektedir (Şeker, 2015).

Zaman serilerinin kullanım amaçları; Aykırı (Outlier) Verileri Yakalama, Tahmin (Prediction), Eksik Verilerin Tamamlanması (Imputation), Hata Düzeltme (Data Scrubbing), Hareketli Ortalama, Basit Hareketli Orta Değerdir. Bu amaçlar doğrultusunda aykırı veriler ile geçmişte yaşanan rutin olmayan olayların tespiti, verisi eksik olan ve oluşturmak istenilen zaman serilerinin en uygun veri ataması ile oluşturulması, hareketli ortalamalar alınarak gelecek tahminlemesi yapılması gerçekleştirilmekte ve gerçeğe yakınlığı kontrol edilebilmektedir.

Sevüktekin ve Çınar (2014) “ARMA(p,q) ve ARIMA(p,d,q) Box-Jenkins Yaklaşımı: Zaman serisinin sadece kendi geçmiş değerleri ve olasılıksal hata terimi ile açıklanması bu yöntemin temel vurgusudur. Box-jenkins yöntemi: Özdeşleşme (seriye ait p,d,q değerlerinin bulunması), Tahmin (verilerin belirlenen modele uygunlaştırılması), Tanısal Denetim (verilerin modele yeteri kadar uygun olup olmadığı incelenir ve gerekirse başa dönülerek yeni değerler belirlenir), Yordama (belirlenen model ile serinin değerlerinin tahminlenmesi)” olarak özetlemişlerdir.

Çalışmamızda Türkiye ve Balıkesir için oluşturulan veriler tüm başlıklar için ayrı ayrı programa girilerek 3 yıl sonrası için tahminler üretilmiştir. Tahminlerin 3 yıl ile sınırlı tutulmasındaki amaç daha uzak

tahminlemelerde maximum ve minimum değerler arasında aralığın açık olmasıdır. Bir projeksiyonun tahminsel doğruluk derecesi “Mutlak Hata Oranının” (MAPE) 0 a yakın olması ile ölçülür. Tahmin süreci arttıkça bu değer maksimum ve minimum değer aralığının artmasına bağlı olarak 0 dan uzaklaşmaktadır.

3. BULGULAR

Oluşturulan veri setlerinin ARIMA Projeksiyonlarının görülebilmesi için SPSS MODELER Programı kullanılmış ve sonraki 3 yıllık öngörüler elde edilmiştir. ARIMA projeksiyonlarından alınan sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

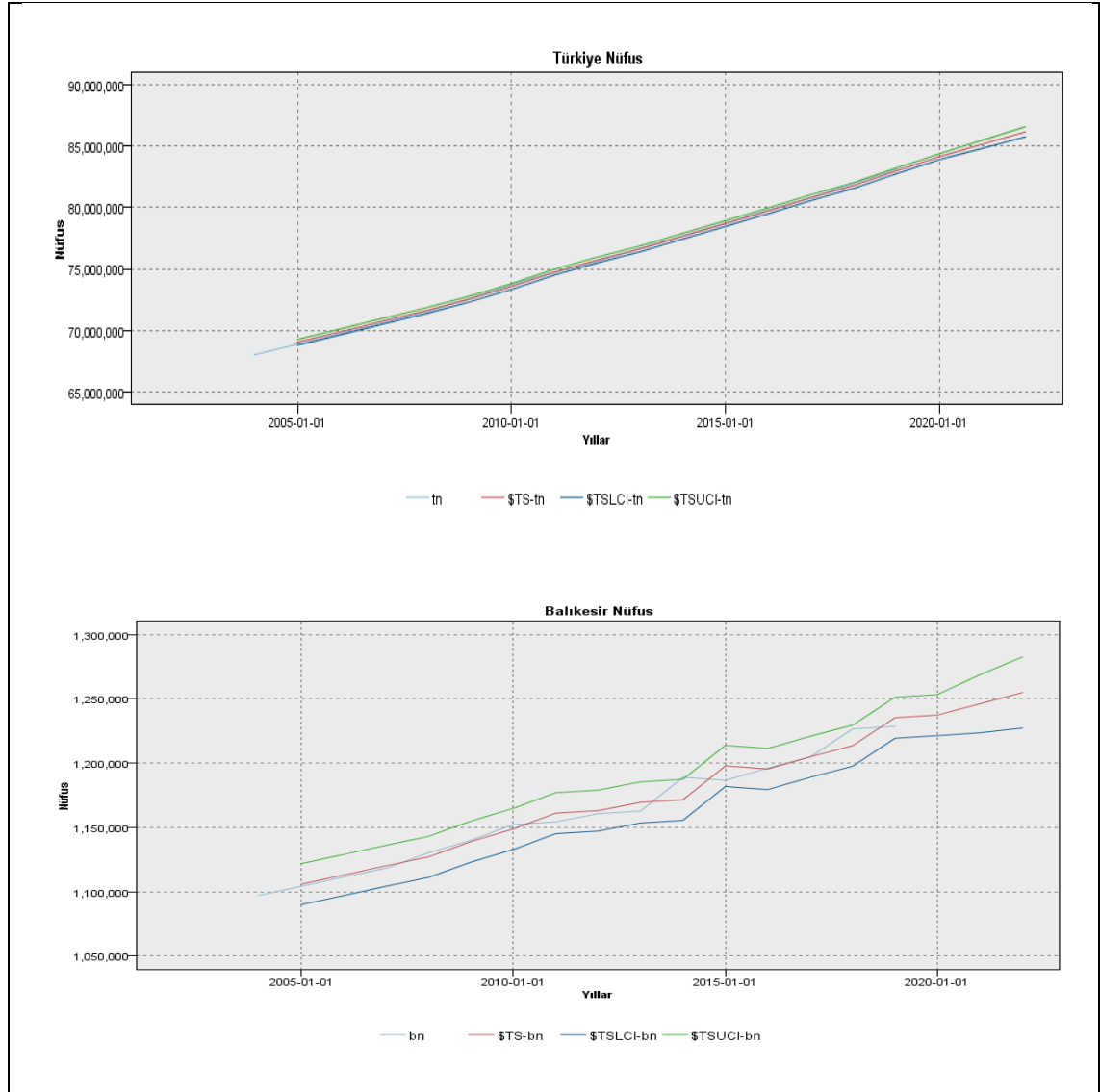
Oluşan Projeksiyonların tahminsel doğruluğu ölçülebilmektedir. MAPE oranı mutlak değer olarak 0’ a ne kadar yakınsa tahmin değerleri de o kadar başarılı kabul edilmektedir (Saigal ve Mehrotra, 2012).

Tablo4: Zaman Serilerinin Projeksiyonunda Mutlak Hata Oranları

Zaman Serisi	MAPE (Ortalama Mutlak Hata)
Türkiye Nüfus	0.118
Balıkesir Nüfus	0.440
Türkiye Tarım Alanı	0.711
Balıkesir Tarım Alanı	1.144

Tablo 4 te görüldüğü gibi zaman serileri sonucunda oluşan projeksiyonların MAPE (Ortalama Mutlak Hata) değerlerinin “0” a yakın olduğu görülmektedir. Bu da oluşan projeksiyonun tahmin değerlerinin kabul edilebilir bir başarıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Türkiye ve Balıkesir Nüfus Gerçekleşen Ve Tahmini Değer Grafiği

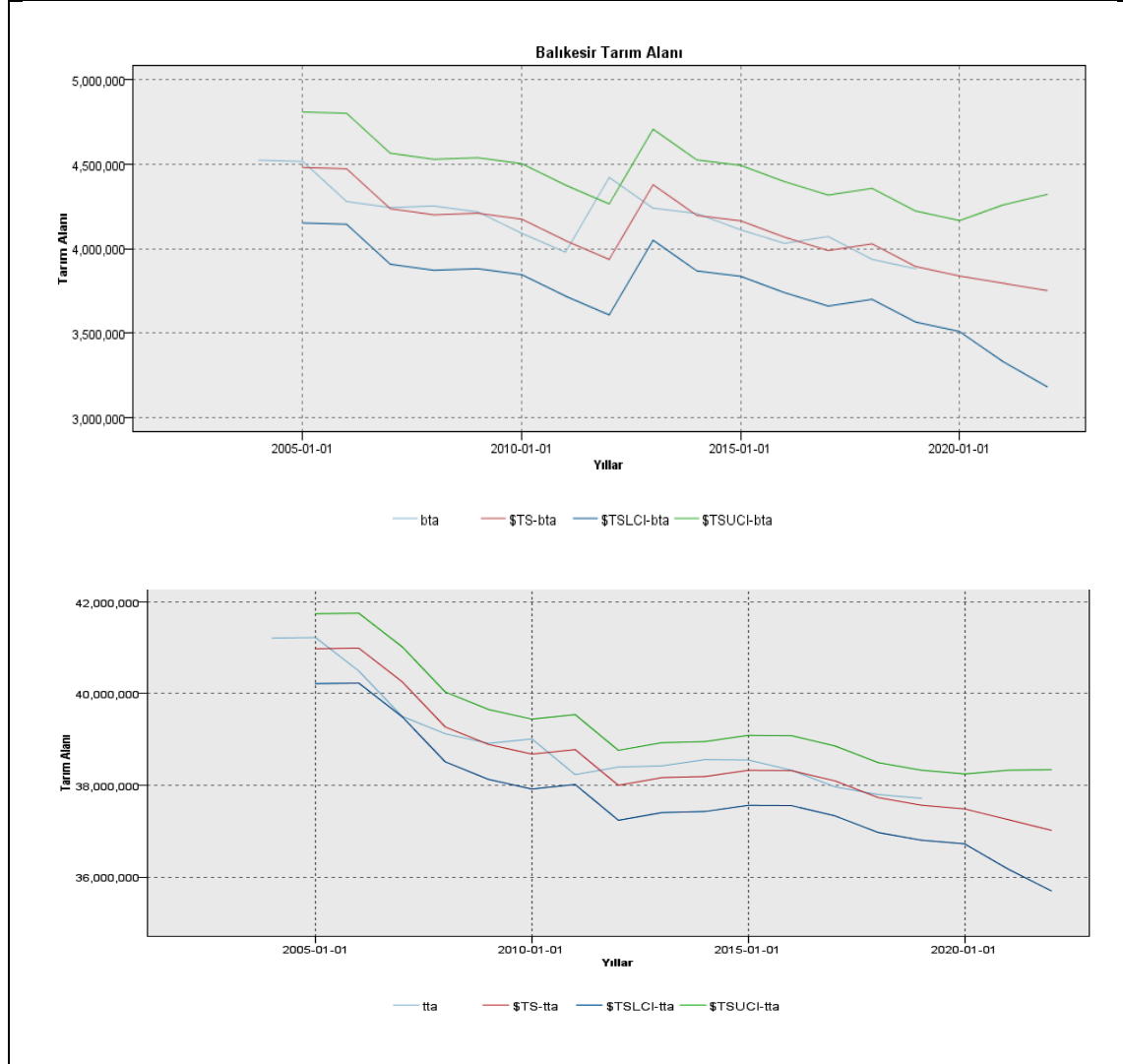


Türkiye 2019 Yılı Nüfusu: 83154997			Balıkesir 2019 Yılı Nüfusu: 1228620		
Yıl	Tahmini Nüfus	Değişim Oranı	Yıl	Tahmini Nüfus	Değişim Oranı
2020	84164649	% 1,2141	2020	1237382	%0,7131
2021	85174301	% 1,1996	2021	1246144	%0,7081
2022	86183953	% 1,1853	2022	1254906	%0,7031

Tablo 5'te görüldüğü gibi Türkiye ve Balıkesir için gerçekleşen ve tahmini nüfus değerleri artış eğilimindedir. Tahmin edilen yıllarda Türkiye de gerçekleşecek nüfus artış oranının Balıkesir ilinden fazla olduğu görülmektedir. 2022 yılında bir önceki yıla göre Türkiye nüfus artışı %1,1853 öngörülmüş iken Balıkesir nüfus artışı %0,7031 öngörülmektedir.

Nüfus verilerinin artış eğiliminde olması gelecekte tarımsal üretimin artması gerektiğini göstermektedir. Tarımsal üretimin artması içinde tarım alanlarının korunması önem taşımaktadır.

Tablo 6: Türkiye ve Balıkesir Tarım Alanı Gerçekleşen ve Tahmini Değer Grafiği



Türkiye Tarım Alanı

Türkiye 2019 Yılı Alan: 37716000 (Hektar)			Balıkesir 2019 Yılı Alan: 3880248 (Dekar)		
Yıl	Tahmini Alan	Değişim Oranı	Yıl	Tahmini Alan	Değişim Oranı
2020	37483066	-%06175	2020	3837362	-%1,1052
2021	37250133	-%06214	2021	3794477	-%1,1175
2022	37017200	-%06253	2022	3751591	-%1,1302

Tablo 6 da görüldüğü gibi Türkiye ve Balıkesir için gerçekleşen ve tahmini tarım alanı değerleri azalma eğilimindedir. Tahmin edilen yıllarda Balıkesir de gerçekleşecek tarım alanı azalma oranının Türkiye den fazla olduğu görülmektedir. 2022 yılında bir önceki yıla göre Türkiye tarım alanı azalışı oranı -%06253 öngörülür iken Balıkesir tarım alanı azalışı oranı -%1,1302 öngörülmektedir.

Tarımsal alan verilerinin azalma eğiliminde olması gelecekte tarımsal üretimin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale geleceğinin göstergesidir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tahmin edici veri madenciliği yöntemleri bir model oluşturarak veri kümelerinin zaman serisi olarak davranışlarını tahmin etmeye çalışır. Tahmin önemli modeller çıkartmak için veya gelecekteki durumu ortaya koymak için kullanılabilen bir veri analiz biçimidir.

Çalışma kapsamında ARIMA modeli oluşturularak Türkiye ve Balıkesir ili Nüfus ve Tarım Alanı değerleri zaman serileri olarak modellenmiştir. Bu tür modellemeler gelecek tahminlemesi yanında mevcut veri setini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

Bu bağlamda mevcut veri setlerine baktığımızda 2004 – 2019 yılları arasında Türkiye nüfusunun artış ivmesinin Balıkesir nüfus artış ivmesinden fazla olduğu görülmektedir. 2004 yılında Türkiye Nüfusu 68.010.215 kişi iken 2019 yılında 83.154.997 kişi olmuştur. 16 yıllık süreçte artış oranı %22,26 olmuştur. 2004 yılında Balıkesir ili nüfusu 1.097.187 kişi iken 2019 yılında 1.228.620 kişi olmuştur. 16 yıllık süreçte artış oranı 11,98 olmuştur. Bu durum Balıkesir nüfus artış oranının Türkiye nüfus artış oranının altında olduğunu göstermektedir.

Mevcut tarımsal alan veri setleri incelendiğinde 2004 yılı Türkiye toplam tarım alanının 41.210.000 hektar olduğu 2019 yılında 37.716.000 hektar olduğu görülmüştür. 16 yıllık süreçte azalma oranının %8,48 olmuştur. Balıkesir ili toplam tarım alanının 2004 yılında 4.523.530 dekar olduğu 2019 yılında 3.880.248 dekar olduğu görülmüştür. 16 yıllık süreçte azalma oranı %14,22 olmuştur.

Yapılan modellemeden alınan tahminlere göre sonraki üç yıl için Türkiye ve Balıkesir ili arasında ki oransal ilişkinin yakın seyredeceği öngörülmektedir. Türkiye ve Balıkesir için gerçekleşen ve tahmini nüfus değerleri artış eğilimindedir. Tahmin edilen yıllarda Türkiye de gerçekleşecek Nüfus artış oranının Balıkesir ilinden fazla olduğu görülmektedir. 2022 yılında bir önceki yıla göre Türkiye nüfus artışı %1,1853 öngörülür iken Balıkesir nüfus artışı %0,7031 öngörülmektedir. Tahmin edilen yıllarda Balıkesir de gerçekleşecek tarım alanı azalma oranının Türkiye den fazla olduğu görülmektedir. 2022 yılında bir önceki yıla göre Türkiye tarım alanı azalış oranı -%06253 öngörülür iken Balıkesir tarım alanı azalış oranı -%1,1302 öngörülmektedir.

Cürebal ve Diğerleri (2008), “Balıkesir il merkezi için yaptıkları çalışmada kent yerleşmesinin alansal genişlemesi nüfus artışından daha fazla olmuştur. Bu da ova tabanı üzerindeki yerleşme baskısının artmasına neden olmaktadır” sonucuna varmışlardır. Bu sonuç çalışmamızda ki Türkiye geneli ile Balıkesir ili nüfus ve tarımsal alan azalma oran ve tahminlerimizi destekler niteliktedir. Balıkesir nüfus artış oranının artması durumunda tarım arazileri daha da azalacak depremin yıkıcı etkisi fazla olacaktır. Balıkesir il merkezinde kentsel yayılım alanının yönünün; alüvyon tabaka kalınlığının 30 metreden kademeli olarak 70 metreye çıktığı, taban suyu seviyesinin yüzeye yakınlığının 8 metreden 3 metre seviyesine geldiği doğu sektörden batı sektöre dönüştürülmesi gerekmektedir.

Balıkesir’in Tarım şehri olduğu düşünüldüğünde Türkiye ortalaması altında bir nüfus artış oranı olması ve

beklenmesi, tarım alanlarının Türkiye ortalamasından daha fazla azalma ivmesinde olması ve beklenmesi Balıkesir ve Türkiye için sürdürülebilir bir kalkınmada büyük bir sorun oluşturacaktır.

Gülen (2008), Balıkesir merkezi ve 100 km çaplı yakın alanda gelecek 40 yıl içerisinde 5,5 M ve daha büyük bir depremin olma olasılığını %99, tekrar etme zamanını ise 8,6 yıl olarak tespit etmiştir. Bu tespit ve çalışmadaki veriler değerlendirildiğinde alüvyon tabanlı tarım arazilerinin yerleşim ve sanayi alanı olarak kullanılması sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkileyecek, vereceği hasarlar yapılan yatırımların boşa çıkmasına ve yenilenmesine sebep olacaktır.

Tarım alanlarındaki daralma tarımsal üretimi azaltacak nüfus artışı bu durumun etkisini katlayacak ve ileride birincil ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken bir insanlık ortaya çıkacaktır.

Tarım arazilerinin başka amaçlar için kullanılarak azalmasının tarımsal üretimi etkilediği hele nüfus artış eğiliminde iken etkisini katladığı açıktır. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji geliştirme Başkanlığının 2020 de yayınladığı Balıkesir Tarımsal Yatırım Rehberinde Tarla Bitkileri Üretim miktarının 2002 yılında 793.261 ton 2018 yılında 653.752 ton 2019 yılında 566.103 ton olduğu görülmüştür. TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2004 yılında tarla tarımı üretim miktarı 54.954.320 ton iken 2019 yılında 49.872.312 olduğu görülmüştür. Yayınlanan veriler yıllar içindeki azalmayı göstermektedir ve çalışmamızın öngörüsünü destekler niteliktedir.

Tarım alanlarının ve tarımsal üretimin azalması hayvancılık faaliyetlerini etkileyerek hayvansal gıda üretim maliyetlerinin artmasına sebep olacaktır.

Tarım arazileri azalır iken nüfusun artması arz talep dengesini bozacak ve doğaya zarar verici önlemler almak için baskı yaratacaktır. Bunlar verimliliği arttırmak için aşırı gübre kullanımı, tohumların genetiği ile oynanması, yılda birden fazla ürün almak için su kaynaklarının aşırı kullanılması olarak karşımıza çıkacaktır.

Sürdürülebilirlik kavramının temelinde kalkınmanın çevreyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi vardır. Çalışmadaki veriler gelecekteki durumu öngördüğü için gelecekte bu durumun sürdürülemez bir seviyeye doğru gideceği öngörülmektedir.

5. ÖNERİLER

Çalışmamızda genel üretim miktarları ile ilgili zaman serisi oluşturularak bulgular elde edilmemiştir. Bunun sebebi ekilen ürün çeşitlerinin ekim alanı dağılımları her yıl farklı olduğu için ton bazında oluşturulacak bir serinin tahmin doğruluğunun tatmin edici seviyede olmayacağıdır. Bundan sonraki çalışmalarda genel ihtiyaç anlamında ve yöresel önem taşıyan ürünlerin özel olarak ele alındığı çalışmalar yapılarak farklı ürünlerin gelecekteki üretim tahminleri yapılabilir.

Tahmin edici veri madenciliğinde kullanılabilen farklı teknikler bulunmaktadır. Bu tekniklerin tahmin doğruluğu farklı olabilmektedir. İlerideki çalışmalarda “Yapay Sinir Ağları” gibi tekniklerle veriler işlenerek MAPE değerlerinin karşılaştırılması yapıp en iyi tahmine göre öngörüler ve stratejiler geliştirilebilir.

Türkiye ve Balıkesir ili düzeyinde kalkınmanın sürdürülebilir gerçekleşmesi için farklı doğal kaynak ve doğal olayların gözlemleri yapılarak oluşturulacak zaman serileri ile ileriye dönük tahminler ve buna bağlı stratejiler geliştirilebilir. Bu konuda oluşturulacak veri setleri meteorolojik veri setleri, su kullanımı ile ilgili veri setleri, yeraltı suyu sondajlarından alınacak veri setleri, havanın kalitesi ile ilgili veri setleri olabilecektir.

Son yıllarda kentsel yayılmaya bağlı olarak kentlerin çevresindeki tarım alanları ile farklı doğal kaynakların korunmasını hedefleyen politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalar temelde 3 yöntem içermektedir. Bunlar yeşil kuşak uygulamaları, kentsel büyüme sınırı ile kentsel hizmet sınırını kısıtlamaya yönelik politikalar (Pendall, R ve diğ. 2002). Yöneticilerin araştırma ve kentleşme sürecinin sonuçlarına göre uygun olan bir yöntemle sürdürülebilirliğe destek vermesi önemlidir.

6. KAYNAKÇA

- Aktimur, H.T. Bozbağ, E. - Deveciler, E. - Karabalık, N.N. - Tamgaç, Ö.F. - Yıldırım, N. - Aktimur, S. - Karabıyıkoglu, N. (1994): Balıkesir İlinin Arazi Kullanım Potansiyeli, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Proje No:9692, Ankara.
- Allen, R. G. D. (1964). Statics for Economists, Mc-Millan, UK, 1964.
- Ansal, A. (2001): Balıkesir Şehri Bahçelievler, Plevne, Hasan Basri Çantay, Akıncılar Mahalleleri ve 18-02 Konut Bölgesinin Yerleşime Uygunluk Çalışmalarının, Depremsellik ve İnşaat Mühendisliği Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Geliştirme Vakfı Uygulamalı Araştırma Raporu.
- Bandırma Sanayi Sitesi Haberi, Tarih:09/05/2012, Bandırma Manşet Gazetesi Erişim tarihi:20/11/2020, Erişim Adresi: <http://bandirmamanset.com/haber>
- Barnett, V. And Lewis, T. (1994). Outliers in statistical data. J. Wiley & Sons
- Beliceli, A. Çona, A. ve Tufan, A. (2005). Balıkesir İli Bahçelievler ve Plevne Mahallelerinin Yer Mühendislik Özelliklerinin Jeolojik-Jeoteknik ve Jeofizik Ölçümlerle Belirlenmesi. Deprem Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Kocaeli.
- Bistritschen, K. (1957): Balıkesir Vilayetindeki Sıcak Su ve Maden Suyu Kaynakları Hakkında Rapor, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Proje No:2622, Ankara.
- Crosswhite, C. E. (2003). Method for determining optimal time series forecasting parameters.
- Cürebal, İ., Efe, R., Soykan, A., Sönmez, S. (2008). Balıkesir kent merkezi yerleşim alanı ile jeomorfolojik birimler arasındaki ilişkinin CBS ve UA yöntemleriyle belirlenmesi Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumunda Sunulan Bildiri. Çanakkale.
- Efe, R. (2000): Gölcük ve Düzce Depremleri-1999. Fatih Üniversitesi Yayınları, No:7, ISBN: 975-303-007, İstanbul.
- Ergül, E. - Öztürk, Z. - Akçaören, F. - Gözler, Z. (1980): Balıkesir İli Marmara Denizi Arasının Jeolojisi, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Proje No:6760, Ankara.
- Eriñç, S. (1973). Türkiye: İnsan ve Ortam, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 10/18-19, 1-33.

- Esin, G, Ceryan, Ş . (2015). Burhaniye (Balıkesir) Yerleşim Alanının Sıvılaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Yerbilimleri*, DOI: 10.17824/yrb.47475
- Evin, H. (2005). “Trakya Bölgesi Deri ve Bitkisel Yağ Sanayi’nde Çevre Duyarlılığı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Gilman, R. (1992). Sustainability By Robert Gilman from the 1992 UIA/AIA Call for sustainable community solutions.
- Gülen, A. R. (2008). “Deprem Risk Analizi ve Şehirleşmede Balıkesir Kent Merkezi Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Honaker, J. a. (2010). What to do about missing values in time-series cross-section data. *American Journal of Political Science* , 561-581.
- Karaesmen, E. (2002). Öncesiyle Sonrasıyla Deprem, Atılım Üniversitesi ISBN: 975-6707-09-07.
- Koçyiğit, A. (2002). Çay (Afyon) Depreminin Kaynağı ve Ağır Hasarın Nedenleri: Akşehir Fay Zonu, Cumhuriyet Bilim Teknik, Sayı:779.
- Lagorio, H. J., (1990), Earthquake, John Wiley&Sons, Inc., 1990, 239-240.
- Maktav, D., Erbek, F.S., Akgün, H. (2002). Kentsel Gelişimin Uzaydan İzlenmesi Semineri, 16 Temmuz 2001, TÜYAP, Büyükçekmece, İstanbul.
- Minibaş, T. (2003). Sürdürülebilir kalkınma ve etkileri. Ankara: TÜBİTAK
- Özoğul, A. (1987). Balıkesir Ovasının ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi ile Uygulamalı Jeomorfolojisi, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Pendall, R., Martin, J., Fulton, W., (2002). Holding the Line: Urban Containment in the United States, The Brookings Institution Center on Urban Metropolitan Policy
- Saigal, S. ve Mehrotra, D. (2012). Performance Comparison Of Time Series Data Using Predictive Data Mining Techniques. *Advances in Information Mining*, 4(1).
- Satılmış, S. (2020). Balıkesir ve Çevresinin Tarihsel Depremleri (1850-1900) . Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 531-547. DOI: 10.30794
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2014). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Dora Yayınevi:Bursa.
- Sünbül, A, Erkaymaz, H, Uzun, R. (2015). Zemin Sıvılaşma Potansiyelinin Bulanık Mantık ile Modellenmesi. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 5 (2), 101-104.
- Şeker, S. E., Mert, C., Al-Naami, K., Ozalp, N., ve Ayan, U. (2013). Correlation between the Economy News and Stock Market in Turkey. *International Journal of Business Intelligence and Review (IJBIR)*, 4 (4), 1-21.
- Şeker, S. E., Cankir, B., ve Okur, M. E. (2014). Strategic Competition of Internet Interfaces for XU30 Quoted Companies. *International Journal of Computer and Communication Engineering*. 3 (6).
- Şeker, S. E. (2015). Zaman Serisi Analizi, YBS Ansiklopedisi, 2 (4).
- Tağıl, Ş. (2003). “Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tağıl, Ş. (2004). Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Neotektonik Özellikleri ve Depremselliği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (1), 73-92. DOI: 10.1501
- Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi Balıkesir

- Tufan, E.A., Çona, A.(2000). Balıkesir Belediyesi Bahçelievler, Plevne, Hasan Basri Çantay, Akıncı Mahalleleri ve 18-02 Konut Bölgesi Jeoloji- Jeoteknik Etüd Raporu”, Balıkesir.
- Tuna, Y. (1993), Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:487
- TÜİK (2020). Erişim Tarihi: 01.10.2020, <https://data.tuik.gov.tr>
- Yağcı, B. (2005). Mikrobölgeleme Metodolojileri ve Balıkesir İçin Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Yazıcı, N. (2003): Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası, ISBN:975-288-391-5, Ankara.
- Yılmaz, Ö. (2001) Tarım Alanlarının Amaç Dışı Kullanımı ve Afyon Örneği, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi (3:1) 153-8.

(<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanan birleşik cümle yapısı, birden fazla yan cümleyi bünyesinde barındırmaktadır. Burada asıl söz konusu olan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin cümlenin yan cümlesinde mevcut olan yargının oluşmasında hiçbir etkisi yoktur. Bu fiilimsilerin asıl görevi, yan cümleyi ana cümleye bağlamaktır.

Türkçenin dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarının bir kısmından alınan birleşik yapılı cümle/tümce ile ilgili tanımlamalar/açıklamalar şöyledir:

Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder. (Ergin, 2019: 398).

Birden fazla yargı içeren cümlelere birleşik cümle denir. (Daşdemir, 2014: 173).

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile, temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü. (Korkmaz, 1992: 26).

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümlelere birleşik cümle denir. Başka bir ifadeyle birleşik cümle, içinde birden çok yargı bulunan cümledir. Bu yapıdaki cümlelerde bir cümle bir diğerinin başlangıcı olabilir; hatta belli kurallar ölçünde birbirine bağlanır veya başka bir cümlenin içinde yer alır. (Özkan&Sevinçli, 2017: 197).

Birleşik cümle, yapısında birden fazla yüklem bulunan cümledir. Bu yapı, bir ana cümle ve bu ana cümlenin anlamını tamamlayan bir veya birden fazla yardımcı cümle ile kurulur. Birleşik cümle de, basit cümle gibi bir var oluş (ad cümlesi) veya bir olma veya yapmayı (eylem cümlesi) bildirmek için kurulmuş bir yapıdır. Birleşik cümle, basit cümleden kendisini kuran öğelerin niteliği ve özelliği yönünden ayrılır. Basit cümle, tek bir var oluşu bildirmek veya tek bir olma ve yapmayı nitelemek üzere bir araya gelmiş söz ve söz öbekleriyle kurulurken; birleşik cümle, birden çok basit cümleyle kurulur. Birleşik cümle içinde yer alan yardımcı cümleler, asıl cümlenin öğeleri gibi ve asıl eylemi niteleyen birer söz gibi çalışırlar. (Karaağaç, 2013: 202).

Birleşik tümce, (compound sentence), temel (esas, asıl) tümce ile temel tümceyi; şart, sebep, dilek, açıklama vb. anlamlarla tamamlayan yan tümce(ler)den oluşur. Birleşik tümcelerde, temel tümceler ana düşünceyi taşır ve esas yargıyı üzerinde bulundurur. Yan tümceler kuruluş bakımından tümce değerindedir ve bir yargı bildirir, ancak bu yargıyı, temel tümcenin yargısını tamamlayıcı, destekleyici niteliktedir. (Eker, 2017: 372).

Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle adını veriyoruz. (Banguoğlu, 2015: 546).

Bütün bu tanımlamalar/açıklamalar, birleşik cümle yapısının bünyesinde birden fazla yargıyı taşıdığını belirtmektedir.

“Kitap insanı dinlendirir” cümlesi ile “Okumak insanı dinlendirir” cümlesini karşılaştıralım. Birinci cümlede insanı dinlendiren “kitap”, ikinci cümlede ise insanı dinlendiren “okumak”tır. Cümlede isim görevi yapan bu kelimelerden “okumak” diğer kelimedenden farklı olarak fiilden yapılmıştır. Bu cümleler de basit cümledir (Karahana, 2017: 334).

Leyla Karahan tarafından, “Kitap insanı dinlendirir.” ile “Okumak insanı dinlendirir.” cümlelerini karşılaştırılmıştır. Burada Leyla Karahan’ın da ifade ettiği gibi hem kitap hem de okumak ifadeleri görev

bakımından cümlenin özne unsurunu oluşturmaktadır. Fakat bu iki ifadenin (kitap ve okumak) yapı bakımından oluşumunda birtakım farklılıklar söz konusudur. Burada söz konusu olan “kitap” ifadesi geçici olmayan isim vasfında olan bir unsurken; oku-mak ifadesi geçişli olan bir fiile getirilen –mak isim-fiil eki ile oluşturulmuş geçici isim vasfındadır. Burada sadece görev bakımından unsurlar incelendiği zaman yan cümleyi oluşturan “oku-” ifadesi göz ardı edilmiş olacaktır. Burada söz konusu olan “oku-” fiili bünyesinde hem kip-zaman ekini hem de şahıs ekini derin yapıda taşımaktadır. Bundan dolayı ana cümlenin yüklemi durumundadır. Burada söz konusu olan isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil eklerinin yargının oluşumunda hiçbir etkisi yoktur. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiilin asıl görevi kendinden sonra gelen ekle ya da isimle ilişki kurarak ya da kurmadan cümlenin öznesi ya da tümleci vasfıyla ana cümleye bağlanmaktır.

Ben yolda bir çocuğa rastladım. cümlesi ile Paketleri taşımama yardım etti. cümlesini ele aldığımız zaman, iki farklı yargıyı taşıyan iki cümleyi değerlendirmiş oluruz. Bu cümleleri tek bir cümle görünümüne dönüştürecek olan ise isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil eklerinin herhangi biri ile bağlanmasıdır. “*Benim yolda rastladığım* çocuk paketleri taşımama yardım etti.” ifadesinde olduğu gibi. Burada kurulumu sağlayan –dik sıfat-fiil ekinin cümlenin yargı taşımada hiçbir etkisi yoktur, iki yargı taşıyan cümleyi bağlayan bir vasita durumundadır. Yan cümledeki yargı oluşumunun ardından –dik sıfat-fiil eki, kendinden sonra gelen ek ve isimle ilişkisi sonucu nesne göreviyle ana cümleye bağlanmıştır.

Genel olarak Türkçenin dilbilgisi ve söz dizimi kitaplarında fiilimsi taşıyan cümleler, birden fazla yargı taşıdığı için birleşik cümle yapısı altında değerlendirilmiştir. Burada dilbilim ya da dilbilgisi araştırmacıları tarafından ele alınan değerlendirmede bir yanlışlık değil bir eksiklik söz konusudur. Bu eksiklik, fiilimsilerin üzerinde yargı taşıyan unsurlar gibi gözükmesinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki fiilimsi unsuru yargı taşımaz, birleşik yapı oluşturmaz. Birleşik yapıyı oluşturacak olan birden fazla yargının mevcudiyetidir. Söz konusu olan fiilimsinin en önemli vasfı, yargı taşıyan iki ya da daha çok yapıyı ana cümleye bağlamaktır.

Çalışmamızın başlığı bu gibi sebeplerden dolayı dikkate değerdir. Kimi Türkçenin söz dizimi ve dilbilgisi kitaplarında bu husus “fiilimsilerle oluşan/oluşturulan birleşik yapı cümleler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bunun yerine “fiilimsilerle bağlanan birleşik yapı cümleler” başlığı altında değerlendirilmelidir. Çünkü birleşik yapı fiilimsilerle oluşmaz, fiilimsi yargı taşımaz, fiilimsi yüklem oluşturmaz; fiilimsi yan cümleyi özne ya da tümleç görevinde ana cümleye bağlar.

1. 1. Yapı ve Görev Bakımından

1. 1. 1. İsim-fiille Bağlanan Birleşik Yapılı Cümleler

Tarih okumak istediler... (MS/53).

“Tarih”, “oku-“fiili (oku- fiili derin yapıda kip-zaman ve şahıs eki barındırmaktadır.) ile oluşmuş olan yan cümlenin öznesi durumundadır. “Tarih okumak”, ana cümlenin nesnesi durumundadır. Burada iki cümleyi birbirine bağlayan ise –mak isim-fiil ekidir. Yan cümleyi ana cümleye nesne göreviyle bağlamıştır. İsim-fiil ile bağlanmış olan yan cümleler, ana cümleye genellikle ya nesne ya da özne göreviyle bağlanmaktadır. İsim-fiilin diğer ekleri olan –mA ve (y)İş için de aynı durum söz konusudur.

1. 1. 2. Sıfat-fiille Bağlanan Birleşik Yapılı Cümleler

İnsan kalpleri birbirine bağlayan bu rabitaları o zaman anlar. (E/14).

İnsan kalplerini birbirine bağla- yukarıdaki cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. Yan cümlede geçen “insan kalplerini” ifadesi yan cümlenin nesnesini, “birbirine” ifadesi yan cümlenin yönelme tümlecini

oluşturmaktadır. Yapı bakımından iki tümlecin fiile bağlanması ve cümle (yan cümle) oluşturması söz konusudur. Görev bakımından ise, -an sıfat fiil ekinin kendinden sonra gelen sıfat+isim+yükleme hali ekiyle ilişkisi sonucu nesne göreviyle ana cümleye bağlanması söz konusudur. (İnsan kalplerini birbirine bağlayan bu rabitaları: ana cümlelerin nesnesi).

Onlarda hususî bir renk görür gibi oluyor... (E/340).

Onlarda hususî bir renk gör- ifadesi yan cümleyi oluşturmaktadır. “gör-“ fiili bünyesinde hem kip-zaman hem de şahıs ekini derin yapıda barındırmaktadır. -ür sıfat-fiil ekinin buradaki sadece görevi yan cümleyi kendinden sonra gelen isim unsuru ya da edatlarla ilişki kurarak anlam ve nitelik bakımından belirli bir görünüme sahip olduktan sonra tümleç işlevi ile yan cümleyi ana cümleye bağlamaktır. “-ır/-ir/-ur/-ür” sıfat-fiil ekinin Türkçede benzerlik ve denklik edatı olan gibi ile kullanımı oldukça yaygındır. Yukarıdaki cümlede de gibi edatı ile kullanılmıştır. Kendisinden sonra gelen gibi edatıyla ilişki kurarak yan cümleyi ana cümleye benzerlik tümleci ile bağlamıştır. (Onlarda hususî bir renk görür gibi: ana cümlelerin benzerlik tümleci).

Mutluluklarının böyle hiç görülmeyen, hissedilmeyen fakat etkileyen, zedeleyen ve bir gün bir büyük yara hâlinde meydana çıkacak olan bu kurdunu bırakacak mıydı? (E/30).

Bir cümlede ana cümleye bağlanacak olan birden fazla yan cümle ve bu yan cümleleri ana cümleye bağlayan birden fazla fiilimsi bulunabilir. Ayrıca bu fiilimsiler, virgülle ya da bağlaçlarla bağlanıp ana cümleye bağlanacak olan tek bir tümleç etrafında da toplanabilirler. Yukarıdaki cümlede “görülmeyen, hissedilmeyen fakat etkileyen, zedeleyen ve meydana çıkacak olan” ifadeleri “bu kurdunu” sıfat+isim+yükleme hali ekinden oluşan nesne unsuruna bağlanarak ana cümleye bağlanacaktır. “görülme-, hissedilme-, etkile-, zede-, meydana çıkacak ol-“ ifadelerinin hepsi bünyesinde hem kip-zaman hem de şahıs eki taşımaktadır. Bundan dolayı, yukarıdaki cümle beş yan cümleden meydana gelmiş beş ayrı yargıyı bünyesinde taşıyan kendinden sonra gelen ortak sözcük ve ekle ilişki kurarak nesne görevinde ana cümleye bağlanacak olan bir yapıdan ibarettir. Burada söz konusu olan ve yan cümlelerin ana cümleye bağlanmasını sağlayan “-an” sıfat-fiil ekinin yan cümlelerin yargısını oluşturmasında herhangi bir ilişkisi söz konusu değildir. Sadece ve sadece yan cümle/cümlelerin ana cümleye bağlanmasında bir vasıta teşkil etmektedir.

Önlerinde memnun ve sevinçli geçecek birkaç gün vardı. (E/60).

Ana cümlelerin yüklemi fiil kök ya da gövdelerinden oluşabildiği gibi isim kök ya da gövdelerinden de oluşabilir. Yine burada fiilimsi ile bağlanmış bir yargı söz konusu olduğu için birleşik cümle yapısında olacaktır. Yukarıdaki cümlede “Önlerinde memnun ve sevinçli geç-“ ifadesi cümlelerin yan cümlesini oluşturmuş, yer tümleci ve durum tümleci geçmek fiiline bağlanmıştır. Geç- fiili hem kip-zaman hem de şahıs unsurunu üzerinde taşımaktadır, derin yapıda. Geç- fiiline eklenen -ecek sıfat-fiil eki kendisinden sonra gelen sıfat+isim unsurlarına bağlanarak ana cümlelerin yüklemine nesne göreviyle bağlanmıştır.

Türkiye'nin doğusu ile batısını paylaşmak için yapılmış bir anlaşmadan başka bir şey değildi... (Fİ/57).

Birden fazla fiilimsi ile ana cümleye bağlı olan yapılarda zincirleme bir oluşum söz konusudur. Yukarıdaki cümlede ilk yan cümleyi “Türkiye'nin doğusu ile batısını paylaş-“ ifadesi oluşturmakta kendinden sonra eklenen -mek isim fiili vasıtasıyla isim fiilden sonra gelen için amaç edatıyla ilişki kurarak ikinci yan cümlelerin amaç tümlecini oluşturmakta ya da amaç tümleci göreviyle ikinci yan cümleye bağlanmaktadır. İkinci yan cümle de nesne görevinde ana cümleye bağlanmaktadır. Burada söz konusu olan ve yapıları

birbirine bağlamada bir araç olan fiilimsiler isterse sonsuz tane olsun yine aynı şekilde kurulum söz konusu olacaktır.

1. 1. 3. Zarf-fiille Bağlanan Birleşik Yapılı Cümleler

“Evet, bu bakışı, bu sesi, bu kadını bulabilsem...” diye tekrarladı. (E/140).

-E zarf-fiil eki Türkçede genellikle ya art arda tekrar eden fiile eklenmiş şekliyle (koş-a koş-a, gül-e gül-e vb.) ya da de- fiili+araya y yardımcı sesin girmesi sonucu oluşmuş diye ifadesine getirilmesi biçiminde sıklıkla kullanılmaktadır. Yukarıdaki cümlede ikinci şekli mevcuttur. “diye” ifadesinden önce bulunan “Evet, bu bakışı, bu sesi, bu kadını bulabilsem” ifadesi, de- fiiline nesne unsuru olarak bağlanmakta ve de-fiili cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. –E zarf-fiil eki ise de- fiiline getirilerek ana cümleye nesne unsuru olarak bağlanmaktadır.

Genç kadın pencerenin kenarına dayanarak bir-iki uzun nefes aldı. (E/ 8).

Yan ve ana cümleyi oluşturan özne ya da tümleş unsurları ortak olabilir. Yukarıdaki cümlede sıfat+isim unsuru biçiminde oluşan “genç kadın” ifadesi, hem yan cümlenin hem de ana cümlenin öznesi durumundadır.

Ona haber vermeden bir gün bu parçayı çalacaktı. (E/242).

“Ona haber ver-“ ifadesi cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. –meden zarf-fiil eki ile cümlenin ana cümlesine durum tümleci görevinde bağlanmıştır.

İzmir’e getirdiği düşünce ve planlardan, *bıçakla kesilmişçesine* koptu. (Fİ/45).

Yukarıdaki cümlede “bıçakla kesil-“ ifadesi cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. Yan cümle, kendinden önce gelen öğeleri bünyesine katabildiği gibi cümle ortasında başta verilen öğelerden bağımsız olarak da kurulabilir. Yukarıdaki cümlede “İzmir’e getirdiği düşünce ve planlardan” nesne unsurunu oluşturan bu ifade yan cümleden hemen önce kullanılıp yan cümlenin bünyesine değil ana cümlenin bünyesine dâhil edilmektedir. “bıçakla kesil-“ ifadesi yan cümleyi oluşturmaktadır. “bıçakla” ifadesi yan cümlenin durum zarfı görevindedir. “bıçakla kes-“ kurulumuyla oluşan yan cümle –mişçesine zarf-fiil eki ile bağlanarak durum tümleci görevinde ana cümleye bağlanmıştır.

Panjurları açınca önce bir ihtişam bolluğu içinde gözleri kamaştı. (E/78).

“Panjurları aç-” ifadesi yan cümleyi oluşturmakta, panjurları ifadesi yan cümlenin nesnesini oluşturmaktadır. “aç-” fiiline –ınca zarf-fiil eki eklenerek ana cümleye zaman tümleci görevinde bağlanmaktadır.

Ali Yusuf ise bir rastlantıyı değerlendirerek anlamıştı... (Fİ/41).

“Ali Yusuf ise bir rastlantıyı değerlendir-” ifadesi cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. Değerlendirmek fiili üzerinde hem kip-zaman hem de şahıs ekini derin yapıda taşımaktadır. “Değerlendir-” fiiline –erek zarf-fiil eki eklenerek ana cümleye durum tümleci olarak bağlanmaktadır.

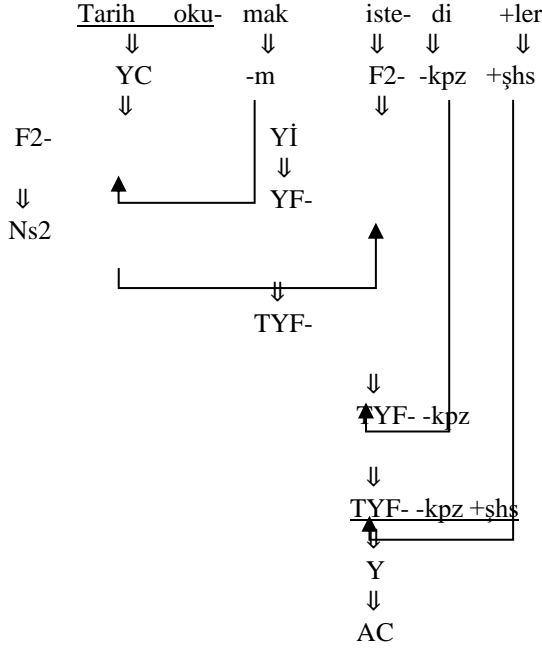
Çok az insanla konuşup görüşürdü. (Fİ/55).

“Çok az insanla konuş-” ifadesi cümlenin yan cümlesini oluşturmaktadır. “Konuş-” fiili üzerinde hem kip-zaman hem de şahıs ekini taşımaktadır. –up zarf-fiil eki eklenerek ana cümleye durum tümleci görevinde bağlanmaktadır.

2. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

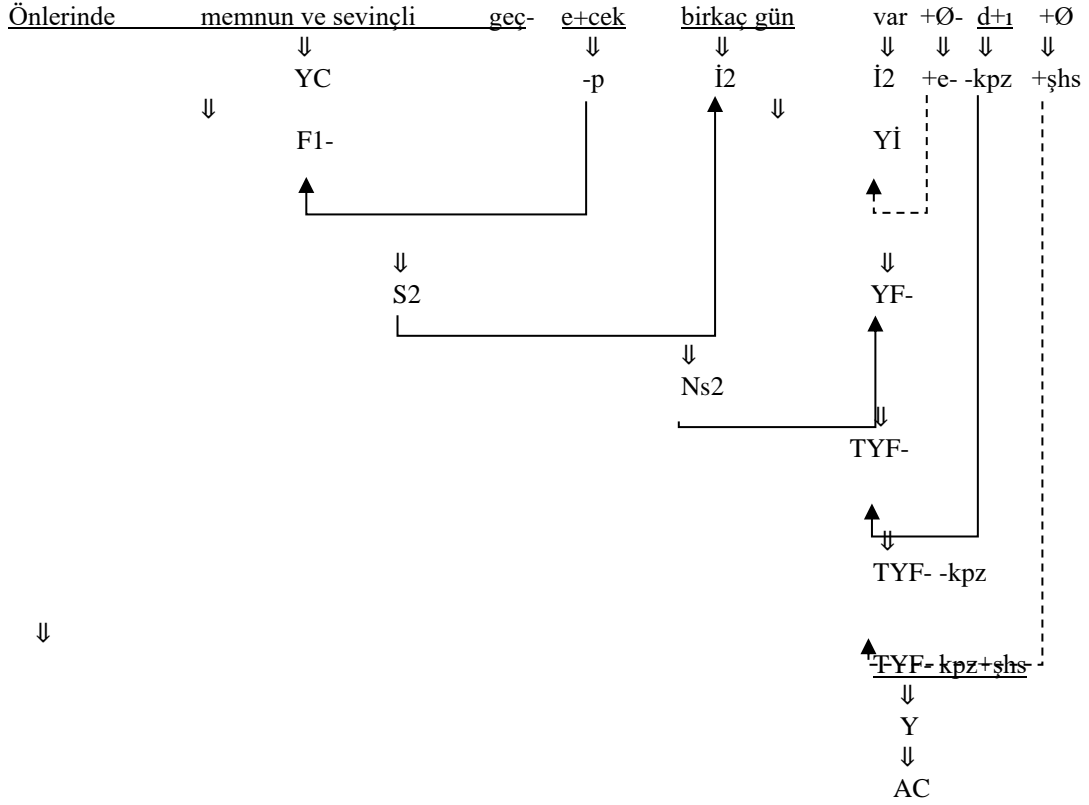
Çalışmada hem isim-fiil hem sıfat-fiil hem de zarf-fiille kurulu yapılar üzerinde durulmuş, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin cümlede bir yargı belirtmediği sadece yan cümleyi ana cümleye özne ya da tümleş görevleriyle bağlayan bir vasıta olduğu belirtilmiştir.

Tarih okumak istediler... (MS/53).



Yukarıda, -mak isim-fiil ekinin yan cümleyi ana cümleye belirtili nesne görevinde bağladığı gösterilmiştir. Çalışmada da belirttiğimiz üzere, isim-fiilin (master), yan cümlelerin yargısının oluşmasında hiçbir etkisi söz konusu değildir. Yukarıdaki çözümlemelerde de görüldüğü gibi yan cümlelerin ana cümleye bağlanmasında bir vasıta teşkil etmektedir. Derin yapıda “oku-“ fiili hem kip-zaman ekini hem de şahıs ekini barındırmaktadır. Böylelikle yan cümleyi (YC) oluşturmaktadır. Üzerine eklenen isim-fiil (master), yan cümlelerin nesnesidir. İsim-fiil, yargı taşıyıcı ve yan cümlelerin oluşumunda hiçbir etkisi yoktur. Bu tür yapıların birleşik cümle yapısı olarak değerlendirilmesi, isim-fiilden dolayı değil isim-fiil gelmeden önce mevcut olan fiilin bünyesinde cümleyi oluşturan kip-zaman ve şahıs eki taşımasından dolayıdır. Birleşik yapıdaki cümle, sadece yüzey yapıdaki biçimiyle değerlendirildiği için fiile eklenen fiilimsi eklerinin yan cümlelerin yargısında ortak teşkil eden bir özelliğe sahipmiş gibi bir görünüme dönüşmesine neden olmaktadır. Oysaki şekilden de görüldüğü üzere fiilimsinin iki yargı taşıyan ifadelerden yan cümlelerin yargısını özne ya da tümleş göreviyle ana cümleye bağlamasından başka bir görevi söz konusu değildir. Fiilimsinin yargı belirtmediği bazı dilbilgisi ve dilbilim araştırmacıları tarafından belirtilmiş ve fiilimsi yargı belirtmediği için bu tarz cümlelerin basit cümle yapısı altında değerlendirilmesi hususunda görüşler beyan edilmiştir. Fakat burada söz konusu olan yargı, fiilimsinin üzerinde değil fiilimsinin eklendiği fiil üzerindedir. Bundan dolayı fiilimsilerin eklendiği fiil, sadece yüzey yapı bağlamında incelenmemeli aynı zamanda derin yapı bağlamında da incelenmelidir. Böylelikle fiilimsiden dolayı bu tür yapıların birleşik yapıdaki cümle sınıflandırılması altında değerlendirilmediği fark edilecek ve eklendiği fiil, derin yapıda taşıdığı cümleyi oluşturan elemanlardan dolayı yargı taşıdığı fark edilecektir.

Önlerinde memnun ve sevinçli geçecek birkaç gün vardı. (E/60).



İsim-fiil için belirttiğimiz açıklamalar sıfat-fiil için de geçerlidir. “Önlerinde sevinçli ve memnun geç-“ ifadesi cümlelerin yan cümlesini oluşturmada ve “geç- fiili derin yapıda hem kip-zaman hem de şahıs ekini taşımaktadır. Burada söz konusu olan “geç-” fiili üzerine eklenen “-ecek” sıfat-fiil (partisip) eki, kendisinden sonra gelen sözcüklerle ilişkisi sonucu belirtisiz nesne görevi yüklenmiştir ve yan cümleyi ana cümleye bağlayan bir vasıta durumundadır. Çalışmamızda söz konusu olan isim-fiiller, cümlede genellikle ya nesne ya da özne görevinde kullanılırken; sıfat-fiiller, özelliğinden dolayı, kendinden sonra gelen sözcüğü genellikle nitelik bakımından vasıflandırarak nesne, yer tümleci, zaman, tümleci, özne gibi farklı görevlerde kullanılabilir. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, burada söz konusu olan sıfat-fiil ekinin yan cümlelerin yargısını oluşturmada hiçbir etkisi söz konusu değildir. Yan cümleyi, ana cümleye bağlayan bir vasıta durumundadır. Sıfat-fiilin eklendiği fiili, isim-fiilde olduğu gibi derin yapıda taşıdığı cümleyi oluşturan elemanlardan dolayı (kip-zaman ve şahıs eki) yargı taşımakta ve bundan dolayı bu tarz cümleler, birleşik yapı cümleler kategorisinde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda yukarıdaki çözümlemelerde ana cümlelerin yüklemi isim soyludur. Yan cümlelerin yargısının oluşmasında herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

3. KISALTMALAR DİZİNİ

AC: ana cümle

DrmT: durum tümleci

E: Eylül

+e-: ek-fiil

F1: geçişsiz fiil

F2:geçişli fiil

Fİ: Firavun İmanı

-g: gerundium (zarf-fiil) eki

İ2: belirtisiz isim

-kpz: kip-zaman eki

-m: mastar (isim-fiil) eki

MS: Mai ve Siyah

Ns1: belirtili nesne

Ns2: belirtisiz nesne

-p: partisip (sıfat-fiil) eki

S2: niteleme sıfatı

+şhs: şahıs eki

TYF-: tümleçleriyle birlikte yüklem fiili

Y: yüklem

YC: yan cümle

YF-: yüklem fiili

Yİ: yüklem isimi

ZT: zaman tümleci

Ø: yüzey yapıda eksik yapıların derin yapıda gösteren birim

↳↓: öğeleri önem sırasına göre bağlayan birim

→: yüzey yapıda eksik olan öğeleri bağlayan birim.

↓, ⇒ : öğeleri gösteren birimler.

4. KAYNAKLAR

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

Buğra, T. (2017). *Firavun İmanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayınları.

Eker, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ergin, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Karahan, L. (2017). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Özkan, M & Sevinçli, V. (2017). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.

Rauf, M. (2014). *Eylül*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (2016). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları.

(<http://www.tdk.gov.tr>) (Erişim tarihi: 18.06.2021 14.04).

DÖVİZ KURU BELİRSİZLİKLERİNİN TÜRKİYE’NİN TEKNOLOJİ İÇERİĞİNE GÖRE SINIFLANDIRILAN ÜRÜNLERİN İHRACAT AKIMLARINA ETKİLERİ: PANEL ARDL ANALİZİ

Çağlayan ASLAN¹
Ferdi AKPİLİÇ²

Özet

Bu çalışma Türkiye'nin teknoloji sınıflamasına göre gruplandırılan ihracatı ile reel ve nominal döviz kuru belirsizliği arasındaki ilişkileri araştırmaktadır. Çalışmada, Türkiye'nin ihracat yaptığı 55 ülkeye ilişkin 2013:Ç1-2021:Ç2 dönemini kapsayan panel veri seti Havuzlanmış Panel ARDL modeli ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar döviz kuru belirsizliklerinin uzun dönemde ihracatı negatif etkilediğini işaret etmektedir. Kısa dönemde, döviz kuru belirsizliklerinin yüksek ve orta yüksek teknoloji ihracat akımlarına etki etmediği, orta düşük ve düşük teknoloji ihracatını olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir. Uzun dönemde, ihracatın döviz kuru belirsizliği esnekliğinin düşük teknolojiden yükseğe doğru gidildikçe azaldığı gözlenmiş olup bu durumun kar marjının görece yüksek olduğu yüksek teknolojili ürünlerin döviz kuru değişimlerine daha az duyarlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kısa dönemde artan döviz kuru belirsizliklerinin orta düşük ve düşük teknoloji ihracatına artırıcı yönde etki etmesi, pazar olanakları çok geniş olmayan ve düşük kar marjı ile çalışan aktörlerin piyasaların daha da bozulmadan ihracat yapma taleplerini artmalarından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Makale bulguları yönüyle önemli politika önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Belirsizliği, Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracat, Panel ARDL

THE EFFECTS OF EXCHANGE RATE UNCERTAINTIES ON EXPORT FLOWS OF TURKEY'S PRODUCTS CLASSIFIED BY TECHNOLOGY CONTENT: PANEL ARDL ANALYSIS

Abstract

This paper examines the relationships between Turkey's exports, grouped with respect to technology classification, and real and nominal exchange rate uncertainties. In the paper, the panel data set of Turkey's exports to 55 countries covering the period of 2013: Q1-2021: Q2 is estimated by the Pooled Panel ARDL model. The obtained results point out that exchange rate uncertainties affect exports negatively in the long run. In the short term, it is observed that exchange rate uncertainties do not affect high and medium high technology export flows whereas they affect medium-low and low technology exports positively. In the long run, it has been established that the elasticity of exchange rate uncertainty of exports gets lower as one moves from low technology to high. It would be due to the fact that high-tech products with relatively high-profit margins are less sensitive to exchange rate changes. The expanding of medium-low and low-technology export volumes facing increasing exchange rate uncertainties may be the result of that the actors whose market opportunities are not very wide and working with low-profit margins increase their export demands before further deterioration of the markets.

Keywords: Exchange Rate Uncertainty, Tech-Intensity Exporting, Panel ARDL

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret gelişmekte olan ekonomiler için ekonomik büyümenin ana kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle 1960'lar sonrasında teknolojik gelişmelere paralel olarak ülkeler arasındaki iletişim ve ulaşımın hız kazanması ile birlikte hızlı bir küreselleşme süreci başlamıştır. 1970 yılında yaşanan ekonomik serbestleşme adımları bu süreci hızlandırmıştır. Böylece, bütün ülkeler küresel değer zincirinden daha fazla pay alma yarışına girmişlerdir. Bu kapsamda ticareti artırma amacıyla yapısal reformlardan para politikasına kadar birçok alanda yeni politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Küresel düzeyde 1973 yılından itibaren Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü ile birlikte dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ekonomiler başta olmak üzere birçok ülke bu yeni sisteme uyum amacıyla politika değişikliğine gitmişlerdir. 1980 sonrası ekonomik serbestleşme ile birlikte ülkeler

¹ Ticaret Uzmanı, Ticaret Bakanlığı, c.aslan3@ticaret.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9907-5189

² Hazine ve Maliye Uzmanı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, ferdiakpilic@gmail.com ORCID: 0000-0002-7692-4651

arasındaki ticari ilişkiler de hız kazanmıştır. Bir yandan kurda yaşanan değer kayıpları ile birlikte ihracat artarken diğer yandan ithalat üzerindeki kısıtlamalar da zamanla kaldırılmıştır. Türkiye de 24 Ocak 1980 tarihinde kapsamlı ve son derece önemli yapısal reformları içeren “Ekonomik İstikrar Programı” çerçevesinde küresel düzeydeki gelişmelere uyum sağlamıştır. Bu program ile ekonomik serbestleşme başta olmak üzere sabit kur rejimi yerine dalgalı kur rejiminin benimsenmesi gibi birçok değişikliğe gidilmiştir (Kasman ve Kasman, 2005).

Bu gelişmelerin akabinde, ticareti artırmaya yönelik uygulanacak politikalar çerçevesinde kur hareketlerindeki belirsizliğin ihracatı hangi yönde etkilediği konusu tartışılmaya başlanmıştır. Yapılan sözleşmeler çerçevesinde ticarete konu malların satışı ile teslimat tarihleri arasında belirli bir zaman farkının bulunmasına ek olarak söz konusu malların ticaretinin döviz ile yapılması, dış ticaretin kurda yaşanan belirsizliklerden önemli ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. Döviz kuru belirsizliği, döviz kurundaki beklenmeyen hareketlerle ilişkili riskleri ifade etmektedir. Araştırmacıların bir kısmı döviz kuru belirsizliğinin artışı nedeniyle ihracatçıların riskten kaçınmak amacıyla üretimlerini azalttığı dolayısı ile belirsizliğin dış ticareti olumsuz etkilediği görüşünü savunmaktadır (Cushman, 1983; Kenen ve Rodrik, 1986; Koray ve Lastrapes, 1989; Chowdhury, 1993; Arize, 1998). Diğer yandan De Grauwe (1988), Asseery ve Peel (1991) ile McKenzie ve Brooks (1997) döviz kurunda görülen belirsizliğin ticaret üzerinde pozitif etkisi olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Gotur (1985) ve Bailey vd. (1986) ise döviz kuru belirsizliği ile ticaret arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına dair kanıt bulamamışlardır. Bu nedenle döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret arasındaki ilişki hem teorik hem de ampirik olarak incelenmiş olmasına rağmen bu konuda ortak bir mutabakata varılamamıştır.

Döviz kuru belirsizliği ile dış ticaret arasındaki ilişki, toplam dış ticaret hacmi veya dış ticaret dengesi gibi bağımlı değişkenler üzerinden irdelendiği gibi ihracat ve ithalat özelinde ayrı ayrı talep denklemleri ile de ele alınabilmektedir. Dış ticaret ile ilgili uygulanacak politikalarda ihracatı artırmaya öncelik verildiği durumlarda ihracat talep denklemleri ile elde edilen sonuçlar dış ticaret alanında uygulanacak politikalara yön vermektedir.

Literatürde ihracat üzerine yapılan çalışmaların büyük bölümünde döviz kuru belirsizliğinin toplam ihracat üzerindeki etkisi incelenmektedir. Ancak, ülkelere yönelik ihracatın ürün bazında da çeşitlilik göstermesi ve her ürünün döviz kuru belirsizliğine olan tepkisinin aynı olmaması nedeniyle, toplam ihracat yerine ihracatın belirli alt sektörlerle ayrılarak döviz kuru belirsizliğinin etkisinin incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Toplam ihracat için elde edilen sonuçlar ile alt ürün grupları bazında genelleme yapılması, ihracat ile ilgili uygulanacak politikalarda yanlış yönlendirmelere sebebiyet verebilecektir. Bu çerçevede ihracatın farklı teknoloji sınıflamasına göre alt grupları için döviz kuru belirsizliğine olan duyarlılığını araştıran çalışmaların literatürde yetersiz olduğu dikkat çekmektedir.

Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye'nin 55 ticaret ortağı (Bkz. Ek Tablo 1) ile yaptığı imalat sanayi ihracatı teknoloji sınıflamasına göre yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük olmak üzere 4 ayrı grupta incelenmiş ve her bir grubun ihracatının döviz kuru belirsizliğine verdiği tepkiler irdelenmiştir. 4 ayrı teknoloji grubu için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Kao (1999) ve (Pedroni, 1999; 2000)

eşbütünleşme testleri ile incelenmiş ve model tahmin sonuçları Havuzlanmış Panel ARDL yöntemi yardımıyla elde edilmiştir.

Bu çalışma giriş bölümü dahil dört bölümden oluşmaktadır. Bölüm 2'de çalışmaya yön vermesi amacıyla literatür taramasına yer verilmiştir. Ampirik analiz ve sonuçlara Bölüm 3'te değinilirken, Bölüm 4'te genel değerlendirme ve politika önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde ilk olarak küresel boyutta yapılan çalışmalara değinilmiş ardından Türkiye özelinde literatürde yer alan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. İlerleyen kısımlarda ise teknoloji sınıflamasına göre ihracat ile yapılan uluslararası çalışmalar sunulmuştur.

Kur belirsizliğinin ticaret üzerine olumsuz etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmaların ilkinde Cushman (1983), reel döviz kuruna ilişkin risklerin uluslararası ticaret üzerinde negatif etki yarattığını bulmuştur. Reel efektif döviz kuru belirsizliğinin sanayileşmiş ülkeler ithalatı üzerine etkisini inceleyen Kenen ve Rodrik (1986) kur belirsizliğinin ticaret hacmini baskıladığı sonucuna ulaşmıştır.

Döviz kuru belirsizliğinin G-7 ülkelerinin dış ticareti üzerindeki etkisini irdeleyen Chowdhury (1993) döviz kuru belirsizliğinin G-7 ülkelerinin her birinde ihracat hacmi üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç piyasa katılımcılarının riskten kaçınarak döviz kuru belirsizliğinin etkilerine olan maruziyeti en aza indirmek için faaliyetlerini azaltmalarına, fiyatları değiştirmelerine veya talep ve arz kaynaklarını değiştirmelerine neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Arize vd. (2008) sekiz Latin Amerika ülkesinin ihracat gelişmeleri üzerinde reel döviz kuru belirsizliğinin etkisini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, döviz kuru belirsizliğinin sekiz Latin Amerika ülkesinin her birinde hem kısa hem de uzun vadede ihracat talebi üzerinde negatif etki yarattığını göstermektedir.

Diğer yandan döviz kuru belirsizliğinin ticareti artırıcı etkisi olduğunu savunan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Asseery ve Peel (1991) çalışmalarında inceledikleri tüm ülkeler için reel döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin ülkelerin büyük kısmında pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Döviz kuru belirsizliğinin Almanya-ABD ikili ticaret üzerine etkisini analiz eden McKenzie ve Brooks (1997) döviz kuru belirsizliğinin ticaret üzerindeki etkisini, incelenen dönem için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulmuşlardır.

Koroner ve Lastrapes (1993) 5 sanayileşmiş ülke için nominal döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiş ve elde edilen sonuçlar çerçevesinde kur belirsizliğinin ticaret üzerindeki etkisinin yön ve büyüklük açısından ülkeler arasında değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Reel döviz kuru belirsizliğinin ABD'nin 5 ana pazarına olan ihracatı üzerine etkisini irdeleyen De Vita ve Abbott (2004), döviz kuru belirsizliğinin işaret ve büyüklük olarak farklı olmakla birlikte bütün pazarlar için ABD'nin ihracatı üzerinde önemli derecede etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Diğer grup kur belirsizliği ile ticaret akımları arasında anlamlı bir etkinin bulunmadığını savunan çalışmalardan oluşmaktadır. Hooper ve Kohlhagen (1978) ABD ve Almanya üzerine yaptığı çalışmada döviz kuru belirsizliğinin ticaret hacmi üzerinde etkisinin bulunmadığını göstermişlerdir. Efektif döviz kuru belirsizliğinin ticaret üzerine etkisinin ele alındığı bir başka çalışmada da benzer şekilde kur belirsizliğinin

ticaret üzerinde anlamlı etkisi bulunmamıştır (Gotur, 1985). Bailey vd. (1986) nominal reel döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerine etkisini incelemişler ve kur belirsizliğinin ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi bulunduğuna dair kanıt bulamamışlardır. Diğer bir çalışmada Tenreyno (2006), nominal döviz kuru belirsizliğinin ticaret akımları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye özelinde döviz kuru belirsizliği ve ihracat ilişkisini inceleyen çalışmalar kapsamında Acaravcı ve Öztürk (2002) Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli ile reel döviz kuru belirsizliğindeki artışların ihracat hacmini daralttığı sonucuna varmışlardır. Köse vd. (2008) Johansen eş-bütünleşme ve hata düzeltme modeli sonuçları kapsamında reel döviz kuru belirsizliğinin ihracatı hem kısa hem de uzun vadede olumsuz etkilediğini bulmuşlardır. Diğer yandan varyans ayrıştırma analizine göre, reel döviz kuru belirsizliğinin reel ihracat gelişmeleri üzerinde en etkili değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin reel ihracatı ile reel kur belirsizliği arasındaki ilişkiyi doğrusal olmayan Markow Switching ARCH yöntemi ile ele alan Güloğlu (2008), yüksek döviz kuru belirsizliğinin ihracatın düşmesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tarı ve Yıldırım (2009)'ın ihracat miktarının bağımlı değişken olarak alındığı çalışmaları Türkiye için uzun dönemde döviz kuru belirsizliği ihracatı negatif yönde etkilerken, kısa dönemde ihracat ile döviz kuru belirsizliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Benzer şekilde 1981-2001 dönemini kapsayan veriler ile Türkiye için döviz kuru belirsizliği ve ihracat arasındaki ilişkinin incelendiği diğer bir çalışmada döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz etkilediği gözlenmiştir (Saatçioğlu ve Karaca, 2011).

Çelik (2018) reel döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasındaki ilişkiyi ARDL sınırlı testi ve hata düzeltme modeli yardımıyla incelemiştir. Analiz sonuçları çerçevesinde reel döviz kuru belirsizliği ihracatı hem kısa hem de uzun vadede negatif etkilemektedir. Alev (2020) döviz kuru belirsizliğinin Türkiye ihracatı ve ithalatı üzerine etkisini ARDL yaklaşımı ile ele almıştır. İhracat modelinde döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasında kısa vadede ters yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. İthalat modelinde ise döviz kuru belirsizliği hem uzun hem kısa vadede ithalatı daraltıcı bir etki yapmaktadır.

Kasman ve Kasman (2005) döviz kuru belirsizliğinin ihracat miktarı üzerinde etkisini araştırmış ve hem uzun hem de kısa vadede döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Altınbaş vd. (2011) Türkiye'nin reel ihracatı ve reel döviz kuru belirsizliği arasındaki uzun ve kısa vadeli ilişkileri çok değişkenli eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli (ECM) teknikleri ile incelemişlerdir. Uzun vadeli tahmin sonuçları reel döviz kuru belirsizliğinin Türkiye ihracatı üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi'nde yer alan sektörler ile reel kur oynaklığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Kılıç (2014) döviz kuru belirsizliğinin ihracatı artırdığı sonucuna ulaşırken, kur belirsizliğinin ithalat üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığını tespit etmiştir.

Reel döviz kuru belirsizliği ile reel ihracat arasındaki ilişkiyi firma düzeyinde veriler yardımıyla panel veri analizi ile ele alan Solakoğlu vd. (2008) kur belirsizliğinin reel ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermişlerdir. Nazlıoğlu (2013) çalışmasında döviz kuru belirsizliğinin nominal ihracat üzerine etkisini Türkiye'nin en büyük 20 ihracat sektörü ve 20 büyük ticaret ortağına yapılan ihracat çerçevesinde, panel eşbütünleşme tekniklerini kullanarak incelemektedir. Analiz

sonuçlarına göre döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerindeki etkisi sektörlere göre işaret ve büyüklük açısından değişiklik göstermektedir. Sevim ve Doğan (2016) Türkiye'nin Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve ABD'ye yaptığı ihracatı baz alarak reel döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin yapmış olduğu reel ihracat üzerine etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ile ele almıştır. Elde edilen bulgular, döviz kuru belirsizliğinin ne uzun ne de kısa vadede reel ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı olmadığını göstermiştir.

Acaravcı ve Dağlı (2021) kur belirsizliğinin Türkiye dış ticareti üzerine etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemişlerdir. İthalat ve ihracatın ayrı modeller ile incelendiği çalışmada, ihracat modelinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir. İthalat modelinde ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu bulunması rağmen döviz kuru belirsizliği ithalat modelinde istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Konuyu farklı bir açıdan ele alan Köse ve Aslan (2020) Türkiye'nin dış ticaret akımları ile döviz kuru belirsizlikleri arasındaki ilişkiyi Yapısal VAR modeli yardımıyla tahmin etmişlerdir. Elde edilen bulgular döviz kuru belirsizliklerinin ithalat hacmini daraltıcı yönde etkileri olduğunu ve ihracat hacmine etki etmediğini göstermektedir. Yazarlar literatürde genellikle Türkiye ihracatının döviz kuru belirsizliklerinden olumsuz etkilendiği sonucuna varıldığını ancak bu durumun ihracat için önemli olan ithal girdi temininden kaynaklanabileceğini ifade etmişlerdir. Başka bir ifade ile ithalat akımları üzerindeki olumsuz döviz kuru belirsizliği etkilerinin ihracat yapmak amacıyla kullanılan ithal girdiler kanalıyla ihracatı da etkilediğini ileri sürmüşlerdir. İhracat talep modeline ithalat değişkeninin eklendiği takdirde bu etkilerin daha sağlıklı analiz edilebileceğine dikkat çekilmiştir.

Döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar literatürde önemli bir yer tutarken, kur belirsizliğinin teknoloji sınıflamasına göre ihracat üzerinde etkisini inceleyen çalışmalar hem uluslararası alanda hem de yurtiçinde sınırlı sayıdadır. Bu kapsamda Hooy vd. (2016) kur belirsizliğinin Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkelerinden Çin'e yönelik yapılan toplam ihracat ve teknoloji sınıflamasına göre ihracat üzerine etkisini panel veri tahmin yöntemi ile incelemişlerdir. 1994-2008 dönemini kapsayan çalışma sonuçları yüksek teknolojili ve orta teknolojili ürünler için döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin olduğunu göstermiştir.

Mevcut literatürde reel kurun belirsizliğinin teknoloji yoğunluğunu göre ihracat üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların yetersiz oluşu döviz kuru belirsizliği ve ihracat ilişkisi üzerinde net bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Bu çerçevede, bu çalışma ile literatüre katkı sağlanması ve reel kur-ihracat bağlamında uygulanacak politikalarda politika yapıcılara yol göstermesi amaçlanmaktadır.

3. MODEL, VERİ SETİ VE AMPİRİK BULGULAR

3.1 Model

Denklem 1, döviz kuru belirsizliği değişkeni ile genişletilen geleneksel ihracat talep modelini ifade etmektedir.

$$LREX_{it} = \beta_0 + \beta_1 LGDP_{it} + \beta_2 LREER_{it} + \beta_3 VOL_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denkleminde yer alan $LREX_{it}$ reel ihracatı göstermektedir. Çalışma kapsamında imalat sanayi teknoloji sınıflandırılması baz alınarak derlenen yüksek teknoloji ihracatı, LH_T, orta yüksek teknoloji ihracatı, LHM_T, orta düşük teknoloji ihracatı, LLM_T ve düşük teknoloji ihracatı, LLT, olmak üzere 4 farklı

bağımlı değişken ampirik olarak analiz edilmiştir. $LGDP_{it}$ ve $LREER_{it}$, ihracat talep modelinin kontrol değişkenleri olan reel yurt dışı gelir ve reel döviz kuru değişkenlerini temsil etmektedir. VOL_{it} ise döviz kuru belirsizliğini göstermektedir. Çalışmada reel ve nominal döviz kuru belirsizlikleri olmak üzere iki farklı volatilité değişkeni hesaplanmıştır. ε_{it} sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı bağımsız özdeş dağılımlı rassal hata terimini ifade etmektedir.

Ekonomi teorisine göre, ihracat yapılan ülkelerin gelirlerinin artmasıyla birlikte ihracat hacminin genişlemesi beklenir. Çünkü geliri artan bir müşteriye mal ya da hizmet satmak satıcı yani ihracatçı konumundaki ülke için daha kolay hale gelebilecektir. Reel döviz kurunun artmasıyla da ihracat akımlarının güçlenmesi beklenir. Artan döviz kuru, dolayısıyla değer kaybeden ulusal para birimi, ihraç eşyalarını ucuzlaştırarak bu mallara olan talebin artmasına zemin sağlar (Köse ve Aslan, 2020). Bu bilgiler ışığında, β_1 ve β_2 katsayılarının pozitif olması beklenir. Literatür taraması bölümünde ifade edildiği üzere, döviz kuru belirsizliklerinin ihracat akımları üzerindeki etkilerini konu alan gerek teorik gerekse de ampirik çalışmalarda bir konsensüs sağlanamamıştır. Bu nedenle β_3 katsayısı artı ya da eksi işaretli olabilecektir.

3.2 Veri Seti

Türkiye ihracatı içindeki payı 2016-2020 döneminde ortalama yüzde 0,25'ten büyük olan ve çalışma döneminde verisine erişim sağlanabilen 55 ülke için reel ihracat ile dış talep, reel kur ve kur belirsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. İmalat sanayi ihracatı teknoloji sınıflaması için EUROSTAT tarafından Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret Sınıflaması (ISIC Rev.4) baz alınarak oluşturulan teknoloji ayrımı kullanılmıştır. Her bir teknoloji grubu için ihracat miktarları denklem 2'de gösterilen eşitlik ile hesaplanmıştır.

$$EXP_i = \sum_m \frac{ISIC_{m,i}}{P_m} \text{ her } i=1; \dots, 55 \text{ m}=10, 11, \dots, 325 \quad (2)$$

Denklem 2'de; "i" çalışmaya dâhil edilen her bir ülkeyi, m ISIC Rev.4 kapsamındaki 2 ve 3 basamaklı ürün kodunu, $ISIC_{m,i}$ "i" ülkesine yapılan "m" ürününün nominal ihracat değerini ve P_m ise "m" ürün koduna ilişkin 2 kodlu ihracat fiyat endeksini (2015=100) ifade etmektedir.

Nominal ihracat değerleri ve ihracat fiyat endeksleri Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) veri tabanından elde edilmiştir. Nominal ihracat verileri için TÜİK tarafından açıklanan ve Genel Ticaret Tanımlı (GTS) ihracat verileri kullanılmıştır.³ ÖTS kapsamında gümrük antrepoları ve serbest bölgeler istatistiklerde yer almamakta, sadece ülkenin serbest dolaşım alanına giren ve bu alandan çıkan mallar hesaplamalara dahil edilmektedir. GTS'ye göre dış ticaret istatistikleri derlenirken dış ticarete konu olan malların bir ülkenin ekonomik alanına girmesi ve ekonomik alanını terk etmesi hususu göz önünde bulundurulur. Bu itibarla, serbest bölgeler ve gümrük antrepoları üzerinden direk yurt dışı ile yapılan mal ticareti de GTS kapsamında dış ticaret istatistiklerine dahil edilmektedir (TÜİK, 2020). Bu çerçevede GTS tanımlı verinin yayımladığı 2013:Ç1-2021:Ç2 dönemi için model tahmin sonuçları elde edilmiştir. Hesaplanan ihracat miktarı serilerine Tramo-SEAT mevsimsellikten arındırma yöntemi uygulanmış ve mevsimsel düzeltilmiş seriler elde edilmiştir.

³ TÜİK dış ticaret istatistiklerini Özel Ticaret Sistemi'ne (ÖTS) göre açıklarken 2020 yılı itibarıyla Genel Ticaret Sistemi'ne göre de açıklamaya başlamıştır. GTS kapsamında derlenen verilere, TÜİK veri tabanından 2013 yılından itibaren erişim sağlanabilmektedir.

Dış talep göstergesi olarak ülkelerin mevsimsellikten arındırılmış reel Gayri Saf Yurtiçi Hasıla (GSYH) değerleri kullanılmıştır. $RER_{i,t}$ reel kur değişkeni olmak üzere Türkiye ile ticaret ortağı ülkeler arasındaki karşılıklı reel döviz kurunu ifade etmekte olup aşağıdaki 3 no'lu denklemde yer alan eşitlik ile hesaplanmaktadır.

$$RER_{it} = \frac{CPI_{it}E_{it}}{CPI_t} \quad (3)$$

3 nolu eşitlikte CPI_t , t dönemindeki Türkiye tüketici fiyat endeksini, CPI_{it} ise "i" ülkesinin t dönemindeki tüketici fiyat endeksini ifade etmektedir. E_{it} ise Türkiye ve "i" ülkesi arasındaki karşılıklı çeyreklik ortalama nominal kur seviyesini ifade etmektedir. RER_{it} değerindeki artışlar (azalışlar) yerli paranın değer kaybettiğini (kazandığını) göstermektedir.

Reel GSYH ve reel döviz kuru hesabı için ikili nominal döviz kuru ve ülkelere ilişkin Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) değerleri, Dünya Bankası Global Economic Monitör (GEM) veri tabanından elde edilmiştir. Modelin tahmin aşamasında tüm seriler 2013=100 olmak üzere endeks formatına dönüştürülmüş ve tüm değişkenlere logaritmik transformasyon uygulanmıştır.

Döviz Kuru Belirsizliklerinin Ölçülmesi

Döviz kuru belirsizlikleri ve dış ticaret akımları arasındaki ilişkileri ampirik olarak analiz eden çalışmalarda döviz kuru belirsizlikleri farklı yöntemlerle tahmin edilmiştir. Literatürde döviz kuru belirsizlikleri çoğunlukla ARCH/GARCH modelleri (Arize, 1995; Doroodian, 1999; Özbay, 1999; Demirel ve Erdem, 2004; Tunçsiper ve Öksüzler, 2006; Baum ve Çağlayan, 2009; Bahmani-Oskooee vd. 2015; Kilicarslan, 2018; Sugihart vd., 2020; Dada, 2021) ve hareketli ortalamalı standart sapma modelleri (Koray ve Lastrapes, 1989; Chowdhury, 1993; Arize, 1996; Kasman, 2003 ; Tarı ve Yıldırım, 2009 ;Serenis ve Tsounis, 2014; Thuy ve Thuy, 2019 ;Alev, 2020; Tarasenko, 2021) yardımıyla tahmin edilmiştir.

Bu makalede, Türkiye'nin ihracat yaptığı ve çalışmaya konu her bir ülke özelinde hesaplanan reel ve nominal döviz kuru serilerine, denklem 4'te gösterilen eşitlik ile standart sapmanın hareketli ortalamaları uygulanarak döviz kuru belirsizlikleri hesaplanmıştır.

$$V_t = \left[\left(\frac{1}{m} \right) \sum_{i=1}^m (ER_{t+i-1} - ER_{t+i-1})^2 \right]^{0.5} \quad (4)$$

Denklem 4'te yer alan m, hareketli ortalaması alınan dönem sayısını, ER_t ise döviz kurunu ifade etmektedir. Çalışma kapsamı derlenen veriler çeyreklik frekansta olduğundan m=4 olarak alınmıştır. Döviz kuru belirsizlikleri nominal ve reel döviz olmak üzere iki farklı şekilde hesaplanmıştır. Böylece gerek nominal gerekse de reel döviz kuru belirsizliklerinin etkileri çalışma kapsamında analiz edilmiştir.

3.3 Ampirik Bulgular

Döviz kuru belirsizlikleri ve dış ticaret akımları arasındaki ilişkileri ampirik olarak araştıran makalelerde genellikle Johansen eş bütünleşme (Köse vd. 2008; Sarioğlu, 2013; Bahmani-Oskooee vd. 2015) ve ARDL (Serenis ve Tsounis, 2014; Çelik, 2018; Alev, 2020) gibi yaklaşımlar kullanılarak değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Bu makalede ise ARDL modelinin panel veri modellerine genişletilmiş biçimi olan ve Peseran vd. (1999) çalışmasında önerilen Havuzlanmış Panel ARDL modeli kullanılmıştır.

İhracat talep modelinin panel ARDL yaklaşımı ile tahmin edilebilmesi için durağanlık ve eş bütünleşme koşullarının sağlanması gerekmektedir. Durağanlık şartının sağlanmasından kasıt modelin bağımlı değişkeninin birinci derece fark durağan (I(1)), bağımsız değişkenlerinin ise düzeyde durağan (I(0)) ya da birinci derece fark durağan (I(1)) olması gerektiğidir. Eş bütünleşme koşulunun sağlanması ise modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olması zorunluluğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, ihracat talep modeline ilişkin tahminlere geçilmeden evvel birim kök ve eş bütünleşme testleri yapılarak Panel ARDL yaklaşımının bu çalışma kapsamında uygulanabilirliği kontrol edilmiştir.

Değişkenlere ait serilerin durağanlıkları Madalla ve Wu (1999) birim kök testi ile sınanmıştır. Birim kök testlerinin çıktıları Tablo 1’de raporlanmaktadır. Tablo 1’e göre ihracata ait tahmin edilen 4 farklı modelin bağımlı değişkenleri olan yüksek teknoloji ihracatı, orta yüksek teknoloji ihracatı, orta düşük teknoloji ihracatı ve düşük teknoloji ihracatı değişkenleri hem sabit hem de sabit ve trendli modellerde birinci derece fark durağandır. Aynı şekilde modelin bağımsız değişkenlerinden olan ve modelde dış geliri temsil eden LGDP değişkeni de sabit terim ve sabit terim-trendli modellerde birinci derece fark durağandır. Modelin diğer bir değişkeni olan döviz kuru LREER, sabit terimle tahmin edilen modele göre birinci derece fark durağan, sabit terim ve trendli modellere göre düzeyde durağandır. Reel döviz kuru belirsizliği R_VOL, düzeyde durağan ve nominal döviz kuru belirsizliği N_VOL, sabit terimli modele göre birinci derece fark durağan, sabit terimli ve trendli modele göre düzeyde durağandır. Özetle, Panel ARDL modelinin uygulanabilmesi için ihtiyaç duyulan bağımlı değişkenler için birinci derece fark durağanlık, bağımsız değişkenler ise düzeyde ya da birinci derece fark durağanlık koşullarının sağlandığı gözlenmektedir.

Tablo 1- Madalla ve Wu (1999) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken		Sabit	Sabit ve Trend	Değişken		Sabit	Sabit ve Trend
LH_T	Test i.	126,090	119,402	ΔLH_T	Test i.	549,776	422,891
	p-değeri	0,140	0,254		p-değeri	0,000	0,000
LHM_T	Test i.	88,717	89,863	ΔLHM_T	Test i.	348,167	255,346
	p-değeri	0,932	0,920		p-değeri	0,000	0,000
LLM_T	Test i.	66,406	107,722	ΔLLM_T	Test i.	359,221	271,487
	p-değeri	0,999	0,544		p-değeri	0,000	0,000
LL_T	Test i.	56,892	116,475	ΔLL_T	Test i.	332,993	231,022
	p-değeri	0,999	0,318		p-değeri	0,000	0,000
LGDP	Test i.	94,645	45,619	ΔLGDP	Test i.	177,705	149,273
	p-değeri	0,851	0,999		p-değeri	0,000	0,000
LREER	Test i.	7,210	149,639	ΔLREER	Test i.	510,542	421,822
	p-değeri	0,999	0,007		p-değeri	0,000	0,000
R_VOL	Test i.	197,926	135,910	ΔR_VOL	Test i.	601,703	408,514
	p-değeri	0,000	0,047		p-değeri	0,000	0,000
N_VOL	Test i.	52,776	131,095	ΔN_VOL	Test i.	559,087	375,828
	p-değeri	0,999	0,083		p-değeri	0,000	0,000

Tablo 2 ve Tablo 3'te sırasıyla reel ve nominal döviz kuru belirsizlikleri ile tahmin edilen modellere ait Kao (1999) eş bütünleşme test sonuçları yer almaktadır. Kao eş bütünleşme testi sonuçları her 4 model için de eş bütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Tablo 4'te reel döviz kuru belirsizlikleri ile Tablo 5'te nominal döviz kuru belirsizlikleri ile tahmin edilen modellere ilişkin Pedroni Eş Bütünleşme testi (Pedroni, 1999; 2000) sonuçları raporlanmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testi çıktıları da hem reel hem de nominal döviz kuru ile tahmin edilen ihracat talep modelindeki değişkenlerin eş bütünleşik olduğunu doğrulamaktadır.

Tablo 2 – Kao Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Reel Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

	LH_T		LHM_T		LLM_T		LL_T	
	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri
ADF İ.	-6,7973	0,0000	-17,4367	0,0000	-16,2080	0,0000	-14,9233	0,0000
Hata Var.	0,4599		0,0779		0,2680		0,0991	
HAC Var.	0,0802		0,0260		0,0887		0,0281	

Tablo 3 - Kao Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Nominal Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

	LH_T		LHM_T		LLM_T		LL_T	
	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri	Test i.	p-değeri
ADF İ.	-18,8969	0,0000	-18,8969	0,0000	-17,9162	0,0000	-15,5907	0,0000
Hata Var.	0,0780		0,0780		0,2680		0,0994	
HAC Var.	0,0299		0,0299		0,1054		0,0304	

Tablo 4 - Pedroni Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Reel Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

LH_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayıları (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v- İstatistiği	-1,108	0,866	-4,799	0,999
Panel rho- İstatistiği	-14,037	0,000	-14,822	0,000
Panel PP- İstatistiği	-36,196	0,000	-39,261	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-20,638	0,000	-20,917	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayıları (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-14,295	0,000		
Group PP- İstatistiği	-57,872	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-25,364	0,000		

LHM_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayilari (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-2,164	0,985	-4,223	0,999
Panel rho- İstatistiği	-13,405	0,000	-11,547	0,000
Panel PP- İstatistiği	-35,399	0,000	-34,514	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-18,899	0,000	-20,115	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayilari (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-10,816	0,000		
Group PP- İstatistiği	-48,986	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-22,289	0,000		
LLM_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayilari (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-2,400	0,992	-4,619	0,999
Panel rho- İstatistiği	-11,289	0,000	-12,842	0,000
Panel PP- İstatistiği	-35,328	0,000	-34,490	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-22,082	0,000	-19,828	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayilari (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-11,340	0,000		
Group PP- İstatistiği	-49,310	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-23,057	0,000		
LL_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayilari (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-3,427	0,999	-5,130	0,999
Panel rho- İstatistiği	-11,803	0,000	-11,450	0,000
Panel PP- İstatistiği	-32,832	0,000	-33,916	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-19,195	0,000	-19,420	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayilari (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-8,871	0,000		
Group PP- İstatistiği	-51,623	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-23,132	0,000		

Tablo 5 - Pedroni Eş Bütünleşme Test Sonuçları (Nominal Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

LH_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayıları (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-2,299	0,989	-5,061	0,999
Panel rho- İstatistiği	-14,050	0,000	-14,484	0,000
Panel PP- İstatistiği	-35,794	0,000	-38,536	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-20,093	0,000	-20,394	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayıları (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-14,043	0,000		
Group PP- İstatistiği	-59,626	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-25,092	0,000		
LHM_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayıları (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-1,917	0,972	-4,425	0,999
Panel rho- İstatistiği	-13,564	0,000	-11,321	0,000
Panel PP- İstatistiği	-34,062	0,000	-34,740	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-18,302	0,000	-20,076	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayıları (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-10,501	0,000		
Group PP- İstatistiği	-47,868	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-22,219	0,000		
LLM_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayıları (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-3,112	0,999	-4,589	0,999
Panel rho- İstatistiği	-10,564	0,000	-12,403	0,000
Panel PP- İstatistiği	-35,673	0,000	-34,413	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-22,091	0,000	-19,592	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayıları (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-11,230	0,000		
Group PP- İstatistiği	-48,913	0,000		

Group ADF- İstatistiği	-22,689	0,000		
LL_T				
Alternatif Hipotez: Ortak AR Katsayıları (boyutlar-içinde)				
	Test i.	p-değeri	Ağırlıklı Test İ.	p-değeri
Panel v-İstatistiği	-3,654	0,999	-5,075	0,999
Panel rho- İstatistiği	-11,764	0,000	-11,534	0,000
Panel PP- İstatistiği	-32,528	0,000	-32,170	0,000
Panel ADF- İstatistiği	-19,161	0,000	-19,170	0,000
Alternatif Hipotez: Bireysel AR Katsayıları (boyutlar-arasında)				
	Test i.	p-değeri		
Group rho- İstatistiği	-8,921	0,000		
Group PP- İstatistiği	-48,681	0,000		
Group ADF- İstatistiği	-23,277	0,000		

Durağanlık ve eşbütünlük koşulları sağlandığından dolayı ihracat talep modelleri Havuzlanmış Panel ARDL yaklaşımı ile tahmin edilebilir. Pesaran vd. (1999) çalışmasında geliştirilen Havuzlanmış Panel ARDL modeli 5 no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$\Delta(y_i)_t = \sum_{j=1}^{p-1} \gamma_j^i \Delta(y_i)_{t-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_j^i \Delta(x_i)_{t-j} + \Phi^i [(y_i)_{t-1} - \{\beta_0^i + \beta_1^i (x_j)_{t-1}\}] + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

5 no'lu eşitlikte, y ihracatı gösteren bağımlı değişkeni, X ise reel döviz kuru, reel yurt dışı gelir ve döviz kuru belirsizliğini içeren bağımsız değişkenler kümesini göstermektedir. γ ve δ , sırasıyla gecikmeli bağımlı ve gecikmeli bağımsız değişkenlerin katsayılarını temsil etmektedir. β , uzun dönem değişkenlere ait katsayıları, Φ kısa dönemdeki dengesizliklerin uzun dönemde dengeye gelme hızını gösteren hata düzeltme terimini ifade etmektedir.

Panel ARDL yaklaşımı ile tahmin edilen modellere ait bulgular Tablo 6 ve Tablo 7'de özetlenmektedir. Reel döviz kuru belirsizlikleri ile tahmin edilen modele ait bulguların yer aldığı Tablo 6'ya göre, dış gelir kısa ve uzun dönemde ihracatı bütün teknoloji gruplarında olumlu yönde etkilemektedir. Uzun dönemde gelir esnekleri % 0.87 ile %1.35 arasında iken kısa dönemde %0.88 ile %1.30 arasındadır. Uzun dönemde yüksek ve orta düşük teknoloji ihracatının, kısa dönemde yüksek teknoloji ihracatı dışındaki diğer grupların ihracatının gelir esnekliği söz konusudur.

Reel döviz kurunun artması diğer bir ifade ile yerli paranın değer kaybetmesi uzun dönemde bütün teknoloji grupları için ihracat hacmini artırıcı yönde etki etmektedir. Uzun dönemde, ihracatın döviz kuru esnekliğinin %0.28 ile %0,96 arasında değerler aldığı ve yüksek teknoloji ihracatına nazaran diğer teknoloji gruplarında döviz kuru esnekliğinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kısa dönemde reel döviz kuruna ait katsayı orta yüksek teknoloji ihracatı dışındaki diğer modeller için istatistiksel olarak anlamsızdır. Çalışmanın ana konusunu teşkil eden döviz kuru belirsizliklerinin ihracat üzerindeki etkilerinin dikkat çekici olduğu söylenebilir. Uzun dönemde yüksek teknoloji ihracat akımları reel döviz kuru belirsizliklerinden etkilenmezken diğer teknoloji grupları ise negatif yönde etkilenmektedir. Orta yüksek

teknoloji ihracatının -%0.053, orta düşük teknoloji ihracatının -%0.079 ve düşük teknoloji ihracatının -%0.090 olan döviz kuru belirsizliği esnekliklerinin ihracatın teknoloji içeriği azaldıkça arttığı dikkatleri çekmektedir. Kısa dönem modellerinin denklemleri çok daha farklı bir hikaye sunmaktadır. Elde edilen bulgular, döviz kuru belirsizliklerinin yüksek ve orta yüksek teknoloji ihracat hacmini etkilemediğini, orta düşük ve düşük teknoloji ihracat hacmini olumlu yönde etkilediğini işaret etmektedir. Hata düzeltme katsayıları bütün modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve beklendiği gibi 0 ile -1 aralığında değerler almaktadır. Yüksek teknoloji ihracatı özelinde tahmin edilen modele ilişkin kısa dönemli dengesizlikler yaklaşık %94 ile çok hızlı bir şekilde dengeye gelmektedir. Diğer alt teknoloji gruplarında kısa dönemli dengesizlikler yaklaşık %72 ile %67 aralığında değişen bir hızla dengeye gelmektedir.

Tablo 6 – Panel ARDL Sonuçları (Reel Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

Uzun Dönem Denklemi				
Değişken	LH_T	LHM_T	LLM_T	LL_T
LGDP	1,081***	0,887***	1,345***	0,871***
LREER	0,278***	0,499***	0,962***	0,699***
R_VOL	-0,024	-0,053***	-0,079***	-0,090***
Kısa Dönem Denklemi				
ECC	-0,935***	-0,719***	-0,750***	-0,672***
C	0,849***	2,221***	2,306***	2,878***
LGDP	0,878*	1,270***	1,218***	1,298***
LREER	0,001	0,159**	-0,148	-0,123
R_VOL	0,004	0,005	0,035**	0,027***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 7'deki nominal döviz kuru belirsizlikleri ile tahmin edilen modelin çıktıları bir önceki modelin çıktılarıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Reel döviz kuru belirsizlikleri ile tahmin edilen modele nazaran ihracatın gelir ve döviz kuru esneklikleri daha yüksektir. İhracatın nominal döviz kuru belirsizliklerine ait esnekliklerinin reel döviz kuru belirsizliklerine göre yüksek olmasının yanı sıra yüksek teknoloji ihracatı modelinde istatistiksel olarak anlamsız olan reel döviz kuru belirsizliği katsayısına karşın nominal döviz kuru belirsizliğinin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 7 – Panel ARDL Sonuçları (Nominal Döviz Kuru Belirsizlikleri ile Tahmin Edilen Modeller)

Uzun Dönem Denklemi				
Değişken	LH_T	LHM_T	LLM_T	LL_T
LGDP	1,156***	0,786***	1,420***	0,978***
LREER	0,493***	0,767***	1,409***	1,012***
N_VOL	-0,072***	-0,068***	-0,125***	-0,112***
Kısa Dönem Denklemi				
ECC	-0,926***	-0,708***	-0,728***	-0,673***
C	1,654***	3,438***	3,636***	3,590***
LGDP	0,896**	1,327***	1,202***	1,268***
LREER	-0,088	0,106	0,314**	0,035
N_VOL	0,028	0,010	0,050***	0,035***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Bulgular, dış gelirin ihracatı olumlu etkilemesi yönüyle beklentilerle ve literatürdeki birçok benzer çalışmanın çıktıları ile örtüşmektedir (Hooy vd. 2016; Aslan vd. 2020; Bolkan ve Kaplan, 2020). Döviz kurunun uzun dönemde ihracat hacmini genişletici yönde etki etmesi iktisat teorisi ile tutarlıdır. Ancak kısa dönemde döviz kuruna ait katsayılar çoğunlukla anlamsızdır. Bu durumun, döviz kuru değişimlerinden kaynaklanan rekabet avantajlarının kısa vadede ihracata yansıtılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yani, döviz kuru değişimleri ihracatçılara rekabet avantajı sağlasa dahi, ihracatçıların bu avantajlardan faydalanması kısa bir zaman diliminde gerçekleşemeyebilecektir. Ayrıca uzun dönemde ihracatın döviz kuru esnekliği yüksek teknoloji ihracatı özelinde diğer gruplara göre daha düşüktür. Döviz kuru belirsizliklerinin ihracatı uzun dönemde olumsuz, kısa dönemde olumlu etkilediği ve bu etkilerin teknoloji içeriğinin artmasıyla birlikte katlandığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Hooy vd. (2016) çalışmasından elde edilen bulgularının bir bölümü ile desteklenmektedir. Kısa dönemde, katma değer dolayısıyla kar payının görece düşük olduğu orta düşük ve düşük teknoloji gruplarında ihracat döviz kuru belirsizliklerinden olumlu etkilenmektedir. Düşük kar marjı ile çalışan sektörlerde artan belirsizlikler karşısında girişimcilerin fazla seçenekleri olmadığından dolayı karlılık oranları daha da düşmeden evvel ihracat taleplerini artırmaları bu artışın nedeni olarak gösterilebilir. Yüksek teknoloji ihracatının kar payının başka bir deyişle katma değerinin diğer gruplara kıyasla daha yüksek olmasının döviz kuru değişimlerine karşı daha duyarsız hale gelmesine neden olduğu düşünülmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, farklı teknoloji gruplarına ait ihracatın dış gelire, reel döviz kuruna ve reel döviz kuru belirsizliklerine farklılaşan tepkiler verdikleri tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, reel ve nominal döviz kuru belirsizliklerinin Türkiye'nin yüksek, orta yüksek, orta düşük ve düşük teknoloji ihracatına etkileri araştırılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'nin ihracat yaptığı 55 ülke ve 2013:Ç1-2021:Ç2 dönemini kapsayan panel veriler Havuzlanmış Panel ARDL yaklaşımı kullanılarak ampirik olarak analiz edilmiştir. Makale, konusu ve sonuçları itibarıyla literatüre katkı sağlamak ve önemli politika önerileri sunmaktadır. Yapılan literatür taramasında döviz kuru belirsizlikleri ile teknoloji

yoğunluğuna göre ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısının oldukça az olduğu, Türkiye özelinde ise bu alanda çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak, çalışmada Türkiye'nin 55 ülkeye yaptığı ihracatın analiz edilmesi itibarıyla toplulaştırma sapmasının da önüne geçilmiştir. Ayrıca, nominal ve reel döviz kuru belirsizliklerinin ayrı ayrı incelenerek elde edilen bulguların sağlamlığı test edilmiştir.

Panel ARDL ile tahmin edilen modellere ait bulgular incelendiğinde; beklentilerle tutarlı olarak dış gelirin hem uzun hem de kısa dönemde ve döviz kurunun ise uzun dönemde ihracat talebini olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir. İhracatın kısa dönemde döviz kuru değişimlerine tepki vermemesinin, ihracat ve üretim süreçlerinin zaman alabilmesinden dolayı döviz kuru avantajlarının kısa vadede hayata geçirilememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmanın ana konusu olan döviz kuru belirsizliklerinin ihracata etkileri uzun dönemde negatif, kısa dönemde ise orta düşük ve düşük teknoloji gruplarında pozitifdir. İhracata konu sektörlerin teknoloji içeriği yükseldikçe döviz kuru belirsizliklerinin esneklikleri azalmaktadır. Teknoloji içeriği yüksek olan sektörler için ihracatın yüksek katma değerli olması yani görece yüksek kar marjı ile gerçekleşmesi, döviz kuru belirsizliklerinden kaynaklanan olumsuz etkileri azalttığı şeklinde yorumlanmıştır. Kısa dönemde, döviz kuru belirsizlikleri düşük teknoloji gruplarına ait ürünlerin ihracatını olumlu yönde etkilemektedir. Bu durumun bu alanda yapılan ihracatın düşük kar marjı ile yapılmasından ve çok fazla seçeneği olmayan ihracatçının şartların daha da kötüye gideceği endişesi ile hali hazırdaki karlılık oranı daha da azalmadan ihracat yapma talebini artırmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Özetle teknoloji içeriği yüksek olan sektörler için ihracat akımlarının döviz kuru değişimlerine daha dirençli olduğu dikkat çekmektedir. Elde edilen bulgular, reel ve nominal olmak üzere iki farklı tipte hesaplanan döviz kuru belirsizlik değişkenlerine göre sağlamdır.

Çalışma, sonuçları itibarıyla Türkiye Ekonomisi için önemli politika önerileri sunmaktadır. Kısa ve orta vadede, döviz kuru belirsizliklerini azaltıcı yönde politikalar izlenmesi özellikle teknoloji içeriği düşük olan ürünlerin ihracat hacminin genişlemesine zemin hazırlayabilecektir. Orta ve uzun vadede, ihracata yönelik üretimin teknoloji yoğun sektörler için kaydırılması, ihracatın döviz kuru belirsizliklerine karşı daha dirençli bir yapı sergilemesini sağlayabilecektir. Böylece dışsal ve içsel şoklara bağlı olarak döviz kuru belirsizliklerini artıran şoklara karşı tedarik arz zincirinde yaşanması muhtemel aksaklıkların da bertaraf edileceği düşünülmektedir. Konu ile ilgili farklı ülke örnekleriyle ya da ülke gruplarıyla çalışılarak literatüre farklı pencereler açılabilir. Örneğin, ekonomik yapıları itibarıyla farklı özellikler gösteren ülke grupları ile çalışılarak artan döviz kuru belirsizliklerinin ihracat akımlarına etkileri ihracat ürünlerinin teknoloji yoğunluğu da göz önünde bulundurularak analiz edilebilir. Bu sayede daha kapsamlı analizler yapılarak daha derin politika önerileri sunulabilir. Sonuç olarak, döviz kuru belirsizliklerinin teknoloji sınıflamasına göre ihracata etkileri hakkında daha fazla ampirik çalışma yapılması etkin politika önerilerinin sunulabilmesi açısından önem arz etmektedir.

EKLER

Ek Tablo 1: Ülke Listesi

	Ülke Adı		Ülke Adı		Ülke Adı
1	ABD	21	Hindistan	41	Nijerya
2	Almanya	22	Hollanda	42	Norveç
3	Arnavutluk	23	Hong Kong	43	Polonya
4	Avustralya	24	Irak	44	Portekiz
5	Avusturya	25	İran	45	Romanya
6	Azerbaycan	26	İrlanda	46	Rusya Federasyonu
7	BAE	27	İspanya	47	Singapur
8	Belarus	28	İsrail	48	Sırbistan
9	Belçika	29	İsveç	49	Slovakya
10	Birleşik Krallık	30	İsviçre	50	Slovenya
11	Brezilya	31	İtalya	51	Suudi Arabistan
12	Bulgaristan	32	Japonya	52	Tunus
13	Çekya	33	Kanada	53	Ukrayna
14	Cezayir	34	Katar	54	Ürdün
15	Çin	35	Kazakistan	55	Yunanistan
16	Danimarka	36	Kuveyt		
17	Fas	37	Macaristan		
18	Fransa	38	Malta		
19	Güney Afrika Cum.	39	Meksika		
20	Güney Kore	40	Mısır		

KAYNAKÇA

Acaravcı, A., & Dağlı, Ö. (2021). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 213–232. <https://doi.org/10.20979/ueyd.972981>

Acaravcı, A., & Öztürk, İ. (2002). Döviz kurundaki değişkenliğin Türkiye ihracatı üzerine etkisi: ampirik bir çalışma. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 2, 197-206.

Alev, N. (2020). Döviz Kuru ve Döviz Kuru Volatilitésinin İhracat ve İthalat Üzerine Etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 606-623.

Altınbaş, H., Çetin, R., & Öz, B. (2011). The impact of exchange rate volatility on Turkish exports: 1993-2009. *The South East European Journal of Economics and Business*, 67-77.

Arize, A. C. (1995). The effects of exchange-rate volatility on U. S. exports: An empirical investigation. *Southern Economic Journal*, 62(1), 34. <https://doi.org/10.2307/1061373>

Arize, A. C. (1996). Real Exchange-Rate Volatility and Trade Flows: The Experience of Eight European Economies. *International Review of Economics and Finance*, 5, 187-205.

Arize, A. C. (1998). The Effects of Exchange Rate Volatility on U.S. Imports: An Empirical Investigation. *International Economic Journal*, 12(3), 31-40.

- Arize, A. C., Osang, T., & Slottje, D. J. (2008). Exchange-rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade. *International Review of Economics and Finance*, 17(1), 33-44.
- Aslan, C., Cepni, O., & Gul, S. (2020). The impact of real exchange rate on international trade: Evidence from panel structural VAR model. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3662438>
- Asseery, A., & Peel, D. A. (1991). The effects of exchange rate volatility on exports: Some new estimates. *Economics letters*, 37(2), 173-177.
- Bahmani-Oskooee, M., Harvey, H. and Hegerty, S. W. (2015). "Exchange-Rate Volatility and Commodity Trade: The Case of the US and Italy". *Economic Issues Journal Articles*, 20(2), 1-27.
- Bailey, M. J., Tavlas, G. S., & Ulan, M. (1986). Exchange-rate variability and trade performance: evidence for the big seven industrial countries. *Review of World Economics*, 122(3), 466-477.
- Baum, C. F. and Çağlayan, M. (2009). "The Volatility of International Trade Flows and Exchange Rate Uncertainty". Department of Economics, Boston College Department of Economics, University of Sheffield, Working Paper, 695.
- Bolkan, E. ve Kaplan, F. (2020), Teknoloji Yoğun Malların Sektörel İhracatı: Türkiye Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(3): 1001-1020, DOI: 10.16951/atauniiibd.713014.
- Chowdhury, A. R. (1993). Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence from Error-Correction. *The Review of Economics and Statistics*, 75(4), 700-706.
- Cushman, D. O. (1983). The effects of real exchange rate risk on international trade. *Journal of international Economics*, 15(1-2), 45-63.
- Çelik, R. (2018). The effect of exchange rate volatility on export: The case of Turkey (1995-2017). *Istanbul Journal of Economics / İstanbul İktisat Dergisi*, 181–220. <https://doi.org/10.26650/istjecon404747>
- Dada, J. T. (2021). Asymmetric effect of exchange rate volatility on trade in sub-Saharan African countries. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(2), 149–162. <https://doi.org/10.1108/jeas-09-2019-0101>
- De Grauwe, P. (1988). Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of International Trade. *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 35(1), 63-84.
- De Vita, G., & Abbott, A. (2004). Real exchange rate volatility and US exports: an ARDL bounds testing approach. *Economic Issues*, 9(1), 69-78.
- Demirel, B., & Erdem, C. (2004). Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların ihracata Etkileri Türkiye örneğın. *İktisat İşletme Ve Finans*, 19(223). <https://doi.org/10.3848/if.2004.223.2160>
- Doroodian, K. (1999). Does exchange rate volatility deter international trade in developing countries? *Journal of Asian Economics*, 10(3), 465–474. [https://doi.org/10.1016/s1049-0078\(99\)00038-x](https://doi.org/10.1016/s1049-0078(99)00038-x)
- Gotur, P. (1985). Effects of exchange rate volatility on trade: some further evidence. *Staff Papers*, 32(3), 475-512.
- Güloğlu, B. (2008). Exports and volatility of exchange rate under alternative exchange rate regimes: The case of Turkey. *Proc. The International Conference on Policy Modeling (s. 1-15)*. Berlin: EcoMod.
- Hooper, P., & Kohlhagen, S. W. (1978). The effect of exchange rate uncertainty on the prices and volume of international trade. *Journal of international Economics*, 8(4), 483-511.
- Hooy, C.-W., Baharumshah, A. Z., & Brooks, R. D. (2016). The effect of exchange rate volatility on the nexus of technology sophistication and trade fragmentation of ASEAN5 exports to China. *Journal of Asia-Pacific Business*, 17(3), 206–228. <https://doi.org/10.1080/10599231.2016.1203717>
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1–44. [https://doi.org/10.1016/s0304-4076\(98\)00023-2](https://doi.org/10.1016/s0304-4076(98)00023-2)
- Kasman, A. (2003). "Türkiye'de Reel Döviz Kuru Oynaklığı ve Bunun İhracat Üzerine Etkisi: Sektörel Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, Sayı:2, ss. 169-186.
- Kasman, A., & Kasman, S. (2005). Exchange rate uncertainty in Turkey and its impact on export volume. *METU Studies in Development*(32), 41-58.

- Kenen, P. B., & Rodrik, D. (1986). Measuring and Analyzing the Effects of Short-Term Volatility in Real Exchange Rates. *The Review of Economics and Statistics*, 68(2), 311-315.
- Kılıç, E. (2014). Stratejik Sektörlerin Dış Ticareti ile Reel Efektif Döviz Kuru Hareketleri ve Belirsizliği Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(4), 43-66.
- Kilicarslan, Z. (2018). Determinants of exchange rate volatility: Empirical evidence for Turkey. *Pressacademia*, 5(2), 204–213. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2018.825>
- Koray, F., & Lastrapes, W. D. (1989). Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach. *The Review of Economics and Statistics*, 71(4), 708-712.
- Koray, F., & Lastrapes, W. D. (1993). The impact of exchange rate volatility on international trade: reduced form estimates using the GARCH-in-mean model. *Journal of International Money and Finance*, 12(3), 298-318.
- Köse, N., & Aslan, Ç. (2020). The effect of real exchange rate uncertainty on Turkey's foreign trade: New evidences from Svar Model. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/16081625.2020.1808798>.
- Köse, N., Ay, A., & Topallı, N. (2008). Döviz kuru oynaklığının ihracata etkisi: Türkiye örneği (1995–2008). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 24-45.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631–652. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.0610s1631>
- McKenzie, M. D., & Brooks, R. D. (1997). The impact of exchange rate volatility on German-US trade flows. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 7(1), 73-87.
- Nazlioglu, Ş. (2013). Exchange rate volatility and Turkish industry-level export: Panel cointegration analysis. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 22(7), 1088-1107.
- Ozbay, P. 1999. “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports: A Case Study for Turkey”, Central Bank of the Republic of Turkey Research, Department Working Papers, 1-14.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(s1), 653–670. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.61.s1.14>
- Pedroni, P. (2000). “Critical Values for Cointegration Tests In Heterogeneous Cointegrated Panels”. *Advances in Econometrics*, 61(4), 653-670.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621–634. <https://doi.org/10.1080/01621459.1999.10474156>
- Saatçioğlu, C., & Karaca, O. (2011). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 183-195.
- Sarioğlu, S. E. (2013). “Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Türkiye'nin İhracatına Etkisi: Farklı Sektörler Üzerine Bir Analiz”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 77-92.
- Serenis, D., & Tsounis, N. (2014). Exchange rate volatility and aggregate exports: Evidence from two small countries. *ISRN Economics*, 2014, 1–10. <https://doi.org/10.1155/2014/839380>
- Sevim, C., & Doğan, T. T. (2016). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı. *Ege Academic Review*, 16(2).
- Solakoglu, M. N., Solakoglu, E. G., & Demirağ, T. (2008). Exchange rate volatility and exports: A firm-level analysis. *Applied Economics*, 40(7), 921-929.
- Sugiharti, L., Esquivias, M. A., & Setyorani, B. (2020). The impact of exchange rate volatility on Indonesia's top exports to the five main export markets. *Heliyon*, 6(1). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e03141>
- Tarasenko, I. (2021). The impact of exchange rate volatility on trade: The evidence from Russia. *Russian Journal of Economics*, 7(3), 213–232. <https://doi.org/10.32609/j.ruje.7.57933>

Tarı, R., & Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. Yönetim ve ekonomi: celal bayar üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergis, 16(2), 95-105.

Tenreyro, S. (2006). On the trade impact of nominal exchange rate volatility. Journal of Development Economics, 82(2007), 485-508.

Thuy, V. N., & Thuy, D. T. (2019). The impact of exchange rate volatility on exports in Vietnam: A bounds testing approach. Journal of Risk and Financial Management, 12(1), 6. <https://doi.org/10.3390/jrfm12010006>

Tunçsiper, B. ve Öksüzler, O. (2006). “Döviz Kuru Riski Türkiye’nin İhracatını Azaltır mı? Hata Doğrulama Yöntemi ile Bir Ampirik Değerlendirme”. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 1-13.

TÜİK. (2020, Şubat). Türkiye İstatistik Kurumu. TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, adresinden alındı.

HİSSE GERİ SATIN ALIMLARI PİYASA FİYATINI ETKİLER Mİ? BİST SİNAİ ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Semra AYAN CİVELEK¹
Fatih KONAK²

Özet

Bu çalışmada, 01.01.2014-10.01.2020 zaman diliminde Borsa İstanbul Sınai Endeksi'nde yer alan 34 işletmenin ilan etmiş oldukları pay geri satın alım duyurularının piyasa değerine olası etkisini açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, kamuya açık bilgi setlerinin fiyatlara eş zamanlı olarak yansımaları biçiminde ifade edilebilen yarı-güçlü formda piyasa etkinliğini test edebilmek için Olay Çalışması yönteminden istifade edilmiştir. Ulaşılan veriler ışığında, duyuru günü ve sonrası ilk günde pozitif Ortalama Anormal Getiri bulunurken, izleyen diğer günlerde genel bir eğilim gözlemlenmemiştir. Sonuç olarak, Borsa İstanbul Sınai Endeksi'ndeki firmaların piyasa fiyatı üzerinde pay geri satın alım ilanlarının, düşünülebilir bir etkiye sahip olduğu ve piyasanın yarı-güçlü formda etkin olmadığı iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hisse Geri Satın Alımları, Etkin Piyasa Hipotezi, BİST Sınai Endeksi

DO SHARE BUY BACKS EFFECTS MARKET PRICE? EMPIRICAL EVIDENCE FROM BIST INDUSTRIAL INDEX

Abstract

In this paper, it is aimed to reveal the possible effect of the share repurchase announcements on the market value announced by 34 firms listed on the Stock Exchange Istanbul Industrial Index during the period 01.01.2014-10.01.2020. In this sense, the Event Study method is utilised to test market efficiency in semi-strong form, which can be stated as the simultaneous reflection of publicly available information sets on prices. In the light of the data obtained, while positive Average Abnormal Return was detected on the day and first day after the announcement, any trend is observed in the consequent days. In conclusion, it can be said that the share repurchase announcements of the firms in the Borsa Istanbul Industrial Index have a conceivable impact on the market price and that the market is not efficient in a semi-strong form.

Keywords: Stock Repurchases, Efficient Market Hypothesis, BIST Industrial Index

1. GİRİŞ

Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Türkiye'de ise yeni bir uygulama alanı olmakla beraber, birçok ülkedeki sermaye piyasalarında çokça hisse geri alımları yapılmaktadır. Hisse geri alımı, belli bir program kapsamında sermaye piyasasında (borsada) işlem gören bir firmanın kendi hisselerini satın alması şeklinde ifade edilebilir. Özellikle, ABD sermaye piyasalarında bir firmanın kendi paylarını geri alması çok yaygın olarak gerçekleşmektedir. Kendi paylarını geri satın almak için 589 milyar ABD doları ödeme 2007 yılında S&P-500 Endeksi'ne dahil olan firmalar yapmışlardır. Payın geri satın alımı Türkiye'de ise 2009 yılı sonunda alınan bir kararla ilk kez sınırlı sayıda firmaya olanak sağlanmıştır (Ergin,

¹ Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, semraayan90@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2945-9918.

² Hitit Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, fatihkonak@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6917-5082.

2011: 67). Amaç kapsamında, hisse geri alımları, hisselerinin olması gerekenin altında değerlendirildiğini düşünmesi, firmaların atıl nakitlerini değerlendirmek istemesi, farklı bir firma tarafından devralınmasının engellenmesi ve optimal kaldıraç seviyesini yani sermaye yapısını oluşturması için yapılabilir (Karakuş, vd., 2017: 56).

Cumhuriyet kuruluncaya kadar Türkiye sanayisi siyasi ve ekonomik baskı sebebiyle kan kaybetmeye başlaması Atatürk'ün destekleriyle yeniden canlanma imkânına kavuşmuş ve 17 Şubat 1923 tarihinde "I. İktisat Kongresi" İzmir'de yapılmış ve 10 yıllık "Liberal Dönem" özel girişimcilerin önü açarak başlamıştır (Doğan, 2013: 212-213). Ülkeler büyüdükçe sektörlerin ekonomi içindeki payları da değişmesine rağmen, imalat sanayisinin ekonomi içindeki yeri bir ülkenin gelişme sürecindeki en temel göstergelerinden biri olarak görülmektedir. (Polat, 2011: 25). Diğer taraftan, dünyada sanayinin göreceli olarak değerini kaybetmesi ve rekabetçiliğini yitirmesiyle beraber meydana gelen "sanayisizleşme" (deindustrialization) süreci sorgulanmakta, 1980'lerden bugüne yaşanan hizmetler ve finans dalına dayalı gelişmenin devam edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmaktadır. Sanayisizleşmeye dış ticarete konu olmayan hizmet sektörlerinde ve gelişmekte olan devletlerde kaynakların önemli bir kısmının üretken yatırımlardan uzak faaliyet sahalarında istifade ediliyor olması neden olmaktadır (Eser, 2014: 27). Ancak, İmalat Sanayiinde Dönüşüm Özel İhtisas Komisyonu Raporunda (2014); Türkiye ekonomisinin geleceği için yüksek nitelikli bir imalat sanayii yapısının hayati önemde olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin 2023 gayeleri için imalat sanayisinin önemli olması üç ana sebebe dayandırılmıştır. İmalat sanayi sektörünün ekonominin genelindeki verimlilik artışlarına yaptığı pozitif katkı ve bu yüzden de ekonomik büyüme kapasitesini artırması *birinci sebebi*; dünyada teknolojik gelişme ve yenilikçi faaliyetlere neden olan Ar-Ge harcamalarının büyük oranda imalat sanayii sektörü bünyesinde gerçekleştirilmesi *ikinci sebebi*; en kronik yapısal problemlerin başında gelen cari açık Türkiye ekonomisinin yurt içinde yüksek katma değerli bir imalat sanayii yapısına ulaşılması ile çözülebilmesi ise *üçüncü sebebi* oluşturmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1-2).

Şirketlerin kendi paylarını satın almaları birçok ülke piyasası için geçmişi uzun olmasına rağmen, Türkiye'de ancak 2009 yılında şirketler buna sahip olmuştur. 1956 ve 2011 arası yıllarda yürürlükte bulunan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK)'nin madde 329'da, şirketlerin kendi paylarını geri satın alamayacaklarına yer verilmekteydi. Ayrıca, bu maddede şirketlerin kendi paylarını satın almalarına açıklanan istisnai durumlarda izin verilmiştir (Karakuş, Zor ve Küçük, 2017: 58). 21.07.2016 tarihli halka açık ortaklıkların borsada bulunan hisse senetlerinin geri satın alımını herhangi bir sınır söz konusu olmaksızın gerçekleştirebilmelerine ilişkin kararı Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından alınmıştır. İlaveten 21.07.2016 tarihindeki duyuru, II-22.1 sayılı Geri Alınan Hisseler Tebliği'nde (Tebliğ) düzenlenen yetkilendirme ve %10'luk sınır ile günlük işlem miktarı ortalamasının %25'inin geçilemeyeceğine ilişkin işlem esasının ikinci bir duyuruya kadar uygulanmamasını kapsamaktadır (www.spk.gov.tr.). Bununla birlikte, bu kararla 15 Temmuz darbe girişimi ardından dalgalı bir seyir gösteren piyasalar, kısa sürede toparlanma eğilimi görülmüştür. SPK önemli bir hamleyle şirketlerin 'limitsiz' hisse geri alımında bulunabileceğini açıklamıştır. Geri alımla hisse senedinin fiyatının artırılması, piyasadaki belirsizliğin azaltılması hedeflenmekte ve yatırımcıya ise "şirketime güveniyorum" iletisi verilmektedir (www.ekonomist.com.tr). Bu açıdan bakıldığında, hisse senedi geri satın alım muamelesi ve/veya

duyurusunun, piyasa katılımcıları tarafından olumlu idrak edildiği iddia edilebilir. Bu çerçevede, 01.01.2014-10.01.2020 zaman diliminde Borsa İstanbul Sınai Endeksi'nde yer alan 34 işletmenin ilan etmiş oldukları pay geri satın alım duyurularının piyasa değerine olası etkisini ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. ETKİN PİYASA HİPOTEZİ VE DAVRANIŞSAL FİNANS

Etkin Piyasa Hipotezi, 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın son çeyreğinde finansal piyasalarda konum kazanmıştır. "Rastal Yürüyüş" temeline dayanan model, sermaye piyasalarının etkinliğinin vurgulanması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Teoriye göre, "Fiyat hareketleri rastlantısaldır ve önceden tahmini yapılamaz." Bir diğer ifadeyle, hisse senedi fiyatları "Random Walk" dediğimiz bir sonraki hareketinin yönü rastgele olan bir süreç takip etmektedir. Hisse senedi fiyat değişimlerinin geçmişe ait hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır ve bu fiyat dizileri geleceği anlamlı bir biçimde tahmin etmede yararlanılamaz (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 61). Etkin piyasa hipotezi, piyasaya ulaşan tüm bilgileri menkul kıymet fiyatlarının yansıttığını ifade etmektedir. Rekabet koşullarının var olduğu piyasalarda bir mal veya hizmetin talep ve arzının eşitlenmesinden o mal veya hizmetin fiyatı oluşmaktadır. Bu fiyat, aynı zamanda tarafların üzerinde anlaşıldığı ve herkesin ulaşabildiği bilgilere dayanan fiyat olmaktadır (Karan, 2011: 275). Etkin piyasalar, zayıf form, yarı-güçlü form ve güçlü form olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Zayıf formda piyasa etkinliği, mevcut pazar fiyatlarının geçmiş fiyat hareketlerindeki bütün bilgilerin yansıtması olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, zayıf formda etkin bir piyasa, geçmişteki fiyat hareketleri aracılığıyla normalin üstünde gelir elde edilememesi olarak tanımlanmaktadır. Yarı-güçlü piyasa etkinliği, geçmiş verilere ek olarak kamuya açıklanmış bilgiler kullanılsa bile normalin üstünde gelir elde edilemeyeceğini varsaymaktadır. Güçlü formda piyasa etkinliği ise; kamuya açıklanmış ve açıklanmamış her türlü bilgiyi ve geçmiş bilgileri fiyatlara tam olarak yansıtmasıdır (Doğukanlı ve Ergün, 2011: 322-323).

Davranışsal ekonominin bir alt dalı olan davranışsal finans, sosyoloji ve psikoloji bulgularını finans alanına aktarılması ile oluşturulan teori olarak ifade edilebilir. Rasyonel modellerin yeterince açıklayamadığı düşünülen yatırımcı davranışlarını ve piyasa anomalilerini irdeleyerek yeni bakış açıları getirmeyi davranışsal finans modelleri öngörmektedir (Karan, 2011: 702). Ayrıca, Etkin Piyasa Hipotezi üzerinde ciddi eleştiriler getirilmesinin altında yatan temel sebep, piyasalarda oluşan ve tespit edilen anomali bulgularıdır. Yatırım kararlarını vermeden önce, yatırımcıların mevcut bütün bilgiyi elde ederek piyasayı rasyonel olarak değerlendirildiğini geleneksel finans teorileri ifade ederken, piyasa anomalileri finans teorilerinde boşluklar yaratmıştır. Yatırımcıların rasyonel değil "normal" kabul edilmesini gerektiğini ifade eden, davranışsal finans bakış açısının, bu alandaki boşluğu doldurma gayretinde olduğu söylenebilir. Ayrıca, yatırım kararlarında getiri ve risk dışında başka değişkenleri de yatırımcıların gözettiklerini ve sadece fayda maksimizasyonu değil, en iyi ihtimalle bireyin kendisinin tatmin olacağı kararlar aldığını varsayılmaktadır (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 111). Davranışsal finans modelleri etkin piyasalar hipotezinin geçerli olmadığını iddia etmektedir. Hong ve Stein (1999)'in heterojen yatırımcılar arasındaki İnteraktif ilişki üzerine kurulu modeli, Barberis, Shleifer ve Vishny (1998)'in, "temsili yatırımcı-representative agent" modeli ve Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam (1998)'in aşırı güven ve yanlı kendine atfetme olmak

üzere iki psikolojik bulgu üzerine kurulu modelleri bunlar davranışsal finansın modelleridir (Barak, 2008: 212).

Etkin Piyasa Hipotezi'nin geçerliliğinin testi için finansal varlıkların getirileri üzerine birçok ampirik araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde, hisse senetlerinde belirli dönemler ortalamadan sapmalar gözlemlenmiştir. Bu tür sapmalar finans literatürde “anomali” olarak ifade edilmektedir (Kıyılar, Akkaya, 2016: 168). Literatürde sıkça karşımıza çıkan anomalilerden bazıları ve açıklamaları Tablo 1’de yer almaktadır (Karan, 2011: 285-305):

Tablo 1: Etkin Piyasalar Hipotezindeki Anomaliler

Düşük fiyatlı hisse senedi anomalisi	Şirketlerin borsadaki senetlerin, sadece fiyatlarının minimum olması sebebiyle diğer şirket senetlerinden daha fazla gelire sahip olmaktadır.
Fiyat/kazanç oranı anomalisi	Düşük Fiyat/Kazanç değerine sahip hisse senetlerinin görece olarak daha yüksek oranda getiri sağlayacağını ileri sürmektedir.
Fiyat/satış oranı anomalisi	Bu oranı dikkate alarak yatırımcılar hisse senetlerinden ortalama üzerinde getiri elde edebilme ihtimalidir.
Piyasa değeri/defter değeri anomalisi	Bu oranın düşük olduğu hisse senetlerine yatırım yapılması durumunda normalin üzerinde getiri kazanma olarak ifade edilmektedir.
Haftanın günleri etkisi	İstatistiksel olarak haftanın bazı günlerinin anlamlı bir düzeyde pozitif ya da negatif gelir sağlamasıdır.
Ocak ayı anomalisi	Ocak aylarında payların, yılın diğer aylarından daha yüksek bir gelir sağlamasıdır.
Ay içi anomalisi	Ayın ilk yarısında yatırımcı yatırım yaparak normal-üstü gelir elde edebilir.
Tatil öncesi anomalisi	Normal iş günlerine göre tatil öncesi gelirlerin daha yüksek olmasıdır.
İş döngüsü anomalisi	Ekonominin canlı olduğu dönemlerde yatırım yaparak normal-üstü gelir sağlanabilmektedir.
Firma büyüklüğü anomalisi	Büyük ölçekli firmaların performansının iyi olması rağmen, tüm dönemler göz önüne alındığında küçük ölçekli firmaların performansının daha iyi olmasıdır.
İhmal edilmiş firma anomalisi	İhmal edilmiş paylara yatırım yaparak normal-üstü gelir elde edilebilmektedir.
Sürpriz kazanç etkisi	Şirketlerin beklenilenden daha yüksek gelir elde etmesi, onların paylarının fiyatlarının ciddi bir şekilde artmasıdır.
Hisse bölünmesi veya bedelsiz hisse senedi etkisi	Fiyatları yükselen payların pay bölünmesi veya bedelsiz pay vermek amacıyla şirketin toplam değeri azalmadan payların fiyatlarının ucuzlatılmasının pozitif etkilerinin tespitidir.
Yeni şirketler anomalisi	Bir hisse senedinin ilk halka arzından sonra, kısa vadede normalin üstünde getiri sağlamasıdır.
Uzmanların tahminleri	Uzmanların tahminlerinin tavsiye edilen hisse senetlerine olan talebi artırmasıdır.

Kaynak: Karan, 2011: 285-305.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Finans alanında olay çalışması yöntemi kullanılarak hisse geri alım duyuruları ile ilgili yapılmış olan çalışmalara aşağıda yer verilmektedir.

Yağcılar ve Arslan (2018) 2016 ile 2018 arası dönemde açıklanan pay geri satın alım kararlarının, şirketlerin pay fiyatlarında nasıl bir etki yarattığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Olay çalışmasının verilerine göre, pay geri satın alım kararlarını firmaların yönetim kurullarının açıklamasıyla ilişkili olarak istatistiksel olarak anlamlı kümülatif anormal gelir sağlanmasının mümkün olmadığına ulaşılmıştır.

Karakuş, Zor ve Küçük (2017) Borsa İstanbul’da hisse senedi geri satın alım programı bildirimlerinin şirketlerin hisse fiyatlarında nasıl bir etkiye yol açtığını test etmek için gerçekleştirmişlerdir. Olay çalışması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analizde, hisse senedi geri satın alımına ilişkin bildirimlerin yapıldığı tarihten bir ve iki gün önce sınırlı olmakla birlikte anlamlı ve pozitif anormal gelirler sağladığına ulaşılmıştır.

Taşdemir ve Alsu (2019) BİST İmalat sektöründeki firmaların yapmış oldukları hisse geri alım duyuruları dikkate almış ve bu kapsamda halka açık işletmelerin gerçekleştirmiş oldukları pay geri alım işlemleri karşısında hisse getirilerinin kısa dönemli performansları incelemişlerdir. Çalışmada, imalat sektöründe bulunan 37 halka açık firmanın 2011 yılı ile 2018 yılının ilk altı ayı arasındaki dönemde gerçekleştirmiş olduğu 43 hisse geri alım duyurusuna ulaşılmıştır. Olay çalışması bulguları sonucunda, firmaların hisse geri alım işlemine ait duyurularının kamuya açıklandığı günün öncesindeki 20 günlük süreçte getirilerin genellikle olumsuz seviyede olduğu bulunurken, geri alım işlemine ait duyuruların kamuya açıklanmasıyla birlikte getirilerin yönünün olumlu olarak gerçekleşmeye başladığı tespit edilmiştir.

Eyüboğlu ve Bulut (2016) çalışmalarında BİST-30'da yer alan firmalarca duyurulan haberlerin aşırı gelirler elde edilmesine olanak sağlayıp sağlamadığı araştırmışlardır. Olay çalışması yöntemi kullanıldığı çalışmada, Borsa İstanbul'un yarı kuvvetli formda etkin olmadığı görülmüştür. Ayrıca, Arsoy (2017) BİST hisse senedi piyasasının yarı güçlü formda etkin olup olmadığını araştırmak için 2010-2015 senelerinde açıklanan pay geri satın alım programı ilanlarının, kısa vadede firmaların piyasa değerlerine etkisinin olup olmadığını incelemiştir. Olay çalışması metodu neticesinde, BİST Hisse Senedi Piyasasının analiz dönemi içinde yarı güçlü etkin yapıda bir piyasa olmadığı ve pay geri satın alım programı duyurularından etkilendiği gözlemlenmiştir.

Elbir ve Kandır (2017) 2005 ve 2015 yıllarına ait demir-çelik sektöründe yer alan işletmelerin yatırım duyurularını dikkate almışlardır. Ulaşılan bulgular neticesinde, BİST'in yarı güçlü formda etkin piyasa olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, Andriopoulos ve Lasfer (2015) Avrupa'nın önemli ülkelerinde hisse geri alımlarının piyasa değerlemesine ve belirleyicilerine odaklanmışlardır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, Avrupa ülkelerinde yapılan hisse geri alım ilanlarına karşı piyasanın vermiş olduğu tepkinin ABD'de piyasalarında yapılan geri alım duyurularına göre daha düşük seviyede olduğu görülmüştür.

Chatterjee ve Dutta (2015) çalışmalarının ana amacı, hisse geri alım duyurularının Hindistan'daki Bombay Borsasında işlem gören hisse senetlerinin getirisi üzerinde önemli bir etkinin olup olmadığını incelemektir. Çalışma 2009-2013 yılları arasında kapsamaktadır. Çalışmanın bulguları, Hindistan'ın hisse senedi piyasasında yapılan hisse geri alım duyurularının Amerika, Kanada ve Avustralya gibi gelişmiş ekonomilerin aksine, pozitif anormal getirilerle mümkün olmadığı elde edilmiştir. İlave olarak, Zhang (2005) çalışmasında Hong Kong'da hisse geri satın alım günlük gerçek veriler kullanarak hisse senedi fiyat performansını incelemiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, hisse geri alım yapan şirketlerin uzun dönemlerde üstün anormal getiri elde edemeyeceklerine ulaşılmıştır.

Wang, vd. (2013) araştırmalarında Ağustos 2000'de hisse geri alımları serbest bırakıldığı için Tayvan ve Gretaı Borsalarında işlem gören Tayvanlı şirketlerin Ağustos 2000'den Aralık 2010'a kadar verilerini kullanmışlardır. Ulaşılan sonuçlar, uzun vadeli fiyat performansının firmaların faaliyetleriyle pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Brockman ve Chung (2001) Hong Kong Borsasında işlem gören firmaların Kasım 1991 ile Ağustos 1999 dönemleri arasında hisse senedi geri alımlarının zamanlaması ve likidite konusunda ortaya çıkan etkisi araştırılmıştır. Yazarlar; Hong Kong Borsasında işlem gören firmaların yaklaşık %27'si hisse senedi geri satın aldığı bulmuşlardır.

Grullon ve Michaely (2004) araştırmacılar çalışmalarında 1980-1984 yılları arası Wall Street Dergi İndeksinde bildirilen hisse senedi geri alım programları duyurularından istifade etmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak; birçok ödeme teorisinin etkilerinin aksine, hisse senedi geri alım programları duyurularının firma performansındaki artıştan sonra meydana gelmediği tespit edilmiştir. Chang, Chen ve Chen (2010), çalışmalarında piyasada önceki pay geri satın alım duyurularının tepkilerinin sonraki pay geri satın alım duyurularına verilen tepkilerden önemli olup olmadığını araştırmışlardır. Analiz neticesinde; önceki hisse senedi geri alım duyurularına verilen tepkilerin sonra hisse senedi geri alım duyurularının değerlendirilmesinde önemli rol oynadığı belirtilmiştir.

4. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Araştırmanın veri seti ve metodoloji kısmını oluşturan bu bölümde; araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi, veri seti ve bulgularına yer verilecektir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu alışmada BİST Sanayi Endeksinde işlem gören şirketlerin 01.01.2014-10.01.2020 dönemleri arasında açıklanan hisse senedi geri satın alım duyurularının, şirketlerin hisse senedi fiyatlarında nasıl bir etki yarattığı test etmek amaçlanmıştır. Araştırmada endekste bulunan ve dikkate alınacak dönemler itibariyle faaliyet gösteren 34 tane şirket analiz kapsamına alınacaktır. Analizde şirketlere ait 52 tane hisse senedi geri alım duyurusu göz önünde bulundurulacaktır. Aşağıdaki Tablo 2'de çalışmada istifade edilecek şirketlere ait hisse geri alım duyuruları ile ilgili ayrıntılara yer verilecektir.

Tablo 2: şirketlerin Yıllar İtibariyle Hisse Geri Alım Duyurularının Sayıları

şİRKET	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ACSEL	-	-	3	-	-	-	-
AKSA	-	-	-	-	1	-	-
ARSAN	-	-	1	-	-	-	-
AVOD	-	-	1	-	1	1	-
BAKAB	-	-	1	-	-	-	-
BNTAS	-	1	1	-	-	-	-
BTCIM	-	-	1	-	-	-	-
BSOKE	-	-	1	-	-	-	-
BLCYT	-	-	1	-	-	-	-
BOSSA	-	-	-	-	1	1	-
DAGI	-	-	1	-	-	-	-
DGKLB	-	-	-	-	1	-	-
EGEEN	1	-	-	-	-	-	-
EMKEL	-	-	1	-	-	-	-
FORMT	-	-	-	-	1	-	-
GEDZA	-	-	1	-	-	-	-
GEREL	-	-	2	-	-	-	-
GOLTS	-	-	-	-	-	1	-
HATEK	-	-	-	-	-	1	-
IZFAS	-	-	1	-	-	-	-
JANTS	-	-	1	-	-	1	-
KRDMA	-	-	1	-	1	-	-
KATMR	1	-	1	-	-	-	-
KLMSN	-	-	-	-	1	-	-
KRSTL	-	-	1	-	-	-	-
OYLUM	-	-	1	-	-	-	-
POLTK	2	-	-	-	-	-	-
RTALB	-	-	2	-	-	-	-
SAYAS	-	-	1	-	-	-	-

SILVR	2	-	-	-	-	-	-
PRKAB	-	-	1	-	-	-	-
ULUUN	-	-	1	-	-	-	-
VANGD	-	-	2	-	-	-	-
YATAS	-	1	2	-	1	1	-
TOPLAM	6	2	30	0	8	6	0

Kaynak: Hisse geri alım duyurularına ait verilerine Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan (KAP)

<https://www.kap.org.tr/tr/> ulaşılarak, yazarlar tarafından derlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Seti

Bu araştırmada, olay çalışması metodundan istifade edilmiştir. Muhasebe, finans, ekonomi, yönetim, pazarlama gibi birçok alanda faydalanılabilen bir metot, 1933 yılında Dolly tarafından ilk defa kullanıldığından bu zamana kadar birçok çalışmanın yöntemini oluşturmuştur (Taşdemir, 2019: 51). Olay çalışması, belli bir dönem içinde belli bir olayın analiz kapsamına alınan şirketin hisse senedi üzerindeki etkisini ölçmeye yarayan ve olaylara piyasa tarafından verilen anormal tepkileri ölçmekte faydalanılan bir yöntemdir (Bozkurt, vd., 2015: 124).

Herhangi bir olayın payın piyasa fiyatını arttırıp artırmadığı konusunda sonuçlar çıkarılmasını olay çalışması sağlamaktadır. Meydana gelen haberlere pay fiyatlarının hangi hızda fiilen tepki verdiğini ölçmek için olay çalışmalarından istifade edilir. Bu sebeple, olayların geniş bir alanda ekonomik etkilerinin ölçülmesinde kullanılan bir yöntem olay çalışması yöntemi olmuştur. Bu yöntem ile ilgili olarak tek bir model olmamakla beraber birçok finansal olay çalışmasında birbirini takip eden dört basamaktan oluşmaktadır. Bunlar; olayın açıklanması, olay penceresinin açıklanması (event window), olayın etkilerinin incelenmesi ve modelin kurulup denenerek neticelerin incelenmesi (Sakarya, 2011: 153).

Olay çalışmasında ilk olarak olay penceresi olan olayın gerçekleştiği tarihten belirli bir süre öncesi ve sonrası belirlenmelidir. Bu olay penceresinden yer alan her bir gün için payların fiili getirileri belirlendikten sonra ilgili paylar için olay penceresinde beklenen getirilere ulaşılır. Anormal getiriler, fiili getirilerin beklenen getirileri aşan kısmı olmaktadır. Kümülatif anormal getirileri, olay penceresinde toplam anormal getirileri oluşturmaktadır. Kümülatif anormal ve anormal getirilerin istatistiksel olarak anlamlılığı t testi ile test edilerek bu getirilerin tesadüfi olup olmadığı tespit edilmektedir (Yağcılar ve Arslan, 2018: 461).

Bu doğrultuda olay çalışmasının yapılması için en çok kullanılan piyasa modeli yaklaşımı olup dikkate alınacak basamaklara aşağıda yer verilmektedir (Yazgan, 2017: 60-61, Mazgit, 2013: 236-237, Saens ve Sandoval, 2005: 311-313, Duman, 2018: 66-67).

İlk olarak, günlük getiri hesaplaması ortalama getirilerde bir farklılaşma olup olmadığını saptamak için yapılmaktadır. Bu hesaplamada kullanılan denklem şöyledir;

$$Ln = \left(\frac{l_t}{l_{(t-1)}} \right) \quad (1)$$

Piyasa modeli kullanılacak denklem (2)'te aşağıda gösterilmektedir.

$$R_t = \alpha_t + \beta_t * R_{m,t} \quad (2)$$

Bu formülde;

R_t : gerçekleşen getiriyi t gününde,

$R_{m,t}$: gününde gerçekleşen piyasa getirisini,

α sabit terimi ve β ise sistematik riski ifade etmektedir.

Olay penceresinde meydana gelen getiriler ve piyasa modeli ile ulaşılan katsayılar hesaplamalar gerçekleştirildikten sonra kullanılarak olay penceresindeki her bir gün için beklenen getiriler formül (3) ile bulunmakta olup aşağıda gösterildiği gibidir.

$$E(R)_t = \alpha_t + \beta_t * R_{m,t} \quad (3)$$

Denklemden;

$E(R)_t$: t'ninci günündeki beklenen getiri

α_t : Tahmin penceresinde bulunan sabit terim

β_t : Tahmin penceresinde bulunan eğim

$R_{m,t}$: t'ninci günündeki piyasa getirisi.

Olay penceresindeki her bir gün için cari getiri (R) ile formül (3)'te hesaplanan beklenen getiri (E(R)) arasındaki fark anormal getiri (AR) aşağıda gösterilmektedir.

$$AR_t = R_t - E(R)_t \quad (4)$$

Olay penceresi aralığındaki anormal getirilerin aritmetik ortalaması alınarak anormal getirilerin ortalaması (AAR_t) denklem (5)'teki gibi bulunmaktadır. Ayrıca olay penceresindeki her bir gün için şirketlerin anormal getiri (AR_t) değerlerinin ortalaması da anormal getirilerin ortalaması (AAR_t) olarak tanımlanmaktadır.

$$AAR_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N AR_t \quad (5)$$

Bir olayın olay penceresi olarak da tanımlanan belirli bir zaman dilimindeki toplam etkisini kümülatif anormal getiri (CAR) göstermektedir. Bu getiri, piyasanın şokları nasıl ifade edildiğini ortaya koymak ve endekste oynamaya neden olan belirsizliğin seyrini görmek bakımından da kullanılmaktadır. Ayrıca ($CAAR_t$)'te de olay penceresindeki her bir gün için şirketlerin anormal getiri (AR_t) değerlerinin kümülatif toplamı olarak tanımlanmaktadır. İlk gün için aynı günün anormal getirisi olarak kümülatif anormal getiri (CAR) için kullanılmaktadır.

$$CAR_t = AR_t + CAR_{t-1} \quad (6)$$

4.3. Analiz ve Değerlendirme

Bu çalışmada 01.01.2014-10.01.2020 tarihleri arasında BİST Sınai Endeksindeki 34 şirketin 48 tane hisse senedi geri satın alım duyurusu ile ilgili hisse senetleri için anormal getiri yaratıp yaratmadığı tespit edilmesi amacıyla olay çalışmasının AAR ve CAAR sonuçlarında yola çıkılarak aşağıda izah edilecektir.

Genel olarak Tablo 3'e bakıldığında, olay gerçekleşmeden önceki ve olay gerçekleştikten sonraki 20 günde BİST Sınai Endeksinde 34 tane şirkete ait 48 tane hisse senedi geri alım duyurusunun ortalama anormal getirileri (AAR) hesaplanmıştır. P-Value değerleri, istatistiksel olarak sonuçlarının anlamlı olup olmadığını açığa çıkarmak için göz önünde bulundurulmuştur. 48 tane hisse senedi geri satın alım duyurusu detaylı bir biçimde hesaplanarak ortalama anormal getirilerin yüzde kaçının negatif olduğu negatif yüzde kısmında ortaya konulmuştur.

Tablo 3: Gerçekleşen Hisse Geri Satın Alımları İçin AAR Sonuçları

	Std. Sapma	T-İst.	AAR	P-Değeri	Neg.AAR %
-20	0,0302	0,2185	0,0066	0,1720	48%
-19	0,0229	-0,0071	-0,0002	0,005***	48%
-18	0,0275	-0,1169	-0,0032	0,092*	63%
-17	0,0236	-0,2238	-0,0053	0,1762	54%
-16	0,0274	-0,2935	-0,0080	0,2295	52%
-15	0,0190	0,0289	0,0005	0,022**	46%
-14	0,0155	-0,0847	-0,0013	0,067*	52%
-13	0,0241	-0,1206	-0,0029	0,095*	54%
-12	0,0188	-0,1112	-0,0021	0,088*	56%
-11	0,0236	-0,1364	-0,0032	0,1079	50%
-10	0,0253	-0,2185	-0,0055	0,1720	52%
-9	0,0238	-0,0392	-0,0009	0,0311**	54%
-8	0,0402	-0,2441	-0,0098	0,1918	60%
-7	0,0269	-0,3181	-0,0085	0,2482	58%
-6	0,0250	-0,2809	-0,0070	0,2199	58%
-5	0,0459	-0,2251	-0,0103	0,1771	52%
-4	0,0421	-0,1209	-0,0051	0,095*	56%
-3	0,0479	-0,1430	-0,0068	0,1131	67%
-2	0,0296	0,1719	0,0051	0,1357	48%
-1	0,0573	0,2610	0,0150	0,2047	48%
0	0,0414	0,1339	0,0055	0,1060	48%
1	0,0347	0,1625	0,0056	0,1284	52%
2	0,0268	-0,1651	-0,0044	0,1305	58%
3	0,0211	0,0704	0,0015	0,055*	56%
4	0,0264	-0,2004	-0,0053	0,1580	67%
5	0,0208	-0,0442	-0,0009	0,035**	52%
6	0,0272	0,0076	0,0002	0,006***	54%
7	0,0197	-0,0880	-0,0017	0,069*	60%
8	0,0236	-0,0164	-0,0004	0,013**	58%

9	0,0264	-0,0267	-0,0007	0,021**	58%
10	0,0275	0,0573	0,0016	0,045**	50%
11	0,0228	-0,2616	-0,0060	0,2052	63%
12	0,0346	0,0113	0,0004	0,008***	54%
13	0,0256	0,0056	0,0001	0,004***	54%

Tablo 3: Gerçekleşen Hisse Geri Satın Alımları İçin AAR Sonuçları (Devamı)

	Std. Sapma	T-İst.	AAR	P-Değeri	Neg.AAR %
14	0,0203	-0,1763	-0,0036	0,1391	60%
15	0,0229	-0,1157	-0,0027	0,091*	56%
16	0,0222	-0,1048	-0,0023	0,083*	52%
17	0,0161	-0,1756	-0,0028	0,1386	50%
18	0,0186	-0,0647	-0,0012	0,051*	63%
19	0,0160	-0,3010	-0,0048	0,2352	60%
20	0,0185	0,0158	0,0003	0,012**	56%

(Not: *** %1, ** %5 ve * %10 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.)

Tablo 3'te ortalama anormal getiri (AAR) sonuçlarının yer almakta olup, olayın meydana geldiği gün ve sonrasındaki ilk gün pozitif ortalama anormal getiri söz konusuysen, istatistiksel olarak bu değerler bir anlamlılık göstermemektedir. Olayın gerçekleştikten sonraki; 3. günde ise pozitif %10, 6. günde pozitif %1, 10. günde pozitif %5, 12. günde pozitif %1, 13. günde pozitif %1, 20. günde pozitif %1 düzeyinde bir anlamlılık görülürken diğer günlerde negatif bir ortalama anormal getiri söz konusudur. Ayrıca, olayın meydana geldiği gün olan 0. gün pozitif bir gelir söz konusu olsa da istatistiksel olarak bir anlamlılık görülmemiştir. Bunlara ilaveten, ortalama anormal getiri sonuçlarında belli bir eğilimin varlığından, olay meydana geldikten sonraki günlerde tespit edilmemiştir.

Bu bulgulara binaen, önem arz eden Kümülatif Ortalama Anormal Getiri sonuçları yapılan analizin güvenilirliğini ortaya koymak için Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Gerçekleşen Hisse Geri Satın Alımları İçin CAAR Sonuçları

	Std. Sapma	T-İst.	CAAR	P-Değeri	Neg.CAAR %
[-20,20]	0,1927	-0,3877	-0,0747	0,3000	58%
[-15,15]	0,1974	-0,2723	-0,0537	0,2134	52%
[-10,10]	0,1808	-0,1830	-0,0331	0,1444	48%
[-5,5]	0,1612	-0,0013	-0,0002	0,001***	38%
[-1,1]	0,0852	0,3067	0,0261	0,2396	40%
[-20,0]	0,1445	-0,3293	-0,0476	0,2566	56%
[-15,0]	0,1434	-0,2616	-0,0375	0,2052	56%
[-10,0]	0,1439	-0,1982	-0,0285	0,1562	54%
[-5,0]	0,1362	0,0244	0,0033	0,019**	46%
[0,2]	0,0668	0,1010	0,0067	0,080*	50%
[0,5]	0,0800	0,0252	0,0020	0,019**	52%
[0,10]	0,0965	0,0100	0,0010	0,007***	48%
[0,15]	0,1086	-0,0985	-0,0107	0,078*	48%

[0,20]	0,1102	-0,1956	-0,0216	0,1543	52%
--------	--------	---------	---------	--------	-----

(Not: *** %1, ** %5, * %10 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.)

Tablo 4’te kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR), ortalama anormal getirilerden yararlanılarak bulunmuştur. Hisse senedi geri satın alımlarının ilk duyurulduğu tarih esas alınarak, bu olayın duyurulmasından önceki ve sonraki [-5,+5] olay penceresinin negatif olduğu ve istatistiksel olarak %1; [0,15] olay penceresinin negatif olduğu ve istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anormal bir getiri bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, [-5,0], [0,+2], [0,+5] ve [0,+10] olay pencerelerinde pozitif ve sırasıyla %5, %10, %5 ve %1 istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde anormal getirilerin olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, hisse geri satın alımı duyurularının gerçekleştiği kısa dönem zarfında hisse fiyatları üzerinde kısmi etkilerinin varlığından bahsetmek mümkündür.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Geleneksel finans anlayışı kapsamında, yatırımcıların rasyonel davrandıkları varsayımına dayanırken, davranışsal finans yaklaşımlarını benimseyenlere göre ise irrasyonel davranışlar sergiledikleri öne çıkmaktadır. Bu bakımdan, geçmiş 1800’lerin sonlarına dayanan, menkul kıymetleri ilgilendiren her türlü bilginin herhangi bir sapmaya sebep olmadan, eş zamanlı olarak fiyatlara yansıtıldığını “Etkin Piyasalar Hipotezi” ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, piyasa ortalaması üzerinde getiri olasılığı sağlamayacağı veya var olan bilgi gruplarının temel ya da teknik analiz metotlarıyla incelenmesinin ekstra bir katkıda bulunmayacağı öne sürülmektedir. Fakat, ‘anomali’ kavramı, hem irrasyoneliteyi hem de tahmin edilebilir fiyat hareketlerinin varlığını ve ortalama sapma olarak ifade edilmektedir.

Türkiye’de 2009 yılında Sermaye Piyasası Kurulunun izniyle pay geri satın alımı sınırlı ve bazı istisnalar çerçevesinde kullanılabilir duruma gelmesine rağmen, menkul kıymet piyasalarının dünyada birçoğunda şirketlerin ortaklarına nakit olarak ödeme yaptığı iki metottan biri olan pay geri satın alımının geçmişi uzun senelere dayanmasına ve uygulama alanının genişliğine sahip olduğu görülmektedir. Fakat, 21.07.2016 tarihinde Sermaye Piyasası Kurulu borsadaki hisselerinin geri alımının önünde herhangi bir sınır söz konusu olmaksızın gerçekleştirebilmesine ilişkin karar vermiştir. Bu kararın, gerçekleşen 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ardından dalgalı bir izlenim gösteren piyasaların kısa sürede düzeltilmesini sağladığı savunulabilir.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Sınai Endeksi’nde yer alan 34 işletmenin 01.01.2014-10.01.2020 tarihleri arasında gerçekleştirmiş oldukları pay geri satın alım ilanlarının piyasa değerine muhtemel etkisi açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Olay Çalışması yöntemi kullanıldığı çalışmada, hesaplama periyodu -20,-270 biçiminde tespit edilirken, olay penceresi -20, +20 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Borsa İstanbul 100 Endeksi pazar portföyü olarak uygulanan yöntem paralelinde faydalanılmıştır. Dikkate alınan zaman diliminde, 52 adet pay geri satın alımı ilanına ulaşılırken, veri seti sürekliliğini sağlayan 48 ilan analiz kapsamına alınmıştır. Bulgular ışığında, duyuru günü ve sonrası ilk günde pozitif Ortalama Anormal Getiri bulunurken, izleyen diğer günlerde genel bir eğilim belirlenmemiştir. Öte yandan, kümülatif olarak duyuru sonrası ilk beş ve on günlük süreler göz önünde bulundurulduğunda, pozitif ve

istatistiksel olarak anlamlı etkiye ulaşılmıştır. Sonuç olarak, Borsa İstanbul Sınai Endeksi'ndeki firmaların piyasa fiyatı üzerinde hisse senedi geri satın alım duyurularının, düşünülebilir bir etkiye sahip olduğu ve piyasanın yarı-güçlü formda etkin olmadığı iddia edilebilir.

Bu çalışmanın literatürde olay çalışması yöntemi kullanılarak Borsa İstanbul'da hisse senedi geri satın alım duyuruları ile ilgili Karakuş, Zor ve Küçük (2017) ve Arsoy (2017) yapmış oldukları çalışmalarla benzer sonuçlara sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Borsa İstanbul'un etkinliği ile ilgili farklı sektörler ve şirketler kullanarak yapılacak çalışmalar literatüre kazandırılabilirliği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Andriosopoulos, D. ve Lasfer, M. (2015). The Market Valuation of Share Repurchases in Europe. *Journal of Banking & Finance*, 55, 327-339.
- Arsoy, M. F. (2017). Hisse Geri Alım Programı Duyurularının Şirketlerin Piyasa Değerlerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(2), 1-22.
- Barak, O. (2008). İMKB'de Aşırı Reaksiyon Anomalisi ve Davranışsal Finans Modelleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 207-229.
- Bozkurt, İ., Öksüz, S. ve Karakuş, R. (2015). Finansal Tablo İlanlarının Hisse Getirileri Üzerindeki Etkisi: BİST'de Ampirik Bir Uygulama. *Maliye Finans Yazıları*(103), 113-140.
- Brockman, P. ve Chung, D. Y. (2001). Managerial Timing And Corporate Liquidity: Evidence From Actual Share Repurchases. *Journal of Financial Economics*, 61(3), 417-448.
- Chang, S. C., Chen, S. S. ve Chen, L. Y. (2010). Does Prior Record Matter In The Wealth Effect Of Open-Market Share Repurchase Announcements? *International Review of Economics and Finance*, 19, 427-435.
- Chatterjee, C. ve Dutta, P. (2015). Anomalous Price Behaviour Around Open Market Stock Repurchase Announcements in India. *Vikalpa*, 40(4), 435-443.
- Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış (A General Outlook on the Industrialization Process of Turkey). *Marmara Coğrafya Dergisi*(28), 211-231.
- Doğukanlı, H. ve Ergün, B. (2011). Davranışsal Finans Etkin Piyasalara Karşı: Aşırı Tepki Hipotezinin İMKB'de Araştırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 321-336.
- Duman, D.(2018). *Terör Saldırılarının Finansal piyasalara Etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, (Yüksek Lisans Tezi)*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elbir, G. ve Kandır, S. Y. (2017). Yatırım Duyurularının Pay Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Demir-Çelik Sektörü Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 9(1), 16-32.
- Ergin, E. (2011). İMKB Şirketleri İçin Yeni Olanak: Hisse Senedi Geri Satın Alımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(49), 66-74.

- Eser, U. (2014). Dünya Yeniden Sanayiye Dönerken Türkiye Dünya Sanayinin Neresinde? *İktisat ve Toplum*(45), 27-44.
- Eyüboğlu, K., ve Bulut, H. İ. (2016). Şirketlere Özgü Haberlerin Hisse Performansına Etkisi: BİST-30 Şirketleri Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(16), 113-138.
- Geri Alınan Paylara İlişkin Basın Duyurusu Hakkında Ek Açıklama*, <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20160725/0>, Erişim Tarihi: 24.01.2020.
- Grullon, G. ve Michaely, R. (2004). The Information Content of Share Repurchase Programs. *The Journal of Finance*, 59(2), 651-680.
- Hisse Geri Alımı Neler Getirecek?*, <https://www.ekonomist.com.tr/borsa/hisse-geri-alimi-neler-getirecek.html>, Erişim Tarihi: 25.01.2020.
- Karakuş, R., Zor, İ. ve Küçük, Ş. Y. (2017). Pay Geri Alım İlanlarının Hisse Getirisine Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(75), 55-70.
- Karan, M. B. (2011). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kıyılar, M. ve Akkaya, M. (2016). *Davranışsal Finans*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Mazgit, İ. (2013). Endeks Kapsamında Olmanın Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: BIST Temettü 25 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Sosyo Ekonomi*, 225-264.
- Polat, H. (2011). Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 24-39.
- Saens, R. ve Sandoval, E. (2005). Measuring Security Price Performance Using Chilean Daily Stock Returns: The Eventy Study Method. *Cuadernos De Economia*, 42, 307-328.
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 147-162.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *T.C. Kalkınma Bakanlığı-Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. İmalat Sanayiinde Dönüşüm-Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Taşdemir, A. (2019). *Pay Geri Alım Duyurularının Getiriler Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi ve Pay Geri Alım Kararlarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, (Doktora Tezi)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdemir, A. ve Alsu, E. (2019). Pay Geri Alım Duyurularının Pay Getirileri Üzerine Kısa Dönem Etkisi: BIST İmalat Sektörü Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 340-357.
- Wang, L. H., Lin, C. H., Fung, H. G. ve Chen, H. M. (2013). An analysis of stock repurchase in Taiwan. *International Review of Economics and Finance*, 27, 497-513.

- Yağcılar, G. G. ve Arslan, Z. (2018). İşletmelerin Geri Alım Duyurularının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: BİST 100 Şirketleri Üzerine Bir Olay Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(32), 450-474.
- Yazgan, K. F. (2017). *Kurumsal Yönetim Derecelendirmesinin Hisse Senedi Performansına Etkisi: Bist Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir İnceleme, (Yüksek Lisans Tezi)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zhang, H. (2005). Share Price Performance Following Actual Share Repurchases. *Journal of Banking & Finance*, 29, 1887-1901.

KİTLESEL FONLAMA: TÜRKİYE’DE SON 10 YILIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

*Hatice BAHÇE¹
Metehan TOLON²*

Özet

Araştırma kapsamında kitlesel fonlama konusunda kaleme alınan 2011-2021 aralığını içeren Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yayımlanan erişim sağlanabilen 24 lisansüstü derecede kaleme alınmış tez tespit edilmiştir. Çalışmada, yayımlanan 24 lisansüstü tezin bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak belirli parametreler çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda erişime açık olarak sunulan lisansüstü tez sayısı, yayım yılları, tezin türü, bağlı oldukları kurum, yazım dili, araştırma yöntemi ve anahtar kelimeleri bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenerek elde edilen bulgular neticesinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Kitlesel fonlama konulu erişime açık yayımlanan lisansüstü tezlerin sayıca en fazla 2020 yılında yazıldığı, büyük çoğunluğunun yüksek lisans derecesinde yazıldığı, yazarların sırasıyla Marmara Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi’ne bağlı olduğu, tezlerin %87,5 oranla Türkçe dilinde yazıldığı, nicel yaklaşıma kıyasla tezlerde genellikle nitel araştırma yöntemi benimsendiği ve son olarak anahtar kelime aralığının 3 ile 6 arasında değişkenlik gösterdiği görülmüştür.aaa.

Anahtar Kelimeler: Kitlesel Fonlama, Bibliyometrik Analiz, Kavram-Yoğunluk Haritası

CROWDFUNDING: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE LAST 10 YEARS IN TURKEY

Abstract

Within the scope of the research, 24 postgraduate theses on crowdfunding published in the database of the National Thesis Center of the Council of Higher Education between the years 2011-2021 were identified. In the study, it was aimed to examine 24 postgraduate theses published within the framework of certain parameters by using the bibliometric analysis method. In line with the purpose, the number of postgraduate theses, publication years, the type of the thesis, the institution they are affiliated with, the writing language, the research method and the keywords were examined with the bibliometric analysis method and some results were obtained as a result of the findings. Compared to the quantitative approach, the highest number of graduate theses published on crowdfunding were written in 2020, the majority of them were written in master's degrees, the authors were affiliated with Marmara University, Bahçeşehir University and Başkent University, 87.5% of the theses were written in Turkish. it has been seen that the qualitative research method is generally adopted in theses and finally the keyword range varies between 3 and 6.)

Keywords: Crowdfunding, Bibliometric Analysis, Concept-Density Map

GİRİŞ

Herhangi bir bilim dalıyla ilgili kaleme alınmış çalışmaların belirlenmiş dönemlerde irdelenerek ilgili bilim dalındaki gelişmelerin meydana çıkarılmasında kritik önem arz etmektedir. Ki böyle bir incelemenin belirli aralıklarla gerçekleştirilmesi durumunda ele alınan disiplindeki gelişme durumunu ortaya çıkarmak mümkün hale gelmektedir. Bu yöntemle elde edilen sonuçlar incelenen bilim dalında gelişme varsa bu

¹ Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi, Bünyan Meslek Yüksekokulu, haticeuc@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4358-4400

² Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, metehan.tolon@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0832-3632

gelişmeye neden olan eğilimleri anlama, sorun olması durumunda ise çözüm sağlama olanağı sunmaktadır (Üsdiken ve Pasadeos, 1993). Bir bilim dalındaki ilerlemeleri ya da problemleri ortaya çıkarmak ve değerlendirebilmek noktasında en önemli veri tabanının ilgili alanda yayımlanmış olan çalışmaların oluşturduğu ve bu çalışmaların daha nesnel bulgu ve sonuçlar ortaya koyduğu görüşü bilim adamları arasında genel kabul görmektedir (Kozak, 2001:26).

Sayım yapmaya dayalı bir alan olan bibliyometri, kitap, dergi, tez, makale gibi yayınların çeşitli özelliklerinin istatistiksel yöntemlerle incelenerek belirli bulgulara ulaşılması temeline dayandırıldığı belirtilmektedir (Al ve Coştur, 2007:144). Bibliyometrik analizin tarihsel gelişimine baktığımızda kökenlerinin Batıya dayandığını ve bibliyografyaların istatistiki değerlendirilmelerinden kaynaklandığını görmekteyiz (Osareh, 1996:149). Bibliyometri terimi ilk olarak Allan Pritchard tarafından 1969 yılında matematiksel ve istatistiksel metotların kitaplara ve çeşitli yayınlara uygulanması ile hayat bulmuş, sonrasında Robert A. Fairthorne Dökümantasyon Dergisi'nde yayınlanan makalesinde bu terimi kullanmıştır (Aksoy, 2020:135).

Bibliyometrik analiz uygulanarak hazırlanan çalışmalarda yazarlara ait özellikler, yazarların bağlı olduğu kurumlar, çalışmanın konusu, kullanılan kaynaklar, atıf yapılan yazarlar, kullanılan anahtar kelimeler gibi parametreler betimleyici istatistiksel yöntemler kullanılmaktadır (Çetinkaya Bozkurt ve Çetin, 2016:232). Osareh (1996) eserinde iki farklı bibliyometrik analiz çalışması olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, çalışmalarda kullanılan kaynaklardan faydalanarak atıf analizi yöntemini ele alan bibliyometrik analizdir. Bir diğeri ise, çalışmaların konularını, yayım yıllarını, yazarların özelliklerini ve unvanlarını, kullanılan anahtar kelimeleri gibi çeşitli parametrelerle inceleyen betimleyici bibliyometrik analizdir (Tabak, Öztürk ve Barbak, 2016:119). Ayrıca bibliyometrik incelemelerde bibliyometrik yasalar (Braford Yasası, Lotka Yasası ve Zipf Yasası), atıf analizi ve araştırma performans göstergeleri şeklinde üç temel araştırma alanı da yer almaktadır (Diodato, 1994:14).

Yükseköğretim kurumları bilgi üretimini sağlayan kuruluşların başında gelmekte, toplumsal gelişmeye ve ilerlemeye katkı sağlamaktadır. Yükseköğretim kurumlarının lisansüstü birimlerinde üretilen tez çalışmaları ise bu toplumsal gelişme ve ilerlemeye katkıda bulunmaktadır. Bunlardan dolayı ülkemizde kaleme alınmış olan lisansüstü tezlerin incelenmesi, ilerleyişin ve gelişimin ortaya çıkarılması açısından önem arz etmekte; literatüre, bilime ve topluma katkı sağlamaktadır (Tayfun ve ark., 2018:524).

Çalışmada ilk olarak 1997 yılında ABD'de kullanılmaya başlanılan, ülkemizde ise 2010 yılında tanışılan, girişimcilerin çok sayıda kişiden küçük tutarlar toplayarak gereken sermayeyi sağlamaları olarak ifade edilen kitlesel fonlama (Vural, 2019:1) konusunda kaleme alınmış ve Ulusal Tez Merkezinde yayımlanmış tezlerin çeşitli parametreler dahilinde bibliyometrik analizi amaçlanmıştır. Çalışmaya konu olan kitlesel fonlama hem ülkemizde farkındalığı artan bir mecra olduğundan son on yılda gelişme ve ilerleyişini göstermesi hem de bu konuda çalışmak isteyen araştırmacı ve akademisyenlere rehberlik etmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Başlangıçta bibliyometrik analiz açıklanmış, birinci bölümde ise kitlesel fonlama olgusu ve literatürde bibliyometrik analiz kullanılan çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın yöntemine değinilmiştir. Bir sonraki bölümde incelenen lisansüstü tezlerden elde

edilen bulgular sunulmuş, son bölümde ise bulgular çerçevesinde elde edilen sonuçlar değerlendirilerek araştırmacılara ve akademisyenlere öneriler getirilmiştir.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Günümüzde, rekabette meydana gelen hızlı artış, küreselleşme, internet, bilgisayar ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler pek çok alanda olduğu gibi girişimcilik ve finans alanında da birçok değişiklik ve yeniliğe yol açmıştır. Girişimciler karşılaştıkları problemlerin içerisinde en çok finansal kaynağı elde etmede sorun yaşamaktadırlar. Arkadaş, aile, bankalar ve diğer finans kurumları ile devlet gibi klasik yollarla elde ettikleri finansal kaynaklara yeni kavram ve yöntemler eklenmiş, kişisel girişimler ve faaliyetler ön plana çıkmıştır. İçinde bulunduğumuz zamanda ABD ve Avrupa’da oldukça etkin kullanılan, ülkemizde ise ilk olarak 2010 yılında tanışılan kitlesel fonlama yöntemi finans literatürüne eklenen yeni kavramlar arasında kendine yer bulmuştur (Vural, 2019:1).

2008 yılında tüm dünyada etkili olan ekonomik kriz ile işletmelerin klasik finans yöntemlerini kullanarak kaynak sağlamada sıkıntı yaşaması, bankaların kredi maliyetlerini artırması, bankalardan sermaye elde edilmesinin zorlaşması ile ortaya çıkan kitlesel fonlama, girişimcilerin finansal kaynağa erişimlerini sağlayan modern, inovatif girişim finansmanı tekniğidir. Bu teknik finansal destek arayan girişimcilere, klasik finans kaynakları yerine internet olanaklarının kullanılması yolunu açarak daha hızlı bir şekilde çok sayıda yatırımcıya erişerek fon elde etme imkanı sunmaktadır (İşler, 2014:51). Girişimcilere fon sağlayan destekçiler ise girişimciler tarafından sunulan projelere sağladıkları bu fonlar karşılığında ortaklık, ödül, ön sipariş olanağı gibi karşılıklar elde etmek için ya da hiçbir karşılık beklemeden sadece bağışta bulunarak sermaye arayan girişimcilere istedikleri fonu sağlamaktadırlar (Ünsal, 2017:21).

Kitlesel fonlama kavramının uygulamasını ilk olarak 1997 yılında bir müzik topluluğu olan Marillion’un ABD’ye turne düzenlemek amacıyla hayranlarından internet aracılığıyla 60.000\$ fon toplamasıyla görmekteyiz (Ünsal, 2017:17). Kavramın literatüre girişi ise 2006 yılında Michael Sullivan’ın “fundavlog” olarak adlandırdığı çalışmasını kullanarak projeleri fonlama düşüncesiyle karşımıza çıkmaktadır (İşler, 2014:52). Kitlesel fonlama modelinin ülkemizde kullanımı yeni olup, kurulan ilk kitle fonlaması platformu 2010 yılında ProjemeFON, bu platform aracılığıyla başarılı olan ilk proje ise Zumbara projesidir (Vural, 2019:141).

Dünya’da yaygın olarak kullanılan, ülkemizde ise hızı giderek artan kitlesel fonlama farklı yazarlar tarafından farklı açılardan ele alınarak çeşitlendirilse de genel kanı yatırım amaçlı ve yatırım amaçlı olmayan şeklinde ikiye ayrıldığı yönündedir. Yatırım amaçlı kitle fonlaması yöntemleri, hisse bazlı ve borç bazlı; yatırım amaçlı olmayan kitle fonlaması modelleri, ödül bazlı ve bağış bazlı olarak sınıflandırılmaktadır (Şahap, 2020:53).

Tarihsel süreç içerisinde bibliyometrik analiz kullanılan çalışmalar ise detaylarıyla Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bibliyometrik Analizin Kullanıldığı Çalışmalarla İlgili Bilgiler

Sıra No	Yıl	Yazar(lar)	Başlık	Konu
1	1917	Cole ve Eales	The history of comparative anatomy. Part I: A statistical analysis of the literature.	1550 ila 1860 yılları arasında karşılaştırmalı anatomi branşında gerçekleştirilen yayımlar istatistiksel analizler ile ortaya konulmuştur.
2	1923	E. Wyndham Hulme	Statistical bibliography in relation to the growth of modern civilization.	Tarih alanında yayımlanan çalışmaların istatistiki analizi gerçekleştirilmiştir.
3	1927	P.L.K. Gross ve E.M. Gross	College libraries and chemical education.	Journal of the American Chemical Society dergisinde yayımlanan makalelerin kaynakçaları atıf analizi yöntemiyle sunulmuştur.
4	2004	Al ve Tonta	Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar.	1974-2002 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik bölümünde yazılan lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz ile değerlendirilmiştir.
5	2007	Al ve Coştur	Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili.	1995-2005 yılları arasında Social Science Citation Index'de (SSCI) taranan Türk Psikoloji Dergisini bibliyometrik analiz ile ele alınmıştır.
6	2012	Özel ve Kozak	Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması.	2000-2010 yılları arasında turizm pazarlaması konulu yayımlanan Türkçe makaleleri bibliyometrik analiz ile incelenmiştir.
7	2013	Şakar ve Cerit	Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: Bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma.	1980-2012 yılları arasında Social Science Citation Index'de (SSCI) taranan ve başlığında pazarlama kelimesine yer veren çalışmalar bibliyometrik analiz kullanılarak incelenmiştir.
8	2014	Hotamışlı ve Erem	Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi.	2005-2013 yılları arasında Muhasebe ve Finansman Dergisinde yayımlanan makaleler bibliyometrik analiz ile değerlendirilmiştir.
9	2015	Ulu ve Akdağ	Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk iletişim örneği.	1999-2013 yılları arasında Selçuk İletişim Dergisinde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir.
10	2016	Boztoprak, Demir ve Çoruhlu	Türkiye'de harita/geomatik mühendisliğinde yapılan doktora tezlerinin içerik analizi.	Türkiye'de Harita Mühendisliği alanında kaleme alınmış olan Doktora tezleri bibliyometrik analiz kullanılarak değerlendirilmiştir.
11	2020	Aksoy	Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi'nde işletme alanında yayımlanmış makalelerin bibliyometrik analizi.	1996-2020 yılları arasında Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisinde işletme alanında yayımlanan makaleler

				bibliyometrik analiz kullanılarak incelenmiştir.
12	2021	Baynal Doğan, Doğan ve Aykan	Liderlik tarzlarının bibliyometrik analizi.	1975-2020 yılları arasında Web of Science veri tabanında yer alan liderlik tarzları konusunu içeren makaleler bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Kaynak: Polat, Z.A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). Harita Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. Harita Dergisi, 161, 46-56.

2. YÖNTEM

Temel olarak bibliyometrik analiz başlığı altında kullanılan yöntemler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Polat, Saraçoğlu ve Duman, 2019:47):

- 1- Atıf Analizi (Citation Index),
- 2- Bibliyografik Eşleştirme,
- 3- Ortak Atıf Analizi (Cocitation),
- 4- Bibliyometrik Haritalama Yöntemi.

Atıf analizi, yazarlar tarafından ortaya atılan fikirlerin diğer araştırmacı ve akademisyenler tarafından kaynak olarak gösterilmesidir (Lluch vd. 2009:374). Bibliyometrik eşleştirme; farklı iki kaynaktan aynı yayına atıf yapılmasıdır (Rehn ve Kronman, 2008:7). Ortak atıf analizi bir kaynaktan farklı iki yayına atıf yapılması olarak tanımlanmaktadır. Bibliyometrik haritalama modeli ise yayınlara katkı veren yazarların ve kurumların dağılımını ve yayınların içeriklerini incelemektedir. Bu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemlerinden bibliyografik haritalama modeli kullanılmıştır. Bu çalışma nitel araştırma modeline göre tasarlanmıştır. Betimsel nitelikte olan bu çalışmada Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde 2011-2021 yılları arasında yayımlanan ve içerikleri kitlesel fonlama olan lisansüstü tezler birçok parametre kapsamında irdelenmiştir. Araştırmanın temelini oluşturan lisansüstü tezlerin elde edilmesi için öncelikle Ulusal Tez Merkezi'ne elektronik ortamda erişim sağlanarak kitlesel fonlama konulu lisansüstü tezler belirlenmiş ve Tablo 2'de sunulmuştur. Sunulan bilgilere göre, kitlesel fonlama konusu ile ilgili yayımlanan 25 adet lisansüstü tezin mevcut olduğu, bu tezlerin 24'ünün erişiminin açık, 1 tanesinin erişiminin kapalı olduğu; erişimi açık olan tezlerin çoğunluğu yüksek lisans derecesine sahip tezlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. 2011-2021 Yılları Arasında Kitlesel Fonlama Konulu Lisansüstü Tez Dağılımı

Araştırma Konusu	Erişimi Açık Olan Lisansüstü Tezler		Erişimi Kapalı Olan Lisansüstü Tezler	
	Yüksek Lisans	Doktora	Yüksek Lisans	Doktora
Kitlesel Fonlama	17	7	1	-
Toplam	24		1	
Genel Toplam				25

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> adresinden elde edilen veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 20/12/2021)

Çalışmada uygulanan bibliyometrik haritalama yöntemi Ulusal Tez Merkezi'nden taranarak elde edilen erişime açık 24 lisansüstü teze yönelik gerçekleştirilmiş, ulaşılan verilerin frekanslarına ve yüzdelere ait tanımlayıcı istatistikî değerler sunulmuştur. Araştırmanın kısıtını ele alınan konunun yalnızca 2011 ila 2021 yılları arası sınırlandırılması oluşturmaktadır. Saptanan yıllar arasında Ulusal Tez Merkezi veri tabanında sunulmuş tezler ele alınarak henüz girişi gerçekleştirilmemiş tezler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu çalışmanın araştırma problemini “Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında yayımlanmış kitlesel fonlama konusundaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizleri nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırma problemini cevaplama amacıyla çalışmada kullanılan bibliyometrik parametreler aşağıda verilmiştir:

1. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin yayımlandıkları yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
3. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin bağlı oldukları kuruma göre dağılımı nasıldır?
4. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin yazım diline göre dağılımı nasıldır?
5. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
6. Ulusal Tez Merkezi’nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu yayımlanan tezlerin anahtar kelimelerine göre dağılımı nasıldır?

3. BULGULAR

Araştırmada 2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi’nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tez araştırma problemini çözümlenme amacıyla farklı parametreler kapsamında incelenmiş ve bulgulara yönelik bilgiler aşağıda verilmiştir.

2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi’nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tezin yıllara göre dağılımı Tablo 3’de verilmiştir. Tabloya göre çalışma konusu ile ilgili yayımlanmış en güncel tezin 2021 yılına ait olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin en fazla tez %37,5 ile 2020 yılında yayımlanmıştır.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Yayımlandıkları Yıllara Yönelik Dağılımı

Parametreler	Gruplar	n	%
Lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllar	2014	1	4,2
	2016	2	8,3
	2018	1	4,2
	2019	8	33,3
	2020	9	37,5
	2021	3	12,5
Toplam		24	100,0

2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tezin türlerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir. Tabloya göre yayımlanan tezlerin %70,8 oranla büyük çoğunluğu yüksek lisans tezlerine aittir. Konuyla ilgili doktora derecesinde yazılan tezlerin oranı ise %29,2'dir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Türüne Yönelik Dağılımı

Parametreler	Gruplar	n	%
Lisansüstü tezlerin türü	Yüksek Lisans	17	70,8
	Doktora	7	29,2
Toplam		24	100,0

2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tezin bağlı buldukları kuruma göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir. Tabloya göre kitlesel fonlama konulu lisansüstü tez yayımlayan kurumlar arasında ilk sırada %12,5 oranla Marmara Üniversitesi yer almaktadır. Marmara Üniversitesi'ni takiben %8,3 oranla Bahçeşehir Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesini gelmektedir. Diğer kurumlar ise %4,2 oranla sıralanmaktadır.

Tablo 5. Tezlerin Bağlı Buldukları Kuruma Yönelik Dağılımı

Parametreler	Gruplar	n	%
Lisansüstü tezlerin bağlı olduğu kurumlar	Marmara Üniversitesi	3	12,5
	Bahçeşehir Üniversitesi	2	8,3
	Başkent Üniversitesi	2	8,3
	İstanbul Teknik Üniversitesi	2	8,3
	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	4,2
	Hacettepe Üniversitesi	1	4,2
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	4,2
	İstanbul Üniversitesi	1	4,2
	Yalova Üniversitesi	1	4,2
	Düzce Üniversitesi	1	4,2
	Kırklareli Üniversitesi	1	4,2
	Galatasaray Üniversitesi	1	4,2
	Yıldız Teknik Üniversitesi	1	4,2
	İstanbul Okan Üniversitesi	1	4,2
	Atılım Üniversitesi	1	4,2
	İstanbul Bilgi Üniversitesi	1	4,2
	Dokuz Eylül Üniversitesi	1	4,2
Pamukkale Üniversitesi	1	4,2	
Ege Üniversitesi	1	4,2	
Toplam		24	100,0

2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tezin yazım diline göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Tabloya göre, yayımlanan tezlerin büyük çoğunluğu %87,5'lik bir oranla Türkçe dilinde kaleme alınmıştır. İngilizce olarak yazılan tezlerin oranı ise %12,5'tir.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Yazım Diline Yönelik Dağılımı

Parametreler	Gruplar	n	%
Lisansüstü tezlerin yazım dili	Türkçe	21	87,5
	İngilizce	3	12,5
Toplam		24	100,0

2011-2021 yılları arasında Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan kitlesel fonlama konulu 24 lisansüstü tezin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 7'de gösterilmiştir. Tabloya göre, yayımlanan tezlerin %54,2'si nitel, %45,8'i nicel yöntem benimsenerek yazılmıştır.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Yönelik Dağılımı

Parametreler	Gruplar	n	%
Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemleri	Nicel	11	45,8
	Nitel	13	54,2
Toplam		24	100,0

Ulusal Tez Merkezi'nde 2011-2021 yılları arasında kitlesel fonlama konulu kaleme alınan lisansüstü tezlerin anahtar kelimelerine göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir. İncelemeye alınan lisansüstü tezlerde en fazla altı en az üç tane anahtar kelime kullanılmıştır. Bir tanesi 2014 yılında, iki tanesi 2020 yılında olmak üzere yayımlanan üç tane lisansüstü tezde anahtar kelimeye yer verilmemiştir. Anahtar kelimelerde en çok kullanılan kavramların yoğunluğu Word Art yazılımı kullanılarak sunulan kavram-yoğunluk haritası ile belirtilmiştir.

Şekil 1. Kullanılan Anahtar Kelimelerin Kavram-Yoğunluk Haritası



4. SONUÇ

Girişimciler için yeni bir sermaye elde etme yolu olan kitlesel fonlama, küçük toplulukların bir araya gelerek bağış /ödül / hisse ya da borçlanma temelli projeleri finanse etmelerini ifade etmektedir. Kitlesel fonlama sayesinde girişimciler destekçilerin yardımlarıyla projelerini hayata geçirebilmektedirler. Ülkemizde son dönemlerde dikkat çeken bir konu haline gelen kitlesel fonlama akademik platformlarda da çalışılmaya başlanan konular arasında kendine yer edinmiştir. Bu çalışmada kitlesel fonlama konusunda çalışılan lisansüstü tezler incelenerek konunun literatürdeki gelişiminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda incelenen lisansüstü tezler çeşitli parametreler çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda, kitlesel fonlama 2010 yıllarında bir platform ile ülkemize giriş yapmasına rağmen çalışmaların aslında son üç yılda artış gösterdiği görülmüştür. Bu çalışma, kitlesel fonlama konusunda yazılan lisansüstü tezlerin gelişimlerini göstermesi ve bu konu ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara rehberlik etmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada kullanılan yöntem bibliyometrik analiz yöntemlerinden biri olan bibliyometrik haritalama metodu kullanılmıştır. İkincil verilerden faydalanılarak uygulanan bu metotta konu farklı parametreler

çerçevesinde ele alınmıştır. Uygulamaya konulan yöntem genel olarak araştırmacının etkisi olmayan materyallerin değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Araştırma sürecinde öncelikle “kitlesel fonlama” kelimesi ile ulusal tez merkezinde detaylı arama yapılarak konuya ilişkin çalışmalar elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen çalışmalar yayım yılı, yayım türü, yazım dili, bağlı olduğu kurumlar ve kullanılan araştırma yöntemleri parametreleri çerçevesinde SPSS 23.0 paket programı kullanılarak dağılımları değerlendirilmiştir. Word Art programı kullanılarak çalışmalarda yoğun olarak kullanılan anahtar kelimelerden oluşan bir kavram-yoğunluk haritası oluşturulmuştur. Son dönemim önemli ve değer verilen bir konusu olarak karşımıza çıkan kitlesel fonlama her geçen gün çalışma alanını genişleterek değerini artıran bir konuma doğru ilerlemektedir. Bu sebeple konuya ilişkin hazırlanan çalışmaların bir araya getirilerek bütüncül halde sunulması yeni çalışmalara yol gösterici nitelikte olacaktır. Ayrıca sadece akademik çalışmalar değil, işletmelerin, girişimcilerin ve yatırımcıların uygulamalarına destek niteliğinde kullanılabileceğinden önem arz etmektedir.

Kitlesel fonlama konusunda ülkemizde kaleme alınmış olan tez çalışmalarının belirlediğimiz on yıllık süreçte ilk kez 2014’te çalışıldığı, günümüze yaklaştıkça çalışmaların yoğunlaştığı görülmüştür. İlk kitlesel fonlama platformu oluştuğunda ülkemizde konuyla alakalı bir literatür varlığının bulunmaması, gün geçtikçe konu ile ilgili çalışmalara başlanması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir.

İncelenen lisansüstü tezlerin hem yüksek lisans hem doktora derecesinde olduğu ancak büyük çoğunluğunun yüksek lisans türünde kaleme alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Konunun ülkemizde yeni yeni yaygınlaşması, doktora programında eğitimini sürdüren araştırmacıların farklı alanlara ve konulara yönelmeleri yahut öğretim elemanlarının bireyleri farklı alanlara yönlendirmeleri bu sonuca bir neden niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

İncelenen tezlerin toplam 19 üniversitede çalışıldığı, Marmara Üniversitesi’nin diğerlerine kıyasla konu ile ilgili sayıca fazla tez yazdırarak birinci sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin bağlı bulunduğu kurumlar genel olarak incelendiğinde kitlesel fonlama konusunun devlet üniversitelerinde daha fazla çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada ele alınan kitlesel fonlama konulu lisansüstü tezlerden büyük çoğunluğun Türkçe dilinde kaleme alındığı sonucuna ulaşılmıştır. İngilizce dilinde ele alınan tezler aynı zamanda doktora derecesinde yer alan tezlerdir. Elbette ki tezlerin büyük çoğunluğun Türkçe olarak yazılması beklenen sonuçtur. Bu noktada tez danışmanlarının yönlendirmeleri ve hem danışmanların hem de yazarların İngilizceye hakim olmaları etkili olmaktadır. Ülkemizde öncelikli Türkçe dilinde yazım tercih edildiğinden hem konunun ilerlemesi hem de konunun detaylarıyla aktarılabilmesi açısından anadil kullanımı önem arz etmektedir.

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde, %8,4 gibi çok az bir oranla nitel araştırma yönteminin benimsendiğini görmekteyiz. Konu ile ilgili geçerli bir ölçek henüz literatürde yer almamaktadır. Yapılan nicel çalışmalar ya bir teoriye dayandırılarak uygulanmış ya da bir başka ölçek/ölçekler konuya uyarlanarak sonuçlar elde edilmiştir. Yabancı literatürde çalışmaların çok büyük çoğunluğu nitel araştırma yöntemleri kullanılarak sunulmuştur. Kitlesel fonlama tarafları ile yapılan görüşmeler neticesinde sonuçlar elde edilmiştir. Konu ile ilgili kitlesel fonlama tarafları ile yapılan

görüşmeler neticesinde daha gerçekçi ve uygulanabilir sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir ancak konuya dair ölçek bulunmaması da bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma araştırmacılara, konuya yönelik belirli parametrelerin öne çıkarıldığı bir tablo sunması bakımından kılavuz niteliği taşımaktadır. Tezlerde nicel yönteme kıyasla nitel yöntemler kullanılması göz önüne alındığında nicel yönteme yönelik bir ölçegin literatüre kazandırılması alan içerisinde bir farklılık oluşturacaktır. Ayrıca sadece akademik alanda değil; kitlesel fonlama tarafları olan girişimcilere, yatırımcılara ve işletmelere uygulayıcı anlamda yol gösterici olacaktır.

Konu ile ilgili gelecekte yapılacak olan çalışmalar, parametrelerde farklılıklara gidilerek değişik yönlerden ele alınabilir. Çalışmamızda sunduğumuz parametrelere ek olarak, sayfa numarası, enstitü-anabilim dalı bilgisi, danışman ve yazar bilgisi, sayfa numarası, kaynakça tahlili gibi parametreler dahilinde incelemeler yapılabilir. Farklı bir alan olarak makaleler yahut dergiler değişik parametreler çerçevesinde araştırılabilir. Çalışmamızda kullanılan bibliyometrik haritalama yönteminden farklı olarak, yayımlanan makale ya da tezlerden kimlerin faydalandığını belirlemek üzere atıf analizi, bibliyografik eşleştirme veya ortak atıf analizi yöntemlerinin tercih edilmesi alana yüksek katma değer sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, G. (2020). Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi'nde işletme alanında yayımlanmış makalelerin bibliyometrik analizi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 134-149.
- Al, U. ve Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 21 (2), 142-163.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.
- Baynal Doğan, Doğan ve Aykan. (2021). Liderlik tarzlarının bibliyometrik analizi. *Erciyes Akademi*, 35 (1), 161-189.
- Boztoprak, T., Demir, O. ve Çoruhlu, Y.E. (2016). Türkiye'de harita/geomatik mühendisliğinde yapılan doktora tezlerinin içerik analizi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(2), 252-260.
- Cole, F. J. & Eales, N. B. (1917). The history of comparative anatomy. Part I: A statistical analysis of the literature. *Science Progress*. 578-596.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö. ve Çetin, A. (2016). Girişimcilik ve kalkınma dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(2), 229-263.
- Diodato, V. (1994). Dictionary of bibliometrics. New York, The Haworth Press.
- Gross, P. L. K. & Gross, E. M. (1927). College libraries and chemical education. *Science*, 66(1713), 385-389.
- Hotamışlı, M. ve Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 1-20.

- Hulme, E. W. (1923). *Statistical bibliography in relation to the growth of modern civilization*. London: Grafton.
- İşler, T. İ. 2014. *Modern Finansmanda Yeni Bir Dönem: Kitlese Fonlama –Crowdfunding*. TSBM Gösterge Dergisi, Güz: 50-65.
- Kozak, N. (2001). *Türkiye'de Turizm Pazarlaması Literatürünün Gelişim Süreci: 1972- 1998 Yılları Arasında Hazırlanmış Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Biyo-Bibliyografik Bir İnceleme*. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi. 12 (1), 26-33.
- Lluch, J., O., Velasco, E., Lopez, M. & Haba, J. (2009). Coauthorship and citation networks in Spanish history of science research. *Scientometrics*, 80 (2), 373-383.
- Osareh, F. (1996). *Bibliometrics, Citation analysis and co-citation analysis: A review of literature*. *Libri*, 46 (3), 149-158.
- Özel, Ç.H. ve Kozak, N. (2012). *Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması*. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 26(4), 715-733.
- Polat, Z.A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). *Harita Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi*. *Harita Dergisi*, 161, 46-56.
- Rehn, C. ve Kronman, U. (2008). *Bibliometric handbook for Karolinska Institutet*.
- Şahap, F. (2020). *Girişimcilik Temelinde Alternatif Bir Finansman Modeli Olan Kitle Fonlaması ve Türkiye'deki Yatırımcılarına Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şakar, G.D. ve Cerit, A. G. (2013). *Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: Bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma*. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 37-62.
- Tabak, A., Öztürk, T. ve Barbak, A. (2016). *Kamu politikası disiplininin kavramsal gelişimini bibliyometri kullanarak anlamak mümkün mü?: 1980-2014 döneminin bilimsel haritalama analizi*. *EUL Journal of Social Sciences*, 7 (2), 117-143.
- Tayfun, A., Ülker, M., Gökçe, Y., Tengilimoğlu, E., Sürücü, Ç. ve Durmaz, M. (2018). *Turizm Alanında Yiyecek ve İçecek ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi*. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (2), 523-547.
- Ulu, S. ve Akdağ, M. (2015). *Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk iletişim örneği*. *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21.
- Ünsal, S. 2017. *Kitlese Fonlama: İş Yapma Yöntemini Değiştirecek Yeni Sistem*. İstanbul: Ceres Yayınevi.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos. Y. (1993). *Türkiye'de Örgütler ve Yönetim Yazını*. *Amme İdaresi Dergisi*. 26 (2), 73-93.

Vural, A. (2019). Girişimciler İçin Yeni Nesil Bir Finansman Modeli “Kitle Fonlaması - Crowdfunding”:
Dünya Ve Türkiye Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme ve Model Önerisi. Yayımlanmış Doktora
Tezi. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Sağlık Kurumlarında Yapılan Maliyet Çalışmaları ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi (2003-2021)

Ahmet TERZİ¹

Özet

1 Aralık 2019 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletine bağlı bir eyalet alt şehri olan Vuhan'da ortaya çıkan Covid-19 tüm dünyayı etkileyerek küresel bir salgına (pandemi) dönüşmüştür. Yayılım hızı nedeniyle birçok ülkede sağlık sisteminin neredeyse çökmesine neden olan bu pandemi sonrasında, toplumda sağlık kurumlarının önemine dair farkındalık oluşmaya başlamıştır. Sanayi ve hizmet işletmelerinde olduğu kadar sağlık kurumlarında da önemli olan maliyetler bir kez daha gündeme gelmiştir. Bu makale, Türkiye'de 2003 yılından itibaren başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı sonrasında yazılan ve sağlık kurumlarında maliyet uygulamalarını inceleyen lisansüstü tezlerin analiz edildiği bibliyografik bir çalışmadır. Tezlerin tamamının yazım dilinin Türkçe olduğu, 2015 yılından Covid-19'un ortaya çıktığı 2020 yılına kadar, bu alanda yazılan tez sayısında önemli bir artış yaşandığı, tezlerin %81'inin kamu üniversitelerinde yazıldığı, Maliyet Analizi ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin uygulaması en fazla yapılan yöntemler olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Kurumları, Lisansüstü Tezler, Maliyet Yönetimi, İçerik Analizi

Analysis of Graduate Theses on Cost Studies in Health Institutions (2003-2021)

Abstract

Covid-19, which emerged in Wuhan on December 1, 2019, has become a global epidemic affecting the whole world. Due to its spread rate, it has almost caused the collapse of the health system in many countries. The pandemic has raised the awareness on the importance of health institutions in society. The importance of costs, which are important in health institutions as well as in industry and service enterprises, came to the fore once again. This article is a bibliographic study that analyzes postgraduate theses, which were written after the Health Transformation Program started in Turkey in 2003, and which examine cost practices in health institutions. According to the findings, the written language of all theses is Turkish. From 2015 to 2020, when Covid-19 emerged, there has been a significant increase in the number of theses written in this field. 81% of theses were written in public universities. Cost Analysis and Activity Based Costing Method are the most frequently applied topics.

Keywords: Health Institutions, Graduate Theses, Cost Management, Content Analysis

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlık doğa ile olan mücadelesinde başarılı olabilmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Bunu yapabilmek için yine doğadan faydalanmış ve nesilleri tehdit eden hastalıklarla baş edebilmek adına ilaçlar hazırlanmış, farklı kürler denenmiştir. Tıp biliminin yanı sıra süratli bir biçimde gelişen teknolojiler yardımı ile aşilar geliştirilmiş ve çaresiz görülen birçok hastalık tedavi edilebilmiştir. İnsanın doğa ile serüveninin son örneği 1 Aralık 2019 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletine bağlı bir alt eyalet şehri olan Vuhan'da ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 (Coronavirus) pandemisi olmuştur. ABD, İtalya,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ahmetterzi@yandex.com, ORCID: 0000-0003-4193-3782

İspanya Almanya, İngiltere, Fransa, Brezilya gibi gelişmiş ülkeler de dahil, neredeyse tüm devletlerin sağlık sistemi bu pandemi karşısında hazırlıksız yakalanmış ve yetersiz kalmıştır.

Covid-19'un Türkiye'de ilk kez görüldüğü gün olarak açıklanan 11 Mart 2020 tarihinden beri virüsün bulaştığı insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak Türkiye'de, 2003 yılından itibaren başlatılan sağlıkta yatırım hamleleri, ülkedeki sağlık sisteminin çökmesinin ve yaşanması muhtemel can kayıplarının önlenmesinde son derece faydalı sonuçlar doğurmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) hükümetleri tarafından 2003 yılından itibaren başlatılan ve ülkenin sağlık sisteminde köklü değişim ve dönüşümler meydana getiren Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile köklü reformlar yapılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012). Yeni yapılan üniversite hastaneleri, şehir hastaneleri ve eğitim ve araştırma hastaneleri ile bir yandan fiziki şartlar iyileştirilirken diğer yandan kamu özel sektör dengesi kurulmuş, sağlık hizmetlerinin finansmanında, hizmet sunumunda ve organizasyon yapısında önemli reformlar yapılmıştır (Sarıyıldız, Paşaoğlu ve Yılmaz, 2021: 316).

2019 yılından günümüze değin yaşanan salgın nedeniyle sağlık sistemlerine atfedilen önem de artmıştır. Buna bağlı olarak sağlık alanına yapıla yatırımlar artırılmış, yatırımların doğal sonucu olarak hasta başına maliyetlerde önemli artışlar meydana gelmiştir. Artan maliyetler nedeniyle günümüzde sağlık kurumları hiç olmadıkları kadar maliyet çalışmalarına ihtiyaç duymaktadır. Sağlık kurumlarında uygulanacak etkin bir maliyet sistemi sayesinde maliyetlerin yönetilebilmesi kolaylaşırken, aynı zamanda karlılıkta ve verimlilikte de artışlar sağlanabilecektir.

Bu çalışma, 2003 yılında SDP ile başlatılan dönüşümden bu yana yazılan ve sağlık kurumlarında maliyetlerin ikincil kaynaklar üzerinden analiz edildiği tezlerin incelenmesini amaçlamıştır. Bunun nedeni yalnızca birincil veri toplama yöntemini kullanan tezlerin bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış olmasıdır. Çalışmayı benzer çalışmalardan ayıran temel özellik budur. Muhasebe alanında Tosunoğlu ve Çam (2016) tarafından yapılan bibliyometrik analiz çalışmasında, maliyetler ile ilgili işletme alanında yazılan 270 tezin 163'ünde (yaklaşık %60) veri toplama yöntemi olarak ikincil verilerin kullanıldığının tespit edildiği ifade edilmektedir. Maliyet konularında uygulama yapılan tezlerde yalnızca birincil verinin kaynak olarak kullanılması, sonuçların sağlıklı olarak değerlendirilememesine neden olabilir. Bu nedenle, yalnızca birincil verileri dikkate alan tezler bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanmış olan 74 tez analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda tezlerin genel özellikleri, hangi yıl yazıldıkları, tezin yazıldığı üniversitenin sahiplik yapısı ve hangi bölgede bulunduğu, tezlerin enstitü ve anabilim dallarına göre dağılımı, tezlerde kullanılan anahtar kelimeler, kaynak sayıları, veri toplama yöntemleri, araştırmaya konu olan muhasebe yöntemi ve benzeri bulgular ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda, bulgulardan hareketle sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarına ilişkin genel bir değerlendirme yapılmış ve yeni yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR

Sağlık kurumlarında ikincil kaynakların ya da birincil ve ikincil kaynakların aynı anda kullanılması suretiyle maliyet çalışmalarını inceleyen bibliyometrik bir çalışma literatürde önemli bir eksiklik olarak tespit edilmiştir. Daha önce Toraman ve Aslantaş Ateş (2020) tarafından yapılan bir çalışma, sağlık alanında maliyetler ile ilgili yazılmış olan makaleleri konu edinmiştir. Çalışmalarının kapsamına dahil

ettikleri 72 makaleyi inceleyen araştırmacılar önemli bulguları paylaşmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre 2016 yılından sonra bu alanda yazılan makale sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. 2018 yılında yazılan makale sayısı 20 olarak tespit edilmiştir. Makalelerde en fazla kullanılan anahtar kelimenin %51 ile (37 kez) Maliyet Analizi olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Tezcan ve şahin (2019) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı/Bilim Dalında yazılmış olan tezlerin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Çalışmada 1978 – 2017 yılları arasında yazılan 650 tez Excel ve SPSS20 paket programı yardımı ile analize tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre; bu tezlerin %88,15’i yüksek lisans tezidir. En fazla tez yazılan üniversite Hacettepe Üniversitesi (yüksek lisans tezi %14,2 ve doktora tezi %5,8), en fazla tez yazılan enstitü Sağlık Bilimleri Enstitüsü (%57) ve en fazla tez yazılan anabilim/bilim dalı ise Sağlık Yönetimi (%38) olmuştur. Ayrıca en fazla tezin 2016 yazıldığı görölmüştür. 2014 yılından itibaren bu alan ile ilgili tez yazımında yukarı yönlü güçlü bir ivme olduğu çalışmada görölmektedir. Çalışılan konu itibari ile örgütsel davranış en fazla çalışılan konu olmuştur. Çalışmalarda kullanılan veri toplama yöntemleri dikkate alındığında, en çok kullanılan yöntemin anket olduğu da tespitler arasındadır.

Çil Koçyiğit vd. (2018) yaptıkları çalışmada Sağlık Yönetimi yüksek lisans programlarında muhasebe ve finansman derslerinin olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre; Sağlık Yönetimi yüksek lisans programlarının %80’inde muhasebe ve finansman dersleri yer almaktadır. Buna karşın programların %20’sinde muhasebe ve finansman derslerine yer verilmemektedir. Ayrıca, müfredatta muhasebe ve finansman derslerine yer veren yüksek lisans programlarında bu derslerin %67 ile %86 oranında seçmeli olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir önemli tespit ise muhasebe ve finansman derslerinin yüksek lisans müfredatlarındaki toplam kredi oranının %16,5 ile %20 arasında olduğudur.

Fidan ve Ağırbaş (2018) tarafından yapılan bibliyometrik çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Bu çalışmada yazarlar birincil ya da ikincil kaynak ayırımına gitmeden Türkiye’de sağlık kurumlarında yapılan ve muhasebe-finance alanına giren, 1992-2018 döneminde yazılmış olan toplam 218 tez dikkate alınmıştır. Bu tezlerin 99’u Finansal Yönetim ile ilişkili iken 85’i maliyet muhasebesi, 13’ü muhasebe ve 21’i sağlık ekonomisi ile ilişkilidir.

Çil Koçyiğit ve şenay (2018) tarafından yapılan bir başka çalışmada 1978 – 2018 yılları arasında Türkiye’de sağlık yönetimi alanında olmak üzere muhasebe ve finansman konularını içeren lisansüstü tezler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Belirlenen 179 tez üzerinde yapılan analizler neticesinde, bu tezlerin %36,31’inin maliyet muhasebesi, %14,53’ünün sağlık hizmetlerinin finansmanı ve %12,85’inin finansal performans konularında olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerin yazıldığı üniversiteler dikkate alındığında en fazla tezin %22,9 ile Beykent Üniversitesi’nde yazıldığı görölmüştür. Bu alanda yazılan tezlerin sayısında 2014 yılından itibaren artış olduğu tespitler arasındadır.

Potas (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de sağlık hizmetleri yönetimine ilişkin 2014-2017 yılları arasında yayınlanmış olan 292 lisansüstü tez analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, yayınlanmış tezlerin türüne, hangi yıllarda yayımlandıklarına, tezlerin yazıldığı anabilim dallarının hangileri olduğuna ve hangi üniversitelerde yayımlandıklarına dair bibliyometrik sonuçlar elde etmektir. Elde edilen sonuçlara göre tezler toplamda 6 anabilim dalında yazılmıştır. Bunlardan en fazla tez yazılan anabilim dalı 181 tez

ile Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı'dır. En fazla tez yazılan üniversite 44 tez ile (%15,09) Süleyman Demirel Üniversitesi, en fazla tez yazılan yıl 114 tez ile 2016 yılı olarak tespit edilmiştir.

Tosunoğlu ve Çam (2016) tarafından yapılan ve maliyet alanında yazılan lisansüstü tezlerin incelendiği çalışma 270 tezi dikkate alması açısından önemlidir. Çalışma, sağlık alanında yazılan tezleri ayırmasa da sonuçların değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. 2010 – 2014 yılları arasında yazılan 270 lisansüstü tezin incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre, 253 tezin devlet üniversitelerinde yazıldığı, vakıf üniversitelerinde bu alanda yapılan çalışmaların sayısının yalnızca 17'de kaldığı, örneklem olarak firmaların seçildiği tez sayısının 211 olduğu, 163 tezin veri toplama yöntemi olarak ikincil kaynakları kullandığı ve 140 tezde örnek olay çalışıldığı tespitlerden bazılarıdır.

Gül, Yeşiltaş ve Keklik (2015) yaptıkları çalışmada 482 adet lisansüstü tezi analize tabi tutmuşlardır. Çalışmanın amacı, 2014-2013 yılları arasında sağlık yönetimi lisansüstü eğitim programlarında yazılmış olan tezleri incelemektir. Analizler neticesinde en fazla tezin 103 tez ile 2010 yılında yazıldığı tespit edilmiştir. Bu alanda en fazla tez yazılan üniversitenin 146 tez ile (30,3) Beykent Üniversitesi olduğu, tezlerin büyük bölümünün Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazıldığı (331 tez), ancak Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde yazılan tezlerin de mevcut olduğu (151 tez) tespitler arasındadır.

Yeşilaydın, Bayınc ve Turan (2014) tarafından yapılan çalışma, 1978-2013 yılları arasında yazılmış olan 633 lisansüstü tezin analizini amaçlayan bibliyometrik bir çalışmadır. Bu tezlerinin %92,42'si gibi yüksek bir oranda yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Tezlerin neredeyse tamamının (%99,05) Türkçe yazıldığı, %52,13'ünün (330 tez) İşletme/İşletme Yönetimi Anabilim Dalında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın Sağlık Kurumları Yönetimi A.B.D.'de yazılan tezlerin oranı da %47,87'dir (303 tez). Beykent Üniversitesi 180 tez ile (%28,44) en fazla bu alanda tez yazılan üniversitedir. Tezlerde en fazla çalışılan konu 157 tez ile (%22,59) Örgütsel Davranış olmuştur. Muhasebe alanında yazılan tezlerin sayısı ise 29'da (%4,17) kalmıştır. Tezlerde yapılan uygulamaların nerede yapıldığı da incelenmiş ve %44,33 ile en fazla uygulama yapılan kurumun Kamu hastaneleri olduğu tespit edilmiştir. Veri toplama yöntemleri dikkate alındığında en fazla kullanılan veri toplama yönteminin %65 ile anketler olduğu tespitlerden bir diğeridir.

3. SAĞLIK KURUMLARINDA MALİYET ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ

Sağlık Kurumu ifadesi ile çoğu zaman hastaneler ifade ediliyor olsa da çok daha geniş bir tanıma sahip olduğu bilinmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığının çalışma ruhsatı verdiği özel sağlık işletmeleri ile kamuya ait olan hastaneler, organ ve doku nakli merkezleri, toplum ruh sağlığı merkezleri, halk sağlığı laboratuvarları, tanı merkezleri, özel muayenehaneler, poliklinikler, tıp merkezleri, kan merkezleri, aile sağlığı merkezleri, diyaliz merkezleri, ağız ve diş sağlığı merkezleri, gibi kurumlar sağlık kurumları olarak ifade edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul İlk Sağlık Müdürlüğü, 2021). Sağlık kurumları, hizmet üreten işletmeler sınıfında önemli bir yere sahiplerdir. Sektörde kamu ya da özel fark etmeksizin yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Özellikle Covid-19 salgını sonrasında var olan rekabet daha da artmıştır. Sağlık kurumlarının modern bir şekilde yönetilebilmesi bu rekabette avantajlı olabilmek adına önemlidir. Bu bağlamda sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarının yapılması artık bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Muhasebeyi bir işletmenin kaynak oluşumunu, bu kaynakların nasıl kullanıldığını, yapılan faaliyetler sonucunda kaynaklarda meydana gelen artış ya da azalışları gösteren aynı zamanda işletmenin finansal durumunu anlaşılır bir biçimde gözler önüne seren bilgiyi üreten ve bu bilgileri ilgili kişi ya da kurumlara sunan bir bilgi sistemi olarak tanımlamak doğru olacaktır (Sevilengül, 2009: 3). Sağlık kurumlarının muhasebe tarafından üretilen bilgilerden yararlanabilmesi için yalnızca dışsal muhasebe olarak da ifade edilen finansal muhasebe bilgisine bağlı kalmamaları elzemdir. Bunun yanı sıra içsel muhasebe olarak da isimlendirilen maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesi bilgisine de sahip olmaları önemlidir.

Maliyet kavramı ile ilgili her ne kadar farklı tanımlamalar olsa da literatürde üzerinde ittifak edilen tanımlar mevcuttur. Bunlardan biri “belirli bir amaca ulaşmak için katlanılan fedakarlıkların parasal ifadesidir” tanımıdır. Açıklamadan anlaşılacağı üzere bir harcamanın maliyet olabilmesi için para ile ölçülebilir ve bir amaç için tüketilmiş olması gerekmektedir. Maliyet muhasebesi açısından ise maliyetler daha çok üretim odaklı açıklanmaktadır. Buna göre maliyet; “*üretilen mamul ve hizmetler için yapılan fedakarlıkların (varlık ve hizmet tüketimlerinin) parasal ifadesidir*” (Karakaya, 2011: 17).

Kâr amacı olsun ya da olmasın, kurumların ayakta kalabilmesi, faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi ve yeniliklerin yakından takip edilebilmesinde maliyet çalışmalarının önemi bir yeri vardır (Yaman, 2009: 43). Bunun yanı sıra, özel sağlık kurumlarının Türkiye geneline yayılmış olması rekabeti artırmış, sektör rekabet yoğun bir hale gelmiştir. Sağlık kurumlarında gelir gider dengesi sürdürülebilirlik açısından son derece önemlidir (Tosun, 2016: 19). Maliyetlerin yönetilmesi, bu rekabette farklılaşabilmenin en önemli unsurlarından biridir. Bu sayede rekabet avantajını elde eden işletmeler hem yakın gelecekte daha fazla kazanabilecekler hem de uzun vadede yaşam sürelerini uzatabileceklerdir.

4. AMAÇ KAPSAM ve YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye’de Sağlık Kurumlarında maliyet alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik, kapsam, kullanılan veri toplama yöntemleri, maliyet yöntemleri ve anahtar kelimeler gibi konularda analizinin yapılması ve ortaya çıkan bulgular doğrultusunda öneriler sunulmasını amacıyla hazırlanmıştır.

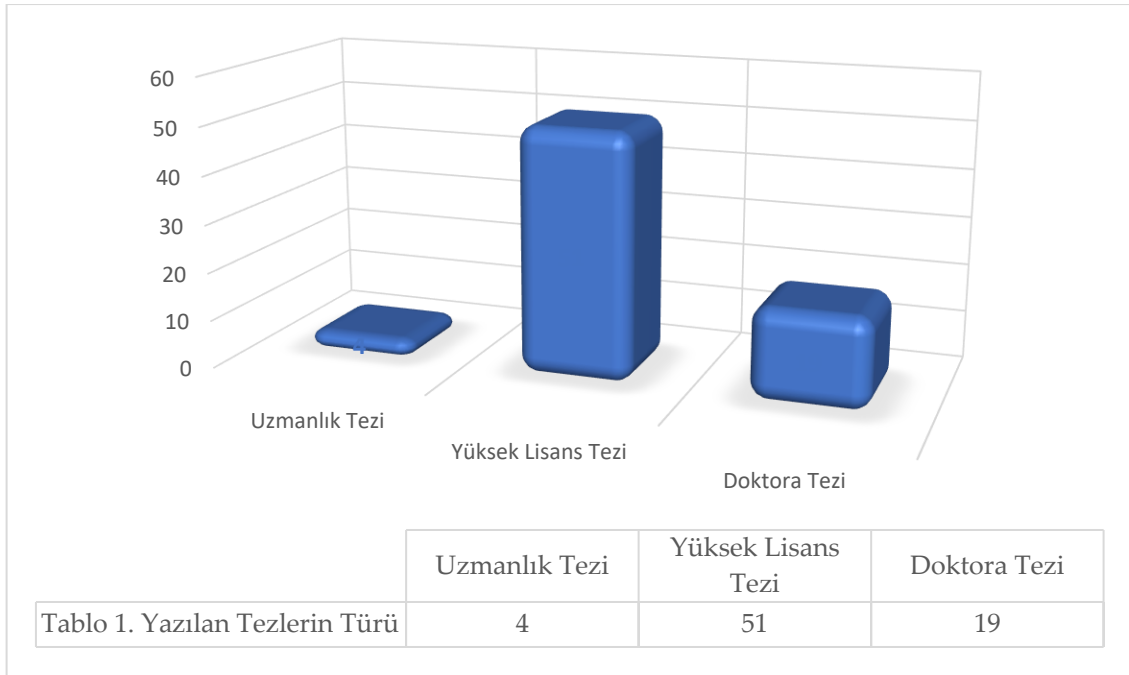
Çalışmanın kapsamını, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yayınlanmış olan ve sağlık kurumlarında maliyet alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda 25.08.2021 tarihinde YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesinde yer alan gelişmiş tarama sekmesinde aranacak kelimeler bölümüne “Sağlık Kurumları” ve “Hastane” ifadeleri girilmiş, aranacak olan kısmı “tümü” olarak işaretlenmiş ve arama tipi seçeneği için ise “sadece yazılan şekilde” seçilmiştir. Arama sonucunda 3.296 adet tez listelenmiştir. Ancak, çalışmada, maliyet yöntemleri ile ilgili olmayan ve veri olarak yalnızca birincil kaynakları kullanan tezler kapsam dışı bırakılmıştır. İkincil kaynakları ya da birincil ve ikincil kaynakları birlikte veri olarak kullanan ve maliyet yöntemlerini inceleyen tezler çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Bu eleme sonucunda 75 adet tez tespit edilmiştir. Tespit edilen 75 adet tezdten 74’ü 2003 ve sonrasında yazılmıştır. 1 adet tez ise 2001 tarihinde yazıldığı için çalışmanın dışında tutulmuştur. Bunun nedeni ise, çalışmanın sağlıkta önemli reformların yapıldığı Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) hükümetleri dönemini dikkate alıyor olmasıdır. Ak Parti hükümetleri öncesi yazılan tezler bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Sonuç olarak, 2003-2021 tarihleri arasında yazılan 74 adet tez bu çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmada içerik analizi yöntem olarak belirlenmiştir. İçerik analizi çoğunlukla sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma tekniğidir. Bu tekniğin uygulanması ile birlikte metindeki temel bilgiler ve taşıdıkları mesajlar özetlenebilir ve daha anlaşılır bir hale getirilmiş olurlar (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Çalışmalardan elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşılabilmesi, içerik analizinin temel amacını oluşturmaktadır. Bunun yapılabilmesi için birbirine benzeyen veriler bir araya getirilir ve bu sayede her okuyucu için, daha önce karmaşık ve anlaşılmaz halde duran veriler, anlaşılabilir bir hale getirilmesi için organize edilir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada, tezlerin analizi sonucunda elde edilen veriler Microsoft Excel programına girilmiş ve sınıflandırılmıştır.

5. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular tablolar ve şekiller yardımı ile verilmiş ve analize tabi tutulmuştur.

5.1. Tezlerin Türü



Şekil 1. Türlerine Göre Tezler

2003-2021 yılları arasında yazılan 74 lisansüstü tez incelendiğinde bu tezlerin 51'inin yüksek lisans, 19'unun doktora ve 4'ünün ise uzmanlık tezi olduğu görülmüştür. Oransal olarak bakıldığında yüksek lisans tezlerinin yaklaşık %69 gibi yüksek bir orana sahip olduğu görülecektir. Doktora tezlerinin oranı %26'dır. Uzmanlık tezleri ise %5 gibi düşük bir orana sahiptir. Yazılan doktora tezlerinin nispeten sayıca az oluşu önemli bir detay olarak kabul edilebilir. Sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarının önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Akademiye doktora seviyesinde yapılacak tez çalışmalarında bu konu daha fazla çalıştırılabilir.

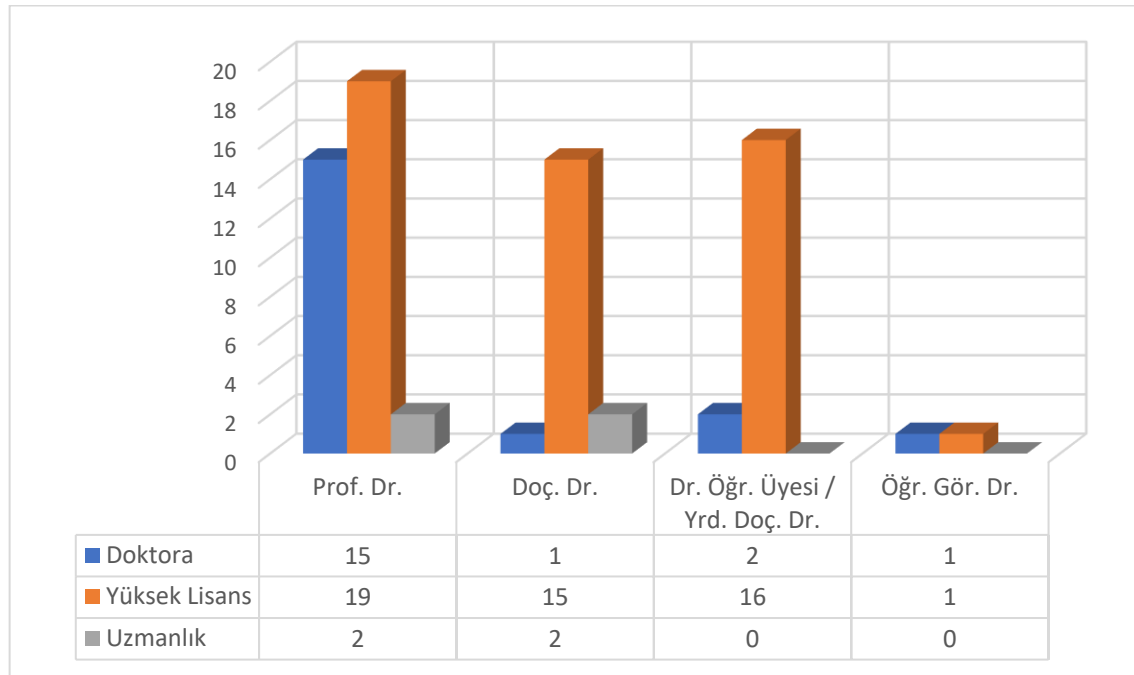
5.2. Tezlerin dili

Tablo 1. Tezlerin Yazım Dili

Tezlerin Dili	Doktora	Yüksek Lisans	Uzmanlık
Türkçe	19	51	4
Yabancı Dil	0	0	0
Yüzde %	%26	%69	%5

Tablo 1’de de görüldüğü üzere, yazılan tezlerin tamamının yazım dili Türkçedir. Bu durum olumlu ve olumsuz olarak yorumlanmaya elverişli bir alan sunmaktadır. Tezlerin tamamının Türkçe olması uluslararası literatüre katkı sağlayabilmesi, yaygın tanınırlık ve bilinirlik açısından olumsuz olarak yorumlanabilir. Buna karşın, tezlerin Türkçe yazılmış olması, Türkiye’deki sağlık kurumlarına yol gösteren çalışmaların ülke içerisinde daha geniş bir kitleye ulaşabileceği şeklinde de yorumlanabilir.

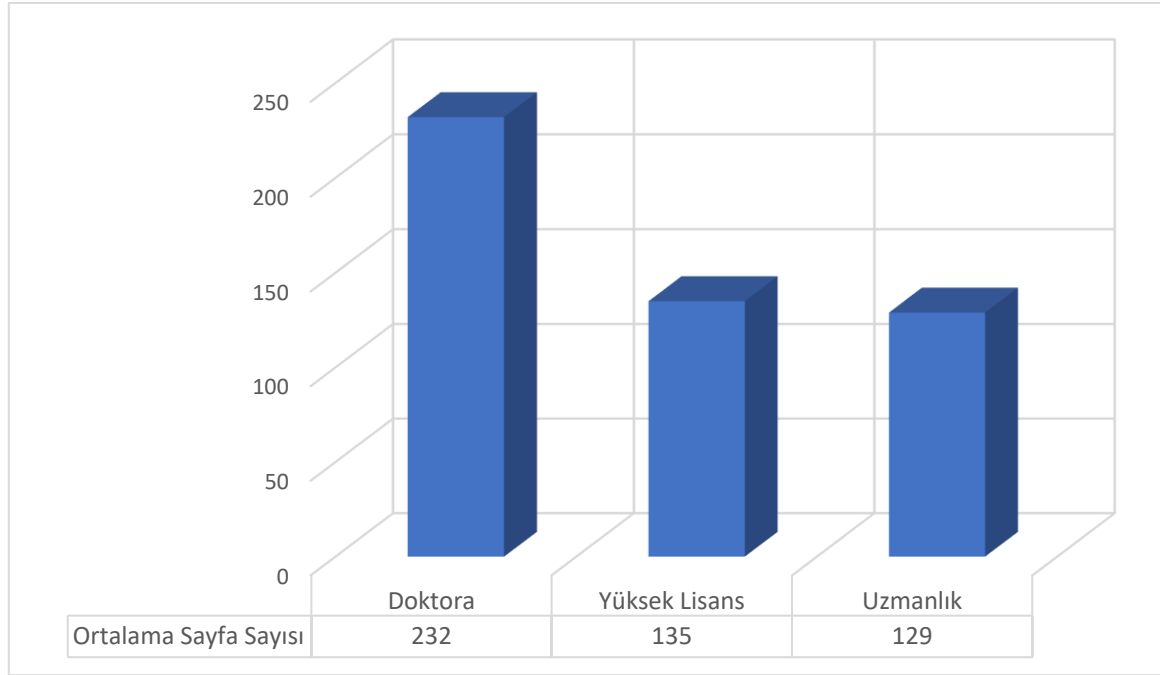
5.3. Tezlerin Danışman Unvanları



Şekil 2. Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımı

Şekil 2’de tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımına yer verilmiştir. Profesör Doktor unvanına sahip danışmanların yazdırdığı tez sayısı 36 (yaklaşık %49) olarak tespit edilmiştir. Doçent Doktor ve Doktor Öğretim Üyesi/Yardımcı Doçent Doktor unvanlarına sahip danışmanlar tarafından yazdırılan tezlerin sayısı benzer şekilde 18 (%24) olarak belirlenmiştir. 2 (%3) tez ise Öğretim Görevlisi Doktor danışmanlar eşliğinde hazırlanmıştır. Şekil 2 incelendiğinde 19 doktora tezinden 15’inin (%79) Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından yazıldığı görülmektedir. Çalışma alanına atfedilen önemi göstermesi açısından bu rakamlar önemlidir. Yüksek lisans tezleri dikkate alındığında ise, Öğretim Görevlisi Doktor unvanı hariç, sayılar birbirlerine oldukça yakındır.

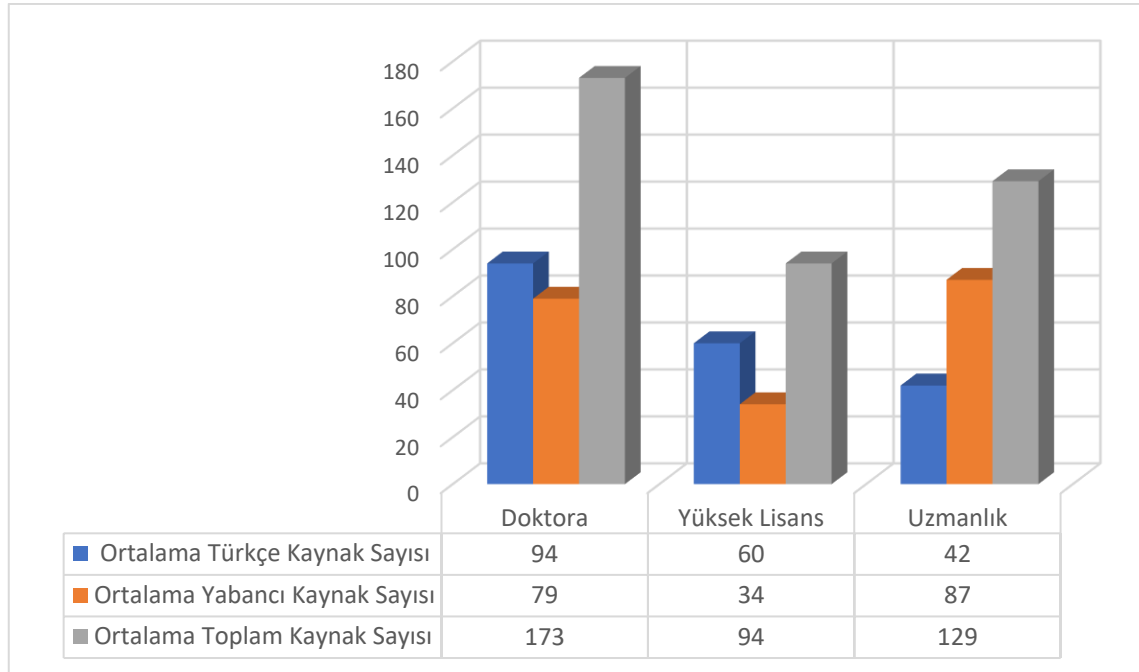
5.4. Tezlerin Kaynakça ve Ekler Dahil Ortalama Sayfa Sayıları



Şekil 3. Tezlerin Ortalama Sayfa Sayıları

Şekil 3'te tezlerin ortalama sayfa sayıları verilmiştir. Bu ortalamaya tezlerdeki ekler de dahil edilmiştir. Doktora tezlerindeki ortalama sayfa sayısı ile yüksek lisans tezlerindeki ortalama sayfa sayısı arasındaki fark dikkat çekmektedir. Sayfa sayıları arasındaki ortalama fark 97 sayfadır. Doktora tezleri ile uzmanlık tezleri arasındaki ortalama sayfa sayısı farkı ise 103'tür.

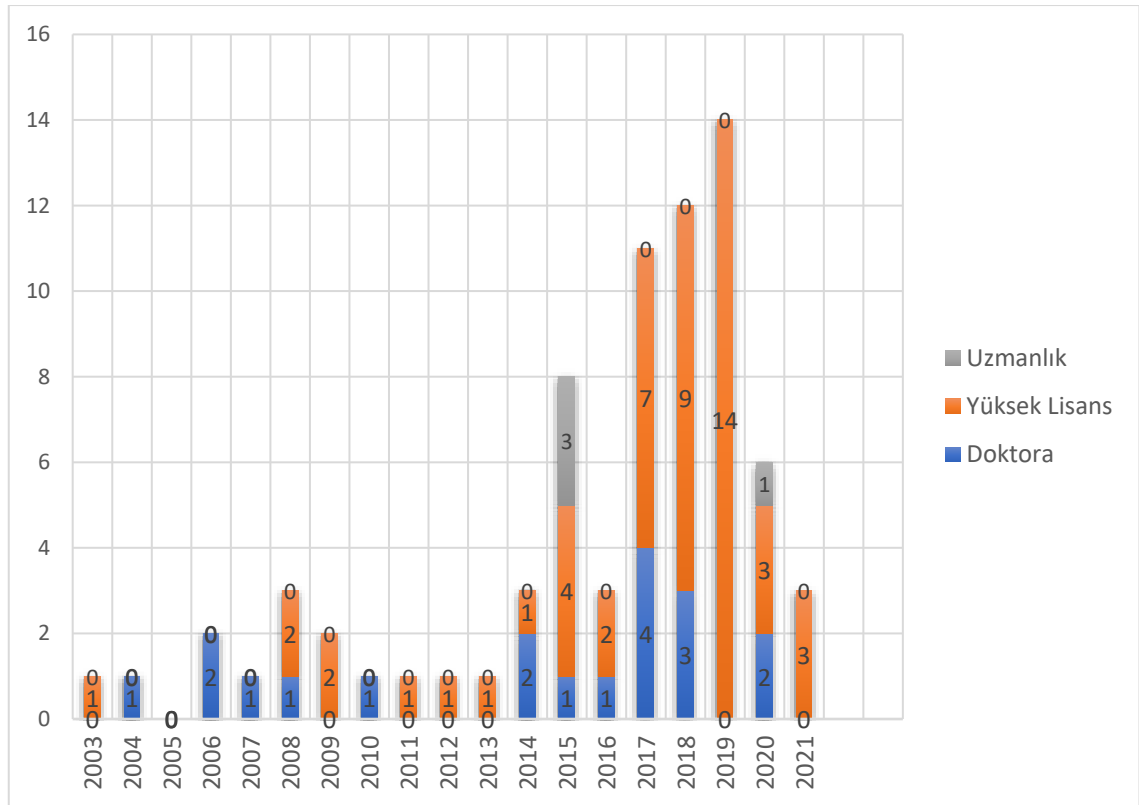
5.5. Tezlerde Kullanılan Ortalama Kaynak Sayısı



Şekil 4. Kullanılan Ortalama Kaynak Sayısı

Şekil 4'te tezlerdeki kaynakça bölümüne eklenmiş kaynak sayıları ortalama olarak verilmiştir. Doktora tezleri dikkate alındığında ortalama kaynak sayısının 173 olduğu görülmektedir. Bu kaynakların ortalama 94'ü (%54) Türkçe kaynaklar iken 79'u (%46) yabancı kaynaklardır. Bu anlamda yerli ve yabancı kaynak kullanımı doktora tezleri özelinde birbirine yakındır. Yüksek lisans tezlerinde ise ortalama kaynak sayısı 94'tür. Bu kaynakların 60'ı (%64) Türkçe kaynaklardan oluşurken 34'ü (%36) yabancı kaynaklardan ibarettir. Yüksek Lisans tezlerindeki Türkçe ve yabancı kaynaklar arasındaki ortalama fark %28 oranında Türkçe kaynaklar lehinedir. Buna mukabil uzmanlık tezleri incelendiğinde ise ortalama 129 kaynağın kullanıldığı görülmektedir. Bu kaynaklar büyük oranda 87 (%67) yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Ortalama Türkçe kaynak sayısı ise 42'dir (%33). Bu sonuçlar, özellikle yüksek lisans tezlerinde uluslararası literatür ile ilgili eksiklik olduğu şeklinde yorumlanabilir. Uzmanlık tezlerinde ise uluslararası literatüre olan hakimiyetin doktora tezlerinin bile üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

5.6. Tezlerin Yazılış Tarihleri



Şekil 5. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 5'te tezlerin yazılış tarihlerine göre dağılımı gösterilmektedir. Şekildeki veriler incelendiğinde, özellikle 2015 yılından sonra sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarında (ikincil veri ya da birincil ve ikincil veri birlikte kullanılan tezler) önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. 2019 yılında zirve rakam olan 14 tez sayısına ulaşılmıştır. Bu tezlerin tamamı yüksek lisans tezidir. Ancak Covid-19 salgını nedeniyle 2020'de bu sayı 6'ya 2021 yılında ise 3'e düşmüştür. 2005 yılında yazılan tezlerin hiçbirinde bu çalışmada dikkate alınan konu çalışılmamıştır. 2003 ila 2014 yılları arasında yapılan toplam tez çalışması sayısı yalnızca 17'dir. 2015 yılından sonra sağlık kurumlarında maliyet konusu akademide her geçen yıl önemini artırmıştır. Benzer bir sonuca Toraman ve Aslantaş Ateş (2020: 155-156) ulaşmışlardır. Sağlık alanında

maliyetler ile ilgili yazılan tezlerin incelendiği bibliyometrik analiz çalışmalarında 2017 ve 2018 yıllarında yazılan makale sayılarında önemli artış tespit etmişlerdir. 2017 yılında yazılan 13 makaleyi 2018 yılında 20 makale takip etmiştir. 2006-2009 yılları arasında bu alanda yazılan makale tespit edemeyen araştırmacılar sonraki yıllarda artan bir eğilim gözlemişlerdir.

5.7. Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler

Tablo 2, lisansüstü tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin bir listesini sunmaktadır. Tezlerde 184'ten fazla farklı kelimenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak benzer olan kelimeler birleştirilerek tabloya aktarılmıştır. Örneğin, “Hastane” ve “Hastaneler” kelimeleri farklı tezlerde kullanılmış olmasına rağmen iki kelime aynı satırda “Hastane(ler)” şeklinde verilmiştir. Ayrıca 10'un üzerinde kullanılan kelimeler tabloda kalın olarak verilmiştir. Tablo incelendiğinde 184 farklı kelimedenden yalnızca 3 anahtar kelimenin 10'un üzerinde kullanıldığı, 181'den fazla kelimenin 10'un altında kullanıldığı görülecektir.

Tablo 2. Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler

112 Maliyet	1	Kümeleme	1
5947 Sayılı Tam Gün Kanunu	1	Malignite	1
Ağız ve Diş Sağlığı	2	Maliyet	14
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	2	Maliyet Analizi	14
Ağız ve Diş Sağlığı Polikliniği	1	Maliyet Artı Fiyatlandırma	1
Aile Bakım Memnuniyeti	1	Maliyet Dağıtımı	1
Aile Bakım Yüğü	1	Maliyet Etkililik	2
Aile Sağlığı Merkezleri	1	Maliyet Etkililik Analizi	1
Alzheimer Hastalığı	1	Maliyet Etkinlik Analizi	1
Ambulans Maliyeti	1	Maliyet Hacim Kar Analizi	1
ASHİ Maliyeti	1	Maliyet Muhasebesi	5
Aşağıdan Yukarı Hastalık Maliyeti	1	Maliyetleme Sistemleri	1
		Maliyet Yönetimi	2
Bilgisayarlı Tomografi (BT)	1	Maliyet ve Kar Tahminlemesi	1
Birim Maliyet	4	Manyetik Rezonans (MR) Görüntüleme	1
Birinci Basamak Sağlık Kurumları	1	Markov Modeli	1
Böbrek Yetmezliği	1	Mortalite	1
Bulanık Mantık	2	Müdahale	1
Charlson Skoru	1	Nozokomiyal Enfeksiyon	1
Değer Akım analizi	1	Önleyici Maliyet	1
Değer Katmayan Faaliyetler	1	Ölçme Değerlendirme Maliyeti	1
Değişken Maliyet(ler)	2	Özel Hastane	1
Dış Başarısızlık Maliyeti	1	PAF Kalite Maliyet Hesaplama Modeli	1
Dış Kaynak Kullanımı	1	Palyatif Bakım	3
Dış Hastanesi	1	Patoloji Laboratuvarı	1
Dış Hastanesi Mali Yapısı	1	Pediyatrik yoğun bakım ünitesi	1
Dış Hekimliği	1	Performans	1
Dış Protez Maliyeti	1	Performansa Dayalı Ek Ödeme Prim Sistemi	1
Diz Protezi	1	Periton Diyalizi	1
Dolgu Tedavi Türleri	1	Prostat Kanseri	1
Duyarlılık Analizi	1	Pulmoner Tromboemboli	1
Ekonomik Değerlendirme	3	QALY (Kaliteye Ayarlanmış Yaşam Yılları)	1
Ekonomik Yük	1	Rektum Kanseri	1

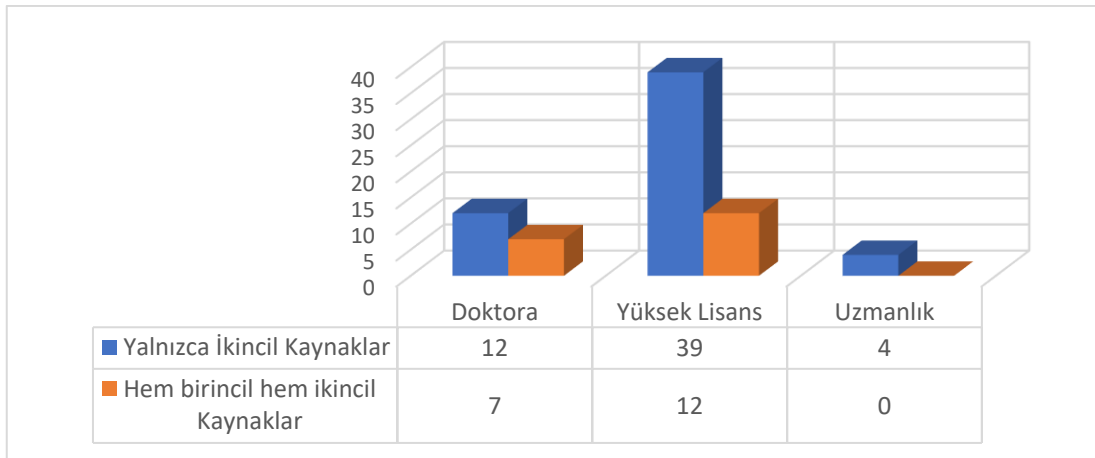
Ek Ödeme Tutarları	1	Retrospektif Kohort	2
Evde Sağlık Hizmetleri	1	Robotik Cerrahi	1
Faaliyet	1	Romatizma	1
Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme Yöntemi	1	Sağlık	4
Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönetimi	1	Sağlık Donatımı	1
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Yöntemi)	20	Sağlık Harcamaları	1
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi	1	Sağlık Hizmeti ile ilişkili enfeksiyon	1
Faaliyet Tabanlı Yönetim	1	Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyon	2
Fatura	1	Sağlık Hizmeti Maliyeti	1
Füili Maliyet	2	Sağlık Hizmetleri	4
Finansman	1	Sağlık Hizmetlerinde Fiyatlandırma	1
Fizik Tedavi Uygulamaları	1	Sağlık Hizmetlerinde Kalite	1
Geleneksel Maliyet Sistemi/Yönetimi	2	Sağlık Hizmetlerinde Maliyet Analizi ve Yönetimi	1
Gelirler	1	Sağlık İşletme(si)leri	2
Genel Maliyetleme	1	Sağlık Kuruluşları	1
General Linear Model	1	Sağlık Kurumları	3
Gerçek İşlem Maliyeti	1	Sağlık Kurumlarının Yönetimi	1
Geri Ödeme Yöntemleri	1	Sağlık Kurumu	1
Gider(ler)	2	Sağlık Muhasebesi	1
Gösterge	1	Sağlık Sektörü	3
Göz Hastalıkları	1	Sağlıkta Kalite	1
Güncel Maliyetleme	1	Sağlık Teknolojisi	1
Hasta Eğitimi	1	Sağlık Teknolojisi Değerlendirme	2
Hasta Maliyeti	1	Sağlık Uygulama Tebliği	2
Hastalık Maliyeti	1	Sapma Analizi	1
Hastalık Maliyet Analizi	1	Simülasyon	1
Hastane(ler)	6	Standardizasyon	1
Hastane enfeksiyon(u)ları	4	Standart	1
Hastane İşletmesi (İşletmeleri)	8	Standart Maliyet	1
Hastanelerde Maliyet Analizi	1	Stratejik Maliyet Yönetimi (Yönetim sistemleri)	2
Hastane Maliyeti	2	Sürece Dayalı faaliyet Tabanlı Maliyetleme	3
Hastane Maliyetleri	2	Swot Analizi	1
Hastanelerde Maliyet	1	Tedavi	1
Hastanelerde Maliyet Muhasebesi	3	Tedavi Protokolleri	1
Hastane Tekrar Yatışları	1	Tekrar Yatışların Maliyetleri	1
Hastane ve Sağlık Kurumları	1	Tekrar Yatışların Nedenleri	1
Hastane Yatış Maliyeti	1	Tıbbi Cihaz	1
Hemodiyaliz	1	TİG	1
İç Başarısızlık Maliyeti	1	Tip 1 Diyabet	1
İnfertilite	1	Toplam Kalite Yönetimi	1
İnvazif Gereçle İlişkili	1	Toplam Maliyet Tutarları	1
İşlem Maliyeti	1	Topla ve Ömür Boyu Maliyet	1
İşlem Maliyeti Yaklaşımı	1	Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemleri	1
Jüvenil İdiopatik Artrit	1	Ventilatör İlişkili Pnömoni	1
Kademeli Dağıtım Yöntemi	1	Verimlilik	1
Kalça Protezi	1	Yardımcı Üreme Teknikleri	1
Kalite	1	Yaşam Kalitesi	1
Kalite Maliyetleme	1	Yeniden Kabul	1
Kalite Maliyet(ler)i	2	Yeniden Kabullerin Önlenmesi	1
Kalite Maliyetleri Analizi	1	Yeniden Kabul Maliyet Yüğü	1

Kanser	1	Yeniden Kabul Oranlarının Ölçümü	1
Kapasite	1	Yoğun Bakım Maliyet(ler)i	2
Karar Ağacı	1	Yoğun Bakım Ünitesi	3
Kaynak Tüketim Muhasebesi	1	Yönetim Muhasebesi	1
Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli	1	Yukarıdan Aşağı Hastalık Maliyeti	1
Kaynak Yönetimi ve Kapasite Planlaması	1	Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	2
Kolon Kanseri	1	Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	2
Komorbidite	1	Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	1
Koronar Arter Hastalığı	1	Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	1

Tablo 2 incelendiğinde, tezlerde en fazla kullanılan anahtar kelimenin 20 kullanım ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Yöntemi) olduğu görülmektedir. Parantez içerisinde gösterilen (Yöntemi) kelimesi bazı tezlerde kullanılmışken, bazı tezlerde kullanılmamıştır. İki ifadenin de aynı anlamı içermesi nedeniyle tabloda toplam sayı gösterilmiştir. En fazla kullanılan diğer iki kelime ise 14 kullanım ile Maliyet ve Maliyet Analizidir.

74 tez incelemesi sonucunda toplam 184 farklı anahtar kelime tespit edilmiştir. Benzer çalışmalarda kullanılan kelimelerin dahi çok farklı olması dikkat çekicidir. Örneğin; Değişken Maliyet ve Değişken Maliyetler, Sağlık İşletmesi ve Sağlık İşletmeleri, Hastane Enfeksiyonu ve Hastane enfeksiyonları, Gider ve Giderler, Hastane ve Hastaneler; Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme gibi çalışmada aynı anlamı verecek ifadeler farklı tezlerde farklı anahtar kelimelerle açıklanmıştır. Bu durum literatürde kavramlarla ilgili bir sorun olabileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

5.8. Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

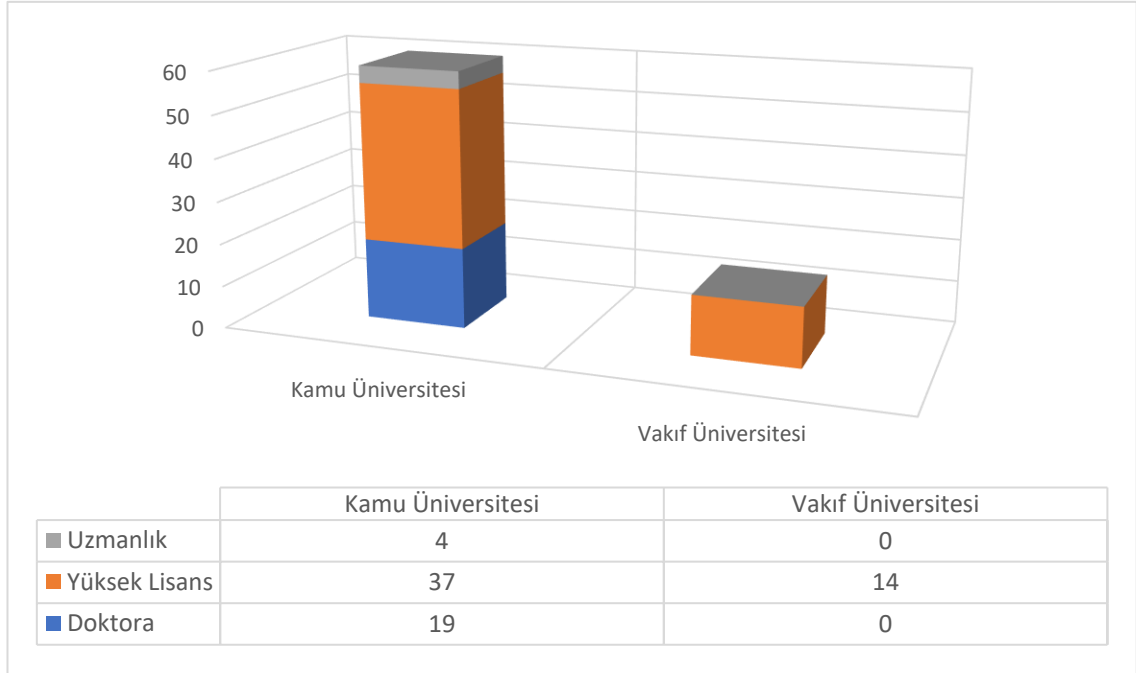


Şekil 6. Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Bu çalışmada yalnızca birincil veriyi kaynak olarak kullanan tez çalışmaları kapsam dışında bırakılmıştır. Yalnızca ikincil verileri ya da birincil ve ikincil verileri birlikte kullanan tez çalışmaları çalışmanın

kapsamını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Şekil 6'nın verileri incelendiğinde yalnızca ikincil veriyi kullanan tez çalışması sayısının 55 olduğu görülecektir. Bu çalışmaların 12'si (%22) doktora tezi, 39'u (%71) yüksek lisans tezi, 4'ü (%7) ise uzmanlık tezidir. Birincil ve ikincil verinin birlikte kullanıldığı tez sayısı toplamda 19 olarak tespit edilmiştir. Bu tezlerin 7'si (%37) doktora teziyken, 12'si (%63) yüksek lisans tezidir. Uzmanlık tezlerinin hiçbirinde birincil kaynaklardan yararlanılmadığı görülmektedir.

5.9. Tezlerin Yazıldığı Üniversitelerin Türü



Şekil 7. Üniversitelerin Türü

Şekil 7'de yazılan tezlerin kaçının kamuya ait üniversitelerde kaçının vakıf üniversitelerinde yazıldığı gösterilmektedir. Tablodaki verilere göre kamu üniversitelerinde yazılan tez sayısı toplamda 60'tır (%81). Bu çalışmaların 37'si (%62) yüksek lisans tezi iken 19'u (%32) doktora tez çalışmalarıdır. Yazılan 4 (%7) uzmanlık tezinin tamamı kamu üniversitelerinde yazılmıştır. Vakıf üniversitelerinde bu alanda yazılan tezlerin tamamı (14, %19) yüksek lisans tezidir. Vakıf üniversitelerinde belirtilen tarih aralığında bu alanla ilgili doktora ya da uzmanlık alan tezi tespit edilememiştir.

Tablo 3, tez yazılan kamu üniversitelerinin isimlerini, konu ile ilgili kaç tez yazıldığını ve tezlerin türünü detaylı bir şekilde vermektedir. Tablo 4 ise Vakıf üniversitelerine ait bilgileri göstermektedir.

Tablo 3. Tezlerin Yazıldığı Kamu Üniversiteleri

Ankara Üniversitesi	2	3	-	5
Akdeniz Üniversitesi	1	-	-	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	1	-	2
Bartın Üniversitesi	-	1	-	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	3	-	3
Düzce Üniversitesi	1	3	-	4
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	-	-	1	1
Gazi Üniversitesi	2	2	-	4

Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	-	-	1
Gülhane askeri Tıp akademisi	-	1	-	1
Hacettepe Üniversitesi	3	2	-	5
İstanbul Üniversitesi	1	2	2	5
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	-	1	-	1
Marmara Üniversitesi	2	-	-	2
Mersin Üniversitesi	1	-	1	2
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	2	-	2
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	-	1	-	1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	-	1	-	1
Pamukkale Üniversitesi	-	1	-	1
Sağlık Bilimleri Üniversitesi	-	1	-	1
Sakarya Üniversitesi	2	2	-	4
Selçuk Üniversitesi	1	2	-	3
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	-	3	-	3
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	3	-	4
Trakya Üniversitesi	-	1	-	1
TOPLAM	19	36	4	59

Tablo 3'te bu çalışmanın kapsamına giren tezlerin yazıldığı kamu üniversiteleri yer almaktadır. Aynı zamanda bu tezlerin doktora, yüksek lisans ve uzmanlık alan şeklinde ayrımı da bu tabloda verilmiştir. Tablodaki verilere göre, en çok tez yazdıran kamu üniversitesinin 5 tez ile İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'dir. Ancak Hacettepe Üniversitesi'nde yazılan 5 tezin 3'ünün doktora seviyesinde olması önemlidir.

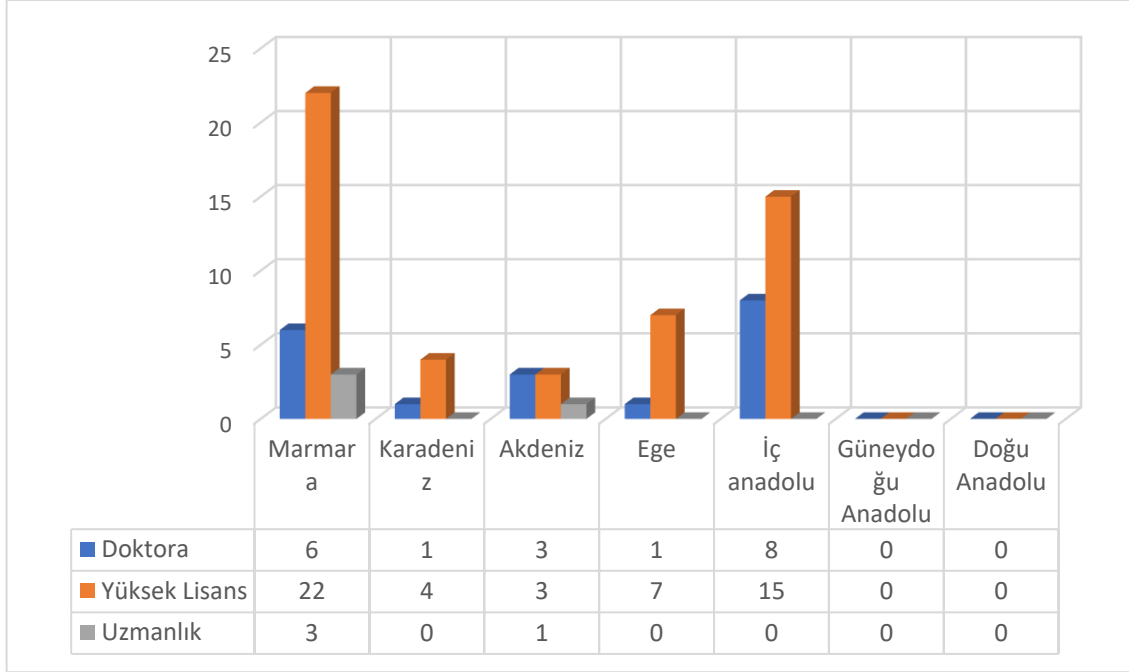
Tablo 4. Tezlerin Yazıldığı Vakıf Üniversiteleri

Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi	0	1	0	1
Başkent Üniversitesi	0	1	0	1
Beykent Üniversitesi	0	7	0	7
İstanbul Aydın Üniversitesi	0	1	0	1
İstanbul Kültür Üniversitesi	0	1	0	1
Okan Üniversitesi	0	3	0	3
Üsküdar Üniversitesi	0	1	0	1
TOPLAM	0	15	0	15

Tablo 4'te bu çalışmanın kapsamında giren tezlerin yazıldığı vakıf üniversiteleri yer almaktadır. Tablodaki verilere göre en fazla tez yazdıran üniversite 7 tez yüksek lisans tezi ile Beykent Üniversitesidir. Beykent Üniversitesi bu anlamda hem kamu hem de vakıf üniversiteleri birlikte dikkate alındığında da konu Sağlık Kurumlarında Maliyet uygulamaları ile ilgili en fazla tez yazdıran üniversite olarak öne çıkmaktadır. Diğer dikkat çeken bir husus ise, Türkiye'de bulunan 78 vakıf üniversitesinden yalnızca 7'sinin (%9) bu alanda tez yazdırmış olmasıdır. Bu tezlerin hiçbirinin doktora seviyesinde olmaması da dikkat çeken bir başka veridir.

5.10. Tezlerin Yazıldığı Üniversitelerin Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 8’de bu çalışmanın kapsamına giren tezlerin yazıldığı üniversitelerin bölgelere göre dağılımı verilmiştir.



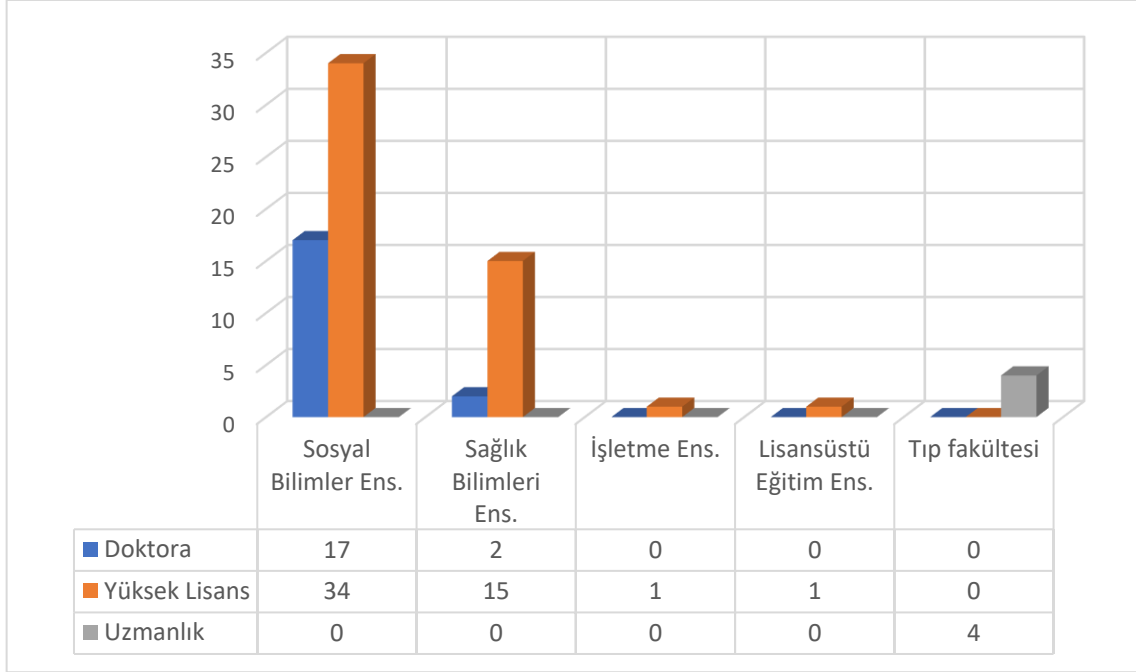
Şekil 8. Üniversitelerin Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 8’de bu çalışmanın kapsamına giren konularda tez yazdıran üniversitelerin bölgelere göre dağılımı görülmektedir. Bu verilere göre, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde faaliyet gösteren hiçbir üniversite, 2003-2021 aralığında ikincil verileri ya da birlikte olmak şartıyla birincil ve ikincil verileri kullanmak suretiyle, sağlık kurumlarında maliyetler ile ilgili tez çalışması yaptırmamıştır. Bu sonuç oldukça dikkat çekicidir. En fazla çalışma yapılan üniversiteler toplamda 31 tez ile Marmara Bölgesi’nde yer alan üniversiteler olmuştur. Bu anlamda yazılan tezlerin yaklaşık %42’si Marmara Bölgesi’nde yer alan üniversiteler tarafından üretilmiştir.

Bu tezlerin 6’sı doktora, 22’si yüksek lisans ve 3’ü uzmanlık alan tezdir. İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan üniversitelerin yaptırdıkları çalışma sayısı toplamda 23’tür.

5.11. Tezlerin Yazıldığı Enstitü ve Fakülteler

Şekil 9 yazılan tezlerin enstitü ve fakültelere göre dağılımını göstermektedir. Tıp fakültelerinde yazılan uzmanlık tezleri nedeniyle tıp fakültesi de enstitülerin yanında gösterilmiştir.



Şekil 9. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Şekil 9'da tezlerin yazıldığı enstitüler gösterilmektedir. Buna göre, 74 tezdten 51'i Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında hazırlanmıştır. Bu rakam yazılan tüm makalelerin %69'unu oluşturmaktadır. Bu tezlerin 17'si doktora çalışması olarak hazırlanmıştır. Bu açıdan veriler incelendiğinde konu ile ilgili yazılan doktora tezlerinin %89'unun Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamına alınan tezler, sağlık bilimlerini yakından ilgilendiren maliyetler konusunu çalışan tezler olmasında karşın, Sağlık Bilimleri Enstitülerinde bu konu ile ilgili yazılan doktora tez sayısı 2 ile sınırlı kalmıştır. Tıp fakültelerinde uzmanlık tezi olarak yazılan tezlerin sayısı ise 4'tür. Uzmanlık seviyesinde maliyetlerin ele alınıp analiz edilmesi üzerine yazılan tezlerin olması tablonun sunduğu bir başka önemli veridir.

5.12. Tezlerin Bilim ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Tablo 5, çalışmaya dahil edilen 74 tezin hangi bilim ya da anabilim dallarında hazırladığını göstermektedir.

Tablo 5. Tezlerin Bilim ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji	-	1	-	1
Göğüs Hastalıkları	-	-	1	1
Halk Sağlığı	-	-	3	3
Hastane İşletmeciliği	-	2	-	2
Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi	-	6	-	6
İşletme	8	10	-	18
İşletme Yönetimi	-	1	-	1
Muhasebe ve Finansman	5	3	-	8

Muhasebe ve Finans Yönetimi	-	1	-	1
Sağlık Ekonomisi	-	1	-	1
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	-	1	-	1
Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği	-	1	-	1
Sağlık Kurumları Yönetimi	2	4	-	6
Sağlıkta Kalite Yönetimi	-	1	-	1
Sağlık Yönetimi	4	18	-	22
Toplam Kalite Yönetimi	-	1	-	1
TOPLAM	19	51	4	74

Tablo 5'e göre hazırlanan tezlerden 22'si (%30) Sağlık Yönetimi Bilim/Anabilim Dalı'nda yazılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere en fazla tez yazılan bilim/anabilim dalı Sağlık Yönetimi'dir. İkinci olarak en fazla tez hazırlanan bilim/anabilim dalı 18 (%24) tez ile İşletme Bilim/Anabilim Dalı'dır. Daha sonra sırası ile Muhasebe ve Finansman Bilim/Anabilim Dalı (8 tez) ve Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim/Anabilim Dalı (6 tez) gelmektedir.

Tabloda en fazla tez yazdırılan bilim/anabilim dalı Sağlık Yönetimi olarak görünmekte olsa da özellikle doktora seviyesindeki tezler dikkate alındığında ilk sırada yer alan bilim/anabilim dalı İşletmedir. Sağlık Yönetimi Bilim/Anabilim Dalı'nda toplam 4 doktora tezi yazılmış olmasına karşın İşletme Bilim/Anabilim Dalı'nda toplam 8 doktora tezi yazılmıştır.

5.13. Tez Çalışması Yapılan Kurumlar

Tablo 6'da 74 tezin hangi kurumlarda yapıldığı gösterilmiş, aynı zamanda bu tezlerin türü de detay olarak verilmiştir.

Tablo 6. Tezlerin Çalışma Yapılan Kurumlara Göre Dağılımı

Devlet Hastanesi	2	6	-	8
Vakıf Hastanesi	1	1	-	2
Üniversite Hastanesi/Uygulama Araştırma Merkezi	5	15	4	24
Üniversitesi Hastanesi ve Eğitim ve Araştırma Hastanesi Birlikte	-	1	-	1
Eğitim ve Araştırma Hastanesi	3	6	-	9
Özel Hastane	2	11	-	13
Özel ve Devlet Hastanesi Karşılaştırmalı	1	1	-	2
İkincil Kaynaklar Üzerinden Türkiye Geneli Tüm Hastaneler	-	1	-	1
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	-	5	-	5
Askeri Hastane	-	1	-	1
Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi	1	1	-	2
Belirtilmemiş	4	1	-	5
İzmir Geneli 1. 2. ve 3. Basamak Sağlık Kurumları	-	1	-	1
TOPLAM	19	51	4	74

Bu çalışma, uygulama yapılan ve uygulamada ikincil ya da birincil ve ikincil kaynaklardan aynı anda yararlanılan tezleri dikkate almıştır. Bu bağlamda tezlerin uygulama bölümlerinin hangi kurumlarda yapıldığı da önem arz etmektedir. Tablo 6’da uygulama yapılan sağlık kurumları verilmiş, aynı zamanda uygulama kısmı kurumlarda yapılan tezlerin türleri de gösterilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde en fazla uygulamanın (24 tez, %32) üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren hastanelerde ya da uygulama araştırma merkezlerinde olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın kapsamına dahil edilen tezlerin %32’si üniversite bağlantılı sağlık kurumlarında çalışılarak hazırlanmıştır. Uygulama yapılan özel hastane sayısı 13’tür ve oransal olarak da (%18) en fazla uygulama yapılan ikinci sağlık kurumlarının özel hastaneler olduğu görülmektedir. Tezin uygulama bölümünün yapıldığı sağlık kurumu ile ilgili bilgi vermeyen tez sayısı 5 olarak tespit edilmiştir. Bu tezlerin 4’ünün doktora seviyesinde olması önemlidir. Herhangi bir sağlık kuruluşu isminin belirtilmemesi kâfi kabul edilebilecekken, toplam 5 tezde uygulama yapılan kuruma dair hiçbir bilgi tespit edilememiştir. Bu durum tezlerin anlaşılabilirliği açısından sorunlu bir durum ortaya çıkarmaktadır.

5.14. Tezlerdeki Maliyet Çalışması Yapılan Bölümler

Sağlık kurumlarında maliyet çalışmaları ile ilgili tezlerin uygulama bölümlerinin hangi bölümlerde yapıldığı ve kaç kez bir tezin uygulama bölümü için seçildiği Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Maliyet Çalışması Yapılan Bölümlerin Tezlere Göre Dağılımı

Acil Sağlık Hizmetleri	-	1	-	1
Ağız ve Diş Sağlığı	-	6	-	6
Birden fazla seçili departman	1	2	-	3
Çocuk Diyabet Merkezi	-	1	-	1
Çocuk Romatolojisi ile ilgili Tüm Departmanlar	-	1	-	1
Diş protezi Tedavi Hizmetleri	1	-	-	1
Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyoloji	-	1	-	1
Fizik Tedavi ve Uygulamaları Birimi	1	-	-	1
Genel Cerrahi	2	4	-	6
Girişimsel radyoloji anjiyo ünitesi	-	1	-	1
Göğüs Hastalıkları	-	1	1	2
Göz Poliklinik Servisi	-	1	-	1
Göz Sağlığı Bölümü	1	1	-	2
Hemodiyaliz Birimi	1	-	-	1
İşitme Tarama Birimi	-	1	-	1
Kardiyoloji	-	2	-	2
Nefroloji	-	1	-	1
Nöroloji (Alzheimer)	-	1	-	1
Ortopedi	1	-	-	1
Palyatif Bakım Merkezi/Ünitesi	-	2	-	2
Patoloji Laboratuvarı	-	1	-	1
Pediyatri Yoğun Bakım Servisleri	-	-	1	1
Radyoloji	-	2	-	2
Radyolojik Görüntüleme ve Tedavi Ünitesi	-	1	-	1
Röntgen	1	-	-	1
Tıbbi Onkoloji ve Genel Cerrahi	1	-	-	1
Tüm Departmanlar (Yatan Hasta)	-	1	-	1
Tüm Departmanlar	6	13	-	19
Tüp Bebek Merkezi	-	1	-	1
Üroloji	2	1	1	4

Yoğun Bakım Ünitesi	1	4	1	6
TOPLAM	19	51	4	74

Tablo 7 verileri incelendiğinde, bir lisansüstü tez için en fazla uygulama alanı olan sağlık kuruluşu departmanının tek bir departman olmadığı görülecektir. Bu çalışmanın kapsamına giren 74 tezin 19’unda (%26) sağlık kuruluşundaki tüm departmanlardan elde edilen sonuçlar uygulamaya dahil edilmiştir. Bu çalışmaların 13’ü yüksek lisans 6’sı ise doktora tezidir. Yalnız bir bölümde ya da birimdeki sonuçları dikkate alan çalışmalar incelendiğinde ise Ağız ve Diş Sağlığı, Genel Cerrahi ve Yoğun Bakım Ünitesi en fazla uygulama yapılan birimler olarak öne çıkmaktadır.

5.15. Tezlerde Kullanılan Yöntemler

Sağlık kurumlarında maliyet çalışmaları ile ilgili yazılan tezlerde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve kaç kez hangi türdeki tezlerde yer aldığı Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8. Kullanılan Yöntemlerin Tezlere Göre Dağılımı

Aşağıdan Yukarı ve/veya Yukarıdan Aşağı Maliyet Yaklaşımları	1	1	-	2
Bulanık Mantık ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımı	1	-	-	1
Değer Zinciri Analizi ve Değer Akış Haritalama Yöntemleri ile Maliyet Analizi	1	1	-	2
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	2	9	-	11
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kalite Maliyetleme Birlikte	1	-	-	1
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Birlikte	1	-	-	1
Geleneksel Maliyetleme, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Birlikte	1	1	-	2
Geleneksel Maliyetleme, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kaynak Tüketim Muhasebesi Birlikte	1	-	-	1
Maliyet Artı Yaklaşımı	1	-	-	1
Hacim Tabanlı Maliyetleme	-	11	-	11
Hedef Maliyetleme	-	1	-	1
Kaynak Tüketim Muhasebesi	-	1	-	1
Maliyet Analizi	3	21	4	28
Maliyet Etkililik Analizi	2	1	-	3
Maliyet – Fayda Analizi	-	1	-	1
PAF Modeli ile Kalite Maliyetlerinin Analizi	-	1	-	1
Standart Maliyet Yöntemi	1	-	-	1
Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	3	2	-	5
TOPLAM	18	51	4	74

Tablo 8’de bu çalışma kapsamına alınan 74 tezde kullanılan yöntemler bir tablo olarak sunulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bazı tezlerde bire bir yöntemin isminden söz edilmemiş olsa da uygulanan yöntemler incelenmiş ve gerekli sınıflandırmalar yapılmıştır. Buna göre tezlerde en fazla kullanılan yöntemler maliyet analizi yöntemleridir. Tezlerin 28’inde maliyet analizi yapılmıştır. Bunlardan 21’i

yüksek lisans, 3'ü doktora, 4'ü de tıpta uzmanlık tezidir. Sağlık, hizmet sektörünün bir alanıdır. Hizmet sektöründe oldukça yoğun kullanılan Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi (FTM) de en fazla kullanılan ikinci yöntem olmuştur. Her ne kadar tabloda FTM 11 kez uygulama alanı bulmuş görünse de diğer yöntemlerle kullanımları göz önünde bulundurulduğunda toplamda FTM 17 kez kullanılmıştır. Bunlardan 7 tezin doktora seviyesinde olması da önemlidir. Tosunoğlu ve Çam (2016: 152) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Maliyet çalışması yapılan lisansüstü tezleri dikkate alan çalışmaya göre Maliyet Unsurları ve Yönetimi 59 kez ile en fazla işlenen konu olurken Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi 46 kez ile ikinci en fazla çalışılan konu olmuştur. Hacim Tabanlı Maliyetleme (HTM) yöntemi de tezlerde 11 kez kullanılmıştır. Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (ZDFTM) yönteminin tek başına kullanıldığı tez sayısı 5'tir. Ancak farklı yöntemlerle birlikte kullanımları da dikkate alındığında 7 tezde ZDFTM'nin kullanılmış olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aralık 2019 sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan ve günümüzde de etkileri devam eden Covid-19 pandemisi, bir ülkedeki sağlık kurumlarının önemini bir kez daha açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Sağlık kurumlarında yaşanacak altyapı ya da personel eksikliklerinin toplum sağlığını derinden etkileyebileceği, bu süre zarfında birçok ülke tarafından deneyimlenmiştir. Türkiye'de 2003 yılından itibaren başlatılan "sağlıkta dönüşüm" stratejisi, Covid-19 salgınının yarattığı ilk şokun nispeten daha kolay ve sorunsuz bir şekilde atlatılmasına önemli katkı sunmuştur. Yeniden yapılandırma ile özellikle SSK Hastaneleri ile Devlet Hastaneleri ayrımının ortadan kaldırılmış olması, Şehir Hastaneleri konusunda yapılan büyük atılım ve sağlık personelinin özverili çalışmaları sonucunda salgın kontrollü bir şekilde yönetilebilmiştir. Bu çalışmada, 2003 sonrasında sağlık kurumlarında maliyet çalışması yapılan tezler kapsam dahiline alınmıştır. Ancak bu tarih aralığında ve belirtilen konuda yazılmış olmasına karşın yalnızca birincil kaynakları dikkate alan tezler kapsam dışında bırakılmıştır. Bunun sebebi, bu çalışmada yalnızca maliyet yöntemlerinin sağlık kurumlarında uygulanması neticesinde maliyetlerde meydana gelen değişimleri ya da maliyet analiz sonuçlarını gösteren tezlerin incelenmesinin amaçlanmış olmasıdır. İkincil kaynaklar kullanılarak yazılan ve konusu maliyet olan tezler, maliyet yöntemlerinin anlaşılabilirliği ve uygulama sonuçlarının daha gerçekçi bir biçimde analiz edilebilmesi açısından okuyucuya çok daha elverişli imkanlar sunabilmektedir. Bu çalışmayı benzerlerinden ayıran temel fark, çalışmanın kapsamının bu bakış açısı ile belirlenmiş olmasıdır.

Bu makale bibliyografik bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Buna göre çalışmanın kapsamına uygun 74 tez belirlenmiştir. Belirlenen tezler ile ilgili veriler sınıflandırılmış ve tablolar yardımı ile anlaşılır bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Tablolar yardımı ile sınıflandırılan bilgiler yorumlanarak açıklanmıştır. Verilerin analizi neticesinde elde edilen sonuçlara göre; yazılan 74 tezin 19'u (%26) doktora, 51'i (%69) yüksek lisans ve 4'ü (%5) uzmanlık tezidir. Bu tezlerin tamamının Türkçe olması dikkate şayandır. Yeşilaydın, Bayınç ve Turan (2014) tarafından yapılan bir çalışmada sağlık yönetimi alanında yazılan 633 tezin %99,05'inin Türkçe yazıldığı tespit edilmiştir. Türkçe literatürde ortaya çıkan zenginlik açısından olumlu kabul edilebilecek bu durum, uluslararası literatüre katkı sunulabilmesi açısından sorunlu kabul edilebilir. Bu alanda yazılan tezlerin neredeyse yarısının (%49) profesör doktor unvanına sahip danışmanlar tarafından yürütülmüş olması, akademinin sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarına verdiği önemi

göstermesi açısından kıymetli bir veridir. Doktora tezlerinin ortalama sayfa sayısı (232 sayfa) yüksek lisans (135 sayfa) ve uzmanlık (129 sayfa) tezlerinin neredeyse iki katıdır. Bu oransal fark kullanılan ortalama kaynak sayısında da benzerdir. Doktora tezlerinde kullanılan ortalama kaynak sayısı 173 iken yüksek lisans tezlerinde bu ortalama 94'e düşmektedir. Uzmanlık tezlerinde bu ortalama 129 olarak tespit edilmiştir. Özellikle yüksek lisans tezlerinde kullanılan ortalama yabancı kaynak sayısı (34) oldukça düşüktür. Bu verilere göre, uluslararası literatürün yüksek lisans tezlerinde yeterince taranmadığı söylenebilir. Tezlerin tarihlere göre dağılımı incelendiğinde, özellikle 2015 sonrasında önemli bir artış gözlenmektedir. 2003-2014 yılları arasında konu ile ilgili yazılan tezlerin toplam sayısı 17 iken, yalnızca 2019 yılında 14 tez yazılmıştır. Benzer şekilde, Çil Koçyiğit ve Şenay (2018) tarafından yapılan çalışmada, sağlık alanında yazılan ve muhasebe ve finansman konularını inceleyen tezlerin sayısında 2014 itibari ile yükselme eğilimi tespit edildiği ifade edilmiştir. Ancak 2019 yılında yaşanan pandemi nedeniyle sağlık kurumlarında maliyet çalışmalarında azalma yaşanmıştır.

Tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin oldukça farklı olduğu görülmüştür. 74 tezde 180'den fazla farklı anahtar kelimeye yer verilmiştir. Bunlardan en fazla kullanılan kelimeler 20 kullanım ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Yöntemi)'dir. 14 kullanım ile Maliyet ve Maliyet Analizi kelimeleri de 10'un üzerinde kullanılan diğer kelimelerdir. Benzer tezlerde görülen bu farklılığın giderilmesi, araştırmacıların tezlere ulaşabilmeleri açısından önemlidir. Bu anlamda ortak kavramların kullanımının yaygınlaştırılması çalışmanın önerilerinden biridir.

Tezlerde kullanılan veriler incelenmiş ve yalnızca ikincil verinin kullanıldığı tezlerin oranının %74 (55 tez) olduğu görülmüştür. Tezlerin %26'sında (19) ise birincil ve ikincil veriler birlikte kullanılmıştır. Tosun ve Çam (2016) maliyet alanında yazılan lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmalarında benzer oranlara ulaşmışlardır. Buna göre; 211 tezin %77'sinde (163 tez) ikincil verinin kullanıldığını, birincil veri kullanılan tezlerin oranının ise %23'te (48 tez) kaldığını tespit etmişlerdir. Birincil ve ikincil verilerin birlikte kullanıldığı tezlerin oranının artması, gerçekçi ve yol gösterici sonuçların ortaya çıkması anlamında önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamına alınan 74 tezin %81'i (60 tez) kamu üniversitelerinde yazılmıştır. Vakıf üniversitelerinde yazılan tezlerin oranı ise %19'da (14 tez) kalmıştır. Vakıf üniversitelerinde yazılan tezlerin tamamı yüksek lisans tezidir. Bu üniversitelerin sağlık kurumlarında maliyet alanında doktora seviyesinde çalışmalar yapmaları teşvik edilmelidir. Vakıf üniversitelerine ait hastaneler doktora öğrencilerine bu çalışmalar için son derece elverişli veriler sunabilecektir.

Tezlerin yazıldığı üniversitelerin bölgelere göre dağılımı dikkate alındığında, konu ile ilgili en fazla tez yazılan bölgenin 31 tez ile Marmara Bölgesi olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde faaliyet gösteren hiçbir üniversitede bu alanda tez yazılmamış olması da dikkat çekici bir sonuçtur. Çalışma kapsamına dahil edilen 74 tezin 51'i (%69) Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında yürütülmüştür. Yalnız doktora tezleri dikkate alındığında bu oran %89'a çıkmaktadır. Buna karşın, Tezcan ve Şahin (2019) tarafında yapılan bir çalışmada, sağlık yönetimi disiplini altında yürütülen tezlerin %57'sinin Sağlık Bilimleri Enstitüsü çatısı altında yazıldığını ifade etmişlerdir. Ancak, adı geçen çalışmada sağlık alanında yazılan tezlerin tamamı dikkate alınmıştır. İki çalışmada elde edilen farklı sonuçların sebebi,

sağlık kurumlarında muhasebe çalışmalarının Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı'ndaki akademisyenler tarafında yürütülüyor olması ve üniversitelerde Sağlık Yönetimi Bölümlerinin Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında faaliyet gösteriyor olmasıdır. Tezlerin yazıldığı Bilim ya da Anabilim Dalları dikkate alındığında, en fazla tezin 22 tez ile (%30) Sağlık Yönetimi Bilim/Anabilim Dalı'nda olduğu görülmüştür. İşletme Bilim/Anabilim Dalı'nda yazılan tezlerin sayısı 18'dir (%24).

Tezlerin uygulama bölümlerinin hangi kurumlarda yapıldığı incelenmiş ve en fazla uygulamanın 24 tez ile (%32) üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren hastanelerde ya da uygulama araştırma merkezlerinde yapıldığı tespit edilmiştir. Uygulama yapılan özel hastane sayısı 13 olarak bulunmuştur ve oransal olarak da (%18) ikinci en fazla uygulama yapılan sağlık kurumlarının özel hastaneler olduğu tespit edilmiştir. Tezin uygulama bölümünün yapıldığı sağlık kuruluşu ile ilgili bilgi verilmeyen tez sayısı 5'tir. Bu tezlerin 4'ünün (%20) doktora tezi olması önemlidir. Bu sonuçlara göre, tezlerin uygulamalarının yapıldığı sağlık kuruluşlarına ilişkin verilen bilgilerin yetersiz olduğu söylenebilir. Bu verilerin daha özenli ve açık bir şekilde tezlerde yer alması, tezlerin sonuçlarının daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesi için gereklidir.

Sağlık kurumlarındaki maliyet çalışmaları genellikle tüm departmanları kapsayan ikincil veriler üzerinden yapılmaktadır. Tezlerin %26'sı tüm departmanların verilerinin analizini içermektedir. Yalnız bir bölüm/birim/ünitenin verilerini göz önünde bulunduran çalışmalar dikkate alındığında ise en fazla çalışma yapılan bölüm/birim/ünite Ağız ve Diş Sağlığı, Genel Cerrahi ve Yoğun Bakım Üniteleridir.

Çalışma kapsamına dahil edilen 74 tezin analizi neticesinde, en fazla uygulaması yapılan konunun 28 tez ile Maliyet Analizi olduğu tespit edilmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin de farklı isimler ve farklı yöntemlerle birlikte de olsa toplamda 17 tezin konusunu teşkil ettiği görülmüştür. Hacim Tabanlı Maliyetleme yöntemini uygulayan tez sayısı 11'dir. Bu lisansüstü tezler, doğru maliyet bilgisine ulaşabilmek amacı ile yapılan çalışmalar olarak kabul edilmelidir.

Sağlık kurumlarında özellikle Hedef Maliyetle, Kaizen Maliyetleme gibi maliyet azaltımını amaç edinen yöntemlerin uygulanmadığı çalışmanın önemli tespitlerinden biridir. Piyasada rekabet üstünlüğünü elde edebilmenin yolu etkin maliyet kontrolü ve stratejik maliyet yönetimidir. Maliyetlerin stratejik yönetimi için doğru maliyet bilgisi yeterli değildir. Bu nedenle sağlık kurumlarında maliyet iyileştirme çalışmalarının lisansüstü seviyede çalışılması büyük öneme sahiptir. Tüm departmanları dikkate alan ve veri toplama aracı olarak ikincil kaynakları kullanan çalışmaların ne denli önemli olduğu açıktır. Ancak spesifik bölüm, birim ya da ünitelerden başlanılarak maliyet iyileştirme çalışmaları da mutlaka yapılmalıdır. Bu sayede sağlık kurumlarında ortaya çıkan maliyetler hedeflenen düzeylere indirilebilecektir. Hedeflenen maliyetler ile sağlık hizmetlerinin verilebilmesi sağlık kurumlarımızı küresel bazda rekabetçi bir yapıya kavuşabilecektir.

KAYNAKÇA

Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (6th ed.). New York, NY: Routledge.

- Çil Koçyiğit, S., Şenay, F. (2018). 1978 – 2018 Yılları Arasında Türkiye’de Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı / Bilim Dalında Muhasebe ve Finansman Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21 (2), 303 – 312.
- Çil Koçyiğit, S., Şenay, F., Dursun, T. N. ve Kahraman G. (2018). Türkiye’deki Üniversitelerde Sağlık Yönetimi Yüksek Lisans Eğitiminde Muhasebe ve Finansman Dersleri Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13 (49), 149 – 166.
- Fidan, C. ve Ağırbaş, İ. (2018). Türkiye’de Sağlık Kurumlarında Muhasebe ve Finansman Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının İncelenmesi: 1992 – 2018 Dönemi. 2. *Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*, 11-13 Ekim 2018, Muğla, Türkiye, ss. 985-995.
- Gül, İ., Yeşiltaş, A. ve Keklik, B. (2015). Sağlık Yönetimi Lisansüstü Programlarında Yapılan Tezlerin Profili, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 231 – 244.
- Karakaya, M. (2011). *Maliyet Muhasebesi* (Geliştirilmiş 4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Potas, N. (2017). Sağlık Hizmetleri Yönetimine İlişkin Türkiye’de Yayımlanan Lisansüstü Tezlerin Analizi 2014-2017, *Turkish Studies*, 12 (21), 447 – 460.
- Sarıyıldız, A. Y., Paşaoğlu, M. T, ve Yılmaz, M. E. (2021). Türkiye, Çin, ABD, Fransa Sağlık Sistemleri ve Covid-19 Politikaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10 (2), 314-327.
- Sevilengül, O. (2009). *Genel Muhasebe* (15. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şahin, T. ve Ocak, S. (2019). Türkiye’de Sağlık Yönetimi Disiplininde Yürütülen Tezlerin Bibliyotektik Analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22 (3), 543 – 558.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011). <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/SDPturk.pdf>, Erişim Tarihi: 05.10.2021.
- T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, (2021). Sağlık Kurumları. <https://istanbulism.saglik.gov.tr/TR-50448/saglik-kurumlari.html?Sayfa=1>, Erişim Tarihi: 13.11.2021.
- Toraman, A. ve Aslantaş Ateş B. (2020). Sağlık alanında maliyet ile ilgili yayımlanmış Makalelerin Bibliyomerik Analizi. *Anadolu Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4), 151 – 162.
- Tosun, Y. (2016). *Sağlık Bakanlığına Bağlı Dal Hastanelerinde Birim Maliyet Analizi Denizli Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tosunoğlu, B. ve Çam, A. V. (2016). Türkiye’de Maliyet Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7 (15), 145 – 155.
- Yaman, Ö. (2009). *Hastanelerde Maliyet Yönetim Sistemi ve Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yeşilaydın, G. T., Bayın, G. ve Turaç, İ. S. (2014) Sağlık Yönetimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, 8. *Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*, 10-12 Eylül 2014, Girne, KKTC, 1730 – 1741.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE KADIN İSTİHDAMINA YANSIMALARI

Saniye Küçük AKSU¹

Özet

Kadın ve erkek bireyler için toplum tarafından oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranışlar anlamına gelen toplumsal cinsiyet kavramı, her iki cinsiyet için de yaşamın her alanında etkilidir. Bu kavram sadece kadınlara özgü olmasa da, çoğu toplumda kadınlar aleyhine uygulamalardan oluşarak kadınları iktidarın (erkeğin) nesnesi haline dönüştürmektedir. Bununla birlikte, kadınların toplumsal statü kazanabilmeleri için eğitim düzeylerinin yükseltilecek istihdam edilebilirliklerinin artırılması önem arz etmektedir. Ancak Türkiye’de kadınların eğitimin her aşamasında ve eğitim sonrası çalışma hayatında erkeklerle eşit haklara sahip olmadığı görülmüştür. İşte bu makalede toplumsal cinsiyet kavramından hareketle Türkiye’de kadınların eğitim ve istihdamdaki durumu hakkında değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’de kadınların eğitim seviyelerinin bölgelerde, kırsal ve kentsel alanlarda farklı olduğu, aynı eğitim seviyesinde olan kadın ve erkeklerden, kadınların daha düşük oranlarda istihdam edildiği ve eşit işe eşit ücret alamadıkları görülmüştür. Kadınların istihdam edilebilirliğini artırmak için eğitim seviyesinin yükseltilmesi etkili bir yol olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizliği eğitimde fırsat eşitliğinin önünde bir engel oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eşitsizlik, İstihdam, Kadın, Toplum Cinsiyet.

WITHIN THE CONTEXT OF GENDER THE REFLECTIONS ON EDUCATION AND WOMEN’S EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

The concept of gender, which means socially formed roles and learned behaviors for men and women, is effective in all areas of life for both genders. Although these concept is not female-specific, in most societies these roles comprise of implementations against women and turn women into objects of power (men). Nevertheless, in order for women to gain social status, it is significant to increase their employability by increasing their education level. However, it is observed that women in Turkey do not have equal² rights when compared to men at every stage of education and in business life after education period. In this article, in regard to the concept of gender. it is aimed to evaluate the circumstance of women in terms of education and employment in Turkey. As a result of the study, it has been seen that the educational levels of women in Turkey differ in the regions, rural and urban areas, women are employed at lower rates even if women and men have the same educational level and they cannot receive equal wages for equal work. Even though raising the level of education is an effective way to increase the employability of women, gender inequality has become an obstacle in the issue of equal opportunities in education.

Keywords: Education, Inequality, Employment, Gender, Woman.

1.GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin aksine doğuştan kazanılmayan, sosyalleşme süreci içinde aile, toplum ve eğitim kurumları aracılığı ile öğrenilen davranışlar olarak ifade edilmektedir. Her toplumda toplumsal cinsiyet rollerinin değişiklik gösterdiği görülürken, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, snkck28@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9327-8105

eşitsizlikten en çok etkilenen grup olması dikkat çekicidir. Kadınların toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel bakış açısından dolayı kamusal alana etkin olarak katılmadığı özel alanda sıkışıp kaldığı görülür. Özellikle ataerkil toplumlarda “kadının yeri evidir” söylemi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açık olarak göstermektedir. Toplumsal cinsiyetten kaynaklı eşitsizlik kadınları sağıktan eğitime kadar her alanda - özellikle istihdamda- etkilemektedir. Kadınların istihdam edilebilirliğini artırmanın en önemli yollarından biri şüphesiz eğitim seviyelerinin yükseltilmesidir.

Çalışma kapsamında öncelikle toplumsal cinsiyet kavramına değinilecek daha sonra kadın istihdamının önemine vurgu yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında eğitim ele alınarak eğitimin kadın istihdamı üzerindeki etkisi incelenecektir. Sonraki bölümde kır ve kentlerde kadınlar ve erkeklerin eğitim seviyesi ile istihdam oranları arasındaki ilişki, ailenin eğitim ve kadın istihdamına etkisi, eğitim, ücretler ve kadın istihdamı arasındaki ilişki ile eğitimde cinsiyete dayalı sınıflaşmaya yer verilecektir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN İSTİHDAMI

Biyolojik cinsiyet, insanoğlunun doğduğu anda üreme organına göre tayin edilen cinsiyeti toplumsal cinsiyet ise, kadın ve erkek olarak toplum tarafından nereye konulduğumuz, cinsiyet nedeniyle kişilerden ne gibi davranışlar beklenildiği, örf ve adetlere bağlı olarak neye izin verildiği, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen ekonomik, sosyal ve kültürel rolleri ifade eder. Toplumsal cinsiyet, bireyin doğduğu andan ölümüne kadar süren sosyalleşme süreci ile kadınlık ve erkeklik algısı altında kişilere öğretilen duygusal, sosyal ve ekonomik roller tarafından şekillenir (Tokol, 2018: 327). Günümüzde çoğu toplumda toplumsal cinsiyet rolleri denildiğinde kadın akla gelmektedir. Bu durumun temel sebebi toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların aleyhine olan uygulamalardan oluşmasıdır. Örneğin; çoğu toplumda kadının yeri ev olarak görülür, kadın kamusal alandan dışlanarak özel alana hapsedilir. Hatta özel alana hapsedilen kadınların erkekler tarafından dışlanması da sıklıkla görülür. Toplumsal cinsiyete dair algıların sosyal, ekonomik ve toplumsal faktörlere bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Bu nedenle her ülkede hatta bir ülkenin farklı bölgelerinde kadın ve erkeğe atfedilen cinsiyet rolleri değişiklik gösterebilir (Timurturkan, 2018: 145).

Toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısı nedeniyle kadınların erkekler karşısında daha güçsüz ve değersiz görülmesi kadınların her alanda dışlanmaya maruz kalması ile sonuçlanır. Mallarını yönetme, iş kurma ve ailede söz sahibi olma gibi konularda eşitsiz bir konumda olan kadınların, özellikle ataerkil toplumlarda bir namus figürü olarak görülerek eğitim hayatının önüne bariyerler konulduğu böylece gelecekte çalışma hayatında yer almalarının engellendiği sıklıkla görülür. Yeterli seviyede eğitim alamadığı için çalışma hayatına katılmayan kadınların toplumsal hayattan da dışlanarak şiddete uğrama ihtimalleri yükselir. Oysaki çalışma hayatına katılmak bir kadın için statüsünün yükselmesi ve erkeğin arkasında değil yanında durarak toplumsal hayatta eşit şartlarda bulunmasına yardımcı olur (Alisbah Tuskan, 2012: 466). Dolayısıyla kadınların çalışma hayatında yer alması sadece ekonomik açıdan değil sosyal ve kültürel açıdan da önemli bir etkidir.

2.1. Kadın İstihdamının Önemi

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre; 2020 yılında erkek nüfus 41 milyon 915 bin 985 kişi olurken, kadın nüfus 41 milyon 698 bin 377 kişi olmuştur. Diğer bir ifadeyle toplam nüfusun %50,1'ini erkekler, %49,9'unu ise kadınlar oluşturmuştur. Türkiye nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımı oldukça önemlidir (TÜİK, 2020a). TÜİK istihdam edilenleri; “yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişiler (işbaşında olanlar)” şeklinde tanımlar. Bununla birlikte, işi olmasına rağmen bazı nedenler dolayısıyla işinin başında olamayan, ancak mevcut işi ile ilişkisi devam eden (işbaşında olmayanlar) istihdam edilenlerden sayılmaktadır (Biçerli, 2018: 55). Bu bağlamda kadın istihdamı TÜİK tanımı kapsamından yola çıkarak işbaşında olan ve işbaşında olmayan kadınların toplamından oluşmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından işgücüne katılma oranlarının yüksek olması ekonomik kalkınmışlığın bir göstergesi olarak görülür. Türkiye açısından da bu durum arzu edilmekle beraber, son yıllarda özellikle ekonomik sebeplerden kaynaklı işgücüne katılım oranlarının düşük olması dikkat çeken bir husustur. Dolayısıyla, nüfusun neredeyse yarısını oluşturan kadınların da işgücüne katılımlarının sağlanması son derece önemlidir. Bu nedenle son zamanlarda kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalar uygulanmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2012: 42). Bununla birlikte kadınların işgücü piyasalarında yer alması sadece ülkelerin kalkınması ya da kadının evine gelir getirmesi ile ilgili görülmemekte, kadının toplumda iyi bir yer edinebilmesi, kendi kararlarını kendisi verebilmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve hayata farklı bir bakış açısıyla yaklaşması açısından önem arz etmektedir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 55). Bu durumun genellikle kentlerde yaşayan ve istihdam edilen kadınlarda daha güçlü olduğu görülmekle beraber çalışmanın niteliğine göre de farklılaşır. Nitekim yaptığı işi seven bir kadın daha fazla mutlu olurken, yoğun ve zorlu şartlarda çalışan kadınların daha mutsuz olduğu söylenebilir. Kadınların kırdan ya da kentte çalışması da kadın istihdamının şeklini değiştirmektedir. Kırsalda çalışan kadınların genellikle ev dışı işlerde de aktif olduğu görülürken, kentlerde çalışan kadınların yeterli ücreti alamaması nedeni ile işgücü piyasalarına uzak durması muhtemeldir (Orçan, 2008: 38).

Kadın istihdamını önemli kılan noktalardan biri de formel kadın istihdamının kayıt dışı istihdamı azaltmak için önemli bir araç olmasıdır. Nitekim küreselleşme süreci ile artan esneklik uygulamaları ile kadınlar çalışma yaşamında yer edinmekle birlikte; daha çok kayıt dışı sektörde, güvencesiz olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle kadınların insana yakışır iş çerçevesinde sosyal haklara sahip işlerde istihdamının artırılması kayıt dışı sektörle mücadelede öncülük edecektir. Bununla birlikte, bağımlı nüfus içinde yer alan kadın sayısının fazla olması sosyal güvenlik sistem içerisinde aktüeryal dengenin bozulmasına neden olacaktır. Kadınların babası ya da kocası aracılığıyla sigorta sistemine pasif sigortalı olarak katılmaktansa, prim ödeyerek aktif sigortalı olarak sisteme katılması, sosyal sigorta sisteminin finansmanı açısından pozitif sonuçlar yaratacaktır (Gökçeoğlu Balcı, 2017: 1266).

Öte yandan çalışan kadınların ekonomik açıdan bağımsız olduğu ve hane içinde karar alma güçlerinin arttığı görülmektedir. Bu durumda kadın istihdamının artırılmasının erkek ve kadın arasındaki eşitsizliğin azaltılmasında önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca kadınların istihdam edilebilirliklerinin artırılması ile beraber haneye giren gelir artacak hanenin toplam geliri yükselecektir. Böylece hanedeki kişiler daha iyi yaşam standartlarına ulaşacak, yoksulluk azalacak, hanedeki çocuklar daha iyi eğitim seviyesine ve sağlık

olanaklarına ulaşacaktır (Yıldız, 2010'dan akt: Dirik, 2016: 11). Ayrıca istihdam edilerek gelir kazanan kadınların şiddetin her türlü ile mücadele etmesi daha kolay olacaktır (Karabıyık, 2012: 240). Şiddete maruz kalan kadınların şiddetle mücadele etme konusunda başarılı olması kendisine güvenmesini sağlayarak, kadın tarafından yetiştirilen çocukların şiddetten uzakta ve özgüvenli kişiler olarak yetişmesini sağlayacaktır (Dirik, 2016: 10- 11).

Uluslararası kurumlar tarafından da kadınların işgücüne katılımlarının artırılmasına yönelik politikalar uygulandığı görülmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün insana yakışır iş programları çerçevesinde yer alan işbirliklerinin çocuk emeğinin sonlandırılması, genç istihdamı, sosyal diyalogun yanı sıra kadın istihdamının artırılmasına yönelik olması bu konunun önemini gösterir niteliktedir. Keza bu işbirlikleri çerçevesinde Türkiye'de bazı illerde aktif işgücü piyasası programları aracılığıyla kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması yönünde hedefler konulmuştur (Aslantepe, 2012: 161- 162).

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimi için önemli olan eğitim; kadınlara farklı istihdam fırsatlarına sunarak istihdam edilebilirliklerini de artırır. Eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters yönde bir ilişkinin olduğu görülür. Eğitim; beşeri sermayenin kalitesini ve verimliliğini artırmakta, sağlıklı ve temiz besinlere ulaşmayı kolaylaştırmakta, aile gelirini yükseltmekte, doğurganlık oranlarını azaltmakta böylece ülkelerin toplumsal ve ekonomik açıdan gelişimine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte eğitim, bireyin toplumla uyum içinde yaşayabilmesi ve kişilik haklarına sahip çıkabilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek kadınların siyasete katılım oranları da yüksek olacaktır (Özaydınlık, 2014: 95, 102, 104). Siyasi hayatta söz sahibi olan kadınlar, kadın istihdamının artırılmasına yönelik sosyal politikalarda aktif rol oynayacaktır.

Ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik kalkınmasının desteklenmesi açısından kadın istihdamının artırılması ekonomide itici bir güç olacaktır. Dolayısıyla, kadınların istihdamını artırmaya yönelik birçok politikanın hızla uygulamaya konulması gerekmektedir. Kadınların istihdamında en belirleyici unsurlardan biri olan eğitimde kadınların okullaştırılmasına ve bu yolla toplumsal verimliliğin artırılmasına özen gösterilmelidir. Buradan hareketle kadınların istihdamda ve toplumsal hayattaki rolü göz ardı edilmemeli, alınacak tedbirlerle bu konuya gereken özen gösterilmelidir (Dutlu Erten, 2016: 64).

2.2. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın İstihdamı

Kadınların erkeklere oranla ikinci planda kaldığı alanlardan biri olan çalışma yaşamı, cinsiyete dayalı toplumsal roller çerçevesinde belirlenmektedir. Çalışma yaşamında sağlanan başarılar bazen bilerek ya da bilmeyerek kişinin bilgi ve birikimine değil cinsiyete atfedilmekte, bu durum genellikle kadının cinsiyeti nedeniyle tercih edilmemesine neden olmaktadır (BORUSAN, 2020: 12). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil bir düzende gerçekleştiği toplumlarda, kadın ve erkek arasındaki farkın daha belirgin olduğu görülmektedir (Yavuz, 2016: 78).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2020 yılında yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda bazı ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutu gösterilmektedir. Küresel cinsiyet uçurumu endeksi kadınların ekonomiye katılımı, fırsat eşitliği, eğitim olanakları, siyasal açıdan temsil gibi kriterler göz önüne alınarak hazırlanmaktadır. Endeks puanlaması yapılırken 0-1 arasında değerlendirme yapılmakta, 1 tam eşitliği ifade etmektedir. Türkiye'nin küresel cinsiyet uçurumu endeksinde 153 ülke arasından 130.

sırada 0.635 puan ile yer aldığı görülmektedir. Raporda Türkiye, kadınların ekonomi ve fırsat eşitliği kategorisinde 136., işgücüne katılımında 135., eşit işe eşit ücrette 106., eğitim olanaklarına erişimde 113., sağlıkta 64. ve siyasi yaşamda temsilde 109. sırada yer almıştır (World Economic Forum, 2020: 9).

Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda işgücüne katılımında 135. Sırada olan Türkiye'de, kadın istihdamının düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınlar istihdama katılsa bile, toplumsal roller gereği sabırlı, itaat eden, dikkat gerektiren işlere yoğunlaşma gereğinde bulunmuşlar, daha çok el becerilerinin gerektirdiği ya da kadına özgü nitelikler gerektiren işler de çalışmışlardır. Bununla birlikte, kadın istihdamını etkileyen faktörlerden biri olan eğitimde Türkiye'de, kadınlar belirli alanlarda eğitim almakta, dolaylı olarak da belirli alanlarda çalışmaktadır. Kadınların fazla nitelik gerektirmeyen işlerde çalışması, eşit işe eşit ücret alamaması, kadın meslekleri olarak tanımlanan meslekleri yapması, kayıt dışı sektörde çalışması ve düşük eğitim seviyelerine sahip olması toplum tarafından kendilerine dayatılan cinsiyet rolleri sebebiyle ikinci planda kalmasındandır (Ulutaş, 2009: 27-28).

Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda istihdama katılımında 135. Sırada olan Türkiye'de TÜİK 2020 temel işgücü göstergelerine göre işgücüne katılma oranı erkeklerde %68,2, kadınlarda ise %30,9 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranları ise işgücüne katılma oranına benzer bir şekilde erkek ağırlıklıdır. Nitekim erkeklerde istihdam oranı %59,8, kadınlarda %26,3'dür. İşsizlik oranlarının da diğer göstergeler gibi kadınların aleyhine gerçekleştiği görülmüştür. Nitekim 2020 yılında erkeklerde %12,3 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, kadınlarda %15'dir (TÜİK, 2021a). Kadınların istihdam oranlarının düşük olduğu Türkiye'de işgücü piyasalarında ayrımcılığa yönelik karşılaştıkları tutumlar şu şekilde sıralanabilir (Timurturan, 2018: 151).

- İşverenler, kadınları istihdam etme ve onlara yatırım yapma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bu durumun temel sebebi kadınların işgücü piyasalarında devam sağlayamamaları, ev içi sorumlulukları ve annelik rolleri dolayısıyla sürekli olarak izin isteyecekleri yönündeki inancın varlığıdır.
- Ekonomik konjonktürün daralma dönemlerinde işten çıkarılacak ilk kişilerin evli kadınlar olduğu görülmektedir.
- Sendikaların erkek egemen yapısından dolayı, kadın sendika üyeleri ile erkek sendika üyeleri arasında fark gözetilmektedir.
- Dünyanın her bölgesinde kadınlar sermaye ve eğitim oranlarından erkeklere oranla az yararlanmaktadır. Bu durum kadınların becerilerine yansımaktadır.
- İşler ve mesleklerin kadın ve erkek mesleği olarak ayrıştığı, kadınların genellikle düşük nitelikli işlerde istihdam edildiği görülmektedir.
- Okul çağına gelmiş kız ve erkek çocuklar eğitime erişim, okula devamsızlık gibi birçok konuda eşit haklara sahip değildir. Bu durum meslek yaşamına da yansımaktadır.
- Belirli işler ve mesleklere kadınlar kabul edilmemektedir.
- Dünyanın neredeyse her yerinde kadınlar erkeklerden daha düşük ücret almaktadır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin olarak görüldüğü alanlardan biri olan istihdamda, ataerkil düzen, eğitimde fırsat eşitsizliği, cam tavan sendromu, eşit işe eşit ücret verilmemesi, ailesi ya da

eşi tarafından kadına çalışmaması yönünde uygulanan baskı kadınlar aleyhine işlemektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008: 14). Bununla birlikte ücretli ve ücretsiz emek arasındaki bölünme, hanehalkı gelirinin dağılımı ve sosyal güvenlik de kadın istihdamını etkilemektedir (Seguino, 2000: 1213).

3. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA EĞİTİM VE KADIN İSTİHDAMI

Toplumların ekonomik gelişmişliği ve refahı için önemli olan eğitim, kadının toplumsal statüsü, hangi mesleği seçeceği, siyasete katılımı açısından da belirleyici bir faktördür. Toplumsal cinsiyete dayalı roller nedeniyle yaşamın hiçbir alanında erkeklerle eşit güce ve şansa sahip olamayan kadınlar, eğitime erişim konusunda da erkeklerin gerisindedir (Timurturan, 2018: 148).

TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri bitirilen eğitim durumuna göre nüfusun dağılımı verileri incelendiğinde 2008-2019 yılları arasında her yılda okur- yazar olmayan, bir öğretim kurumundan mezun olmayan kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu görülmektedir. 2019 yılında ilkokul mezunu erkek oranı %20,3, lise ve dengi meslek okulu mezunu erkek oranı %25,2, yüksekokul veya fakülte mezunu erkek oranı ise %19,9'dur, kadınlarda ise bu oranlar sırasıyla %29,1, %17,3, %16,1'dir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>). Kadınların erkeklere oranla eğitime erişimde fırsat eşitliğine sahip olmaması istihdam edilebilirliğini de etkiler. TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri verilerine göre 2020 yılında okuryazar olmayan erkeklerin istihdam oranı %23,9, lise altı eğitim seviyesinde %57,8, lise seviyesinde %59,1, mesleki veya teknik lise %70,3 yükseköğretim mezunu olan erkeklerin istihdam oranı ise %74'dür. Aynı oranlar kadınlarda sırasıyla %12,2, %22,3, %23,8, %28,4 ve %54 olarak gerçekleşmiştir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>). Sonuç olarak kadınların eğitim seviyesi arttıkça istihdam oranlarının arttığı ancak aynı eğitim seviyesinde kadınların erkeklerden daha az oranda istihdam edildikleri görülmektedir (DİSK, 2020). Bu durum sadece Türkiye'de değil dünya genelinde de aynıdır. Nitekim ILO verilerine göre bugün üniversite diplomasına sahip kadınların %41,5'i işsiz ya da işgücü dışında iken, aynı eğitim seviyesindeki erkekler için bu oran %17,2'dir. Dolayısıyla eğitimin tek başına işgücü piyasasındaki eşitsizlikleri kapatmasını beklemek fazla iyimser bir bakış açısı olacaktır (ILO, 2019).

Zorunlu eğitim süresinde yapılan düzenlemeler de kadın istihdamına etki etmektedir. Nitekim zorunlu eğitim süresinin uzatılması ile beraber kadınların yeterli seviyede eğitim alması sağlanmış olacak böylece istihdam edilebilirlikleri artacaktır. Ancak zorunlu eğitim süresi uzatılsa da kadınların hala erkeklere oranla eğitimde aynı fırsatlara sahip olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi ile ülke genelinde kreş ve bakım evleri gibi uygulamaların yaygınlaştırılması kadınların istihdamına pozitif yönde yansıtacaktır (Erdoğan ve Yılmaz Şimşek, 2016: 57-58).

3.1. Eğitim ve Kadın İstihdamının Bölgesel Dağılımı

Cinsiyet eşitsizliğinin kendisini en çok gösterdiği alanlardan biri olan eğitimde (Maya, 2013: 71), bölgeler arası farklılıklar mevcuttur. Bununla birlikte kadın istihdamının batıdan doğuya, köyden şehirlere doğru izlendiğinde aşağı yönde bir grafik oluşturduğu görülür (Kunt Tulpar, 2019: 15), bu durumun temel sebeplerinden biri eğitimde fırsat eşitsizliğinin yarattığı sonuçlardır.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Bitirilen Eğitim Seviyesi (Düzey 1, 15+ yaş, Bin kişi) (2019).

Seviye / Eğitim Durumu	KADIN				ERKEK			
	İlköğretim	Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yüksekokul veya Fakülte	İlköğretim	Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yüksekokul veya fakülte
Batı Karadeniz	154582	291638	360760	252978	197786	354934	484402	299496
Akdeniz	298954	730265	899369	626632	410022	899692	1119620	703194
Batı Anadolu	203754	510687	752555	644840	245799	614337	903261	720111
Batı Marmara	118955	226046	319633	227398	146090	280814	426923	264689
Doğu Karadeniz	73871	162352	238960	159867	97204	202248	321289	186478
Doğu Marmara	266820	546789	749363	529712	318566	640594	1011046	591292
Ege	325447	673726	936824	735375	433428	843999	1155595	789392
Güneydoğu Anadolu	215957	740787	522151	318064	338832	922617	738148	428108
Kuzeydoğu Anadolu	51343	155089	143484	92300	76093	210888	211273	120521
Orta Anadolu	124281	278294	328981	213191	156177	345539	445858	256461
Ortadoğu Anadolu	95920	308987	279812	165438	140578	383334	398883	231903
İstanbul	410519	1015966	1374783	123027	567901	1261117	1650937	1218706

Kaynak: TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Cinsiyete göre bitirilen eğitim seviyesinin (Düzey 1) verildiği Tablo 1’de her bölgede herhangi bir eğitim seviyesini bitiren erkek sayısının kadın sayısından fazla olduğu görülmektedir. Akdeniz, Doğu Marmara ve Ege’de ilköğretim, lise ve dengi meslek okulu ve yüksekokul veya fakülte mezunu olan kadın sayısının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu’da herhangi bir eğitim seviyesini bitiren erkek ve kadın sayılarının diğer bölgelere göre daha az olduğu görülmektedir. Türkiye’nin en gelişmiş illerinden biri olan İstanbul’da kadın

ve erkeklerin bitirdiği eğitim seviyelerine bakıldığında ise, herhangi bir eğitim seviyesini bitiren kadın ve erkek sayıları diğer bölgelere göre fazladır. TEPAV raporunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu illerden biri olarak belirtilen İstanbul'da bile ilköğretim ve lise dengi ve meslek okullarını bitiren erkekler kadınlardan farklıdır. Bununla birlikte İstanbul'da yükseköğretim veya fakülte mezunu bitiren kadın sayısının erkeklerden çok az farkla fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İstihdam Edilenlerin Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Düzey 1, 2019, %)

Sektörler	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
	Erkek			Kadın		
Toplam	14,9	29,7	55,4	25,1	15,9	59,0
İstanbul (TR1)	1,2	35,1	63,7	1,2	24,6	74,2
Batı Marmara (TR2)	19,6	31,0	49,4	24,7	19,6	55,7
Ege (TR3)	17,2	30,9	51,8	27,0	17,9	55,1
Doğu Marmara (TR4)	10,6	41,9	47,5	15,9	27,7	56,4
Batı Anadolu (TR5)	8,8	27,9	63,4	13,6	12,0	74,4
Akdeniz (TR6)	16,8	24,5	58,7	25,9	9,0	65,1
Orta Anadolu (TR7)	18,6	29,6	51,8	34,0	9,8	56,2
Batı Karadeniz (TR8)	30,1	22,8	47,1	48,8	9,3	41,9
Doğu Karadeniz (TR9)	34,9	18,8	46,3	62,0	5,6	32,4
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	35,4	14,4	50,2	60,7	2,8	36,5
Ortadoğu Anadolu (TRB)	28,1	21,1	50,8	54,4	6,4	39,2
Güneydoğu Anadolu (TRC)	20,1	25,9	54,0	38,6	9,6	51,8

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2019b.

Kadınların istihdam seviyesini belirleyen etkenlerden biri de bölgelerin gelişmişliği ve işgücünün sektörel dağılımıdır. Nitekim Tablo 2'de Düzey 1'de kadın istihdamının sektörel dağılımına bakıldığında kadınlar Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu'da sırasıyla %62, %48,8, %60,7 ve %54,4 oranlarıyla en çok tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu bölgelerde erkekler ise, yoğun olarak hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Kadınların hizmet sektöründe en yoğun istihdam oranına sahip olduğu ilk 3 bölge İstanbul, Batı Anadolu ve Akdeniz'dir. Hizmet sektöründeki istihdam oranının aksine kadınların tarım sektöründe en az istihdam edildiği yer %1,2'lik oranla İstanbul'dur.

Tablo 2'den de görüldüğü gibi gelişmekte olan bölgelerde kadınlar yoğun olarak tarım sektöründe istihdam edilirken, gelişmiş bölgelerde ise hizmet sektörünün yoğunlaşmasına bağlı olarak bu sektörde istihdam edilmektedir (Koray vd., 1999: 25). Bununla birlikte kadına yönelik bakış açısının geleneksel normlardan uzak olduğu gelişmiş bölgelerde, kadınların eğitim seviyesi paralel olarak istihdam edilebilirliklerini artırmıştır. Dolayısıyla bu bölgelerde kadın istihdamının hem bölgelerin gelişmişlik seviyesi, hem yüksek

eğitim seviyesi hem de kadının çalışmasına yönelik tutumun olumlu olması nedeniyle diğer bölgelere göre yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, kadınların fiziksel güç gerektiren ve erkek işi olarak görülen işlerin bulunduğu sanayi sektöründe de istihdam oranlarının çok yüksek olduğu söylenemez. Kadının yerini evde çocuklarının yanında gören bakış açısı, kadının tarım sektöründe ücretsiz aile işişisi olarak istihdam edilmesini olağan karşılamakta, diğer sektörlerde çalışmasına sıcak bakmamaktadır. Zaman geçtikçe bu eğilimin azaldığı ve kadınların artan oranlarda hizmet sektöründe çalışmaya başladığı görülmektedir (Berber ve Eser, 2008: 10-12).

3.2.Kırsal- Kentsel Alanlarda Eğitim ve Kadın İstihdamı

Kadınların eğitim olanaklarının kırsal ve kentsel alanlarda farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla eğitimde yaşanan fırsat eşişsizliği kadınların kır ve kentte hangi meslekleri ifa edeceğini belirlemektedir. Nitekim kırlarda kadınların çoğunluğunun işgücü piyasası dışında kaldığı, işgücüne katılan kadınların ise genellikle düşük ücretli, güvencesiz sektörlerde istihdam edildiği görülmektedir (zvarış, 2015: 42).

Tablo 3. Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Kırdaki İstihdam Oranları (2009-2013, %)

Eğitim Durumu	KADIN					ERKEK				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Okuma yazma bilmeyen	24,5	26,5	27,6	26,5	26,1	35,1	37,1	38,6	34,1	32,9
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	30,3	31,8	33,6	33,3	31,7	47,8	49,4	53,1	50,6	51,7
İlkokul	40,7	44,0	46,9	46,7	45,4	72,2	73,3	76,2	75,1	73,1
İlköğretim	25,3	26,1	26,2	26,5	26,1	40,5	43,0	48,7	47,8	50,9
Ortaokul veya dengi meslek okul	34,5	34,7	35,7	39,1	34,6	77,8	79,8	80,8	81,0	77,7
Genel Lise	27,6	26,8	28,9	29,3	28,9	68,5	67,7	69,6	69,4	69,4
Lise dengi meslek okul	35,0	36,2	37,2	33,3	34,5	74,7	75,3	77,4	76,0	78,0
Yüksekokul veya fakülte	58,6	57,4	54,5	55,2	55,6	78,5	81,4	80,1	78,5	79,0

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, 2018a.

Eğitim durumu ve cinsiyete göre kırdaki istihdam oranlarının verildiği Tablo 3’de kadınların kırsal alanlarda her eğitim seviyesinde erkeklere oranla daha az istihdam edildiği görülmektedir. Ancak tabloda okuma yazma bilmeyen kadın ve erkeklerin de istihdam edildiği dikkati çekmekle beraber bu senaryoda da erkek istihdam oranı her yılda kadınlardan fazla gerçekleşmiştir. Lise dengi meslek okul seviyesinde eğitime sahip kadın ve erkeklerin kırsal alanlarda istihdam oranları incelendiğinde, kadınlarda 2009 yılında %35 olan bu oran 2013 yılında %34,5’e gerilemiş, erkeklerde 2009 yılında %74,7 iken 2013’de %78’e yükselmiştir. 2013 yılında kırsal kesimde istihdam edilen kadınların %55,6’sı yüksekokul veya fakülte mezunu iken, bu oran erkeklerde %79’dur.

Son yıllarda gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılımlarının belirli oranlarda artma trendine girdiği görülürken, Türkiye’de azalması dikkat çekicidir. Bu eğilimin temel sebeplerinden ilki zorunlu eğitim süresinin uzaması diğeri ise köyden kente göçlerin artışı ile işgücünün tarımsal etkinliklerden uzaklaşarak tarım dışı etkinliklere kaymasıdır. Nitekim kırsalda tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, yeterli eğitim seviyesine sahip olmamaları nedeni ile kentlerde herhangi bir iş bulamamakta işgücü piyasasına hemen katılamamaktadır. Bu durum işgücüne katılım oranlarını (Tansel, 2002: 5’den akt: Berber ve Eser, 2008: 4), kadınların ekonomik bağımsızlığını ve ülkenin kalkınmışlık seviyesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda Tablo 4’de kadın ve erkeklerin eğitim durumuna göre kentlerde istihdam oranlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, eğitim seviyesi yükseldikçe yıllar itibarıyla hem kadın hem erkekte istihdam oranlarının arttığı görülmektedir. 2013 verileri incelendiğinde okuma yazma bilmeyen kadınların kentte istihdam edilme oranları %6,6 olarak oldukça düşük bir seviyede iken, aynı yıl aynı eğitim seviyesindeki erkeklerin istihdam oranı %25,9’dur. Genel lise eğitimi seviyesine gelindikçe kadınların istihdam oranı %25, erkeklerin ise %62,3 olmuştur. Yüksekokul veya fakülte mezunu kadınların istihdam oranı 2013 yılında %61,9 iken, bu oran erkeklerde %79,9’dur. Kentlerde kadınların eğitim seviyesine bağlı olarak istihdam oranları yıldan yıla artmaktadır. Ancak buna rağmen aynı eğitim seviyesindeki kadın ve erkeklerden, erkekler kadınlara oranla daha fazla istihdam edilmektedir.

Tablo 4. Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Kentte İstihdam Oranları (2009-2013,%)

Eğitim Durumu	KADIN					ERKEK				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Okuma yazma bilmeyen	5,0	5,6	6,0	5,7	6,6	25,5	25,6	28,0	26,3	25,9
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	8,8	10,6	10,8	10,4	11,4	39,6	43,3	46,8	47,6	49,3
İlkokul	12,1	14,0	15,2	16,5	17,9	61,7	63,8	64,8	65,0	64,4
İlköğretim	9,9	12,1	14,1	13,7	14,2	31,4	37,9	41,9	43,5	46,3
Ortaokul veya dengi meslek okul	15,2	17,2	18,8	20,5	20,8	69,7	71,6	73,4	73,7	71,7
Genel Lise	21,6	22,1	23,0	24,0	25,0	56,4	57,5	61,4	61,1	62,3
Lise dengi meslek okul	28,1	29,9	30,4	30,3	30,8	69,8	72,0	73,6	74,1	74,5
Yüksekokul veya fakülte	59,4	59,9	60,7	60,9	61,9	76,6	76,9	78,6	79,0	79,9

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, 2018a.

Kentlerde kadın istihdamının erkek istihdamına oranla düşük olma nedenlerinden biri de istihdam edilmek isteyen kadınların, her koşulda çalışmaya razı olan erkek işgücü ile rekabet edememesindedir. Bunun yanı sıra, kadınların işgücü piyasalarına girerken karşılaştığı cinsiyete dayalı ayrımcılık kentlerde iş yaşamında daha yoğundur bu durum hali hazırda kadın istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir (Makal ve Toksöz, 2015: 195). Tablo 3 ve Tablo 4 verileri karşılaştırıldığında kırsal kesimde okuma yazma bilmeyen kadınların istihdam oranlarının kentlerde okuma yazma bilmeyen kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun temel sebebi, kırsal kesimde yaşayan kadınların daha çok tarım sektöründe

ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasından kaynaklıdır. Tarımda kadınların üretime katılım seviyesini eğitimden ziyade, ailenin sahip olduğu arazi, hayvan sayısı gibi faktörler belirlemektedir (Yasan Ataseven ve Gülçubuk, 2012: 348- 349). Nitekim TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre 2014 yılında toplam istihdam içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranı %29,5 iken erkek oranı %4,9, 2015 yılında sırasıyla 28,4 ve 4,7, 2016 yılında 26,3 ve 4,6, 2017 yılında 23,7 ve 4,5, 2018 yılında 23,7, 4,4, 2019 yılında ise 22,9 ve 4,5, 2020 yılında ise 20,2 ve 4,3'dür. Ele alınan her yılda toplam istihdam içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranı erkek oranından daha fazladır (TÜİK, 2021b).

Özetle, bireylerin işgücü piyasalarında etkinliğinin artırılmasında beşeri sermaye yatırımının rolü şüphesiz fazladır. Kadınların eğitim seviyesi ve istihdam oranları arasında pozitif bir ilişki olduğu verilerde görülmektedir. Ancak istihdamda kadına yönelik ayrımcılığın olduğu da dikkati çekmektedir. Bu nedenle eğitimin kadının istihdamını etkilediği ancak belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna varılabilir.

3.3. Ailenin Eğitim ve İstihdama Etkisi

Türkiye'de kentleşmenin etkisi ile birlikte aile yapısında dönüşüm yaşanmıştır. Ancak aile içi ilişkiler geleneksel şekilde, erkek egemenliğinde varlığını sürdürmüştür. Bunun esas nedeni; kentleşme ile beraber dışarıdan gelene karşı bir önyargı oluşmasıdır. Bu önyargı sonucunda ailelerin yapısı değişse de geleneksel roller devam etmiştir. Ancak zamanla aile içindeki okullaşma oranının artması, kadınında işgücüne katılımını etkilemiş dolayısıyla geleneksel ilişkiler yerini modern ilişkilere bırakmıştır. Ailenin eğitilmiş olması çocuklarında eğitim seviyesinin yükselmesini sağlamış, aile içerisinde empati kurma yeteneği artmış, kadın, ev annesi rolünden sıyrılarak iş kadını rolüne bürünmeye başlamıştır. Ayrıca aile içinde eğitim seviyesinin yüksek olması çocuğun geleneksel normlara(soyun devam etmesi için) göre yapılmasından ziyade değer verilen bir varlık olarak görülmesini sağlamış, çocuk sevgisi kavramı önem kazanmıştır (Yapıcı, 2010: 1565- 1566).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu raporuna göre çocuğun ilk sosyalleştiği kurum olan ailede, anne ve babanın çocuk yetiştirirken kız ya da erkek çocuk yetiştirmek gibi cinsiyetçi bir yaklaşımdan ziyade, iyi insan yetiştirmeyi amaçlaması gerektiğini belirtmiştir. Böyle bir yaklaşım kız çocuklarının okullaşma oranını artırarak gelecek dönemde işgücü piyasalarına girmesine katkı sağlayacak, hem de kadın erkek eşitsizliğine dair toplumsal kalıpların kırılmasına yardımcı olacaktır (TBMM, 2011).

Ailenin çocuğa sağlayacağı koşullar kültürel, kişisel, sosyo-demografik ve ekonomik değişkenlerle alakalıdır. Ailede tek ebeveyn olması, ebeveynin birinin çalışması yahut hiç birinin çalışmaması, ailenin çocuk sayısı, ebeveynlerin mesleği ve eğitim seviyesi gibi faktörler çocuğun eğitim seviyesini belirler. Önemli bir etken olan aile geliri çocuğun eğitim hayatını, okul ücretleri, kırtasiye masrafları gibi doğrudan ya da çocuğun iyi okullara gidebilmesi, iyi akranlar edinebilmesi gibi dolaylı şekilde etkilemektedir. Nitekim ailenin yoksulluğa düşmesi durumunda ilk olarak kız çocuklarının eğitim hayatının bitirildiği bilinmektedir (European Commission, 2005: 8-9).

Öte yandan ailede annenin ölümü ile kardeşlere bakma görevinin kız çocuğuna yüklenmesi, evin reisinin kız çocuğunun daha fazla okumasını istememesi ve erken evlilikler kız çocuklarının eğitimini dolayısıyla istihdam edilebilirliklerini etkiler. TÜİK Eğitim sürecini tamamlamayan fertlerin, bitirdiği eğitim

seviyesine göre eğitim sürecini tamamlamama nedenleri (15-34 yaş grubu) istatistikleri incelendiğinde erkeklerde okula ilgi duymadığı için ilkokul seviyesinden sonra eğitimi bırakan kişi sayısı 127 kişi iken bu sayı kadınlarda 125 kişidir. Erkeklerde eğitim maliyetleri dolayısıyla ilkokul, ortaokul, genel lise, mesleki ve teknik lise ile 2 veya 3 yıllık yüksekokuldan sonra okulu bırakan kişi sayısı sırasıyla 290, 487, 158, 197, 75 olarak gerçekleşirken bu sayı kadınlarda sırasıyla 241, 299, 99, 89, 67 kişi olarak gerçekleşmiştir. Erkek ve kadınların belirli eğitim seviyesinden sonra okulu bırakma nedenleri arasında en büyük fark aile veya eşin istememe nedeniyle görülür. Ailesi veya eşi istemediği için ilkokul, ortaokul, genel lise, mesleki ve teknik liseyi bırakan erkek sayısı sırasıyla 36, 45, 7, 9 iken bu veriler kadınlarda sırasıyla 400, 372, 53, 34 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte her eğitim seviyesinde evlilik veya diğer nedenlerle eğitimini bırakan kadın sayısının erkek sayısından daha fazla olduğu görülmüştür (TÜİK, 2016).

Ebeveynlerin eğitim seviyesi ile erken yaşta evlilikler arasında bir ilişki olduğu görülür. Evlilik yaşının yükseltilmesinin en önemli yolu zorunlu eğitim süresinin uzatılması ve ailelerin bilinçlendirilmesidir. Nitekim düşük eğitim seviyesine sahip ebeveyn ve sosyo-kültürel yapısı bozuk olan ailelerin çocuklarının erken yaşta evlendikleri dikkat çekmektedir. Bu ailelerde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle erkek çocukların belirli bir eğitim seviyesine kadar eğitim görüp, askere gittikten sonra evlenmesi yönünde bir eğilim var iken, kız çocuklarının eğitimlerini erken yaşta bıraktıkları görülür. Ergenlik dönemine giren kız çocuklarının çevresi tarafından dikkat çektiği düşünülerek hemen başının bağlanması tabiriyle evlendirilmeleri de sıklıkla görülmektedir. Erken yaşta evlendirilerek eğitim hayatı kesintiye uğrayan, hatta biten, kız çocukları istihdam hakkından da dışlanmaktadır. Bu durum kadınların ekonomik özgürlükleri olmaması nedeniyle, eğitimsizlik, yoksulluk ve bağımlılıktan oluşan kısır bir döngü içerisinde hapsedilmesine neden olmaktadır (TBMM, 2009: 13-16).

Ayrıca aile içerisinde eşin eğitim seviyesi de kadın istihdamını etkiler. Eğitim seviyesi yüksek olan eşin maaşının yüksek olması kadının işgücüne katılım kararı verip vermemesinde etkilidir. Aksi durumda ise, eğitim seviyesi düşük olan eşin alacağı maaş yeterli gelmeyeceği için kadın da işgücü piyasasına katılma kararı verebilecektir. Ancak bu durum kırsal ve kentsel bölgelerde farklılık göstermektedir. Nitekim kentlerde yaşayan yüksek eğitimli kadınların işgücüne katılma kararında eşin eğitim seviyesi ve maaşının önemli bir etken olmadığı görülmekte, kadınlar genellikle kendi eğitim seviyelerine bağlı olarak işgücüne katılma ya da katılmama kararı vermektedir. Ancak kentlerde yaşayan düşük eğitim seviyesine sahip kadınların, eşin eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılma oranlarının düştüğü görülmektedir (Uraz vd., 2010: 11).

Hala geleneksel aile yapısının hakim olduğu Türkiye’de kadınların çalışma hayatına katılımında sayılan faktörlerin çoğu bir bariyer olarak kadınların önünde durmaktadır. Geleneksel aile yapısından ziyade modern ailenin benimsendiği gelişmiş ülkelerde, eğitilmiş ve uzmanlaşmış iş gücü istihdamda önemli bir rol oynarken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ataeril düzen ve eğitim seviyesinin düşük olmasını kadının farklı meslekler icra etmesini zorlaştırmaktadır. Türkiye’de kadın istihdamının artırılmasındaki ilk adım, eğitilmiş kadın sayısının çoğalmasından geçmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranlarının arttığı ve tercih edilen mesleklerin çeşitlendiği görülmektedir. Eğitimin belirleyici bir diğer özelliği de kadınların tarım ve sanayi sektöründen daha çok, hizmet sektöründe çalışmasına olanak sağlamasıdır (Kunt Tulpar, 2019: 15- 16).

3.4. Eğitimde Cinsiyete Dayalı Mesleki Sınıflama

Toplumsal cinsiyet rolleri kadınların eğitime erişimde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmasını engellemekle kalmayıp, kadınların hangi mesleği yapacağını da şekillendirmektedir. CEDAW'ın Gölge Raporu'nda kadınların iş yaşamında karşılaştıkları ayrımcılık türlerinden biri de mesleki ayrımcılık olarak ele alınmıştır. Raporda işlerin kadın ve erkek işi olarak ayrıştığı, erkek işi olarak sayılan işlerden kadınların belirli şekillerde uzaklaştırılarak dışlandığı belirtilmiştir (Timurturan, 2018: 154).

Tablo 5. Eğitim ve Öğretim Alanları Sınıflamasına Göre Lisans Seviyesindeki Öğrenci Sayıları

Öğretim yılı	Bilişim ve İletişim Teknolojileri	Beşeri Bilimler ve Sanat	Doğa Bilimleri Matematik ve İstatistik	Eğitim	Hizmetler	İş, Yönetim ve Hukuk	Mühendislik, İmalat ve İnşaat	Sağlık ve Refah	Sosyal Bilimler, Gazetecilik ve Enformasyon	Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Veterinerlik	Alanı belirlenmeyenler
Erkek											
2015-2016	9503	189991	59130	100109	58 882	986 369	306460	82 494	30157	28466	283
2016-2017	5112	204584	57695	99 976	67 639	998 895	332110	88 401	31850	29104	273
2017-2018	5834	222718	59246	101338	69 105	1014 550	360018	94530	33514	30069	-
2018-2019	6666	244615	62910	108932	71 899	1 028529	381989	101278	34129	31345	-
Kadın											
2015-2016	3769	259834	60712	170474	27 866	659 849	127685	142273	31097	13713	205
2016-2017	1503	280925	59985	167270	39 911	681 360	136517	157446	33003	14061	169
2017-2018	1655	302765	62817	169343	42 382	693 944	145558	170285	34603	14507	-
2018-2019	1901	322801	66438	206944	45 329	696 470	151027	186692	34878	14897	-

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

YÖK öğretim alanlarına göre yükseköğretimde öğrenci sayılarına bakıldığında 2018-2019 eğitim öğretim döneminde bilişim ve iletişim teknolojileri alanında eğitim gören erkek öğrenci sayısı 6666 iken, bu sayı kadınlarda 1901'dir. Mühendislik, imalat ve inşaat alanlarında eğitim gören erkek öğrenci sayısı 381989, bu alanlarda eğitim gören kadın sayısı 151027'dir. Tarım, ormancılık, balıkçılık ve veterinerlik alanlarında eğitim gören erkek öğrenci sayısı 31345, kadın öğrenci sayısı ise 14897, hizmetler alanında eğitim gören erkek öğrenci sayısı 71899, kadın öğrenci sayısı ise 45 329'dur. Yine 2018-2019 öğretim yılında iş, yönetim ve hukuk eğitim ve öğretim alanlarında lisans seviyesinde erkek öğrenci sayısı kadın sayısından fazladır. Doğa Bilimleri, matematik ve istatistik, beşeri bilimler ve sanat, sağlık ve refah, sosyal bilimler, gazetecilik ve enformasyon ile eğitim alanlarında kadın sayısı erkeklerden fazladır. Tablodan da anlaşılacağı üzere kadınlar, kendilerine dayatılan toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak daha çok kadın işi olarak görülen mesleklerde eğitimlerini sürdürmektedir.

Kadınların eğitimde belirli meslekleri tercih etmesi aslında okullarda verilen derslerde bilinçaltına işlenen toplumsal cinsiyet rolleri ile de ilişkilendirilebilir. Nitekim ders kitaplarının incelendiği bir çalışmada erkeklerin kadınlardan daha fazla ön plana çıkartıldığı ve meslek rollerinde erkeklere çeşitli meslekler sunulurken, kadınların geleneksel bakış açısıyla şekillenmiş mesleklerle örneklendirildiği görülmüştür. Bununla birlikte, kitaplarda erkeklerin evi geçindiren kişi rolünde sunulduğu, kadınların ise ev işleri ile ilişkilendirildiği dikkati çekmiştir (Gümüsoğlu, 2014: 49-50). Görüldüğü gibi eğitim hayatı boyunca kadın ya da erkek mesleği olarak bir sınıflandırmaya maruz kalan çocuklar, çocukluktan itibaren belirli meslekleri kadın mesleği olarak görmekte ve bu meslekler genellikle düşük nitelikli ve düşük ücretli meslekler olmaktadır. Bu meslekleri seçen kadınlar çalışma yaşamına dezavantajlı bir konumda başladıkları için kariyer basamaklarını tırmanmamaları zorlaşmaktadır.

3.5. Eğitimin Ücretler ve Kadın İstihdamına Etkisi

Aynı işi yapan kadınların erkeklerden daha az ücret alması cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği olarak tanımlanır (DİSK, 2020: 10). ILO verilerine göre cinsiyete dayalı ücret farkı dünya genelinde %18,8 civarındadır. Cinsiyete dayalı ücret eşitsizlikleri, eğitimin getirilerinin düşük olması, mesleki ayırım ve işgücünün cinsiyet bileşimi gibi faktörlerce de belirlenir. Kadınların yüksek ücret getiren bilim, teknoloji, mühendislik gibi alanlarda istihdam oranlarının düşük olma nedeni bu işlerin gerektirdiği dijital becerilerden eğitimde fırsat eşitsizliği nedeniyle uzak olmasından kaynaklıdır (ILO, 2019: 14).

Tablo 6. Eğitim Durumuna Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı, 2018

Eğitim durumu	Yıllık ortalama düzenli brüt ücret			Yıllık ortalama brüt kazanç			Cinsiyetler arası ücret farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Toplam	46 358	47 515	43 866	49 001	50 297	46 208	7,7
İlkokul ve altı	33 765	35 666	28 294	35 171	37 143	29 500	20,7
İlköğretim ve ortaokul	33 383	34 702	28 720	34 840	36 195	30 049	17,2
Lise	35 812	37 334	32 013	37 734	39 344	33 717	14,3
Meslek lisesi	47 532	50 820	36 183	51 180	54 970	38 096	28,8
Yüksekokul ve üstü	66 786	73 095	58 754	71 007	78 041	62 051	19,6

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması, 2018b

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de cinsiyete dayalı ücret farkı mevcuttur. Eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkının verildiği Tablo 6 incelendiğinde ilkokul ve altı, ilköğretim ve ortaokul, lise ve meslek lisesinde cinsiyetler arası ücret farkının sırasıyla % 20,7, 17,2, 14,3, 28,8 olduğu görülmektedir. Yüksekokul ve üstü eğitim seviyesine sahip kadın ve erkek arasında ücret farkı ise

%19,6'dır. Kadınların yıllık ortalama düzenli brüt ücret ve yıllık ortalama brüt kazançlarında her eğitim seviyesinde erkeklerden daha az kazandığı dikkat çekmektedir.

2020 TÜİK araştırmasında ekonomik faaliyete göre ücret ayrımı verilerine göre, en yüksek aylık ortalama brüt ücret 7 bin 492 TL ile bilgi ve iletişim sektöründe çalışanlar tarafından kazanılmaktadır. Bu sektörü ise 6 bin 559 TL ile finans ve sigorta sektörü takip etmektedir. En düşük aylık ortalama brüt kazanç ise 2 bin 872 TL ile konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri sektöründedir. Bunu 2 bin 999 TL aylık ortalama brüt kazanç ile idari ve destek hizmet faaliyetleri sektörü takip etmektedir (TÜİK, 2019a). TÜİK verilerinde en yüksek aylık ortalama brüt ücret alınan sektör olarak geçen bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe yoğun olarak erkeklerin eğitim aldığı görülmüştür (Tablo 5). Meslek yaşamına da yansıyan bu durum bu alanda erkeklerin kadınlardan daha yoğun istihdam edilmesine dolayısıyla ücret farklılıklarına yol açmaktadır.

4.SONUÇ

Günümüz Türkiye'sinde kadınların istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla yasal mevzuat ve sosyal politikalar uygulansa da hala kadın istihdamı erkek istihdamının oldukça gerisindedir. Bu durumun birçok sebebi olmakla beraber en temel sebeplerinden biri eğitimde yaşanan cinsiyet eşitsizliğidir.

Kadın ve erkeklerin eğitimde aynı fırsatlara sahip olmadığı, bunun yanı sıra kırsal ve kentlerde yaşayan kadınlar arasında da eğitimde fırsat eşitsizliği nedeniyle istihdam edilebilirliklerinde farklılıklar olduğu görülür. Nitekim Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de kadınların eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde kadınların eğitim seviyelerine paralel şekilde istihdam oranlarının da düşük olduğu görülmüş, erkeklerin her eğitim seviyesinde kadınlardan daha fazla istihdam edildiği dikkat çekmiştir. Kırsal ve kentsel alanlarda da kadınların istihdam oranları arasında farklılıklar mevcuttur. Bu bağlamda kırsal alanlarda okuma yazma bilmeyen kadınların, kentlerde yaşayan aynı eğitim seviyesindeki kadınlara oranla daha fazla istihdam edildiği dikkat çekmiş, bu durumun temel sebebi tarımın kadınlaşması olgusu ile ilişkilendirilmiştir. Kentsel alanlarda düşük eğitim seviyesine sahip kadınların istihdam oranlarının kırsaldaki kadınlara göre düşük olma nedeni, kentlerde işgücü arasındaki rekabet ve düşük eğitim seviyesindeki kadınların istihdam fırsatlarına ulaşamamasındandır. Eğitim seviyesi her iki cinsiyetin istihdam oranlarına pozitif yönde yansırken, aynı zamanda ücretlere de pozitif yansımıştır. Şöyle ki kadınların eğitim seviyesinin yükseldikçe ücretlerinde artış olduğu ancak aynı eğitim seviyesindeki erkeklere oranla daha düşük ücret aldıkları görülmüştür. Bu durumun temel sebebi toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle eğitimin ücret eşitliğini sağlama konusunda yeterli olamamasındadır. Bununla birlikte, eğitimde cinsiyete dayalı mesleki sınıflaşmaya bağlı olarak da kadınların belirli meslekleri seçtiği, dolayısıyla düşük ücretler aldığı görülmüştür. YÖK istatistiklerinde her iki cinsiyetin eğitim gördüğü bölümler incelendiğinde kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereğince kadın işi olarak atfedilen meslekleri tercih ettiği ve bu mesleklerin genellikle düşük nitelikli ve düşük ücretli meslekler olduğu dikkat çekmiştir. Bu durum kadınların eşit işe eşit ücret alamamasına neden olmaktadır. Kadınların eğitim seviyesini dolayısıyla istihdam edilebilirliğini etkileyen faktörlerden biri ailedir. Nitekim ebeveynlerin eğitim durumu kız çocuklarının eğitimine devam edip etmemesi konusunda belirleyici iken, ailede annenin olmaması da kız çocuklarının eğitimini yarıda

bırakmasına neden olmaktadır. Ayrıca geleneksel bakış açısına sahip ailelerde kız çocuklarının ergenlik dönemine girdikten sonra fazla dikkat çekmemesi amacıyla erkenden evlendirilmesi eğitim hayatını kesintiye uğratmakta -ki genellikle bitirmekte- bu durum gelecek dönemde kadın istihdamına olumsuz yansımaktadır. Kadının eğitim seviyesinin yanı sıra eşinin eğitim seviyesi de işgücüne katılım kararını etkilemektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan eşin ücreti de yüksek olduğu için kadının işgücüne katılım konusunda istekli olmaması ancak düşük eğitim seviyesine sahip olan eşin ücretinin de düşük olması kadının mecburi olarak çalışması sonucunu doğurması muhtemeldir. Ancak bu durum kentsel ve kırsal alanlarda farklılık göstermektedir. Kentlerde yüksek eğitim seviyesine sahip kadınların işgücüne katılım kararı vermesinde eşin eğitim seviyesinden çok kendi eğitim seviyesi etkilidir. Kadınlar eğitim sayesinde kazandıkları beşeri sermayeyi işgücü piyasalarında değerlendirmeyi tercih etmektedir.

Türkiye’de kadınların istihdam edilmesi ekonomik kalkınmışlığın sağlanması için önemlidir. Bu nedenle kadın istihdamına ve bu istihdamın niteliğine önem verilmesi gerekmektedir. Kadın istihdamının artırılması için cinsiyete ve sektörler göre işgücünün verimliliğinin nasıl artırılacağını yönelik analizler yapılmalı, özellikle eğitimde bölgeler arasındaki eşitsizlik acilen giderilmelidir. Bununla beraber yaşam boyu eğitim politikaları aracılığıyla kadınlar desteklenmelidir. Meslekleri kadın erkek mesleği olarak ayrıştıran zihniyetten bir an önce vazgeçilmeli, kadınların her sektörde çalışması için gerekli adımlar atılmalıdır. İstihdamda toplumsal cinsiyete dayalı roller kırılmalı, aynı işi yapan ve aynı eğitim seviyesine sahip kadın ve erkek çalışan arasında herhangi bir ücret ayrımı yapılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Alisbah Tuskan, A. (2012), Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Bıçılan Roller ve Çözümleri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25(99), 445-449.
- Aslantepe, G. (2012), Kadın İstihdamının Artırılması ve ILO Sözleşmeleri, Makal, A. ve G. Toksöz (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği* (s.159- 167), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Berber, M.,Eser, B. Y. (2008), Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Seviyeinde Sektörel Analiz, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 1-16.
- Bıçerli, M.K. (2018), *Çalışma Ekonomisi* (10.bası), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- BORUSAN (2020), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hane içi Şiddet Rehberi, 05.06.2021 tarihinde <https://www.borusan.com/Assets/Media/Images/Press/PressGallery/Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi-ve-Hane%20-ici-Siddet-Rehberi.pdf> adresinden alındı.
- Dirik, N. (2016), Türkiye’de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü. (Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- DİSK (2020), Türkiye’de Kadın Emeği Raporu, 05.06.2021 tarihinde <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/21031.pdf> adresinden alındı.

- Dutlu Erten, P. (2016), Türkiye Ekonomisinde Kadın İstihdamının Rolü ve Önemi, *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1(1), 56-66.
- Erdoğan, R., Yılmaz Şimşek, Z. (2016). Türkiye’de Kadın İşgücünün Bölgesel Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*, (29), 54-69.
- European Commission, (2005) Private household spending on education ve training final project report, 04.08.2021 tarihinde <http://hdl.voced.edu.au/10707/155051> adresinden alındı.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2017), Koruma mı Dışlama mı? Çalışma Mevzuatımızda Kadını Koruyucu Kimi Düzenlemelerin Kadın İstihdamı ve AB Normları Açısından Değerlendirilmesi, *Çalışma ve Toplum*, 54(3), 1263- 1298.
- Gümüšoğlu, F. (2014), Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- International Labour Organization. (2019), A quantum leap for gender equality: For a better future of work for all.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, Ankara.
- Karabıyık, İ. (2012), Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Koray M., Demirbilek S., Demirbilek T. (1999), Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Korkmaz, A., Korkut, A. (2012), Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 41-65.
- Kunt Tulpar, P. (2019), Türkiye’de Kadınların İstihdam Oranı Erkeklerin Yarısından Az. *Tisk İşveren Dergisi*, (57)2, 14-16.
- Makal, A., Toksöz, G. (2015). *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği*, İmge Kitabevi.
- Maya, İ. (2013), Türk eğitim sistemindeki cinsiyet eşitsizliklerinin AB ülkeleri ile karşılaştırılması, *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 69-84.
- Ok, A. (1992), Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrışma-ABD Örneği, *Sosyoloji Dergisi*, (3), 163-172.
- Orçan, M. (2008), *Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili*, Ankara: Harf Eğitim.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0(33), 93-112.
- Özvarış, Ş. B. (2015), Toplumsal Cinsiyet, Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 15(56), 37-43.
- Seguino, S. (2000), Gender inequality and economic growth: A cross-country analysis, *World Development*, 28(7), 1211-1230.

- Tansel, A. (2005), Public-private employment choice, wage differentials, and gender in Turkey. *Economic development and cultural change*, 53(2), 453-477.
- TBMM (2009). Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor, 05.05.2021 tarihinde http://sagliktagenc.org/zile/uploads/2018/01/Erken_Evlilik_Raporu.pdf adresinden alındı.
- TBMM (2011), Eğitim sistemimizdeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri konulu komisyon raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No:7.
- Timurturkan, M. (2018). Cinsiyet Eşitsizliği Sorunu. N. Adak içinde, *Sosyal Problemler Sosyolojisi Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler* (s. 135-161), Ankara: Siyasal.
- Tokol, A. (2018), *Sosyal Politika* (9.baskı), Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.
- TÜİK. (2016), Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçişi, 01.01.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> adresinden alındı.
- TÜİK. (2018a), İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, 05.02.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden alındı.
- TÜİK. (2018b), Kazanç Yapısı Araştırması, 12.07.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2019-33732> adresinden alındı.
- TÜİK. (2019a), İstatistiklerle Kadın 2019, 05.02.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2019-33732> adresinden alındı.
- TÜİK. (2019b). İşgücü İstatistikleri, 10.02.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> adresinden alındı.
- TÜİK. (2020a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 10.02.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210&dil=1> adresinden alındı.
- TÜİK. (2021a). İşgücü İstatistikleri 2020, 12.07.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2020-37484&dil=1> adresinden alındı.
- TÜİK. (2021b). Hanehalkı İşgücü Araştırması 2014-2020, 02.08.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Ulutaş, Ç. (2009), Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek, *Çalışma ve Toplum*, 25-40.
- Uraz, A.,Aran, M., Hüsamoğlu, M.,Okkalı Şanalmiş, D.,Çapar, S., (2010), Türkiye'de kadınların işgücüne katılımında son dönemde gözlenen eğilimler (Çalışma Raporu Sayı.2), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı.

URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> Erişim tarihi: 02.08.2021.

World Economic Forum (2020), Global Gender Gap Report 2020, In World Economic Forum, 04.05.2021 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf adresinden alındı.

Yasan Ataseven, Z.,Gülçubuk, B. (2012), Kırsal Refahın Artırılmasında Kadın İstihdamının Rolü. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 02.05.2021 tarihinde <https://tarekoder.org/2012konya/372-377.pdf> adresinden alındı.

Yapıcı, Ş. (2010), Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi, *Turkish Studies*, 5(4), 1544-1570.

Yavuz, R. A. (2016), Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde kadın istihdamı ve ekonomik şiddet, *Journal of Life Economics*, 3(3), 77-100.

YÖK, Yükseköğretim İstatistikleri, 01.01.2021 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GENÇLİK LİDERLİK ÖZELLİKLERİ: KONYA'DA BİR UYGULAMA

Ebru Özer TOPALOĞLU¹

Özet

Bu çalışmada gelecekte yaşadıkları ülke ve toplumda söz sahibi olacak gençlerin liderlik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Gençlerin liderlik özellikleri ile ilgili literatürde farklı çalışmalar mevcuttur. Bu özellikler kültürel yapıya ve bulunulan duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Üniversite öğrencilerinin gençlik liderlik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nde eğitim göre 572 öğrenciye online anket uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda gençlik liderlik özellikleri cinsiyete göre farklılık göstermezken yaşa göre farklılık göstermektedir. Ayrıca gençlik liderlik özelliklerinde mücadele isteği ve hedef koyma, grup becerileri güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve sorumluluk duygusunun önemli olduğu yapılan analizler sonucunda belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Gençlik, Üniversite Öğrencileri

YOUTH LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF UNIVERSITY STUDENTS: AN APPLICATION IN KONYA

Abstract

In this study, it is aimed to determine the leadership characteristics of young people who will have a say in the country and society they live in in the future. There are different studies in the literature on the leadership characteristics of young people. These features may vary according to the cultural structure and the situation. In order to determine the youth leadership characteristics of university students, an online questionnaire was applied to 572 students according to education at Konya Necmettin Erbakan University, Faculty of Applied Sciences. As a result of the analysis, youth leadership characteristics do not differ according to gender, but differ according to age. In addition, it has been determined as a result of the analyzes that the will to struggle and goal setting, group skills, confidence and reliability, decision-making skills, problem-solving skills and sense of responsibility are important in youth leadership characteristics.

Keywords: Leadership, Youth, University Students

1. GİRİŞ

Örgütsel başarının anahtarı olan liderlik kavramı, kurumsal, sosyal ve bireysel sürece değinen karmaşık bir olgudur. Liderlik, insanları zorlama değil, bireysel motivasyonlarıyla grup hedeflerine çalışmak için ilham aldıkları bir süreçtir (Bolden, 2004: 2). Lider, örgütte değişim yaratmak için stratejileri ve taktikleri planlarken aynı zamanda örgütün yapmak için uzun vadeli hedeflerini formüle etmektedir. Ayrıca lider, öncü davranışlar sergileyen kişi olarak örgütün vizyon ve misyonunu belirlemektedir (Langton, vd., 2013).

Gerçek bir liderlik arzusu liderlik için bir ön koşullardan görülse de liderlikle ilgili temel beceriler öğrenilebilmektedir. Liderler zorlukların üstesinden gelmek, değişimi kabul etmek ve bu değişime hızlıca

¹ Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, eozer@konya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7092-7624

uyum sağlamak ve hedeflere ulaşmak için başkalarına ilham vermesi önemli yeteneklerindedir. Lider, vizyona ve değerlere sahip olan ve takipçisi olan insanları da bu vizyon ve değerle faaliyet göstermesidir. Teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimin sürekli olduğu günümüzde bu dinamik koşullara uyum sağlayabilmek için artık herkesin bu dinamik dünyada birer potansiyel lider olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle de geleceğin potansiyel lider adayı olan gençlerin liderlik özelliklerinin belirlenmesi ve bu özelliklerin geliştirilmesi önemlidir (Osborne, 2021). Değişim ve liderlik içsel olarak bağlantılıdır ve ileriye dönük yeni yaratıcı ve ilerici yolları öngörmek için liderlik zorluklarını ancak değişimi mümkün kılarak yeniden çerçeveleyebiliriz.

Gençlik liderliği literatürü, gençlerin liderliği öğrenmesine odaklanmakta ve odak noktası ise gençlerin liderliği nasıl öğrendiği bağlamında değil, içerik üzerine olmaktadır. Gençlik liderliği gelişimi, yalnızca liderliği öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda gençlere liderlik ilkelerini günlük yaşamlarına uygulama fırsatı veren bir yaklaşımdır. (Brumbaugh, 2013:18). Bu araştırmada üniversitesi öğrencilerinin gençlik liderlik özelliklerinin belirlenmesi temel amaçtır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liderin belli başlı işlevleri vardır. Liderler, kendisine bağlı grubun nereye gittiğini ve ne yapması gerektiğini netleştirmelidir. Ayrıca grubun davranışını kontrol etmeli ve grup üyelerinin davranışlarını yönlendirmek için kural koymalı ve bu kuralların uygulanması sağlamalıdır. Lider, grubu adına gerektiğinde konuşmalıdır. Grubunun amaçlarını ve duygularını ifade etmelidir. Grubun hedeflerine ve potansiyeline ulaşmasına yardımcı olmalıdır. Ayrıca lider, grup kaynaklarını ve karar alma sürecini harekete geçirmeli ve koordine etmelidir (Smith, vd. 1982).

Gençlik liderliği diğer liderlik türlerinden yaşa göre ayrılmaktadır. Bir gençlik lideri, liderliğe dahil olan herhangi bir genç olabilmektedir. Burada önemli olan yaş faktörüdür (Redmont ve Dolan, 2014). Gençler bir toplumun sadece kilit paydaşları değildir aynı zamanda toplumlar için çok önemli fakat etkin kullanılmayan yetenek ve vizyona sahip bir insan enerjisi deposunu temsil etmektedir (Wheeler ve Edlebeck, 2006: 89). Gençliği çözülmesi gereken bir sorun olarak gören görüşün aksine gençleri sağlıklı bir toplum inşa etmek için katkı sağlayacak önemli bir varlık olarak kabul etmek gerekmektedir (Campbel ve Erbstein, 2012). Bu görüşe sahip olduğunda toplumlardaki etkili genç liderlerin sayısı artacaktır. Bilgi ve farkındalık, toplum ve kolektif kimlik ile paylaşılan vizyonlar genç lider için kritik unsurlardır (Beyond Base 2004). Gençlik liderliği birden fazla rol ve görevi içermektedir ve gençlik liderliğinin özellikleri belirlenirken liderin bulunduğu bağlam ve yerel faktörler dikkate alınmalıdır. İçinde bulunulan durumlara göre farklı roller ortaya çıkmaktadır (Delgado ve Staples, 2008).

Hong Kong'taki ortaokul öğrencilerinin liderlik özelliklerini araştıran bir çalışmaya göre liderlik ve başarı arzusu, yeni deneyimlere ve farklı bakış açılara açıklık ve yüksek enerji seviyesi ile ilgili özellikler için diğer özelliklere göre daha yüksek öz değerlendirme sahip oldukları tespit edilmiştir (Chan, 2000). Ankara'da tıp fakültesinde eğitim gören öğrencilerin liderlik özellikleri ile özgüvenleri arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmaya göre ortalama değeri en yüksek olan gençlik liderlik özelliğinin "güven duyma ve güvenilir olma" boyutuyken en düşük boyut "iletişim kurabilme" olmuştur (Tokmak, 2020). Selçuk Üniversitesi Sağlık Yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin liderlik özelliklerini belirlemek için

yapılan bir başka araştırma da ise öğrencilerin duygusal zekâya sahip olmasının liderliği etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Ertaş ve Kıraç, 2019). Şırnak Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin gençlik liderlik özelliklerini belirlemek için yapılan bir çalışmaya göre araştırmaya katılan öğrencilerin liderlik özelliklerinin ortalamasının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmanın sonuçlarına göre gençlik liderlik özellikleri genel toplam ve cinsiyet, eğitim, aylık gelir, ebeveynlerin eğitim düzeyi alt boyutları ile ilgili herhangi bir anlamlı fark bulunmamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin gençlik liderlik özellikleri; yaş, kültürel etkinliklere katılım durumları ve liderlik görevlerinde bulunma değişkenlerine göre ise yapılan analizler sonucunda anlamlı fark bulunmuştur (Saylık ve Anık, 2020). Ankara Spor Lisesi'nde okuyan öğrencilere yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin iletişim yetenekleri, yaş, spor takımı, branş, okudukları sınıf gibi değişkenlerin liderlik özellikleri ile orta düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Akıllı, vd., 2019). Siirt Üniversitesi'nde lisans eğitimi gören öğrencilerin liderlik algılarını belirlemesine yönelik yapılan tez çalışmasının sonuçlarına göre öğrencilerin gençlik liderlik özelliklerinin ve özgüvenlerinin iyi düzeyde olduğu benlik saygılarının ise yük yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir (Erpalabıyık, 2018).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın örneklemini Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 572 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket uygulaması online olarak gerçekleştirilmiştir. Anket araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu olarak Cansoy ve Turan (2016) ve Cansoy (2015) tarafından geliştirilen "Gençlik Liderlik Özellikleri" ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçekte öğrencilerin gençlik liderlik özelliklerini tespit etmek amacıyla 40 ifade yer almaktadır. Cansoy (2015) tarafından yapılan çalışmada "Gençlik Liderlik Özellikleri" ölçeğinin 7 boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Bu çalışmada da, orijinal ölçekte yer alan boyutlar çerçevesinde analizler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların anket formunda yer alan ifadelere ilişkin yanıtlarında 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte, 1: Asla ve 5: Her zaman şeklinde oluşturulan yanıt skalasından yararlanılmıştır.

Toplanan veriler IBM SPSS 22.0 paket programında analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamındaki 572 kişinin demografik özellikleriyle ilgili bulgulardan ilk olan cinsiyet Tablo 1.'de özetlenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan katılımcıların %54.9'unu kadınlar oluştururken %45.1'ini erkek katılımcılar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Cinsiyet

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	314	54,9
	Erkek	258	45,1
	Toplam	572	100,0

Tablo 2.ye göre araştırmaya katılanların yaşları incelendiğinde % 51.4'ünün 21 – 23 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 18 – 20 yaş arasındaki katılımcılar ise % 45.3'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2. Yaş

		Frekans	Yüzde
Yaş	18-20	259	45,3
	21-23	294	51,4
	24-26	11	1,9
	27-29	4	,7
	30 ve üzeri	4	,7
	Toplam	572	100,0

Araştırma kapsamında toplanan verilerin öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre Cronbach's Alpha 0,859 olarak bulunmuştur. 0,05'ten büyük olduğu ve hatta 1'e çok yakın bir değer çıktığı için araştırmanın güvenilirlik seviyesi çok yüksektir. Veriler normal dağılım sergilememektedir. Bu nedenle de iki değişken arasındaki anlamlı farkı göstermek için Mann Whitney testi uygulanmıştır.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Mann Whitney Testi Sonuçlar

	Toplam
Mann-Whitney U	40015,500
Wilcoxon W	89470,500
Z	-,249
Asymp. Sig. (2-tailed)	,803

Tablo 3'e göre cinsiyete değişkenine göre yapılan Mann Whitney testi sonuçlarına göre değer 0,803 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı değildir.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Ortalama Değer

	Cinsiyet	N	Ortalama
Toplam	Kadın	314	284,94
	Erkek	258	288,40
	Toplam	572	

Tablo 4.'e göre kadın ve erkek arasındaki ortalama değerler birbirine çok yakın olduğu için bir ayrışma yoktur. Bu nedenle de gençlik liderlik özelliklerinde cinsiyet etkili değildir denilebilir.

Yaş değişkeninde iki veya daha fazla seçenek olmasında dolayı Kruskal Walls testi yapılmıştır.

Tablo 5. Yaşa Göre Gençlik Liderlik Özellikler Endeksinin Kruskal Walls Sonucu

	Toplam
Chi-Square	26,541
df	4
Asymp. Sig.	,000

Tablo 5.'te görüldüğü üzere değer 0,05'ten küçük olduğu için değişkenler arasında anlamlı farklılık vardır. Yaşa göre gençlik liderlik özellikleri farklılık göstermektedir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Gençlik Liderlik Özellikleri Endeksini Oluşturan Faktörlerin Mann Whitney U Analiz Ağırlık Değerli

	Cinsiyet	N	Ort.	Sum of Ranks
f1	Kadın	314	284,42	89307,00
	Erkek	258	289,03	74571,00
	Toplam	572		
Topla m	Kadın	314	284,94	89470,50
	Erkek	258	288,40	74407,50
	Toplam	572		
f2	Kadın	314	275,16	86399,00
	Erkek	258	300,31	77479,00
	Toplam	572		
f3	Kadın	314	289,27	90831,00
	Erkek	258	283,13	73047,00
	Toplam	572		
f4	Kadın	314	297,24	93332,00
	Erkek	258	273,43	70546,00
	Toplam	572		
f5	Kadın	314	290,93	91350,50
	Erkek	258	281,11	72527,50
	Toplam	572		
f6	Kadın	314	269,41	84595,50
	Erkek	258	307,30	79282,50
	Toplam	572		
f7	Kadın	314	297,65	93462,00
	Erkek	258	272,93	70416,00
	Toplam	572		

Gençlik Liderlik Ölçeği yedi faktörden oluşmaktadır. Analizler bu yedi faktör bağlamında yapılmıştır. Bu faktörler şu şekildedir (Cansoy ve Turan, 2016):

Tablo 7. Faktör Tablosu

F1	Mücadele isteği ve hedef koyma
F2	İletişim kurabilmek
F3	Grup becerileri
F4	Güven duyma ve güvenilir olma
F5	Karar verme becerileri,
F6	Problem çözme becerileri
F7	Sorumluluk duygusudur

Tablo 6.'daki cinsiyet değişkeninde sadece F6 faktörü olan problem çözme anlamlı çıkmıştır. Diğer tüm faktörlerin anlamsız olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre problem çözme yeteneği farklılaşmaktadır. Problem çözme yeteneği erkeklerde 307,3 iken kadınlarda ise 269,41 bulunmuştur. Bu sonuca göre erkeklerin problem çözme yeteneğinin kadınlardan yüksek olduğunu söyleyebilir. Kadınların grup becerileri, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri ve sorumluluk duygularının erkeklere çok fark olmasa da daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Yaşa Göre Gençlik Liderlik Özellikleri Endeksini Oluşturan Faktörlerin Mann Whitney U Analiz Ağırlık Değerleri

	Yaş	N	Ort.
total	18-20	259	252,13
	21-23	294	312,37
	24-26	11	416,86
	27-29	4	333,13
	30 ve üzeri	4	205,50
	Toplam	572	
f1	18-20	259	260,07
	21-23	294	306,86
	24-26	11	391,68
	27-29	4	353,00
	30 ve üzeri	4	145,88
	Toplam	572	
f2	18-20	259	265,19
	21-23	294	303,56
	24-26	11	337,82
	27-29	4	271,75

	30 ve üzeri	4	285,75
	Toplam	572	
f3	18-20	259	258,19
	21-23	294	305,51
	24-26	11	381,05
	27-29	4	374,13
	30 ve üzeri	4	375,38
	Total	572	
f4	18-20	259	264,35
	21-23	294	305,21
	24-26	11	329,95
	27-29	4	278,25
	30 ve üzeri	4	234,00
	Toplam	572	
f5	18-20	259	266,87
	21-23	294	300,49
	24-26	11	386,77
	27-29	4	313,38
	30 ve üzeri	4	226,75
	Topla	572	
f6	18-20	259	261,05
	21-23	294	305,38
	24-26	11	372,23
	27-29	4	279,88
	30 ve üzeri	4	317,88
	Toplam	572	
f7	18-20	259	262,17
	21-23	294	304,79
	24-26	11	421,00
	27-29	4	269,38
	30 ve üzeri	4	164,75
	Toplam	572	

Tablo 7. incelendiğinde zaman yaş değişkenine göre F2 yani iletişim kurabilme faktörü anlamsızken diğer tüm faktörlerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. İletişim kurabilme faktörünün yaş grubunda bir önemi olmadığı belirlenmiştir. 24 – 26 yaş arasında bu sonuçlar daha belirgin görülmektedir. 24 – 26 yaş arasında F2 iletişim kurabilme faktörü hariç tüm faktörler anlamlıdır.

SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin gençlik liderlik özelliklerinin belirlenmesine yönelik yapılan bu araştırmada yaş ve cinsiyet değişkenleri üzerinden bu özelliklerin yedi faktörü incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda gençlik liderlik özellikleri cinsiyete göre farklılık göstermezken yaşa göre farklılık göstermektedir. Özellikle 24 -26 yaş arasındaki katılımcıların diğer yaşlara göre sonuçları daha anlamlı çıkmıştır. İletişim kuram faktörünün yaş grubunda bir önemi olmadığı belirlenmiştir. Fakat diğer grup becerileri güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve sorumluluk duygusunun önemli olduğu yapılan analizler sonucunda belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, M., Yenel, F., & Aktas, I. (2018). An Analysis on the Leadership Characteristics of Sports High School Students in Terms of Some Predictor Variables. *i-Manager's Journal on School Educational Technology*, 14(3), 6.
- Bolden, R. (2004). *What is leadership?*. Centre for Leadership Studies, University of Exeter.
- Brumbaugh, L. M. (2013). Adult perceptions of youth leadership development. Baton Rouge, LA: Louisiana State University
- Campbell, D., & Erbstein, N. (2012). Engaging youth in community change: Three key implementation principles. *Community Development*, 43(1), 63-79.
- Cansoy, R. (2015). Türkiye'de ortaöğretim okullarındaki öğrencilerin gençlik liderlik özelliklerinin incelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Cansoy, R., & Turan, S. (2016). Gençlik liderlik özellikleri ölçeği: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 1(1), 19-39.
- Chan, D. W. (2000). Assessing leadership among Chinese secondary students in Hong Kong: The use of the Roets Rating Scale for Leadership. *Gifted Child Quarterly*, 44(2), 115-122.
- Delgado, M., & Staples, L. (2007). *Youth-led community organizing: Theory and action*. Oxford University Press.
- Ercalabıyık, B. (2018). Üniversite öğrencilerinin gençlik liderlik özellikleri ile benlik saygısı ve özgüven algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertaş, H., ve Kıraç, R. (2019). Sağlık yönetimi öğrencilerinin liderlik ve duygusal zeka düzeylerinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(80), 247-262.
- Langton, N., Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2013). *Fundamentals of organizational behaviour*. Pearson Education Canada.

Osborne, C. (2021). *Essential Managers: Leadership*. Dorling Kindersley.

Tokmak, M. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özellikleri ve Özgüven Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 1-19.

Saylık, A., & Sabri, A. N. I. K. Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 245-262.

Smith, M., Beck, J., Cooper, C.L., Cox, C., Ottaway, D. and Talbot, R. (1982). *Introducing Organizational Behaviour*. London: Macmillan.

YASANIN ARDINDAN: TOPLUMSAL CİNSİYETİN YAPIBOZUMU

Cemre Uğural YAMUÇ¹

Özet

Bu makale feminizmin yapı sonrasındaki düşüncelerle olan ilişkisini incelemektedir. Yapı sonrası düşünürler olarak kabul edilen Foucault ve Derrida'nın yazıları özellikle kendi dönemlerindeki feminist çalışmalar üzerinde oldukça etkilidir. Aynı şekilde feminist düşüncenin son zamanlardaki düşünsel hareketlerinde de bu etkileşimi görmek mümkündür. Yapı sonrası düşüncelerin ilgi odağında soykütük ve yapıbozum yer alır. Feminizm için yapıbozumun dilin doğasını hedef alması, Batı metafiziğinde kadının ötekileştirildiği ataerkil dil yapısını ortaya koymak ve kadın varlığını ön plana çıkarmak açısından önemlidir. Soykütük çalışmaları ise toplumsal cinsiyet yasasının tarihselliğini göstermektedir. Ancak yasanın içinden onu aşmaya çalışan cinsiyet söylemi, yeni bir kimlik yasası üretmekten kaçamaz. Feminizmin tarih içinde kadına yer açma girişimi, egemen bir bilgi söylemine bağlanmaktan kurtulamadığından ötekileştirme işlemini sürdürür. Dolayısıyla feminizm açısından bu bağlamın ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yasa, öteki, bilgi poetikası, toplumsal cinsiyet, yapıbozum

AFTER THE LAW: DECONSTRUCTION OF GENDER

Abstract

This paper examines the relationship between feminism and post-structuralist ideas. The writings of Foucault and Derrida, who are considered post-structuralist thinkers, have a significant impact particularly on feminist studies of their time. Likewise, it is possible to notice this interaction in the recent intellectual movements of feminist ideas. The focus of poststructuralist thoughts are deconstruction and genealogy. For feminism, deconstruction's targeting the nature of language is critical in terms of revealing the patriarchal structure of language in which women are othering in Western metaphysics and featuring the existence of women accordingly. As for genealogical studies they demonstrate the historicity of gender. However, the gender discourse which endeavors to exceed the law from within it cannot run away from producing a new law of identity. Feminism's attempt to make room for a woman in history maintains the process of othering since it cannot get rid of being linked to dominant discourse of knowledge. Hence this context needs to be addressed in terms of feminism.

Keywords: Law, other, poetics of knowledge, gender, deconstruction.

1. GİRİŞ

Yasa olmadan bilmek mümkün müdür? Jacques Rancière (2019) bilgi nesnesini arama yöntemlerinden sıyrılmış, nesne hakkındaki söylem biçimlerine vurgu yapan "bilgi poetikası"ndan söz etmektedir. Bu kavram yasanın mutlak olmadığı yerde bilginin pratiğe dönüşen edebî alana açıldığını ve bu şekilde yasanın bıraktığı boşluğun tarihsel söylemlerle kapatılabileceğini ifade etmektedir. Kısacası yeni bir tarih yazma girişimi anlamına gelen "bilgi poetikası", teorinin mutlaklığındaki zamansızlık karşısına tarihin dinamizmini koymaktadır (s. 17). Bu bakımdan feminizmin kendi tarihini yazma çabasının kadına ait bir

¹ Dr., cugural@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2461-7131

“bilgi poetikası” üretimi olduğunu söylemek mümkündür.² Fatmagül Berktaş (2003), söylem haline gelen tarih perspektifinde, Hegel’e ait bilme yolculuğundaki ben” ile “öteki” arasındaki ilişkiye bağlanan ve “kendi üzerinden ötekine bakış” şeklinde gerçekleşen bir iç görü olduğunu söylemektedir. Bu demektir ki “öteki”nin eleştirildiği yer bizzat “ben”in alanıdır ve bu alan doğrudan tarihe açılmaktadır. Feminizmin evrensel tarih bilincine yönelmesi kadını bilen özneye dönüştürerek özne olarak kadına yönelik yeni bir tarih söylemini de beraberinde getirmektedir. Sonuçta tarihi anlamak için ötekine ihtiyaç vardır. Bu anlamda feminist bilgi poetikası yalnızca kadınlar hakkında düşünmez, ötekini dışlayan her türlü üst kimlik söylemini konu edinir. Onun eleştirisiyle bütünleşen bu yönü, “fark” ve “ötekilik” merkezinde gelişen postmodern bir tavidir (s. 70-72). Feminizmin ötekiliğe duyduğu ilginin esas sebebi, tarihin ataerkil kodlarında kadına yer verilmemesi ve bu yüzden kadının kendine ait tarih yazımından menedilmesidir. Kadını içeren tarihsel bilince ulaşmada feminizm yapıbozumla iş birliği halindedir. Bu bağlamdan yola çıkan makalede ise yeni bir tarih söylemine sahip “bilgi poetikası” kabul edilen ve kadına özne olarak yer ayırmaya çalışan felsefî söylemin yapıbozumsal boyutları tartışılacaktır. Genel olarak feminizmin öznenin temsil edilmesi ve cinsiyetlendirme süreçlerine yönelik problemlerinin, ötekini anlama ve yorumlama açısından eleştirel bir perspektif sunduğu ve bu yönde geleneksel tarihin kadın üzerindeki tahakkümünden söz ederek bilme ediminin erkek egemenliğiyle olan içkinliğine meydan okuduğu görülmektedir (Berktaş, 2003, s. 89). İşte bu düşünce, Derrida’nın yapıbozum stratejisinin merkezinde yer alan problemlerden biri olduğu gibi Foucault’nun işaret ettiği iktidar ilişkilerinin de odağındadır. Herhangi bir söylemin sonunda iktidar talep etmesi durumu, feminizmin eleştirdiği eril akıl yasadından çıkan başka bir söyleme yaklaşmasında da vardır. Nitekim Berktaş’ın “ötekini teori oluşturma girişimi” olarak adlandırdığı bu durum (2003), feminizmin önce bir eleştiriyken giderek eleştirdiği şeye dönüşmesinin ne derece desteklenebilir ve sürdürülebilir olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Judith Butler (2020), feminizmin öznenin yasadan kurtulması ve layık olduğu şekilde temsil edilmesiyle ilgili iki temel problemi olduğunu söylerken bu noktaya temas etmektedir (s. 43, 151).

Tüm bunlar ışığında feminizmin tarih söylemi oluşturma girişiminde Derrida ve Foucault’nun düşüncelerinin yol gösterici olduğu belirtilmelidir. Derrida, kökensizliğin başlangıcı olarak düşünülebilen fark ve erteleme hareketinden (*différance*) kaçan hiçbir teori, kavram ya da tanımlama olmadığını ifade etmekle özne olarak kadının temsil edilmesindeki güçlüğe dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Foucault için bedenlerin yasa tarafından düzenleniyor olması, bizi yasadan muaf tutulan bir öznenin tarihte nasıl var olabileceği sorusuyla yüzleştirmektedir. Zira bu tartışmada yasa, “nasıl yargılmalı” sorusuyla askıya alınmış ve *kararverilemezlik* anına bırakılmıştır. Çünkü yasayı eleştirmek yasadışı kabul edilmekle yine yasanın kendisine aktarılır. Derrida’nın da ifade ettiği gibi (2015), “Yasa yasaktır. Ama kendini yasaklayan yasa, insanın kendi kendisini “özgürce” belirlemesine izin verir, ne var ki bu özgürlük de insanın yasaya girmeyi kendi kendine yasaklaması şeklinde iptal olur. Yasanın önünde, yasanın huzurunda, insan yasaya

² Rancière’ye göre (2019) tarihin “anlatı” ve “bilim” olması sınırında gerçekleşen bir devrim söz konusudur. Tarihin devrimi, anlatının (kurmacanın) başarısı olarak yeni tarihin öznesini, krallardan veya meşhurlardan seçmek yerine kadınlar ve yoksullar gibi sıradan insanlarla belirlemektedir. Kopernik Devrimi’ni anımsatan bu süreç, tarihi “bilginin hangi kurallara göre yazıldığı ve okunduğuyla kendisini özgül bir söylem türü olarak kurgulamasıyla ilgilenen” bilgi poetikasına bağlamaktadır. Bilgi poetikası, bu anlamda kadını özneleştiren yeni bir tarih anlatısı ve bilincini herhangi bir kaide ya da ölçüte başvurmaksızın ele almakla feminizmin kadın için yeni tarih oluşturma çabasıyla birleştirilebilir. Ayrıca tarihte yaşanan Kopernik Devrimi, anlatı (story) ve tarih (history) ilişkisini yazı biçimli yeni bir söyleme dönüştürerek tarihin bir kurgu olduğundan söz eden Derrida felsefesinin “yazı”salıgını da anımsatmaktadır. (s. 34-35).

tabidir. Şüphesiz.”(s. 147). Öyleyse yasadın kaçış yoktur. Feminizm de mücadele ettiği beden yasasının karşısına yeni bir toplumsal cinsiyet söylemi koyarak yasaya olan yakınlığını göstermektedir. Tam da burada *kararverilemezlik* devreye girmektedir. Feminist söylem, cinsiyet (sex)- toplumsal cinsiyet (gender) ile kadın-erkek gibi hakkında karar verilemeyen dilsel ayrımlardan beslenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, kimlik yasasının ardındaki rasyonel ilkenin tarihsel bir ötekileştirme mekanizması olduğu fikrinden hareketle yasayı ve genel olarak “üst-anlatıları” eleştiren düşünürler olarak kabul edilen Foucault ve Derrida ile bazı postmodern feministlerin çalışmalarına başvurulacaktır.

2. KADININ TARİHSEL ÖTEKİLİĞİ

Kadın kavramı yapıbozum açısından sıkıntılıdır. Çünkü bu kavram, feminizmin merkezini oluşturan kemikleşmiş, müdahale edilemeyen bir yapıya dönüşmüştür. (Alcoff, 1988, s. 405). Feminist söylem içinde ilk defa Simon de Beauvoir, Batı metafiziğinde kadının erkeğin ötekisi şeklinde yer aldığından söz ederek erkeğin özne veya mutlak, kadının ise nesne olarak tanımlandığına dikkat çekmiştir. Bu konumlandırma, Batı metafiziğinin ataerkil kaynaklarını içeren özdeşlik mantığının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ataerkil düşüncede erkek bütün, tam ve burada olandır. Kadın ise eksiktir ve bütünü dışındadır (Green, 2002, s. 1-4). Buna göre kadın varlığın dışına itilerek düşünen özne olmaktan çıkarılmıştır. Feminist çalışmaların tarihi göstermektedir ki neredeyse hiçbir akademik yaklaşım erkeğin tarihini ve epistemolojisini bir problem olarak ele almamıştır. Bu yüzden de sorunun kadını nesneleştiren düşünsel geleneğe ait olduğunu fark etmemek imkânsızdır. Bu durumda erkek hiçbir zaman düşünce nesnesi olmamıştır, o yalnızca düşünen öznedir. Fakat akademik çalışmalardaki toplumsal cinsiyet sorunu ekseninde, kadın kimliği krizinin dişil anlamdaki onun (hers) ile eril anlamdaki onun (his) kategorilerinden sıyrılmış üçüncü bir tarihsel alandan; kısacası “biz”den (ours) söz edilerek aşılıma başlandığı görülmüştür (Flax, 1987, s. 629). Üçüncü kategoriye ait tarih söylemi, kadın varoluşuyla ilgilenen feminizmin “bilgi poetikası” inşasına karşılık gelmektedir. Tarihsel açıdan böyle bir söylemin oluşumuna tanıklık etmek ötekileştirme mekanizmasını aşmaya çalışan yapıbozum açısından da dikkate değerdir. Çünkü yapıbozum, ötekileştirmeye dayalı hiyerarşik kavram ilişkilerini yıkmaktadır. Bu anlamda “öteki” olan her şey yapıbozumun alanındadır. Dolayısıyla ötekileştirilen kadın kavramsal açıdan yapıbozum stratejisinin hedefindedir.

Derrida’ya göre (2014), kadın kavramının yapıbozumu, yapılara dışarıdan etki ile değil, içerdeki “ikameci” hareket tarzının işlemesiyle mümkündür. Kadın-erkek kategorilerinin hiyerarşisini yıkan bu hareket, Hegel’in ontolojiyi mutlak mantık olarak tanımlayarak varlığın yalnızca “burada bulunan” belirlenimlerini mevcudiyet ve tamlık olarak toplamasına da bir itirazdır (s. 38-40). Hegel mantığındaki sorun, erkeği “kendini oluşturma rolünü gerçekleştiren özne” olarak tanıtırken kadını özsel olmayan, namevcut veya eksik bir nesne olarak konumlandırmasıdır. Burada kadın bir ektir. Oysa Derrida açısından kadının ek oluşu, zamansal bir tanımlamaya denk düşmektedir. *Différance*’ın işleyişinde karşıt kavramlar zamanla birbirini ikame ederek aşkınsallığı yok eder. Tarihsel açıdan baktığımızda sabit olmayan bir anlam sisteminde tüm ikili karşıtlıklar gibi kadın ve erkek kavramlarının da mutlak veya zamansız ayrımlar olması beklenemez. Bunun gibi tarihteki erkek üstünlüğüne itiraz eden feminizm de Batı metafiziğini, kavramsallaştırma paradoksuna dönüşen bir yapı olarak görür ve bu gerekçeyle kadın kavramının, eril akıl

tarafından oluşturulmuş aşkın gösterge zincirine sabitlendiğini ifade eder. Buna göre Batı dili erkek merkezlidir ve dünyaya yüklenen tüm kavramlar bu dil aracılığıyla üretilmiştir. Öyleyse değişmesi gereken ataerkil dil ve düşünce yapısıdır. Derrida'da bu sorun dilsel bağlamda ele alınarak mevcudiyet metafiziği esas sorumlu ilan edilir. Gerçekte kadın-erkek ayrımı da *Gramatoloji*'de belirtildiği gibi yazıdaki ikame zincirine bağlıdır (Derrida'dan aktaran Direk, 2021a, s. 273).

White Mythology'de ise (1982), aşkın kavramlar Batılı birkaç "beyaz" adamın deneyimlerinin rasyonelleştirilmesi olarak tanımlanır.³ Derrida'nın buradaki düşüncelerine göre, Batıya ait felsefi kavramsallaştırmalar beyaz mitoloji (ya da metafizik)⁴ olarak anılabilir. Mevcudiyet metafiziği, "Batı kültürünü taklit eden veya yansıtan beyaz mitolojidir." Bunun anlamı şudur; beyaz adam (Hint-Avrupalı) kendi mitolojisini, logosunu ya da mitsel ifadelerini Akıl olarak adlandırmak suretiyle evrensel yapıya bağlamıştır. Derrida için (1982), kavramların gerçekte mitolojiye dayanması şaşırtıcı değildir. Çünkü metafizik dilin kökeni metaforiktir; duyuşal ifadelerden oluşmuştur. Metafizik dil, ilk-duyuşal ifadelerdeki hiyerarşik kırılmalara ve karşıtlıklara zemin hazırlayarak kelimenin ilk ve burada olan anlamını mutlak kabul etmiş ve geriye kalan ikincil anlamların izleri olan metaforları silerek unutturmuştur (1982, s. 210-213). Yalnızca yazı, *différance* yardımıyla metafiziğin yozlaştırdığı duyuşal köken dili hatırlatabilir. Bu ise dildeki metaforların düşünsel yanının gün yüzüne çıkarılması demektir.⁵ Özetle Derrida, Batı metafiziğinin erkek egemen-logosantrik bir yapı olduğunu söyleyerek "beyaz mitoloji"ye karşılık gelen mevcudiyet metafiziğindeki mutlak eril kavramların yanında kadın gibi metaforların olduğunu ispat etmek niyetindedir. Kadın metafizik dilin yarattığı mutlaklık yanılısamasında, hakkında "kararverilemez" olandır. Çünkü mevcudiyet metafiziğindeki eril kökenli ayrımlarla kadın kavramını konumlandırmak olanaklı değildir (Khezerloo). Bu nedenle "beyaz mitoloji"nin yapıbozumu bir dereceye kadar kadını içermektedir.

Kararverilemez olanın buradaki iddiası şudur: Birbirine indirgenemeyen ötekilerin izini sürmek ve kavramsal açıdan kadın ve erkeğin eşit dereceli farklar olduğunu göstermek. Dolayısıyla kadın, *différance*'ın "a"sındaki gibi konuşurken fark edilmeyen, ancak yazıda ortaya çıkabilen izdir. Erkek-kadın ayrımının izini süren de, kayıt altında tutan da tarihsel arşiv niteliğindeki yazıdır.

Beauvoir'ın "kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü de kavramsal eş değeriğe vurgu yaparak kadın ve erkek arasındaki kopukluğun tarihsel bir belirlenim olduğunun altını çizmektedir. Bu bakımdan feminizmin işlevi, felsefeye ikincil okuma kazandırmaktır. "Akıntıya karşı okuma" denilen bu yolda kadın ve felsefe arasındaki ilişkiyi varlık sorunundaki yazı-söz karşıtlığına bağlamak olanaklıdır (Direk, 2021b, s.279).

³ Flax'e göre (1987), bu iddianın dayanağı aklın ataerkil yapısını vurgulayan Kant'ın *Sapere Aude* sözüdür. Aynı şekilde John Locke'un tasvir ettiği "özgür yurttaş" tanımı da beyaz erkeklerin aklının üstünlüğüne dayanan normatif özgürlük fikrini öne çıkarmaktadır. Locke, özgürlüğü beyaz erkeğe tanımlayarak onun dışında kalan "öteki"ye ait ne varsa (kadın, yerli, siyahi, çocuk, hayvan) bunların özgürlük kazanımındaki yetersizliğini onaylar (s. 626). Öyleyse Aydınlanma düşüncesinde "ikiyüzlü" bir eşitlik anlayışıyla karşı karşıyayız. Aydınlanmanın özgürlüğü erkeği kapsamakta, kadını dışarıda bırakmaktadır. Genel olarak feminizmin postmodern düşünceyle birleştiği nokta da onun Aydınlanmacı tek tip birey anlayışına karşı çıkmasıdır. Feminizm, Aydınlanmanın sözde özgürleştirici kimlik ve birey yarasındaki çelişkileri hedef almaktadır.

⁴ Derrida için mitoloji, mitos, logos, metafizik ve hatta dilin metaforik kullanımı aynı işleve sahip tarihsel söylemlerdir. Bu bağlantının daha net anlaşılması için Derrida'nın söz konusu çalışması (1982) incelenebilir.

⁵ Richard Kearney de (2018), Batı tarihi tarafından işlenen eril ötekileştirme mekanizmasını, öteki ve canavar arasındaki nedensel ilişkiyi onaylayan mitsel yani metaforik bir tasarım olarak görmektedir. Ona göre mitolojinin veya mitlerin mahiyeti, günah keçisi kabul edilen bir ötekilik deneyimini ortaya koyar. "Lanetli Lilith" ve "günahkâr Havva" düşünülürse kadının canavarlaştırdığı mitlerin imgesel mahiyeti anlaşılacaktır. Bunun bir başka ifadesi de "dışsallığa karşı önyargı"nın gerçekte kurgu olmasıdır (s. 63, 69, 87). Ayrıca kadının bu şekilde günah keçisi gibi ötekilik deneyimiyle sınırlandırılması 1500 yıllık düşünsel gelenekte bunun doğal bir etiketleme olmayıp doğrudan kültürel bağlamlar taşıdığına dair iddiaları barındırmaktadır (Berktaç, 2003, s. 89).

Erkeği merkeze alan logosantrik yapının içindeki yazı-söz karşıtlığı göz önünde bulundurulursa kadın *pharmakon*'a benzer. *Pharmakon* gibi ataerkilliğin dayandığı “merkez” de çift değerlidir.⁶ Ancak Derrida'ya göre (2011), kavram sistemimiz kadın merkezli olsaydı “kendini uzun zamandır insanlığın veya gezegenin merkezi olarak görmüş ötekileştirici öznenin ürünü” olmaktan yine de kaçamayacaktı (s. 38). Ataerkil yapının metafizikle bütünleşmesi, Antik Yunan'dan beri logosun erkek egemenliğinin doğal bir niteliği olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Foucault'ya göre de kadının ötekiliği, erkeğin egemenliğinin tezahürü olarak Antik Yunan'daki erdem öğretisinden doğmuş tarihsel bir söylemdir. Hem doğal hem de toplumsal şekilde edilgen kılınan kadının temsil edilebilmesi bu dönemde imkânsızdır (Foucault'dan aktaran Boyne, 2011, s. 49-50). Bu eksen de dil ister kadın ister erkek merkezli olsun kadın her zaman ataerkil anlam sistemindeki bir kayıp olarak görülmüş, dolayısıyla da metafor olarak kalmıştır. Bu tarihsel arka plandan hareket eden feminizmin iddiası ise merkezin dışına itilerek ötekilik alanına indirgenen kadının tarihsel unutulmuşluğunu yıkmaktır. Bu yaklaşım onu yapı sonrasında eleştirel atmosferde konumlandırmaktadır (Berkday, 2003, s. 29).

Yapıdan sonra kadının yeniden anlamlandırılması hem feminizm hem de yapıbozum açısından bir hayli önemlidir. Kadın öteki veya ek değilse nedir? Her iki açıdan bu sorunun yanıtı, Irigaray'ın *Speculum*'dan⁷ ya da “camın öbür tarafından” bakıldığında kadın kimliğine dair tanımlamaların gerçekte kurgu olduğunun anlaşılmasıyla aranabilir (Alcoff, 1988, s. 417). Bu noktada yasa adını alan kavramsal yapının tarihsel bir kurmacaya karşılık geldiği de anlaşılır. Bu kurguyu aşmak adına feminizm, kadına yer veren felsefi düşünüşü toplumsallıkla bütünleşmiş rasyonel düzleme taşıyarak “bir muhalefet epistemolojisi” geliştirir (Benflis ve Berge, 2021, s. 199-203). Bu şekilde üçüncü kategorilerin (kadın, öteki, biz) baskıdan kurtarılmasının öncelikle kavramsal boyutlu yapıbozum stratejileriyle mümkün olabileceğine işaret eder. Üçüncü kategori aracılığıyla ötekileştirmenin tarihselliğini ifşa etmenin yolu feminizmin eleştirel yönlerini ve onun kadın kavramının analizinde başvurduğu yapıbozumsal yolları detaylandırmaktan geçecektir. Öyleyse feminizm ve yapıbozum ilişkisine yakından bakılmalıdır.

3. FEMİNİST YAPIBOZUMUN OLANAĞI

Josephine Donovan, *Feminist Teori* eserinde (2014), yapıbozumsal yaklaşıma uygun olarak kadını yeniden tanımlamayı “ötekinin gerçeğine yanıt verme pratiği”ne benzetmekte ve feminizmin yeni bir kadın epistemolojisi ve etiğini ortaya koymaya odaklanan eleştiri olduğunu vurgulamaktadır (s. 319-322). Rorty ise (1999) feministlerin erkek egemen tanımları yıkmak üzere yapıbozumu kullanmalarının her şeyden önce onu yeni bir ideoloji tanımı arayışına dâhil etmek şeklinde yorumlamaktadır. Feminist ideoloji, kurulu erkek egemen düzenin bilimsel, nesnel veya doğal bir yasa olduğuna yönelik inancı sorgulamaktadır. Bu bakımdan feminizmi pragmatizmle birlikte düşünmek doğal farklılıkların gerçekte dilsel ayrımlar olduğunu onaylamakla ilgilidir (s. 99). Rorty feminizmin pragmatizmle olan yakınlığından yola çıkarak, kadın-erkek

⁶ Fransızca “merkez”, “baş”, “başlıca”, “başkent”, “sermaye” anlamlarına gelen dişil olarak *la capitale* ile eril biçimli *le capital* kelimesine gönderme yapılmaktadır. *Pharmakon* da bu kelimeye benzer şekilde hem “zehir” hem de “deva” anlamına gelen çift değerli bir kavramdır.

⁷ Luce Irigaray'ın *Speculum of The Other Women* çalışmasına atıf yapılmıştır. Aynı zamanda “spekulum”un jinekolojik muayenede kullanılan bir alet olduğu düşünülürse bu kavram kadınlığı ifade eden bir metafor olarak da anlaşılabilir.

ayrımının dilsel biçimde inşa edilmiş ideolojik bir söylem olduğunu savunur. Donovan için de (2014), feminizmin pragmatik dünya görüşü, artık Wittgenstein'in *Tractatus* 'ta dile getirdiği "konuşulmayan şey hakkında susulmalı" ilkesiyle açıklanamaz (s. 338-339). Feminizmde "hakkında susulan öteki"lere yer açılır. Flax'e göre ise (1987), Rorty'nin feminizmi erkek egemenliğini nominalizme indirgeyen pragmatist bir yaklaşım olarak düşünmesi eksik bir bakış açısıdır. Feminizm, sosyal ilişkiler ve postmodern felsefe arasında bir yerde olmalıdır. Bu konumdan istifadeyle de insan deneyiminin anlaşılmasına katkı sağlamalıdır (s. 623).

Bu açıdan feminizmin farklılığı barındıran yeni bir yaşam felsefesi sunduğu iddia edilebilir. Fakat farklı olanı anlamaya çalışması feminizmin her zaman ötekinin metafiziğini yapma riskini taşıdığını da gösterir. Bu noktada feministlerin yapıbozumu kendi tanımlamalarını içeren yeni bir yasa oluşturmak için kullandıkları ileri sürülmektedir. Berktaç (2003), Foucault'nun analiz ettiği iktidar ilişkilerini düşündüğümüzde bir söylem biçimi olan feminizmin sonunda iktidar talep eden teoriye dönüşmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Ancak feminizmin yapıbozumu kendine teori olarak yer açmak için kullanıp kullanmadığı tartışmalıdır (s. 85-87). Buradaki tartışma konusu, Derrida'nın yapıbozum stratejileri olarak belirttiği tersine çevirme ve yerine geçme işlemine göre feminizmin karşıt erkek egemen kavramsallaştırmanın yerine geçtiğinin, yani onu ikame ettiğinin düşünülmesidir. Yapıbozumun işleyişi feminizme üstünlük kazandırabilir (Chanter, 2009, s. 107). Bu durum Derrida'nın ilave mantığını neden "tehlikeli eklenti" olarak gördüğünün de izahıdır. *Gramatoloji* 'de (2014) yazının sözün yerini alan ek olmasının, Batı metafiziği için ölümcül bir tehdide dönüşmesinden bahsedilmektedir: "Eklenti bizi ölümlerle tehdit etmesi anlamında tehlikelidir." (s. 237). Eleştiri olarak feminizm, egemen yasayı altüst etmeye çalışırken "tehlikeli bir eklenti" konumuna düşmektedir. Feminizmin yapıbozum stratejisine başvurması her zaman kendini yok etme pahasına da olsa eleştirdiği şeyin yerine geçme riski taşımaktadır. Buna rağmen, kadının kendine has tarihsel bağlamlar taşıyan hakikat tasarımı, kadına dair bir epistemolojiyi "tek renkli bir dokumaya değil, pek çok farklı renkte ipliklerden oluşmuş bir globlene" dönüştürebilmiştir (Donovan, 2014, s. 379). Bu durumda herhangi bir teoriye bağlanmaksızın feminizmin "bilgi poetikası" ürettiği savunulabilir. Elbette ki feminizmin "bütün her şeydeki hakikati açığa çıkarabilme" gibi ayırt edici bir özelliği yoktur. Şayet böyle bir işi başarabilseydi, onu yeni bir felsefi düşünme sistemine dayanak sağlayan "Arşimet noktası" olarak görmek gerekirdi (Flax, 1987, s.633). Öyleyse "tehlikeli bir eklenti" olarak feminist düşüncenin dayanağı ne olabilir?

Feminist eleştirinin temelinde toplumsal cinsiyet yasasının işleyişinin kültürel olduğu düşüncesi ile bu yasanın *pathos*'unun erk aracına dönüşme anının deşifre edilmesi gerektiği inancı yer alır. Kısacası feminist bakış açısı, doğal niteliklerin belirlediği yasaya dayalı mutlak kimlik söyleminin aşılması gerektiğini öne sürer (Boyne, 2011, s.35). *Pathos*'tan erke geçişin ifşa edilmesinde feminizm aynı zamanda postyapısalcıdır. Bu yaklaşım, dildeki "çoğunluğun özgürlük oyunu"nu sürdürerek cinsel kimliklerinin analiz edilmesi ile özne için özgürlüğe giden yolun açılmasına dayanmaktadır. Derrida'nın yapıbozumunda ise feminizmin bunları tam olarak gerçekleştirebildiği söylenemez. Kadının kararverilemez "kavram olmayan-kavram" olduğu hatırlanacak olursa Derrida'nın, feminizmi doğrudan dilsel bir cinsiyet kurgusuyla baş başa bıraktığı görülecektir (Derrida'dan aktaran Alcoff, 1988, s. 418-420). Derrida'nın düşüncesinde erkek-kadın, cinsiyet-toplumsal cinsiyet gibi karşıtlıklar mutlak hakikatler olmadığından

kültürel açıdan kadının yıkıcı nihilist bir söylemde yorumlanması olasılık dâhilindedir (Derrida'dan aktaran Chanter, 2009, s. 107). Fakat Derrida'nın dile getirilemeyen farkların yazıda açığa çıkan tarihsel bağlamlar olduğunu öne sürmesi, kadın kavramının da yazı aracılığıyla ve yazıda muhafaza edilen tarihsel bir bağlam olduğunu göstermektedir. Bu durumda feminizm gibi yapıbozum da tarihin ataerkil yazımını hedef almaktadır (Direk, 2009, s. 13). Yapıbozum aracılığıyla kadına dilde ve kültürde yer açılabilmektedir.

Feminist eleştirinin belirgin özelliği dilsel tanımlamalarının sosyal ilişkiler içinde değerlendirilmesidir. Bu bağlamda karşımıza çıkan *queer* kavramı⁸ eleştirel yönüyle yasanın dışına çıkararak farklı cinsel yönelimlere ait kimlik ve tanımlamaları dile getirmektedir (Young, 2009, s. 39). Dolayısıyla bu kavramın kendisi yapıbozumsal bir nitelik taşımakta ve cinsiyet farklılığının tarihselliğini vurgulamaktadır. Şu durumda cinsiyet ve onun belirlediği bedensel deneyimler farklı dönemlerde, farklı kültür yapıları içinde belirlenmiş söylemler olarak karşımıza çıkar. Foucault, Derrida ve Rorty gibi isimlerin temsil ettiği yapı sonrası düşüncede bedensel deneyimin doğal belirlenimden ziyade zamansal olduğu onaylanmaktadır (Nagl-Docekal, 2009, s. 220-21). Foucault'nun aktardığına göre (2015), iktidarın beden politikaları gereğince cinselliğin kontrol edilmesi her dönem farklılık göstermiştir. Örneğin, XVIII. yüzyılda önceki dönemlere yepyeni bir politika izlenmiş ve bunun gereği olarak eğitim, tıp, iktisat ve kilise aracılığıyla çocuğun özgül cinsel davranışı, doğum kontrolü vasıtasıyla da kadın bedeni ve aile olgusu denetlenip düzenlenmiştir (s. 85, 93). Özellikle burjuvazinin alt sınıfa uyguladığı tahakküm biçimi olarak bu kontrol ve düzenleme politikası modern dönemde başka bir "biyo-iktidar" mekanizmasına bürünmüştür.⁹ Aynı şekilde feminizm de tarihsel bir söylem niteliği taşıyarak kendi beden politikası aracılığıyla yeni bir kimlik yasası oluşturmanın yollarını arayacaktır. Tüm bunları şekillendiren tarihsel bilinç, beden üzerinde düzenleyici (maddeleştirici) bir cinsiyetlendirme yasası işletmekte ve bu anlamda özneler aracılığıyla sürekli politika üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Butler ise *queer* kavramından hareketle, tarih ve beden yasası arasındaki ilişkiyi sınırdaki bedenlerin yeniden tanımlanmasıyla ele almaktadır. Ona göre, "söylemden bağımsız beden yoktur." Yasa tarafından düzenlenen bedenlerin sürekli yeni bir anlamlandırmaya tabi olduğu sınırsız denetim mekanizması söz konusudur. Buna göre cinsiyet iktidar ilişkilerinin, söylemin ve maddeleşmiş bir bedenin buyurduğu düzenleyici yasanın ürünüdür (Butler'dan aktaran Direk, 2021a, s. 69-71). Cinsiyetli olabilmek öznenin özgürlüğüne işaret ederken bu durum Foucault için iktidarın yasasından ayrı düşünülemez. Butler açısından da Foucault'nun cinsiyetli öznenin ve ona ait cinsel pratiklerin yasa tarafından belirlendiğini söylemesi oldukça çelişkilidir. Öznenin kuruluşu ve kurtuluşu bir yasaya bağlı olduğu için özne yasa olmadan

⁸ Türkçe karşılığı "yamuk", "garip", "tuhaf", "acayip" vb. olan bu kavram Foucault'da karşımıza çıkan öznenin kuruluşu ve cinselliğin düzenlenmesi meselesiyle yakından ilgilidir. Bedenin cinsiyetlendirilmesi ve bu esnada dışlanan kimliklerin bütünsel açıdan ele alınması gerektiğine dikkat çeken bu kavram kuram olmaktan çok, bakış açısını yansıtmaktadır. LGBTI+'ların 80'li ve 90'lı yıllardaki politik hareketlerinden yola çıkarak lezbiyen ve gay kimliğine yönelik akademik çalışmaları etkilemiştir. Genel olarak cinsel kimlikler üzerindeki baskıcı iktidar söylemlerine karşı çıkan bu yaklaşım, cinsel kimliklerin sabit olması gerektiği fikrine itiraz etmektedir. Ancak bu kuramın aldığı eleştirilerin başında diğer ırk ve sınıf gibi faktörleri görmezden gelerek yalnızca cinsiyete odaklanmış kısıtlı bir kimlik politikası ürettiği düşüncesi gelmektedir. Buna göre querci bakış açısının akademik yönü onun politik bir söylem olmasının önüne geçmiştir. Yine de feminist düşüncede bu kavram, kimlikleri ve toplumsal cinsiyet kategorilerini sorunsallaştırması bakımından oldukça değerli görülmektedir (Benflis ve Berge, 2021, s. 197).

⁹ Foucault, cinsellik söylemlerinin üretilmesinin cinsel yönelimlerin baskı altında tutulmasından daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Cinsel söylemler baskı altında tutulursa cinsiyet odaklı konuşmalar toplumda daha çok yayılacaktır. Bu nedenle tarihin hiçbir döneminde cinsellik bastırılmamıştır; bilakis onun iktidar ilişkileri gereğince yayılması sağlanmıştır. Bu durum Derrida tarafından Batı metafiziğinin ikiyüzlülüğünü ortaya koyarken Foucault için "ataerkil felç" olarak yasanın ikircikliğini ifade etmektedir. (Foucault'dan aktaran Boyne, 2011, s. 19, 22).

özgürleşemez ama ona bağlı olduğu için de özgür kabul edilemez. Yasanın beden üzerindeki cinsiyetlendirme işlemi şu şekilde işler: Hem yasaya aidiyet anlamında onu içselleştirip öznenin sahip olduğu bedeni kabul etmesiyle hem de yasanın ötekileştirme mekanizmasının sunduğu bir başka kimlik ve bedende olma durumundan feragat edip yasanın dışsallaştırılmasıyla. Öyleyse cinsiyet ne yasaya tabidir, ne de ondan ayrı bir şeydir. Dahası Butler için (2020), yasayı altüst etmek, yasanın içinden kendisini iptal etmesiyle mümkündür. Yasa ancak kendisini inkâr ettiğinde “beklenmedik permütasyonlar”la karşılaşılabilir (s.168).

Bu durumda yasa, bireyin özgürlüğü açısından hem yıkıcı hem de üreticidir. Yasanın görevi açıktır: “Öteki”ye dönüşme korkusuyla kendine ait olmayanı kendisine bağlamak. Yasa sözde herkesi korumak içindir, ama yalnızca “ben”e hizmet etmektedir. “Ben”in özgürlüğü ve huzuru ötekinin yasa tarafından tahakküm altına alınmasıyla mümkündür. Yasanın çelişkisi budur. Bu nedenle feminizm her ne kadar erkek egemen yasayı kadının lehine yeniden kurgulamaya çalışsa da kadının öteki olma mitini sürdürür. Dolayısıyla başlangıçta sorulan yasasız bilme ediminin mümkün olup olmadığı sorusu, ötekiliğin yasa tarafından sürdürülmesinden ötürü kadına ait bilme istenci açısından olumsuz yanıtlanır. Feminizm, erkek egemen mantığın öncülleri olmadan yeni bir tarih bilinci ve kimlik politikası inşa edememektedir.

Yasanın beden söz konusu olduğunda “bilgi poetikası” üretmedeki çelişkisine verilebilecek somut örneklerden biri Foucault’nun ele aldığı Fransız hermafroditi Herculine Barbin’in öyküsüdür. Bir sonraki bölümde Foucault’nun, Barbin’in dosyasına yer verdiği “Herculine Barbin, Namıdğer Alexina B.” (2019) çalışmasındaki¹⁰ “gerçek bir cinsiyete hakikaten ihtiyacımız var mı?” sorusu ele alınacaktır.

3.1. Yasanın Çelişkisi: Herculine Barbin Vakası

Herculine’in yaşamı toplumsal cinsiyet problemini gözler önüne sermektedir. Butler’ın aktardığına göre (2020) bu sorun, töz metafiziği söyleminin dışında kalan bedensel deneyimleri düşünmekle başlar. Foucault’nun Herculine incelemesinde yasanın belirlediği kimliklerin soykütüğünü çıkarmaya yönelik eleştirel bir çaba görülür. Ayrıca bu çaba, “doğallaştırma” mekanizması olan adli tıp (legal medicine) söyleminin dışarıda bıraktığı veya açıklamadığı cinsel pratiklerin de kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirilir (s. 75-77).

Foucault için (2019), Herculine cinsiyet yasasının düzenini altüst eden kimlik inşasının örneğidir. Herculine kadın bedeninde doğmuştur, yaşamının çoğunu birlikte geçirdiği kadınlar içerisinde arzularını ve ruh dünyasındaki karmaşayı keşfederek bir kadına duyduğu aşkla kendisindeki “doğal” olmayan bedensel gelişmelere şahit olmuştur. Örneğin hiç büyümeyen göğüsleri, dümdüz kalçası ve yüzünde çıkan sert tüylerle, Herculine kendi durumunu “tabiatım sitemleri üzerine çekmekte ve açıkça meydan okuduğum bir gözetim nesnesi olmakta gecikmedi” şeklinde anlatmaktadır. Güncesinde sık sık bu değişiklikler yüzünden yaşadığı utançtan ve onu “karmakarışık eden duygular”dan bahsetmektedir (s. 45, 57). Foucault açısından Herculine’in bedeni tıp söylemi için tipik bir gözlem ve denetim nesnesi haline gelmiştir. O dönemki tıp söylemi, anatomik özellikleri cinsiyet için rasyonel ölçütler kabul ederek Herculine’in cinsiyetinin erkek

¹⁰ Bu eser Foucault tarafından XIX. yüzyılda Fransa’da kadın bedeniyle doğup yirmili yaşlarında yapılan bir dizi anatomik inceleme neticesinde erkek olmasına karar verilen hermafrodit (interseks) Herculine Barbin’in güncesinden ve onun tıbbi dosyasında yer alan bilimsel bulgu ve raporlardan derlenmiştir.

olduğuna karar vermiştir. Böyle bir söylem düzeninde cinsiyet yasası Foucault için “doğal” olandır. Onun yasa (*nomos*) olarak tanımladığı şey her cinse “kendi rolünü ve yerini veren ve her birinin yapmasının ve yapmamasının uygun ve güzel olduğu şeyleri tanımlayan doğanın niyetlerine tam anlamıyla tekabül eden düzenli kullanma biçimi”dir (2015, s. 228).

Butler’a göre de tüm bedenler düzenleyici politikalar tarafından üretilen kimliklerdir. Cinsiyetlendirme işlemi, söylemsel düzene ait yasadır. Beden cinsiyetlendirilen (maddeleşen) bir varlık olduğundan onu düzenleyen yasanın iktidar ilişkileriyle belirlenmiş kategoriler olduğu açıktır (Butler’dan aktaran Direk, 2021a, s. 75-78). Yasanın düzenlemesinden geçen kimliklerin gerçekte zgr olup olmadığı da başka bir problemdir. Herculine’e baktığımızda onun erkek kimliğinde zgr bir bedensel deneyim yaşadığı söylenebilir mi? Ya da tam tersi kadın bedenindeyken Herculine’in kendisini zgr hissettiğinden söz edilebilir mi? Yasanın elişkisi kimlik belirleniminin yol açtığı ve asla nihayete ermeyen bir özgürlük mücadelesidir. Çünkü “yasa dışı” bedensel deneyimler beraberinde ruhsal çöküntülere de yol açarak bir “ift değerlilik” yaratmaktadır: “Ya kadın ya erkek ama asla ikisi de değil.” (Butler, 2020, s. 170-72). Bu durumun ruhta bıraktığı yıkıcı sonuçlar düşünüldüğünde Herculine’in durumu tıp söylemini aşmakla hem yasaya aykırı düşen hem de yine aynı tıp söylemi tarafından belirlenen kimliğin intiharla sonuçlanan açmazını ifade etmektedir. Neticede kadın olarak dünyaya gelen Herculine “karmaşık duygular” şeklinde söz ettiği ruhsal bunalımlarını hiçbir kimlikte aşmamıştır. Butler bu durum hakkında şunları söylemektedir (2020): “Toplumsal cinsiyet bütüncüllüğü daima ertelenen herhangi bir anda asla tam anlamıyla olduğu şey olmayan giriftliktir.” (s. 65). Yasa tüm giriftliğiyle Herculine için de işlemiştir. Yasayı belirleyen de o dönemki tıp söyleminin ürettiği anatomik özelliklere dayalı epistemedir. Herculine’in tıbbi kayıtlarını tutan doktorlardan birinin (Doktor Chesnet) raporundaki bulgular bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Alexine hiç adet görmemiş, bedeni dışarıdan bakıldığında tam bir erkek bedeni; bulgularım sonucunda rahme ulaşamadım. Zevkleri, eğilimleri onu kadınlara çekiyor. Gece şehvet hislerinin ardından sperm boşalması geliyor; çarşafı bu yüzden lekeli ve kolalı hale geliyor. Sonuç olarak bölünmüş bir testis torbasının içinde yumurta biçimindeki cisimler ve sperm kanallarının kordonu ele gelmektedir. İşte, cinsiyetin gerçek şahitleri bunlardır. şimdi bir sonuca varıp şunu diyebiliriz: Alexina bir erkektir, kuşkusuz hermafrodittir, ancak erkek cinsiyetinin belirgin üstünlüğü vardır (Chesnet’ten aktaran Foucault, 2019, s. 134).

Herculine’in durumu basın aracılığıyla topluma da şöyle yansımıştı: “İşte artık geç ğretmen kızımız değil, geç erkek yurttaşımız diyeceğimiz kişinin bütün hikyesi”. Herculine’in tıbbi kayıtları da bunların kamuoyundaki karşılığı da onun bedeni üzerinde oynanan hakikat oyununa işaret etmektedir. Öyleyse cinsiyetlendirme işlemi açıkça “doğanın verdiği” cinsel organ tanımıyla bedeni maddeleştirerek onu hakikate bağlamaktadır. Fakat Herculine iki bedene de sığmayan cinsiyetsizliğin, kısacası hakikate ulaşamamanın bir göstergesidir. Çünkü bir hermafrodit olan Herculine erkek bedenine hapsedilmiş kadınsal ruha sahiptir ama aynı zamanda erkek arzularına sahip kadınsal anatomiyile doğmuştur. Herculine’in çift yönlü beden deneyimi tam olarak “cinsel kimliksizlik”tir. Onun “vnmediğim bir istisna olarak bana erkek unvanıyla birlikte kadın karakterinin tüm yeteneklerinin, tüm sırlarının derin, mahrem bilgisi verildi” sözleri, “kimliksizlik” durumunun yarattığı çift değerliliği de betimlemektedir. Bunun açıklaması yasaya aykırı bedenlerin bile düzenleyici bir cinsellik söyleminden kurtulamayacağıdır. Butler’ın (2020) “doğanın

akla karşı bitimsiz mücadelesi” olarak nitelendirdiği Herculine olayı, Foucault’ya göre (2019), XVIII. yüzyılın eş cinsel vakalara karşı geliştirdiği “bundan böyle her bir kişiye yalnız bir tek cinsiyet” yasasını da altüst etmiştir (s. 202, 225). Ancak ne olursa olsun yasayı aşmak mümkün olmadığından Herculine’in bedeni “bir hermafroditin yalnız bir cinsiyete, tek bir ‘gerçek’ cinsiyete sahip olması gerektiğini” söyleyen tıbbî hukuk söyleminin parçası olmuştur. İşte toplumsal cinsiyet yasasının yapıbozumu, Herculine vakasında olduğu gibi bireyin yasadan bağımsız kimlik kazanmasının güçlüğünü anlatmaktadır. Neticede tüm cinsiyet kategorileri zorunlu heteroseksüel beden politikasınınca belirlenerek “kadın”, “erkek”, “eril” ve “dişil” şeklinde yalnızca bu sistemin matrisi içinde temsil edilebilmektedir (Butler, 2020, s. 190).

4. SONUÇ

Görülen odur ki kadın, feminizmi cinsiyet yasasını aşmaya zorlayan kritik bir kavramdır. Bu noktada yapıbozum, tarihi kadın aracılığıyla ve kadın için okuma-yazmayı etkin şekilde sürdürebilme çabasına karşılık gelir. Dolayısıyla feminizm ve yapıbozum kadınlara yönelik tarihsel baskının tanınması ve çok yönlü eleştirinin başlangıç noktasını olması açısından birbirine eş değerdir (Boyne, 2011, s. 55). Bir anlamda yasadan çıkışa giden yolu sunan kadın, biyolojik yazgı olarak tanımlanan cinsel kimliklerin bağlı olduğu düzenleyici normların yerine kimliklerdeki çeşitliliği korumaya çalışan pek çok maksim barındırmaktadır. Bu yönüyle kadını anlama çabası, kadın tarafından kendisini içeren “bilgi poetikası” üretmeye benzer. Ancak bu çaba, ötekileştirmeye bağlı olduğundan kadının başkılığını sürdürerek mevcudiyet metafiziğini daha da ileriye taşır. Çünkü kullanılan dil sistemi aynıdır. Bu yüzden feminizm için yasanın ardında aranan salt özgürlük, toplumsal cinsiyet kategorilerinin verili olduğu başka bir yasanın özgürlüğüyle değiştirilmiş olur. Çünkü feminizm yasanın ardında temsil edilmeyi bekleyen özneyi kurgulamaya çalışırken mevcut yasanın “eril” ve “dişil” kategorilerini kullanmaya devam etmektedir (Butler, 2020, s. 45, 153). Bu yüzden yasanın yapıbozumu iki kategoriden yalnızca birbirinin temsil edilmesiyle sonlanmaktadır. Bunun sakıncası Rancière’ye göre (2019), ötekinin temsili etrafında dönen “bilgi poetikası”nın tersine dönerek zamanla kendi sözünü iptal eden başka kimlikler çıkarmasıdır (s. 55-58). Bu açıklama yapıbozumun anti-feminist yorumuyla da paraleldir. Anti-feminist bir kavram olarak değerlendirilebilecek *kararverilemezlik*, kadın kategorisini kavram olmayan bir kavram olarak sunarak kadın nedir sorusunu hiçlikle sonlandırabilir (Alcoff, 1988, s. 420). Bu doğrudan feminist felsefenin iptali demektir. Çünkü bakıldığında kadının sabit bir anlamı yoktur. Öte yandan yapıbozumun işlevi eril kategori için de geçerlidir. Dolayısıyla yapıbozum, feminist düşünce için tarafsız bir zemindir.

Yine de yasanın cinsiyetlendirme mekanizmasının ötekileşmeyi beraberinde getirmesi kaçınılmaz olarak tarihteki en eski “öteki” olan kadının kavramsal analizi ve toplumsal yerinin belirlenmesi açısından yapıbozumsal yaklaşımı gerektirmektedir. Feminizm kadın kategorisini yeniden tanımlama niyetinde olduğundan ister istemez yapıbozumun sınırındadır. Bu nedenle feminizmin yapıbozumsal olduğu iddia edilebilir. Butler açısından da (2020) “feminist bir soykütük” işlemine bağlanabilen yapıbozumsal çalışmalar, doğrudan ataerkil dil sisteminin başarısızlığını öne süren politik eleştiriler sunar. Ancak bu eleştirilerde “yasa dışı” bedensel deneyimleri temsil edebilecek matris bulmak zordur. Çünkü içine doğduğumuz bedenler ya kadındır ya erkek. Mary Poovey için (1988), tüm bu sistemin sorgulanması,

feminizm ve yapıbozum arasındaki ilişkiyi daha da kuvvetlendirmektedir. Bu durum, onun, “ne kadar çok yapıbozum varsa o kadar feminist eleştiri vardır” sözlerini haklı çıkarabilir (s. 51, 57).

En nihayetinde feminizmin yapıbozumla ilişkisinin iki şekilde değerlendirildiği anlaşılır. Bu çift yönlü durum feministler tarafından; “haklarımızı, cinsiyetli kimliğimizi, politikalarımızı ve seçimlerimizi inşa etme ve sorumluluk alma kabiliyetimizin onaylanması ile reddedilmesi” arasındaki bir tercih meselesi olarak kabul edilmektedir (Alcoff, 1988: 432). İki yoldan birinin seçilmesi feminizmin geleceğini de şekillendirecektir. Feminist düşüncenin geleceği için farklılık adına yapılan her çalışma önemlidir (Nagl-Docekal, 2009: 223). Çünkü kadınların ve “yasa dışı” kabul edilen cinsel yönelimlerin maddeleşmesinde her alanda maruz kaldıkları düzenleme mutlak bir şiddete dönüşmüş durumdadır. Cinsiyeti kader kabul edip “anomalı” olarak adlandırdığı ötekiliği her türlü tahakkümle bastırabileceğini iddia eden söylemsel düzen yapıbozuma uğrattığında, kimliği belirleyen yasanın geçmişten günümüze şiddetle iç içe geçtiği gözler önüne serilecektir. Tam da bu sebeple kadının ve “yasa dışı” olarak belirlenen kimliklerin ötekiliğe indirgenmesinin ötesine, yasanın içinden onu yapıbozuma uğratarak ve de fark alanına ait bilgi poetikaları üretmeye devam ederek geçilebileceğini ortaya koyan tercih hakkı daima vardır. Fakat bu tercihin sonuçlarının başka bir tür şiddete yol açıp açmayacağı ise kuşkuludur.

KAYNAKÇA

- Alcoff, L. (1988). Cultural Feminism Versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 13, (3), 405-436.
- Benflis, H., Berge, H. (2021). Feminist Kuramlar. Ed. Çetin Murat Hazar, Özkan Avcı, *Disiplinler arası Kuram ve Yaklaşımları* içinde, s. 175-227, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- Boyne, R. (2011). *Foucault ve Derrida'da Feminizm ve Ayırım*. Çev. Ayşe Banu Karadağ, İstanbul: Sel.
- Butler, J. (2020). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis.
- Chanter, T. (2009). Psikanalitik ve Post-Yapısalcı Feminizm ve Deleuze. Ed. Şeyma Öztürk, Çev. Zeynep Direk, içinde *Cogito*, s. 93-129, İstanbul: YKY.
- Derrida, J. (1982). White Mythology: Metaphor in the Text of Philosophy. Ed. Jacques Derrida, içinde *Margins of Philosophy*, s. 207-271, Chicago: The University of Chicago Press.
- Derrida, J. (2011). *Öteki Hedef (Başka Baş)*, Çev. Melih Başaran. İstanbul: Bağlam.
- Derrida, J. (2014). *Gramatoloji*, Çev. İsmet Birkan. Ankara: BilgeSu.
- Derrida, J. (2015). Yasanın Önünde, Önyargılar. Ed. Jacques Derrida, Çev. Nami Başer, Melih Başaran ve diğerleri, içinde *Yargılama Fakültesi*, s. 103-168, İstanbul: İthaki.

- Direk, Z. (2009). Simone de Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği. Ed. Şeyma Öztürk, *Cogito* içinde, s. 11-38, İstanbul: YKY.
- Direk, Z. (2021a). Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi. Der. Zeynep Direk, içinde *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Karşı Feminist Bakışlar*, s. 69-84, İstanbul: YKY.
- Direk, Z. (2021b). *Başkalık Deneyimi*. Ankara: Fol.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan. İstanbul: İletişim.
- Flax, J. (1987). Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12, (41), 621-643.
- Foucault, M. (2015). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2019). *Herculine Barbin Namıdiğer Alexina B.* Çev. Sezin Boyabatlı, Çev. İstanbul: Sel.
- Green, K. (2002). The Other as Another Other. *Hypatia*, 17, (4), 1-15.
- Kearney, R. (2018). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar Ötekiliği Yorumlamak*. Çev. Barış Özkul. İstanbul: Metis.
- Nagl-Docekal, H. (2009). Feminist Felsefenin Geleceği. Ed. Şeyma Öztürk, içinde *Cogito*, s. 219-224. İstanbul: YKY.
- Poovey, M. (1988). Feminism and Deconstruction. *Feminist Studies* 14, (1), 51-64.
- Ranciére, J. (2019). *Tarihin Adları Bilgi Poetikası Alanında Bir Deneme*. Çev. Cemal Yardımcı. İstanbul: Metis.
- Rorty, R. (1993). Feminism, Ideology, and Deconstruction: A Pragmatist View, *Hypatia*, 8, (2), 96-102.
- Young, I. M. (2009). Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler. Ed. Şeyma Öztürk, Çev. Rüya Kalıntaş, içinde *Cogito*, s. 39-56, İstanbul: YKY.

İnternet Alıntıları

- Khezerloo, R. *Winking at Derrida: The Happy Union of Deconstruction and Feminism*. Erişim Tarihi: Ocak 15, 2022. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.182.1454>.